

E MŰVET FORDÍTOTTA. FENYŐ LÁSZLÓ.
EGYEDÜL JOGOSÍTOTT MAGYAR KIADÁS.

BRUNO BREHM

ÍGY
KEZDŐDÖTT

APIS ÉS ESTE
NEGYEDIK KIADÁS

BUDAPEST, 1938.

GRILL KÁROLY KÖNYVKIADÓVÁLLALATA

*Mert vándorolnak a földön
Erős hatalmak,
És sorsuk megragadja
Azt, aki szenved és lát,
És megragadja a népek szívét*

HOLDERLIN

Belgrád, 1903. június 11.

A belgrádi „Takovo“ kávéházban a cigányok elrakják szerszámaikat, ásítózva várja a pincér, hogy fizetni szólítsák az utolsó vendégek, néhány mogorván maga elé pillantgató tiszt. A hosszú sovány mérnökhadnagy, Miltitin Lazarevic, aki egyenruhás bajtársai között úgy fest állig gombolt fekete gummiköpenyében, mint rágöngyölt zászló a rúdján, odainti a pincért és megkérdi mi történt, hogy ma már ilyen korán zárnak. A pincér kendőjével letörli az asztalt és vállat von: — A dalosünnepély, nagyságos uram. Mindenki fáradt és álmos. Ilyen ünnepélyel sok a dolog. — A kikötő felől egy gőzsíp hosszan elnyújtott sívítása hallatszik. — Most utaznak Zimonyba az ünnepélyre jött utolsó vendégek.

A tisztek felállnak és elhatározzák, hogy átmennek a „Bulevar“ kávéházba, odaát még szól a zene. Közreveszik a hosszú, fekete gummiköpenyes mérnökhadnagyot: — Vigyázz, Milutin, figyelmeztetik, — lépcső. Lazarevic mereven lépked mint egy seprönyél és lábait szinte vak módjára emelgeti. Néhányat lépnek, aztán megállnak a tisztek és hallgatóznak. A konak kertje felől rézfúvók harsogó muzsikája hallatszik át, a testőrzenekar a „Kék Duna“-keringőt játssza.

— Kiadós esti hangverseny, — jegyzi meg az egyik tiszt — no ezek is jól fognak ma aludni.

A mérnökhadnagy nevet: — Ennek a Sasának birka-

türelme van, csak győzze kivárni, míg finom királynője az ágya elé inti!

Néhány bajtársa aggodalmasan pillantgat körül; ennek a Lazarevicnek olyan hangja van, hogy még a halottak is meghallanák sírjukban, hát még a spiclik, akik ott strázsálnak e kis városnak minden szegletén és uccasarkán.

— Csönd, Milutin, csönd és gyere! — Karonfogják a nagy darab embert és tovacicelik.

A „Bulevar“ kávéházban még néhány civil ül, sehogy se akarózik hazamenniök, izgatottan vitatkoznak a vérbefojtott zágrábi pünkösdi-zavargásokról és a horvátok felkeléseiről, melyekről a Monarchiából a dalos - ünnepekre érkezett vendégektől többet tudtak meg, mint amennyit a hírlapokban olvashattak. Néhány asztallal arrébb halkan beszélget néhány tiszt, mikor a fekete gummiköpenyes mérnökhadnagy belép, egy pillanatra félbeszakítják beszélgetésüket, aztán hangos nevetéssel folytatják.

Mikor a pincér a hadnagyról le akarja segíteni gummiköpenyét, az ráförmed: — Mars! — A hadnagy egyik ismerőse, egy diák, feléje fordul és megkérdezi:

— Ballábbal keltél fel, Milutin? — A civilek nevetnek, a pincér bosszúsan elkotródik. Lazarevic körülményesen az egyik székbe ereszkedik, ujjai végigtapogatnak gombjai során, jól zár-e a köpeny.

—Ügylátszik meg akarsz fulladni, — Milutin? — gúnyolódik a diák haragra gyúlva, amiért a mérnökhadnagy se szóra, se pillantásra nem méltatja. A Milutin Lazarevicet kísérő tisztek egyike szót emel a bajtársáért:

— Hagyja kérem, láza van.

A diák most feláll és odamegy a hosszú hadnagy elé:

— Lázad van, Milutin? No, mutasd a pulzusod.

— Csak törődj a magad dolgával —, utasítja el a hadnagy, — ki nem állhatom, ha a pulzusomat tapogatják, nem hagyom magam kórházba szállítani, hogy te és

a hasonszörűek meggyilkoljatok, hagyj békén és törődj a gyermekágyasaiddal.

— Talán egy kis cigányzenét —, ajánlja valaki a másik tiszt asztalnál, — az többet segít a mi szegény Lazarevicünkön mint az aspirin és a többi vacak, amit az orvosok felírnak.

A prímás fogát vicsorítja, alázatos kutyaábrázata vigyorog, szemét forgatja, hogy előcsillan sárgás szemelágya és hegedülni kezd, mire társai is rázendítenek.

Az egyik tiszt felveszi az újságot és a muzsikát túlkiabálva, olvassa fel a német császár beszédét, amelyet néhány nappal ezelőtt a Frankfurt a. M.-i dalosünnepélyen tartott. A polgárok forgolódnak székükön, szeretnék észrevételeiket megtenni, mesélni szeretnének a mai belgrádi dalosünnepélyről, de csakhamar felismerik, hogy a tisztek rosszkedvűek és csak alkalomra várnak, hogy beléjük kössenek, A szolgálatkész diák tehát figyelmezteti őket, hogy jó lesz már hazamenni, fizetnek és távoznak. Most a tiszt leteszi az újságot és zsebóráját veszi elő: — Mindjárt! — Erre bajtársai is sorra előveszik órájukat, bólintanak és ujjukkal türelmetlenül dobolnak az asztalon, A cigánymuzsika, amelyre már senki se figyel, még egyszer fellobog, hogy aztán végkép elhamvadjon az álmodás paraszában. A mérnökhadnagy óráját maga elé tette az asztalra. — Most! — mondja kurtán és nehézkesen feláll, A többiek követik példáját, fizetnek és kilépnek a hallgatag, nyári meleget lehelő uccára.

Innen is, onnan is kis tiszt csapatok érkeznek sarkantyú-csörtetve a tisztikaszinó elé. Mikor Lazarevic hadnagy átmegy a dalosünnepélyre fellobogózott díszkapuk egyikén és letép egy gallyacskát, hogy sapkájába tűzze, bajtársai nem engedik: — Később Milutin, később. Erre a pár órára még be kell érned a régi kokárdával.

A kaszinó kertje annyira zsúfolt, hogy az ordonán-

coknak a teremből kell újabb és újabb asztalokat kihozniuk a gesztenyefák alá. A Pirot-ból való kis Simeunovic hadnagy rosszul szabott vidéki egyenruhájában, amikor belépni látja a hosszú Lazarevicet állig gombolt fekete köpenyében, akkorát nevet annak epés hulláábrázatán, hogy bibircses orráról lecsúszik a csíptető. Szomszédja a sápadt, nagyravágyó, rókaarcú Voja Tankosic hadnagy dühösen oldalba böki.

A hosszú Lazarevic ügyet se vet a jelenetre és barátai körébe a kerítés közelében foglal helyet. A piroti hadnagy nyomban elhallgat és zavartan néz maga elé,

A kert bejáratánál most egy magas, szélesvállú tiszt tűnik fel, Dragutin Dimitrijevic vezérkari százados, megpödrí felkefélte fekete bajuszát és mereven pillantó sötét szemét lassan jártatja végig az asztalok fölött.

Tankosic hadnagy szomszédját Simeunovic hadnagyot figyelmezteti a bejáratnál feltűnt hosszú kapitányra; — Az ott Apis.

— Apis? — Simeunovic visszaigazítja orrára a csíptetőjét és amikor Apis futó pillantása éri, zavartan és gyámoltalanul meghajol.

— Ne báméskodj ilyen bambán —, figyelmezteti sápadt szomszédja, — beszéljess velem, ne viselkedj ilyen feltűnően, palástold az izgatottságodat. — A piroti hadnagy zavartan bocsánatot dadog, Tankosic elengedi a füle mellett és tüntetően hangos szóval a nyomasztó esti hőségéről kezd beszélni. Hirtelen leereszti hangját és odasuttogja Simeunovicnek: — Vigyázz. Majd kicsit később nézz körül. Mögöttünk, ott a kerítésnél, az előbb egy spicli állt. — Kevésre rá Simeunovic óvatosan hátrafordul: csakugyan ott léptet lefelé a sötét uccán, halkan füttyörészve, egy civil. Tankosic kezét a hadnagy karjára teszi: — Ahol Apis, nincsenek messze ezek a kutyák sem. — Simeunovicnek előbb még kissé magához kell térnie az ijedségéből, mielőtt suttogva meg meri kérdezni, ki az az epés arcú alak ott, a fekete gummiköpenyben.

Tankosic fel se pillant: — Egy árkász a kulcsokkal, minden eshetőségre készen. — A hadnagy bölint, bár néma érti a feleletet, szomszédja, úgy látszik, nem szereti, ha kérdezzetik, Tankosic most feláll: — A kaszárnyába kell mennem. Légy óvatos! Még én se tudom, ki tartozik közénk és ki nem. Senkit se kérdezz és azt tedd, amit Apis parancsol. — A kerítés mögött újra feltűnnek a civilek, körülményesen cigarettára gyűjtanak és lassan továbbállnak. Tankosic veszi a sapkáját, ellép Apis orra előtt és szinte észrevétlenül feléje bölint.

A többi tiszt is észrevette Apist, egyesek integetnek, mások átkoccintanak feléje és ő sorban visszaköszön az asztalok felé. Most helyenként nevetés dördül fel, mintha Apis megérkezése bénító átok alól szabadította volna fel a jelenlevőket, újratöltik a poharakat és a zenepavillonban a cigányok szerszámaikat hangolják.

— Éljen Apis! — kiáltja Antic gárdahadnagy, pohárát magasra emelve. Apis odalép a legközelebbi asztalhoz, felkapja az egyik borospoharat és így viszonzza Antic felköszöntőjét. Aztán kezébe a féligürített pohárral, nevetve füstöt eregetve, köszönti sorba az asztalokat és a kerítés közelében megáll, mert ott vitatkozás kapott lángra két tiszt között. Futó pillantása még végigsuhan az arra elsétáló két titkosügynökön, aztán megkérdi a fiatal hadnagyokat, mi a hiba.

Az egyik, aki már nem tud uralkodni a hangján, kiabálva mondja: — Ez itt azt állítja, hogy annak idején Angliában csakugyan össze-vissza ment minden, én pedig azt mondom, hogy mindezt Shakespeare csakúgy kitalálta, mert a költők mind hazudnak. Valamennyi királydráma merő kitalálás, ez a véleményem és ezen vitatkozunk.

A titkosrendőrök megállnak a kerítés mögött, látni cigarettájuk parázsló fénykörét. Apis eldönti a vitát, ellentmondást nem tűr a hangja: — Mindég és mindenütt ugyanaz történik. Csak a királyoknak olykor más a

nevük, nem kell éppen hogy III. Richárdnak hívják őket. De azt ne higyjétek, hogy a mi országunk kivétel, jóban-rosszban mindég így volt.

A cigányok most bort kaptak, a hórihorgas, ragyás-képzű Luka Lazarevic őrnagy fizeti. A muzsika rázendít, tompán nyomul előre, keres, nem talál kiutat, vadul kitör, aztán magába omlik. A tisztek gyakrabban nyúlnak poharukért, a zenével együtt dúdolják a dallamokat, testüket himbálják, könny ül a szemük sarkában, sapkájukat feltolják a homlokukról, ajkuk kinyílik; Luka Lazarevic őrnagy üres poharát a primáshoz csapja: — Héj, te ott! Kólót!

— El az asztalokkal! El a székekkel! Helyet! Kólót! — kiáltják a tisztek, felugrálnak és segítenek az ordonáncoknak a cepekedésben. Csak a fekete gummiköpenyes hosszú mérnökhadnagy áll mozdulatlanul egy gesztenyefa árnyékában.

— A királyné kólóját! — harsogja túl Apis hangja a lármát, — a Draga-Kólót!

A cigányok felugrálnak, a primás előlép és belefog a mélabús tánc dallamába. A tisztek körbe fejlődnek fel, félighúnyt szemű arcukat a magasba tartják és rákezdek a táncot, két lépést balra, két lépést jobbra, ezt az ünnepestyész férfitáncot, paraszttáncot, harcitáncot, két lépést jobbra, két lépést balra, így görög az emberkerék és mégse mozdul el a helyéről. A tisztek együtt dalolnak az egyre szilajabb zenével, Antié gárdahadnagy világos tenorja fejhanggá élesedik és túrikoltja a hegedűk játékát, az arcokon megenyhül a dac kifejezése, a lépések meggyorsulnak, a csizmák keményebben koppannak, a sarkantyúk csörögnek, a táncléptek dobogássá szilajodnak, hogy csakúgy porzik, a tisztek feltépik kabátjukat, félrecsapják sapkájukat, zihálnak, poharak csörömpölnek a kaszinó fehérre meszelt falán.

A titkosrendőrök a kerítés mögött megállnak és egy ideig nézik a tisztek cécóját a kertben; megelégedtek,

azok odabenn Draga királyné kólóját táncolják, ők tehát nyugodtan aludni mehetnek,

Apis, a hosszú vezérkari kapitány, kiválik a körből, letépi kabátját és odadobja az egyik ordonáncnak, a többi tisztt követi példáját — majd valamennyinek revolver duzzad a hátsó zsebében. Ingujjban dobban szabadjára újra a tánc. Apis összefonja két kezét a nyakán, ő az előtáncos, a többi libasorban követi, egyik figurát a másik után mutatja be, derekát himbálja, ugrál és nevet, a levegőbe lódul és tapsol közben, különös módon tudja összecsőrríteni a sarkantyúját, a nehéz, nagydarab ember kecses és vad, mint egy ragadozó. A cigányok egyre gyorsabban húzzák, egyre vadabbul száll fel a dallam, amely gyakran elvész a kísérő zeneszerszámok zajlásában, a táncosok kinyitják az ingüket, a vörösregyúlt arcú, mámoros férfiak már csak tántorogva tudják követni fáradhatatlan előtáncosukat. Csak a hosszú mérnökhadnagy áll egymagában egy gesztenyefához támasztva, mint valami otffelejített óriási esernyő, olykor-olykor letörli arca verejtékét és időnként előrenyújtott fejjel bámul a táncoló boly felé. A muzsika egy éles kitörés után ismét magába omlik, a szökdecselő férfiak ismét dobogó, sarkantyúcsörgető körré zárulnak, a léptek meglassúdnak, két lépés jobbra, két lépés balra, a sarkantyúk nyomukba cirpélnek, mint a tücskök, aztán fujtatva megáll a kerék, elhallgat a muzsika, a férfiak leejtik a karjukat és hunyt szemmel várják, hogy mellükben elcsituljon a kerék forgása,

— Bort ide! Bort ide!

Az asztalokat összetolják, mintha csak most kezdődne az igazi multság. Néhány tisztt nem akar a többiekkel tartani, elfáradtak és már későre is jár. Senki se marasztalja őket: — Ahogy tetszik. Mi megszomjaztunk a királyné kólójától, ilyen kólóra inni kell.

A felhevült tisztek lehullnak a székükbe s úgy várják, mikor hal el a távozók lépte. A kis izzólámpák

fényét a csipkézett gesztenyelombok tompítva szűrik át, a cigányok szerelmi dalokat játszanak halkán, a tisztek kezükre támasztják arcukat, szórakozottan pillantanak maguk elé és a zenével dúdolnak. Újra felvették a kabátjukat és fejükre a sapkát. Antié gárdahadnagy, aki az imént távozottakat a kaszinó elé kísérte, jön vissza és odalép Apis elé; — A konaki hangverseny befejeződött. Naumovic alezredes elküldött a pelerijéért.

Most jön a hosszú mérnökhadnagy és Apis, azaz Dragutin Dimitrijevic vezérkari százados mellé lép. Apis megkocogtatja a poharát: — Úgy és most befejezhetjük. — A cigányok felé fordul: — Kotródjatok! De gyorsan! — Miközben a cigányok, mély hajlongások között, elsompolyognak, a tisztek földreszegzett pillantással ülnek, olykor-olykor átkancsalítanak Apis felé, kezükben tartják borospoharukat, arcukon feszült várakozás.

— Ordonáncok ki! — parancsolja Apis.

A katonák eltűnnek a kiürített poharakkal. A fekete köpenyes hosszú mérnökhadnagy a kerítésen túlról mutat: — Még van idő. Ott megy már Masin ezredes. — Csakugyan ott megy egy tiszt teljes díszben, a laterna fényénél megcsillannak válllbojtjai és kalpagján fehéren ragyog kócsagforgója.

Apis bólint: — A kaszárnyába megy. — Aztán le-tompítja hangját, valamennyi tiszt rápillant: — Szabad az urakat egy pillanatra a terembe kérem? — ő maga indul elsőnek a terem felé, lehajtott fővel. Némán állnak a tisztek a teremben, ebben a hosszú, a koronázási díszbe öltözött királyi pár képével ékesített alacsony helyiségben. Apis megáll a csillár alatt és összeráncolt szemöldökkel vizsgálja az arcokat. A tánc bíborszíne elszállt, az arcok halaványak, kékesek az ajkak, a kezek nyugtalanul babrálják az egyenruhán. Apis lassan húzza elő óráját: — Még hét perc. — Mély öblös hangja nyu-

godtan és fegyelmezetten cseng. — Kérem az urakat, hogy már most a beosztásukhoz igazodjanak.

Megbomlanak a sorok, egymás hegyén-hátán tülekednek, számlálás, egyeseket halkán a nevükön szólítanak, suttogás, ki-ki elfoglalja helyét és aztán újra mély csönd.

Apis néhány pillanatig vár, aztán újra beszélni kezd: — Uraim, utoljára ismétlem: Ha mindenki a helyén lesz, kell, hogy sikerüljön. — A sápadt férfiakra mosolyog és nyugodtan cigarettára gyújt, — Tehát: első csoport: hálószoba. Nincs kímélet, nincs pardon. Ha balul üt ki, minket se fognak kímélni. Második csoport: elfogni és ártalmatlanná tenni az ordonáncokat. Harmadik csoport: letartóztatni az első főhadsegédet. Negyedik csoport: csendőrség. Fölösleges lövöldözés elkerülendő, Ötödik csoport: ablak. Bárki szökni próbálna, golyó a válszunk. És utolsó tanácsom: Ne veszítsünk időt! Az egész legfeljebb félórán belül el kell intézni, A csoportvezetőké a felelősség. Önöktől függ uraim, lesz-e polgárháború vagy sem,

A bénító csöndet, amelyben szinte bennerezeg még Apis szavainak visszhangja, egy sűrűkehajú kapitány vadul felbuggyanó zokogása töri meg, a török és bulgár háborúban szerzett érdemrendek remegnek a vén hadfi mellén. Az öreg kapitány a falhoz támaszkodik, hogy össze ne rogyjon, — Nem tehetem, nem tehetem —, tör fel belőle a szó, — mégis csak a király, — Arcát ráncos kezébe temeti, — Nem tehetem, úgy segéljen a mennyei Mindenható, hiszen felesküdtem neki.

Jovanovic hadnagy odalép a zokogó öreg elé, revolveréhez kap és gyors, kérdő pillantást vet a hórihorgas Lazarevic őrnagyra, aki azonban megvetőleg leinti: — Hagyd csak barátocskám, most már nem árthat nekünk, most már késő. — Aztán a vén kapitány felé fordul: — Ön itt marad a kaszinóban. Ha mást próbálna, olyanok

lakolnak érte, akiken épp úgy csüng a szíve, mint a királyán.

Apis gyorsan előveszi óráját, megrándul barna arca, a síró, székkerogó öreget pillantásra se méltatja: — Uraim! Egy óra negyvenöt. Rajta!

Antic gárdahadnagy a kifelé tolongó tisztek elől elállja az utat. Ott áll vörös, aranyzinóros kabátjában, egyik kezével az ajtófélfába kapaszkodik, a másikkal borospoharat emel a magasba: — Uraim, mielőtt teljesítenek szent kötelességünket, testvérek, esküdünk, esküdünk újra: Ha balul ütne ki, nem áruljuk el egymást és ha sikerül, nem várunk jutalmat! Kutya, aki jutalmat vár, kutya, aki véres kezét pénzzel mocskolja be!

Felhajtja a bort és poharát a falhoz csapja.

— Esküszünk!

Most már szabad az út és a tisztek kiözönlenek az uccára. A friss éji levegő kijózanítja a forró fejeket. Apis széttárja a karját: — Állj! Ha ideérkezik a Misic zászlóalj, élére állunk és velük együtt nyomulunk előre.

A gesztenyefasor ágai közül még itt-ott lámpa világlík elő, a Milos király-uccán át egészen a Slavija szabad térségéig látni le, de közeledő katonáknak sehol semmi nyoma.

— Apis, Apis, hol késik a Misic zászlóalj? Miért is bízunk ebben a hamis kutyában, Misic árulónk lesz, Misic talán már mindent el is árult.

Apis nyugalomra int, de az izgalmat nem lehet megfékezni, ennek a gondosan kieszelt és elrendezett tervnek első és legfontosabb pontjában már hiba csúszott be; ha nem jön a hatos zászlóalj, minden megghiúsul, mindenki hazamehet szépen és fejére húzhatja a takarót, fogcsikorgatva.

No! Hát ez mi? Ütemes léptek az egyik mellékucából. — Ezek a hetesek. Legalább ők! — A tisztek megkönnyebülten lélekzenek fel.

Apis odainti magához Lazarevicet, a hosszú mérnök-

hadnagyot: — Ha az ördög beleköpött a dologba, hamarabb lesz rád szükségünk, mint gondoltuk. Maradj mindég a közelemben. — A hosszú hadnagy végigtapogatja fekete köpenyét és bólint.

Újra léptek! Könnyű fegyvercsörgés közvetlen közelből. A testőrszázad Kostic kapitánnyal az élén. A legények gyorsan menetelnek az árnyas fasor védelme alatt. Amikor óriástermetű századosuk, Kostic, konok mulattábrázatával elhalad a kaszinó mellett, Apis — Állj!-t kiált feléje; talán, mert a százados nem hallotta, talán mert izgalmában elfelejtette a parancsot továbbadni, hagyja, hogy százada továbbmeneteljen és beforduljon a főútra, ő maga azonban kiugrik a sorból és odarobog Apis elé: — Ördögibe is, merre késnek a hatosok? Hol marad Masic? — Apis nem felel az izgalomtól remegő embernek, erre az vállonragadja: — Apis! Ha a hatosok nem jönnek, vége mindennek! Apis, miért pusztítsz el engem és a gyermekeimet? — A kétségbeesetten hadonászó ember mögött most felbukkan Josif Kostic hadnagy, akinek az a parancsa, hogy kapitányát azonnal durrantsa le, ha az árulás legcsekélyebb jelét adná. Apis még gyorsan lenyomja a hadnagy magasra szegzett revolverét, a reszkető testőrszázadost félrelöki és oda kiáltja a kaszinó előtt várakozó tiszteknek: — Uraim! Futólépés! — Rajta!

Apis nagy ugrásokkal rohan előre, zihálva tapad a sarkába Lazarevic hadnagy, a többi tiszt követi őket és csakhamar el is érik a menetelő testőrszázadot. Átugorják az elképedve utánuk báméskodó uccaseprő hosszú seprőjét, vad iramban robognak el a csendőrlaktanya előtt, amelynek kettős őrszeme az arra elrohanó tiszték előtt állásba helyezkedik és tiszteleg. A szaladok csapata szétszakadozik, egyesek zihálva lemaradnak, mások nyilaló oldalukhoz kapnak és a fák árnyékában meglássítják lépteiket. Az elszántak és fiatalok Apis vezérlete alatt már a második kapuhoz értek, az öregebbek

és félénkek még csak a London-szálloda előtt sietnek el. Mint a gyermekek, akik a „Hol az olló“-játékban átölelik megmentő fájukat, úgy rohannak a tisztek az ijedten oldaltugró őrszemek előtt a kapu felé, elkapják a rács rúdjaikat és vak izgalmukban nagyot ráznak rajtuk. Ettől a lármától és a rohanók lábdobogásától felrebbentve, károgva és szárnycsattogtatva száll fel és tör át az ágakon egy varjúsereg, amely ott éjszakázott a park fái, és rikácsoló, baljóslatú felhőként suhog el az alacsony tetők felett.

— Ördög és pokol! Ez nyakunkra zúdítja az őrséget! — E kísérteties látványtól, e váratlan láрма fenyegető veszélyeitől meghökkent tisztek visszaugranak a rácskaputól és egy kis uccáskán, a Devojackán, menekülni próbálnak. Még nem történt semmi, még semmit se lehet rájukbizonyítani, még biztonságba helyezhetik magukat. De abban a pillanatban ott terem Apis és magasraszegzett revolverrel állja el útjukat: — Viszsa! Aki nem megy a helyére, azt keresztüllövöm.

A tisztek észbe kapnak és visszarahannak a kapualjba. A kapu két magas pillérjéhez simulnak, miközben Apis lefegyverzi az őrszemeket.

— Zivkovic! Zivkovic! — hangzik fel Apis fojtott kiáltása a várkertben.

Egy ember siet át a sötét fák közt futó világos kavicsúton, az ügyeletes gárdahadnagy, Zivkovic a kulcsokkal, aki íme reszkető kézzel próbálja kinyitni a kaput,

— Gyorsabban, Zivkovic, gyorsabban, az őrség bármelyik pillanatban ránk tüzelhet odaátról,

Apis megnyugtatja embereit: — Ne bolondítsátok meg még jobban, ne zavarjátok, hagyjátok békében! Az őrség részéről nem fenyeget minket veszély, mert Panajatovic kapitány ópiumot kapott.

Most ott terem a hosszú mérnökhadnagy: — Apis, gyújtsak be egy pattónt?

— Várj még, várj! Zivkovic talán mégis csak megtalálja azt az átkozott kulcsot.

Valóban, a minden tagjába reszkető gárdahadnagy valahogy mégis osak kinyitja a sarkaiban csikorgó kaput, a tisztek nyomban betódulnak, egymás hegyen-hátán, mert senki sem áll szívesen túl sokáig fedezetlenül, ha tüzelés fenyeget oldalról. A tisztek eltűnnek a park fái közt.

Most Masin ezredes is megérkezett a kapu elé vállbojttal, zsinórral és érdemrendekkel díszített egyenruhájában, a századával előnyomuló Kostic kapitány sürgeti, hogy siessen. — Előre! A várőrséget már régen le kellett volna fegyverezni!

A század a nyitott rácsoskapun át beözönlik a parkba és rohan az őrség felé. Az őrszem meghallja a lármát és fegyverbe szólítja az őrséget. Álmos gárdisták babrálnak puskájuk závarzatán, de Kostic kapitány már ott hadonászik az orruk előtt: — Kezeket fel! Fegyvert eldobni!

Az őrség nem engedelmeskedik, szuronyt szegez az ellenféke, amelynek egyre több és több embere özönlik elő a fák alól.

— Katonák! — kiáltja Kostic, aki el akarja kerülni a vérontást, — arról van szó, hogy megszabadítsuk a királyt! Hiszen mi is testőrök vagyunk! A királyt fogva tartják a konakban! Lemondásra akarják kényszeríteni, és mi, a testőrei, azért jöttünk, hogy megszabadítsuk!

Benn az őrség tisztiszobájában egyesek Panajatovic kapitányt próbálták felrázni mély álmából, felemelik, szeretnék talpraállítani, nem megy, végre nagynehezen mégis csak kitzskolják a szabadba. Álmosan pislog szét a kapitány, látja, hogy őrségét lefegyverezték, nem sokat kérdez, előrántja revolverét és keresztül-lövi Kostic századának egyik hadnagyát, a következő pillanatba ő maga is több golyótól érve, katonái szemeláttára, lerogy. Erre az ő emberei is lövöldözni kezde-

nek, golyók ropognak, sebesültek kiáltanak fel, szabályos kézitusa kezdődik. Kostic kapitány közbeordít: — Mit csináltak? Megőrültetek? Hiszen mi a legjobbat akarjuk a királyunkért!

A vezető nélkül maradt őrség visszavonul, rövid tanácskozás után a katonák leteszik a fegyvert Kostic előtt.

Odaátrol, a csendőrlaktanya kapuja felől, lövöldözés zaja kattog át, a hetes zászlóalj támadásba fogott. A csendőrség a márciusi zavargások óta nem jó lábon áll a hadsereggel, mert egy húron pendült a lázadó diákokkal és kereskedelmi alkalmazottakkal és nem segített a csendőrségnek; a csendőrök visszahúzódnak a lakatnyába és az ablakokból tűz alá fogják támadóikat. Ekkor rohan oda Masin ezredes és ordít: — Csendőrök! Azonnal tüzet szüntetni! Minden sebesültünk fejében ötöt kötünk fel közületek, ha egyszer rendet csináltunk odabenn!

Kérékgörgés, patkócsattogás és léptek dobaja künn az uccán. A csendőrök is hallhatják, hogy tüzérség vonul fel, belátják, hogy hiábavaló az ellenállás és magasra emelt *kézzel*, egyenként, futólépésben jönnek ki a kaszárnyából.

Most megérkezik az oly régóta várt Misic zászlóalj, a hatosok. Masin ezredes odakiáltja magához az egyik előresiető hadnagyot és megkérdi a késedelem okát. — Misic alezredes —, tördeli lélekszakadva a tisztt, — szándékosan és rosszakaratúan húzta-halasztotta az indulást. Csak mikor megfenyegettem, hogy indulok nélküle és keresztüllövöm a vén gyáva idiótát, szánta el magát, hogy nagynehezen felkerekedjék. — Túláságosan elkéstünk, ezredes úr?

— Még nem tudom mit végeztek ezek itt benn.

Tompa dörrenések rázkódtatják meg a levegőt. Felfigyelnek a katonák, akik az uccán menetelnek, hogy elzárják a konakot. Nem tudják, mi történik ezen a rejtelmes éjszakán. Néhány civil rohan át Masin ezredes-

hez, aki azonban kérdéseikre csak vállat von és felkéri őket, keressenek más helyet maguknak — itt csak katonának van helye — a politika csak később kerül sorra.

A tisztek a fák alatt gyülekeznek, Apis nyugodt hangon osztja ki parancsait az egyes csoportoknak. A csoportok útnak indulnak. — Egyes csoport! Miljkovic századossal majd én beszélek. A szegény Jova jobb sorsot érdemel. Nyugalom! Utánam! A lármát kerüljük el. Gyorsan kell elintézni.

Ott terül el előttük, túl a kavicsút világos frontján, a régi konak hosszan elnyúló kétemeletes épülete, A fák csúcsa fölött az új várkastély sasdiszes kupolái emelkednek a magasba. Az üvegezett rácsoskapu mögött a két testőrörszem sötét árnya mered fel. Apis bezörget az ablakon: — Kinyitni. Sürgősen beszélnem kell Miljkovic kapitány úrral.

Mialatt a gyanútlan testőr kinyitja a kaput, a többi tiszt átugrál a kavicsbuckákon és követi Apist, a két testőrt szempillantás alatt lefegyverzik,

— Apis, Apis! — kiált Anic gárdahadnagy, — hol késik Naumovic alezredes a kulcsokkal?

A király második főhadsegéde, akinek itt kellett volna várnia a kulcsokkal, seholye látható. — Türelem! — mondja Apis, — egy pillanatnyi türelmet kérek. Várjatok rám, Jovával kell beszélnem, látni akarom adott-e be neki Naumovic ópiumot, nehogy a szegény valami ostobaságot csináljon, ha majd felébred. Egyúttal a kulcsokat is elhozom.

Apis tudja, ma éjjel várják, hogy Miljkovic tüzérszázados felesége lebetegedjék, kímélni szeretné barátját, a gyűlölt Cincar-Markovic vejét,

Balra, az előcsarnokból mindjárt az első ajtó az ügyeletes szobába vezet. Apis felgyújtja a villanyt. Ott fekszik a kapitány félig meztelenül ágyán, nyitott száj-

jal horkol az ópiumtól. Apis fölébehajol és megrázza a vállát: — Ébredj, Java! Ébredj!

A tüzérkapitány álomittasan veti fel szemét, Apis letérdel az ágya elé és karját barátja nyaka köré fonja: — Jova, én vagyok, barátod, Dragutin, Apis van itt, Jova! Nem akartad elhinni, Jova! nem akartál tudni rólunk. Nem beszéltél a dologról, nem árultál el bennünket. Most mégis itt vagyunk, Jova, mégis eljöttünk. Csitt, testvér, csitt, gondolj a feleségedre, gondolj rragadra, gondolj a barátságunkra, Jova, légy okos, testvér, ne csapj lármát, hallgattál, most hát segíteni akarunk rajtad. Ne áldozd fel magad hiába, nem érdemli meg, Jova, ő sem és a rimája mégkevésbé.

Ó, most érti csak az álomittas kapitány mit akar tőle Apis, villámgyorsan bontakozik ki az ölelésből: — Eressz el, Apis, eressz el, ha mondom! Tudod, nem megy, nem tehetem, nem akarom, nem tudom — eressz el, Apis, eressz el! — És máris a fejpárnája alá tapogat a revolveréért. De abban a pillanatban előugrik Borivoj Jovanovic hadnagy, az Apist vakon követő fiatalemberek egyike és fejbe lövi Miljkovic kapitányt. A tüzér Apis baráti karjába hanyatlik, dől a vére, telefröcsköli az élőt.

Abban a pillanatban felpattan a második főhadsegéd szobájába vezető ajtó s keretében a kövér Naumovic alezredes tűnik fel, nagydarab álmos ember, ott áll hálóingben, a dörrenés álmából riasztotta fel és nem tudja mi történt. Mikor meglátja őt a csak ma reggel Pirotból Belgrádba érkezett Simeunovic hadnagy, akinek sejtelve sincs, hogy a listán nem szereplő alezredes ugyancsak az összeesküvőkhöz tartozik, célbaveszi Naumovicot és kétszer meghúzza a ravaszt. Az alezredes felordít: — Ne, ne miért engem?! — kezét az arca elé emeli és tompa puffanással hanyattzuhan. Ristic százados, aki főképp azért helyeztette át magát Sábádból Belgrádba, hogy az óvatos Naumovicot megnyerje az ügynek, kiüti a hadnagy kezéből a fegyvert: — Szerencsétlen

őrült, átkozott disznó! Ez hozzánk tartozik! — A barátja vérével befröcskölt Apis is fenyegetőleg rázza öklét az elsápadó hadnagy felé, de aztán erőt vesz magán és odakiáltja a bajtársaknak, hogy most csak gyorsan keressék meg a kulcsokat. — Gyorsan, gyorsan! Azok se süketek odafenn, alighanem hallották a lövéseket és kicsúsznak a markunkból, ha nem sietünk! — A Pirotból való Simeunovic hadnagy elvesztette csíptetőjét, végigtapogatja a padlót és a szemüveget Naumovic vérében találja meg, — Senkise szólt nekem, senki. Honnan is tudhattam volna. — Nincs aki feleljen neki, mindenki a kulcsokat keresi, felemelik a halott főhadsegédet, átkutatják a ruháit, zsebeit végigtapogatják, kihúzzák az íróasztal fiókjait, össze-vissza dobálják a tüzérszázados ágyneműjét, a halott Miljkovic kigurul az ágyból — de a kulcsokat sehol se találják.

— Akkor ki a folyosóra —, parancsolja Apis, — Lazarevic, helyezd el a patront!

A hosszú mérnökhadnagy széttárja gummiköpenyét, amely alatt övében a dinamitpatronokat hordja, és egyet belőlük az arab szobába vezető ajtóra erősít.

— Vigyázat! Fedezz!

A tiszték hátraugranak, csak Apis marad ott a hadnagy mellett és begyűjtja a kanócot. Lazarevic még egyszer megvizsgálja jól ég-e, aztán eltűnik a legközelebbi falkiszögellés mögött. Szúróláng cikkázik a magasba, tompa dörrenés reszketteti meg a levegőt, sötét lesz, csak az égő ajtókeret lángjai világlanak borúsán. Tükörcserepek, az üveggel bélelt kapu szilánkjai és a nagy velencei csillár csörömpölve zuhannak le, sebesültek átkai és ordításai hallatszanak, minden sarokból világosságért kiabálnak. Léptek csörrennek meg az üvegcserepeken, kezek nyúlnak a tolóablakok felé: — Apis, rövidzárlat. A robbanás szétzúzta a számlálókészüléket.

A lángok belekaptak a függönyökbe, fel-felcsillannak a padló üvegcserepein és megvilágítják a gipsz-

vakolat porával behavazott tiszteket, vérvörösen lob-
bannak fel az arab szalon falain a szőnyegmmták, a
fegyverek lángolnak. A tisztek az égő nyíláson keresztül
berontanak a szalonba.

Apis látott valamit, ő marad: Itt van! — kiált fel
és lerobog a földszintre vezető lépcsőn, — itt a király!
— Ott, a nagy kitömött barna medvék mellett látta amint
felbukkan egy alak és újra eltűnik. — Állj! Állj! Mert
lövök! — Apis az alak után veti magát, a sötét lépcsőn
megbotlik, elvágódik és legurul a mélybe. Lövés dördül,
valaki felnyög, aztán, mialatt a messzeségbe enyészik
az előrenyomuló tisztek lármája, az előcsarnokra csönd
borul

Az előreohanó tisztek meg-megbotlanak a szőnye-
gekben, székeken és asztalkákon buknak át, egy-egy
revolver nagyot villanva elsül, átkozódások, vezényszá-
vak és Világosságot !'-kiáltások kavarnak összevissza.

Gyújtók apró lángjai tünedeznek fel: az arabszobá-
ból a királyné szalonjába vezető ajtó nincs elzárva.
Milán király osztrák ezredesi egyenruhában, mintha egy
életnagyságú képből lépne elő, néhány Sándort ábrázoló
festmény világosodik meg.

Antic hadnagy az egyik ajtóra mutat: — Ott —,
suttogja rekedten, — ott a hálószoza.

— Zivkovic, hol az ágy?

— Épp az ajtóval szemközt.

— Lazarevic, gyújts be!

Máris ott áll a hosszú árkász, a tisztek gyújtóval
világítanak neki, a kanóc fellángol, a körülállók hátrál-
nak. Üvegcsörömpölés, az ajtó szétreped, a rikító szúró-
láng egy pillanatra bevilágítja a magas mennyezetes-
ágyat, mint valami ellenséges sátrat. És most a roppanva
széthulló ajtón benyomuló tisztek össze-vissza lődözik
az ágyat, míg csak golyó van a revolverükben. Aztán

kardjukat rántják elő és átkozódva, ordítva, kiabálva vágnak, szúrnak, csapkodnak a takarók és párnák közé és osak akkor hagyják abba, szinte részegen a fáradságtól, mikor kifogy a lélekzetük.

— Világosságot! Világosságot! Látni akarjuk őket! Látni akarjuk őket!

Kéken villanó lángok közelednek a homályból, látni lehet a királyné szalonjának világossárga bútorait, egy Sándort koronázási díszben ábrázoló festmény válik ki a sötétből. A gyertyát vivő fiatal hadnagy először van a konakban, habozik, csodálkozik, visszahőköl a feketén felmeredő ajtó előtt. Égés és löporfüst szaga csapja meg, a magasra épített mennyezetes ágy rongyokban lóg le, a párnák és takarók széthullott tollpelyhei hóként borítják el a vérvörös damasztterítőt. Mint aki teljes lendülettel kardjával a levegőbe sújtott és önnön lendülete magával rántja, a körülállókon is lehangeltség vesz erőt, amikor megpillantják az üres ágyat. Döbönt rémület ragadja meg őket, hideg fut végig a hátukon.

Künn lövések ropognak: javában folyik a harc az őrhelyért. — Árulás! — kiáltják a tisztek, akik mindent elfelejtettek, — árulás! Mindnyájan elvesztünk! — Összevissza rohangálnak, egymásba ütköznek és rosszul érzik magukat, mint a részegek, akik teljesen belevesztek mámorukba, míg józanságra nem ébreszti őket, hogy meg kell fizetni a számlát. Lángra kap az ablakfüggöny, az egyik láng mohó ujjakkal a magasba nyúl, a tisztek tehetetlenül nézik, bénán a rémülettől, nem tudják mitévők legyenek. Sarkantyúcsörgés és lábdobogás közeledik, az ajtó rommá forgácsolódott, füsttől fekete keretében egy óriási, kardját lóbáló alak bukkan fel: — Előre! Előre! — ordít ez a fickó eszeveszetten, — utánam katonák, itt aztán kiérdemelhetitek a vállbojtot!

Néhány lövés dördül el, a természetes testőrőrmester, aki a főőrségről rohant ide, összerogy.

— Itt a vállbojt, rohadt paraszt!

A tisztek revolverrel kezükben várják az őrmester katonáit, de senki se jön, csönd mindenütt.

— Meg kell keresnünk őket. Hová az ördögbe is bújhattak el. Oszoljunk csoportokra, húzzuk ki csak a hölgyet szerelmi búvóhelyéről, — szólítja fel Antic gárdafőhadnagy a bajtársait.

— Hol van Apis? — kérdezi valaki, — Apis mondja meg, mitévők legyünk.

Most mindenki Apis nevét kiáltja, de senki se jelentkezik. Apis nincs a hálószobában, más szobában sincs, Apis eltűnt.

Most Antic hadnagy az ágyra veti magát, amelynek szétrongyolt függönyére néhány szent és a király emailképeit erősítették, fejét a kezébe temeti és zokogás rázza: — Apis nincs itt, elvesztünk! — A hadnagy, aki a világosságot hozta, most leteszi gyertyáját a királyné éjjeliasztalkájára, odaragasztja, a gyertya lángja egy kisgyermek számára készült képeskönyvre hull. A hadnagy szórakozottan fellapozza a könyvet, ránt egyet a lapokból kiemelkedő papír sávon és Paprikajancsi legott kinyújtja hosszú vörös nyelvét és a szeme vérben forog. Efféle könyveket szerzett be a királyné, amikor Belgrádot, a szerb népet, egész Oroszországot, az egész világot bolonddá tartotta, hogy anya lesz. Egy szétlőtt heliotrop-üvegese hever a földön és elviselhetetlenül édeskés illatot áraszt,

Ristic százados sürgeti, hogy siessenek: — Fel! Fel! Ne lógassuk a fejünket, mert elkésünk!

A tisztek megemberelik magukat, az ágy alá néznek és szúrnak, az egyik függöny mögött ujjongva fedeznek fel egy tapétaajtót, behatolnak a király fürdőszobájában, egyenként tépik le a fürdőköpenyeket — semmi, semmi! Csak egy ülőmérleg koronával és monogrammal, hogy a meztelen király se feledkezzék meg az őt megillető méltóságról, továbbá egy nagy ruhaszekrény, azt

átkotorják, ott is nagy halom német és francia képeskönyv — különben semmi.

Zivkovic hadnagy, aki felnyitotta a kerti kaput, holott az esti hangversenyen még szolgálatot teljesített, mesélni kezd a figyelő tiszteknek: — És mikor a Drága fivére, Nikodem hadnagy, elbúcsúzott, a nő ránevetett s mintha ott se lettünk volna, olyan hangosan mondta, hogy mindnyájan meghallottuk: — Jóéjt, hercegem.

— Csakugyan, jóéjt, hercegem —, gúnyolódik Antic hadnagy, — jóéjt, örökre — ámbár még azt se tudjuk, mint sikerült benn a városban.

Egy kis asztalkán Sándor névnapjára érkezett üdvözlötet találnak. — És ki küldte a névjegyet? Petar Mistic. Most legalább tudjuk, miért késett annyit a Mistic zászlóalj.

Mire ez a tiszt csoport újra visszaér a hálósobába, a többi összeesküvő már nincs ott, az egész ház visszahangzik a revolverdörrenésektől, keresgélnek, lövöldöznek, ordítanak, a gyertyalángoskákkal csak gyérecskén bevilágított konak minden zegében-zugában.

Künn a puskalövések sortűzzé sűrűsödnek, A tisztek lélekszakadva rohannak vissza a hálósobába. — Mistic elárult minket, csapatai a király segítségére sietnek!

A csendőrkaszárnya felől hallatszó tüzelés okozza a riadalmat. Most a felvonuló tüzérség görgését és csörömpölését is hallani már. Szürkülni kezd. A fák sötét koronái fölött sápadtan nő a magasba az új konak sokablakos homlokzata. Antic hadnagy karonragadja Lazarevic mérnökhadnagyot: — Milutin, jusson eszedbe mire esküdtünk fel. Nálad van a dinamit, valamennyien elvesztünk, gyűjtsd meg a patronjaidat és röpjts a levegőbe minket! — Lazarevic lerázza magáról az izgatottságtól remegő gárdahadnagyot: — Még nem kutattunk át mindent! — De a gárdahadnagy semmiről sem akar hallani, az ablakpárkányra ugrik, feltépi az ablakot és a felvonuló tüzérség felé ordítja: — Állj! állj! minden-

nek vége, minden elveszett! Lőjjetek rommá az egész konakot!

Az ötös csoport, amelynek feladata, hogy az ablakokra ügyeljen, látja fenn a testőregyenruhát, azt hiszi, hogy a király akar elmenekülni és figyelmezteti az ütegparancsnokot: — Ott fenn — az ablakban — a király!

Az ütegparancsnok visszarántja lovát és kihúzza a kardját: — Üteg állj! Balra tüzelj! Kartácsot!

Az üteg oly hirtelen torpan meg, hogy a rudaslovak farukra ülnek. Az ágyútaligák, amelyek a szűk helyen nem tudnak megfordulni, megállnak és ott vesztegelnek a legurult lövegek mellett. Már tépik fel a zárat, nyitják ki a rekeszeket, de abban a pillanatban Masin ezredes a düh és a félelem önkívületében, földöntúlian hangos ordítással veti magát az ütegparancsnokra: — Megvesztetek valamennyien? Mindent össze akartok lödözni? Hová tettétek a szemeteket? Az a bolond odafenn az ablakban Antic hadnagy és nem a király!

— Nem tüzelni! Nem tüzelni! — Mindenki összevissza kiabál, a lovak nyugtalankodnak, a tüzerek nem tudják mi történt, Masin ezredes visszaroohan a konakba és felkiált az ablakok felé: — Valamennyi úr azonnal jöjjön le hozzám a kertbe!

Egy szűk, sötét helyiségben két ember simul egymáshoz. Testük hideg a verejtéktől, vacog a foguk, a nyelvük száraz és nehéz, a szájukba rekedt mérhetetlen borzalomtól. E két embert lövések riasztották fel álmukból, félelmükben a lakájokért csengettek, Naumovicért kiáltottak, de senki se jelentkezett. Ahogy a láрма nőttön nőtt odakünn, úgy lett egyre nyomasztóbb körülöttük a csönd s a bénító elhagyatottság érzése. Reszkető kézzel felgyújtották a villanyt, de abban a szempillantásban, iszonyú dördülések közepette, vaksötétbe borult körülöttük minden. Ekkor az asszony megkereste férje hideg

kezét és mint egy félő gyereket, a sötétben botladozva, ebbe a dohos boudoireba húzta magával.

A lárma, a lépések, az ordítás, a lövések egyre közelebbről hangzottak, egyszerre csak rettenetes dörrenés markolta meg és forgatta fel a két ingben didergő ember gyomrát, a szúróláng fakó villámlása becsapott az ajtórezen és egy rózsaszín selyemruhát villantott fel egy pillanatra. Ő — és aztán megállt a szív a keblükben, mikor az összeesküvők a felrobbantott ajtón át benyomultak a hálószobába és az üres ágyba lövöldöztek, szurkáltak és csapkodtak, igen, akkor tanúi lettek a tulajdon meggyilkolásuknak és érezhették az ellenük fordult esztelen haragot. Egy golyó behatolt a tapétás ajtón, szinte súrolva a király fejét, belefürödött a szekrénybe, ez már a halál volt, amely feléjük nyúlt az ajtón át. Az ajtó hasadékán át látták az égő függöny vörös fényét, a vándorló gyertya lobogását, hallották az ideoda tolt bútorok csikorgását és a léptek neszt a király fürdőszobájában, a vékony falon át minden szó áthallatszott és mialatt elszenvették a félelem ezerszeres halálát, moccanni se mertek. Ez Zivkovic hangja volt, akivel a vacsoránál csevegtek, hallották amint mondja: — Jóéjt hercegem. A boldog búcsúzásnak, milyen borzalmas visszhangja ez, hogy eltorzulnak ezek a pajkosan ejtett szavak.

De most újra eltávolodnak a léptek, a keskeny fény-sáv eltűnik az ajtó alól, a szürkület fakó színe szivárog be a zöld zsalugáter lécein át.

— Sasa, elmentek —, súgja a királyné urának és körmét a férfi tenyerébe vágja. A király felelni akar valamit, de nem jön hang a száján. A királyné reszkető kézzel simogatja meg ura arcát. — Elmentek Sasa, végkép elmentek.

— Vissza fognak jönni.

— Mielőtt visszajönnének, itt a segítség, Sasa.

— Senki se jön a segítségünkre, valamennyien elárulnak minket.

— Csitt, Sasa, ne olyan hangosan! Higyj nekem, esküszöm, megmenekültünk.

— De hát ki is jönne? Senki se fog jönni.

— A fivéreim jönnek el, Sasa, fivéreim nem hagynak cserben minket. Cincar-Markovic fog jönni, Lazar Petrovic, Naumovic hoz segítséget, jönnek a katonák, mert a katonák nem olyan hűtlen kutyák, mint a tisztek, aztán megszabadulunk, Sasa, ők pedig lakolni fognak — ó — de mennyire lakolni fognak, mind, valamennyien! Asszonyaik térden csúsztak előttem, a kezemet nyalták, a cipőmet is megcsókolták volna, ha akarom — asszonyaik ingerelték fel őket ellenem, Sasa, majd én is az asszonyaikon állok bosszút.

— Senki se jön, senki se jön. Fel fogják gyújtani a konakot velünk együtt.

Fejük fölött lábdobogás: — Pszt, Sasa, most fenn vannak a padláson. Nem tudnak megtalálni minket, nincs lámpájuk, gyertyával nem tudják megtalálni az ajtót. A kulcsot kivettem.

Az egész épület ajtócsapkodástói, lövésektől és kiáltásoktól visszhangzik. Most újra léptek közelednek. Hallják a tisztek elkeseredett kitérőseit, átölelik egymást, hogy a robbanásnál egymás karjában érje őket a halál. Most Masinnak, a királyné gyűlölt sógorának hangját hallják, hallják az összeesküvők távolodó lépteit.

— Sasa, drága Sasám, gondolod, hogy megmenekültünk?

A királyné megsimogatja a király fejét, aki olyan formán érzi magát, mint amikor serdülő kamaszkorában órákhosszat várakozott édesanyja hideg, sötét előszobájában, hogy hallja az udvarhölgyek hangját, érezze a kezüket és beszívja testük meleg illatát. Hányszor szerettek enyhülést ezek a puha kezek is!

— Pár perc még, Sasa, aztán szabadok vagyunk.

— A fenyegető leveleknek nem hittél, kedvesem —, panaszolja a király, — a sok fenyegető levélnek — és íme most mégis bekövetkezett.

— Én még most se hiszek a csöcseléknek, Sasa. Hiszen láthatod, mire mentek ezek a részeg disznók! Láthatod.

Most a szürkület fakó színe önti el a kis helyiséget, a reggeledés lopózik be minden résen, csendes eső kocogtat az ablakon panaszosan. A király újra megragadja a királyné kezét, oda ne menjen a zárt redőny elé, hogy kikémleljen a kertbe. Mikor a királyné arca az ablak közeibe ér, akkor veszi észre az uralkodó, hogy asszonyának dús, sötét haja ezen az éjszakán merő ősz lett a halántéka körül.

A hűvös reggeli levegő, a gesztenyék lombjain átborzongó és finom esőt szitáló szél lassan észretéríti a kertben összegyülekezett tiszteket. Masin ezredes kalapján begörcbült a sisakforgó, érdemrendjei összevissza fityegnek, ferdén lóg az egyik vállbojtja.

— Csak valami földalatti folyosón szökhettek el — nyögi Antic gárdahadnagy, körbe jártatva zavart pillantását.

— Talán egy folyosón át az erődítménybe menekültek és most felizgatják a csapatokat ellenünk —, gyanítja Ristic százados.

— Hol vannak, édes mindegy —, kiáltja a hatosok zászlóaljparancsnoka, Petar Misic alezredes, akinek keskeny keselyűábrázata ezen az éjszakán még élesebbre rajzolódott, — ha embereink megtudják, hogy azok ketten megszöktek, mindennek vége. Amikor alarmíroztam a legénységet, azt mondtam, hogy a király segítségére sietünk, de ha most megtudják az igazságot, melyet már úgylis sejtenek — végünk van. Aligha tarthatjuk továbbra is markunkban a legénységet.

— Küldjük Apist a katonákhoz, ő tud legjobban a legénység nyelvén.

Az este folyamán másodszer kérdezősködnek Apis felől, de a kertben sem bukkant fel alakja. — Valakinek vissza kell mennie a konakba, hogy megkeresse Apist. — Antic hadnagy és két másik tiszt vállalkozik az útra.

— Dehát mégis csak szeretném tudni, mit mondjak az embereimnek! — siránkozik Masic alezredes,

— Ördög és pokol, mondd nekik, hogy a finom király és koszos rimája azóta már megdögöltek. Mondj nekik, amit akarsz!

— És ti? Mihez fogtok most?

Masin ezredes végigsimítja kecskeszakállát és le-hajtja kerek, szlávós macskafejét. — Hogy mihez fogunk, akarod tudni? Első és legfontosabb feladatunk, hogy a minisztereket és a királyné fivéreit elintézzük — hogy, ha azok ketten csakugyan megszöktek, ne maradjon senkijük, akire támaszkodhatnának, — Masin ezredes felpillant és odainti az egyik hadnagyot: — Pavlovic hadnagy úr, azonnal intézkedjék, hogy ezt a parancsot végrehajtsák. A többi már elő van készítve. Ha megtörtént, azonnal jelentsék nekem,

A hadnagy habozik egy pillanatig, aztán előveszi jegyzettömbjét: —

— Szabad írásbeli parancsát kérnem, ezredes úr?

Masin ezredes a hadnagy hátán írni kezdi a Lunjevica testvérek és a királyi miniszterek halálos ítéletét, a tintaceruzával írt szöveget szétmossa a szitáló eső, A hadnagy tiszteleg, hátra arcot csinál és futólépésben elrohan.

— És ha maga a király áll a csapatok élére? — kérdi Petar Masic reszkető hangon,

— Akkor a topcidi táborba húzódunk vissza, elsáncoljuk magunkat, kikiáltjuk a forradalmat és olyan drágán adjuk az életünket, ahogy csak az erőnkből telik.

Masic alezredes vállat von, jól látta ő előre ezeket a bolondságokat, mérgeledik, hogy engedett tisztjei rá-

beszélésének és a főbolond Apis vezérlete alá helyezte magát. Most vissza kell mennie zászlóaljához, hogy embereit megnyugtassa. A csendőrlaktanya kapujában az egyik kerékvetőkőre ugrik, mindkét kezében revolver, kettőt a levegőbe puffant és elkiáltja magát: — A véreket odafenn elintéztük! Zivio kralj, Petar Karadjordjevic!

A kiáltásnak csak gyér visszhangja támad a fagyoskodó, átázott katonák hosszú soraiban. Egyesek kilövik fegyverüket, mások egykedvűen állnak ott és Istent és a világot átkozzák, az éjszakát és az esőt és az összes királyokat, akik nem engedik a parasztot aludni.

Most Antic hadnagy is visszaérkezik a konakból és jelenti, hogy Apist ájultan találta a földszinti lépcsőházban, három lövéssel a mellében.

A pincelyukakból maró füst száll fel, mintha az egész konak lángra akarna gyulladni. — Ördög tudja, mi mindent gyújtottak fel ezek lenn keresés közben. — Masin ezredes még néhány gyors utasítást ad az oltásra és aztán tisztjeivel az ügyeletes-szobába siet, ahová Apist vitték.

Az asztalon egy szál gyertya lobog, a padlón békés egyetértésben hever egymás mellett a félig meztelen Miljkovic tüzérkapitány, akinek a felesége épp az éjjel szülte meg a gyermekét, és a kövér Naumovic alezredes ingben. Maga Apis halott barátja vérfoltos ágyában hever, balkarja a padlóra lóg. Sok vért veszíthetett, nincs eszméletnél. Az egyik sarokban a testőrség egyik önkéntese hörög, aki az őrség megrohamozása közben sebesült meg és bágyadt hangon újra meg újra vizet kér, arca fakó, üveges szemében a halál farkasa leselkedik, emberi segítség nincs már a számára. Az ablakon át betódul a pincéből szálló füst, a gyertya lángja kékes és áttetsző lesz az egyre élesebben kirajzolódó szürkületben.

Most Zivkovic hadnagy jön, átlép a halottakon és Apis fölé hajol. A testőrhadnagy kabátján a nyugtalan éjszaka nyomai: tele van a gyertya viaszkönyveivel, haja rendetlenül és borzasán lóg a homlokába. A szegény önkéntes egyre szívettépőbben kéri a vizet, gyötrelm hallani, a haldoklók kitartásával ismétli újra meg újra a kérését, A testőrhadnagy után most más tisztek is érkeznek és valamennyi azt kérdi, hol van Apis, mi van vele, él-e még?

— Ugyan adjatok már annak az embernek valami innivalót —, parancsolja az ezredes bosszúsan, — különben egy szót sem értünk meg abból, amit mondunk. — Valaki kiszalad és egy hamutálcában vizet hoz az eresz alól. A fakó ember megpróbál felülni, inni szeretne, de csak a fogait vicsorítja, a víz visszacsurran az ajkáról, ő maga hátrahanyatlik és vége.

Antic hadnagy Apis karját kezdi rázni: — Apis, Apis, ébredj fel hát végre!

Apis fölveti a szemét, mint aki messziről jön és nem tudja hová került: — Jaj, hagyjatok, olyan fáradt vagyok.

De Antic nem hagyja abba a rázást: — Most nem szabad fáradtnak lenned, nélküled elvesztünk. Hát nem érted? Most nem hagyhat sz minket cserben.

Apis megpróbál felülni, egy takarót tóinak a dereka alá, szeme tévetegen jár, forog, látni a fehérjét, most megmozdul az ajka, de szólni nem tud. Antic Apis fölébe kiáltja: — Nem találjuk őket! Megszöktek előlünk! Mindez — Antic a három halottra mutat — és még egy pár — mindez hasztalan volt.

Apis véres kezével arcához kap és összekeni a gyilkosság e borzalmas színével.

— A te eszméd volt, Apis —, panaszkodik sorban a többi tiszt is, — most segíts is rajtunk.

Apis a szemöldökét ráncolja: — Egy cigarettát, aztán majd beszélünk.

Nevetni próbál, vérrel bekent arca fintorra torzul. Cigaretta dugnak sápadt ajka közé, párat szippant, aztán kedvetlenül eldobja.

— Baj, baj, nem ízlik a cigaretta.

— Apis, Apis, mondd már, mitévők legyünk, elszöktek!

Apis felül: — Elszöktek? Csakugyan hagyátok, hogy elszökjenek? — Lassan kezdi megérteni a helyzetet. — Hol van Naumovic? Hol vannak a kulcsok?

— Naumovic ott van!

Apis most már mindenre emlékszik. — És hol van a másik hadsegéd?

— Laza Petrovic? — A tiszték megkönnyebbülten fellélekzenek. — Petrovic! Csakugyan, róla megfeledeztünk! — És most már nem törődnek Apissal, mintha az ördög hajtaná őket, rohannak át a tábournoki épületbe, ott tartja őrizetben Petrovicot a hármascsoport.

Apis megfogja Antic hadnagy kezét: — Milyen király! Milyen király, aki elbújik! Milyen becstelen dolog, Antonije, elbújni, milyen szánalmas! No de ti is szép legények vagytok! Pillanatra se szabad magatokra hagyni benneteket! Ha rendet akarunk teremteni, rendet is kell tartanunk! A mai éjszaka a mi feladatunk, a király a mi nemzedékünkhöz tartozik, minden nemzedéknek megvan a maga becsülete, és ha ti nem találjátok meg a királyt — nem a törzstisztek becsülete szenved csorbát, hanem a miénk!

Az alacsony, istállóhoz hasonló tábournoki épület ajtaja előtt hosszan elnyúlva fekszik egy halott, egy leölt őrszem, fegyverrel a kezében. A tölgyfaajtót fejsze-csapások és revolvergolyók roncsolták szét. Egy tövigégett gyertya mellett ül a szép Petrovic szalongo generális, a fürgé karrierista, az ügyes rangátugró és sápadt arcát kezébe temeti. Mögötte a pamllagon két hadnagy a harmadik csoportból, az ő őrizetükre bízták a tábournokot.

Mihailo Ristic és Ilja Radiojevic századosok lépnek be, a tábornok felpillant, megvetően mustrálja végig a belépőket, majd újra töprengésbe mélyed. Ristic kapitány kezét a tábornok vállára teszi: — Tábornok úr, meg kell mutatnia, merre rejtőzik a király és a királyné.

A tábornok gyors rándítással rázza le magáról a kapitány kezét: — Nem tehetem... annál kevésbé, mert én se tudom.

— Kényszeríteni fogjuk, hogy tudja! Vezetni fog bennünket,

— És ha agyonlőttök, akkor se tudom!

— Nem azért jöttünk, hogy tábornok úrral diskuráljunk. Felszólítjuk, kövessen minket.

A tábornok mindkét kezével az íróasztalba kapaszkodik, de a kapitányok elrántják, a hadnagyok segítenek nekik, maguk előtt lökdösik a vén katonát, fülönfogják és a tisztek sorfala között átcipelik a konakba. A katonák látják, ahogy a szép szalongenerálist ott vonszolják el az orruk előtt, a lármázó tisztek után bámulnak, mintha a rejtélyes, borzalmas, szomorú éjszaka után a szürkületben felbukkanó kísértetek volnának.

A tábornokot az ügyeletes szobába cipelik, a három halott előtt megállnak vele: — Jól nézze meg ezeket! — Petrovic elsápad, a kövér, gonoszvigyorú Naumovic előtt, aki ott nyúlik el hálóingben a padlón, egy pillanatra behunyja a szemét.

Apis nyögve felegyenesedik: — Öt percen belül meg fogja találni a királyt és rimáját! Értette!

A tábornok földre szegzi pillantását, úgy mormolja maga elé: — Nem ismerek titkos helyiségeket. Itt nincsenek titkos fülkék.

Apis vérrel bekent arca nevet: — Az az ön dolga. Ha nem akar vezetni, felgyújtjuk a konakot és egy macska sem juthat ki ép bőrrel, mert halomra lövünk mindenkit, aki a menekülést megkísérli. Fontolja meg, tábornok úr.

Petrovic az ajkát rágja, aztán hátraveti fejét: — Jó, vezetek.

A két kapitány, Ristic és Radivojevic, egyik kezükben revolverrel, közrefogják a tábornokot: — Jobbra, vagy balra?

— Egyre megy.

— De nem önre nézve tábornok úr, öt percből nem telik még kerülőkre is.

— Hát nem bánom, jobbra.

Az egyik tiszt vezet és felhúzza a vászonredőnyöket, A miniszterek tanácskozó termén haladnak át, a? asztalon szétszórt papírlapok, a király helye előtt három sápadt távirat. A székeket fellökték, a falon szétlőtték a festményeket. Drága és Sándor képmása az elárvult zöld asztalra bámul le.

A két kapitány megáll: — Van itt valahol titkos ajtó?

— Itt nincs — én legalább nem tudok róla.

— Kiáltson!

Senki se mozdul, a tiszték visszafojtják lélekzetüket, Petrovic hangosan kiáltja:

— Felség! — Semmi! — Még egyszer! — Felség!

A hangot visszaverik az üres terem falai.

— Itt nincs. Tovább! — Az eredménytelen kutatás felett érzett haragjukban, talán abban a reményben, hogy a nagy festmények mögött ajtót fedeznek fel, vagy csak merő rombolási dühből, egyes tiszték tüzelni kezdenek a falon lógó nagy festményekre, majd karddal rontanak a vásznaknak és össze-vissza kaszabolják. így érnek szobáról szobára, golyót röpítenek a képekbe, függönyök mögé szurkálnak, letépik az asztalterítőket, bútorokat döntenek fel s mindenütt megállnak a tábornokkal és ráparancsolnak, hogy kiáltson.

Most újra a hálószobába érnek. A heliotrop édeskés illata és fojtó égésszag csap feléjük. Ristic százados kitarja az egyik ablakot, a tábornok a fakó reggeli vilá-

gosságban látja a szétlódözött, cafatokra tépett ágyat és leszaggatott mennyezetét.

— Itt már nincs mit keresnünk, — vélekedik Antic hadnagy — itt golyóinkkal már minden zugot átkutatunk.

Ristic százados a tábornok orra elé tolja óráját: — Tíz percet már elvesztegettünk. Még öt percet adunk. Ha akkor se talált meg senkit, búcsút mondhat az életének,

Petrovic tábornok vállat von: — Kérem! Ahogy parancsoljátok!

A tisztek bemennek a király fürdőszobájába, csak egy Velimir Vernie nevű hadnagy marad hátra a hálószobában, akit annak idején a nisi helyőrség küldött Belgrádba, hogy már az ottani hadgyakorlatokon mérget és fegyvereket szerezzen be a király meggyilkolására, az asztal alá mászik, végigkopogtatja a falakat és hirtelen vad ordításba tör ki: — Állj! Állj! Gyorsan ide! Ide! Kulcslyuk! Nézzétek! Nyissátok ki egészen az ablakokat, hogy jobban lássunk! Látjátok a kulcslyukat!

Petrovic tábornok kitépi magát a két kapitány karja közül és karonragadja Vernie hadnagyot: — Jöjjön, itt semmi sincs. Nyugodtan továbbmehetünk.

Antic hadnagy most mindkét ablakszárnyat kitárja, Vernic hadnagy újra végigtapogatja a falat: — Hogy itt semmi sincs, azt mondja? Hogy-hogy semmi? Hogy mondhat ilyet? Itt hézag van a falban, világosan érzem. Ha pedig hézag van, akkor ajtó is van. Gyorsan egy bal-tát, vagy még jobb, ha Lazarevic begyűjt egy patront, fel kell robbantanunk az ajtót.

Minden szem a tábornokra irányul, aki halottápadtan áll a két kapitány között.

— Hagyják uraim. Ne robbantsanak. Majd én kiáltok inkább.

Egyre több tiszt gyűl össze a hálószobában, egyesek az ágyra állnak, hogy a többiek fején át jobban lássák

az ajtót és a sápadt tábornokot. Valamennyinek revolver a kezében.

Petrovic reszkető hangon kiált: — Felség! Felség!

A nagy ágy megroppan a sok férfi súlya alatt, különben hang se hallik. A tisztek zihálnak, mint áldozatára leselkedő farkascsoroda.

Most Ristic százados előugrik és csizmájával nagyot rúg a tapétaajtón: — Ugyan! Ne játszatok velünk, nyisátok ki! Nincs időnk bújócskára!

A tábornok visszarántja a kapitányt: — Kérem, hagyja, hogy mégegyszer kiáltsak. — A kapitány boszszusan félreáll, és Petrovic újra kiált: — Felség! Én vagyok az önök Lizája. Nyissa fel az ajtót tisztjeinek.

Olyan csönd van, hogy a város felől áthallatszik a puskaropogás és hallani lehet, ahogy egy-egy tiszt új golyót tói a revolvertartályába. A tábornok is hallja, de még se mer a háta mögött állók iszonyú szemébe belepillantani.

Egyszerre csak a tapétaajtó mögül nyugodt, határozott hang szólal meg:

— Megbízhatom tisztjeim esküjében?

— Megbízhat, — feleli az egyik tiszt.

— Nem, soha, soha, soha! — kiáltja Vernic hadnagy az ajtó előtt.

Máris csikorogva fordul a kulcs a zárban. A tisztek, mint az ugrásra kész ragadozók, fejüket a nyakukba húzva, hátrálnak,

— Laza, te vállalj kezességet, hogy a tisztek engedelmességednek fognak nekem. Laza, te mondd meg a tiszteknek, hogy mindent megbocsájtok nekik és semmi bántódásuk se lesz. Emlékeztess még egyszer őket az esküjükre.

A tisztek földre szegzik pillantásukat, a két kapitány elereszti Laza Petrovicot és várják, mit válaszol majd a királynak, A tábornoknak most mégis meg kell fordulnia, nem kerülheti el a tisztek pillantását. Mikor

azonban látja ezeket a merev, megkínzott arcokat, eláll a szava, egy hangot se tud kinyögni.

A tapétaajtó lassan kinyílik: a fakó reggeli viláosságban ott áll a király, csíptető nélküli rövidlátó szemével pislog egy kissé, hosszú hálóingében, fehér, mint valami kísértet, mellette a királyné védőleg fonja karját a férje köré, Ristic százados revolvere nagyot villan, a király lerogy és előre zuhan.

— Ne Jöjjenek, jaj ne löjjenek! — kiált a királyné, Sándorra veti magát, ott éri Radivojevic százados golyója.

Abban a pillanatban, amikor Ristic a királyra lő, Laza Petrovic a kapitányra veti magát, hátulról átnyalabolja, karját a testéhez szorítja s vad dulakodás közben átvonszolja a hálósobából a sárga szalonba.

Benn a hálósobában sorra dördülnek el a revolverek a még vonagló, ingüket vérrel színező testekre. Akinek nincs már több golyója, kardot ránt és aki nem tud odaférfközni, hogy szúrjon, az sarkával tapos bele a holttestekbe.

A szalonból üvegcsörömpölés hallatszik át és a két dulakodó zihálása és zsvivaja. A kis, Pirotból való, Simeunovic hadnagy, aki a többiektől nem fér hozzá, hogy részt vehessen a céllövészetben, Ristic kapitány segítségére siet és a tábornokot egy, a nyakába eresztett golyóval, leteríti.

A kapitány, aki majdnem pórul járt a tábornokkal, most kibontakozik a haldokló öleléséből és az ablakhoz rohan: lenn állnak a katonák, akik otthagyták a helyüket és iderohantak, amikor meghallották az újabb lövöldözést s most nem tudják, már megint mi történt. Egyesek felkiáltanak, a nagy lármában nem hallani egy szót sem. Ristic kapitány megfordul, a holttestekre mutat és odakiáltja bajtársai felé: — Ezt a kettőt itt most le kell dobnunk nekik, különben katonáink végkép eszüket veszítik és azt hiszik, hogy most is be akarjuk csapni őket,

És a tisztek, részegen a dühtől, eszeveszetten a kiállott félelemtől és a hosszú vadászattól a sötét épületen át, felragadják a két holttestet és lerepítik a kertbe. — Katonák! íme a zsarnokjaitok! Szerbek, itt a rima, aki szégyent és gyalázatot hozott Szerbiára!

A katonák látják a két lehulló testet, hallják a tompa puffanást, riadtan visszahökölnek és ijedt, mohó szemmel bámulják a király és a királyné meztelen, szétmarcangolt testét.

Fenn az ablakokból füst tódul ki, a tisztek üvöltenek és ordítanak, kilövik revolverüket, a királyi párt ábrázoló festményeket lehajítják a kertbe, átölelik, megcsókolják egymást, éljent kiáltanak első Péterre, az új királyra, és szónoklatokat tartanak becsületről, szabadságról, dicsőségről és szégyenről, a jelszavak összefolynak az általános kavardásban.

Egy trombita csengő jele harsan fel. A tisztek helyükre terelik a csak ímmel-ámmal engedelmeskedő katonákat. Egy második trombita veszi át a jelet és továbbadja egy a messzeségből hangzó harmadiknak. A katonák felcsatolják fegyverüket, lassan nekiindulnak s félénken és dacosan bámulnak vissza a két meztelen, esőben ázó holttestre,

A szemközti uccában, az orosz követségen, amelynek ablakait eltévedt golyók zúzták szét, ott áll az egyik ablakban Tscharikow követ és óvatosan félrehúzza a függönyt. Az ágyúkat most előrevontatják és a Terazije térsége felé irányítják. Az előkerten át, Masin ezredes vezetése alatt néhány civil jön, valamennyinek nyitott esernyő a kezében, sőt néhánynak közülük sárcipője is van. Amikor elhaladnak a két meztelen holttest előtt, elakad a léptük, a kíváncsiság közelebb hozza, az irtózat visszalöki őket.

— Uraim — jegyzi meg Masin ezredes gúnyosan, — nyugodtan közeledhetnek, nem fogják vérrel bepiszkítani magukat, hiszen sárcipő van önökön.

Antic hadnagy jön rohanva, nagybácsijának, Gencic, hajdani belügyminiszternek és annak apósának, Novakovicnak, ölelései, csókjai és örömkönnyei között: — Látjátok, látjátok, most mégis megtörtént és ti sose akartátok elhinni nekünk, nem tételeztétek fel rólunk, azt hittétek, csak a szánkat jártatjuk. — Odamutat a két holttestre:

— Hát ez fecsegés? Ezt én szótartásnak nevezem. És most ti is tartsátok be az ígéreteteket!

— Amit látunk, azt elhisszük, — feleli Novakovic a felizgult hadnagynak. — De még nem tudjuk, mi történt a városban, a laktanyákban. Nincs okunk öröme addig, kedves Antonije, amíg nem tudjuk, kié a hatalom, ki úr a minisztériumokban. — Novakovic felesége két éven át hordta a keblén az összeesküvők listáját és csak akkor vette le, ha új nevet kellett rávezetni; férje a kevés számú politikusok közé tartozott, aki jó lábon állt a tisztekkel.

Masin ezredes megnyugtatja Novakovicot: — Minden pillanatban várom azoknak az uraknak a jelentését, akiket az ön által imént említett ügyekben kívül dtem a városba.

A tisztek Masin ezredes, a politikusok Gencic körül csoportosulva, kimerülten, tenyerükre támasztott fejjel ülik körül a miniszteri tanácsterem zöld asztalát és várják a városból érkező híreket.

Öt tiszt lép be tisztelegve. Masin ezredes feláll, hogy meghallgassa a jelentéseket. A többi tiszt és polgár is egymás után áll fel helyéről és a jelentésttevő tisztekre merednek. Elsőnek Svetozar Radakovic százados lép elő; Masin ezredesnek átnyújt egy feltört levelet: — Ezt az írást felbontatlanul találtam meg, a miniszterelnök mellzsebében.

Masin ezredes orrára ülteti csíptetőjét és olvas: — Szép. Zivkovic őrnagy, egy közülünk való, tegnap könynyített a szívéen és mindent megírt Cincar-Markovic tá-

bornoknak. Úgy látom, hogy a miniszterelnöknek már nem volt ideje, hogy ezt a levelet elolvassa,

— És mi lett a miniszterelnökkel? — kérdi Genoic Radakovic százados,

— Cincar-Markovic tábornokot, a kapott parancs értelmében, agyonlőttem a lakásán, — jelenti a százados.

Milán Marinkovic hadnagy a második, aki jelentést tesz: — Jelentem alássan, az ítéletet végrehajtottam, Pavlovié tábornok hadügyminiszter és Todorovic belügyminiszteren.

Masin ezredes felpillant: — Ön volt erre kijelölve?

— Ezredes úr, mindkét erre kijelölt kapitány, úgy láttam, túl határozatlan magatartást tanúsít. Az ítélet végrehajtását önszántamból és a magam felelősségére vállaltam.

Antic hadnagy, aki ott állt nagybátyja, Gencic mellett, nem tud Marinkovic hadnagy szemébe nézni. Ez a kis, jelentéktelen külsejű ember, szűrő szemével alacsony homloka alatt, aki itt most nyilván dicséretet vár a hőstettéért, farsangkor még a hadügyminiszter lányának volt kedvelt táncosa s most jónak látta, hogy az apát személyesen intézze el.

Harmadiknak Pavlovié hadnagy jelenti: — Miután, írásbeli parancsom értelmében, a többi urat értesítettem, a királyné két fivérét a zászlóalj parancsnokságra vittem,

— Ellenálltak a Lunjevicák? — kívánja tudni Masin ezredes,

— Nyugodtan és szónélkül jöttek velem. Csak mi-kor a város minden sarkán és szegletén lövöldözést hallottak, kérdezték meg, mi történt nővérükkel és a királynal? Majd idejekorán megtudják még — feleltem nekik.

— És azután? Mi történt?

— Maga a kivégzés nem az én dolgom volt, mert azt, saját kívánságára, Tankosic hadnagy vette át tőlem.

A kis, sápadt rókaarcú, cingár tiszt összecsapja a sarkantyúját: — Voja Tankosic hadnagy. Én hajtottam

végre, ezredes úr, Nikodem Lunjevica három héttel ez-
előtt „Kolarac“-nál, az összes vendégek szemeláttára
háromszor léptetett el tisztelegve az asztala előtt, —
A hadnagy arca megrándul a visszafojtott haragtól,
földre szegi pillantását és vasnyugalommal folytatja:
— A két fivért a zászlóaljparancsnokság udvarára vi-
tettem és az őrjárat sortüze végzett velük.

Senkinek sincs megjegyzése és így Tankosic had-
nagy hozzáteszi még, inkább magához, mint a hallgatók-
hoz intézve szavait: — Derekasán viselkedtek. Csak az
a kérésük volt, hogy még egy cigarettát elszívhassanak
és hogy legyünk kímélettel nővéreik iránt,

— A két másik nővérhez semmi közünk, — szögezi
le Gencíc,

— Különös, igen különös, — teszi hozzá Masin
ezredes, — úgy látszik egy királyné fivéreinek könnyebb
becsülettel meghalni, mint becsületesen élni,

— Jó éjt, hercegem — mormolja Zivkovic hadnagy
maga elé. De Tankosic hadnagy mellett még egy tiszt
áll, Ljuba Vulovic tüzérhadnagy, úgy áll, mint diák a
vizsgáján, és nem tud egy szót se szólni, — Mi van
önnel? — csördít rá Masin ezredes türelmetlenül,

— Ezredes úr, én akartam, próbáltam . . . amikor
benyomultam a lakásba, ezredes úr . . . Én nem késtem
egy pillanatig sem. De a zászlóaljparancsnok úr akkorra
már kiszökött a nyitott ablakon át,

A tisztok és civilek oda vannak az ijedtségtől,

— És maga meg itt áll, mint egy festett török és nem
nyitja ki a száját! Tudja, hogy haditörvényszék elé fog-
juk állítani! Tudja maga tökfejű, maga fajankó, maga
szörnyeteg, hogy ez a polgárháborút jelentheti a szá-
munkra, Nkolic az az ember, aki a végsőtől se riad
vissza, Nikolic majd az egész Banjicky-tábort alarmi-
rozza és a nyolcasokkal felvonul ellenünk! Nikolic moz-
gósítja majd a topcidi tizennyolca sokat is. Ezt minden
áron meg kell akadályoznunk. Solarevic tábornok azon-

nal telefonáljon Nikolicnak, Solarevic azonnal jöjjön a minisztériumba.

A tisztek sorai megbomlanak, mindenki szalad, hogy megkeresse Solarevic tábornokot, Masin ezredes, nyomában a politikusokkal, átsiet a minisztériumba.

Néhány percnyi végtelennek tűnő várakozás után az ujjonon kinevezett Solarevic zászlóaljparancsnok toppan a szobába. Masin ezredes azonnal a telefonhoz vezeti, már kapcsolták a tábort.

Solarevic mellett Masin ezredes áll, fülénél a másik kagyló és a szűk szobában a két tiszt mögött zsúfolódnak össze a civilek.

— Ott Nikolic? Igen? Nikolic ezredes, itt Solarevic tábornok. Az új kormánytól azt a megbízást kaptam, hogy a Duna-zászlóalj parancsnokságát vegyem át.

Masin ezredes hátrafordul a civilek felé, úgy sutogja:

— Nem ismeri el az új kormányt.

— Nikolic, legyen eszed! A király és a királyné halott. A haza érdekében el kell kerülnünk minden felesleges vérontást.

— Gyilkosokkal nem kíván tárgyalni, — adja tovább Masin ezredes.

— Nikolic, gondolj a bajtársakra, gondolj a hadseregre, gondolj Szerbiára!

— Azt akarja, hogy valaki, aki nem a gyil..., aki nem az összeesküvökhöz tartozik, menjen ki hozzá, azzal tárgyal majd, lehetőleg az egyik dandár parancsnoka — Masin ezredes leteszi a kagylót, és parancsot ad, azonnal fogják be az egyik udvari kocsit, hajtsanak el Milic alezredes, dandárparancsnokért és vigyék, amilyen gyorsan csak lehet, a Banjicki-táborba, hogy a legroszszabbat elkerüljük.

A Slaviján, így hívják a tágas teret, amelybe a Milos- király ucca torkol, a hórihorgas Gagovic hadnagy

látja, amint arra üget el a két lipicai-vontatta udvari kocsi és fenn a bakon a lovait vadul ostorozó kocsis mellett a hadnagy barátja, Milán Petrovic kapitány ül. A hadnagy tudni szeretné, miféle láрма ez a városban, int a kocsisnak, hogy álljon meg, egy darabon kiáltozva szalad a kocsi után. — Milán, állj hát meg! Milán, miféle lövöldözés ez a városban?

— Meggyilkoltuk a maflafülüt és a rimáját ráadásul! — kiáltja vissza a kapitány, mialatt a kocsis megállítja a lovakat.

— Ki gyilkolta meg őket?

— Mi, a tisztek!

A hadnagy erre már a kocsiajtó elé toppan. Ti, a tisztek? Hát én nem vagyok tiszt? No szép kis bajtársak vagytok! Nekem nem is szólatok! És most hová?

— A Banjicki táborba. Meg kell akadályoznunk, hogy Nikolic a nyolcasokkal bevonuljon a városba,

— Veled megyek, — kiáltja Gagovic és beugrik a kocsiba.

— Hát akkor előre! — S a kocsi máris tovarobog.

Az uccákon csoportokba verődnek az emberek, egymást kérdezzetik, semmiről se tudnak és csodálkozva pillantanak a tovarobogó udvari kocsi után.

A tábor gyakorlóterén, az irodai barakok előtt, fegyverpiramisok mögött indulásra készen áll a nyolcas ezred. Ordonáncok szaladnak ide-oda, lóápolók hozzák az istállókból a tisztek lovait, a hevederek a földet söpriik. Egy-egy tiszt még gyorsan elvonul az élvonal előtt és megszámlálja embereit. Mikor az udvari kocsi galoppban odarobog, ezer fiatal álmos parasztarc fordul az érkezők felé. A három tiszt kiugrik a kocsiból:

— Hol a zászlóaljparancsnok?

Nikolic ezredes előrohan az élvonal elé. Köpenyt vetett fogycatós öltözete fölé, mikor elmenekült az ablakon át és a három közeledő felé kiáltja, azonnal álljanak meg. — Milic alezredes egyedül jöjjön!

A százados és a hadnagy talán nem (hallják a parancsot, vagy csak nem akarják vezetőjüket egyedül hagyni, közrefogják Milic alezredest és revolverrel a kezükben rohannak a zászlóaljparancsnok felé.

Lövés dördül, a hórihorgas Gagovic hadnagy földre zuhan, két másik lövés követi, Nikolic ezredes és Petrovic százados a fegyverpiramisok mögött várakozó ezred megdermedt élvonala előtt földrerogy.

Milic alezredes, aki sértetlen maradt, nyomban összeszedi magát, odainti az egyik loápolót, lóra ugrik, kirántja kardját és éljent kiált az új királyra. Aztán, mialatt a sebesült tiszteket beviszik az irodába, rendre és engedelmességre inti a katonákat, akik még mindig nem tértek magukhoz, közli velük, hogy az új zászlóaljparancsnok Solarevic tábornok, megparancsolja a tiszteknek, léptessék le a legénységet és tartsák együtt, aztán megsarkantyúzva lovát, kirobog a topcidi táborba, a tizennyolcasokhoz.

A város már talpon van, mindenfelé nyitott ablakok, hangok kiáltoznak le, letről felelnek, menekülő csend-örök egy szál ingben, hiányos öltözékben próbálnak elbújni a kapualjakban.

A Terazije szegényes, kiszáradt sétahelyén át tolong a tömeg a konak felé. Katonák zárják el valamennyi utat, fegyverek fenyegető nyílása riasztja vissza a polgárokat. Már tudják, mi történt, de nem tudják, mit hoz a jövő. Marad minden a régiben? Szerbia köztársaság lesz, az osztrákok bevonulnak? Megvédi-e Oroszország a kis országot? Diákok jönnek, a dalosünnepély díszkapuiról letépi a piros-fehér-kék zászlócskákat, sapkájukat lengetik, hazafias dalokat énekelnek, átölelik egymást s ha meglátnak egy tisztet, örömujjongásba törnek ki.

A konak felől, a rossz kövezeten egy ócska, éjsza-

kai fiakker dökög lefelé, két kísérteties gebe húzza, két csontig aszott hátszló, melyekkel gazdájuk nappal nem merne mutatkozni, és a ragadós, piszkos kocsiiban, egymást átölelve, ordítózva, karddal és revolverrel hadonászva, egymás hegyén-hátán, a földön és az ülésben, a bakon és a lépcsőn lógva, nyolc tiszt — köztük Mistic alezredes, halottsápadt és duhaj, mint aki most szabadult az akasztófa alól; nevet, mint egy tébolyult, revolverével beledurrog a levegőbe, átkokat és káromkodásokat szór és eszeveszetten részeg, mint a többi bajtársa, valamenynyien. Most elakadnak a nyomorúságos gebék, egyhelyben topognak siralmasan, a tiszték kardjukkal ösztökélik a szegény állatokat, egy tüzérhadnagy karcsú fehér lován beéri a kocsi, és újra meg újra elordítja magát: — Zivio, Kralj Petar Karadjordjevic!

A kávéházak elé kiteszik az asztalokat, szónokok pattannak a tetejükre és átkozzák a halott zsarnokot, gyönyörű jövendőt jósolnak az országnak, ordítanak, gesztikulálnak, és a tömeg tetszésnyilvánításaitól kísérvé a legvadabb szitkokat szórják a két meggyilkoltra.

Antic hadnagy, a királyné lovasezredének hajdani tisztje egy székre ugrik és az ujjongó tömeg szemeláttára vörös fegyverkabát járói letépi vállbojtját a királyné nevének kezdőbetűivel, lefejtí sapkájáról a kokárdát és az üvöltő tömeg közé veti: — Vesszen a gyalázatos név! Vesszen hazánk szégyene!

A többi tiszt követi példáját és széttapossák sapkájuk kokárdáit,

A tömeg megkísérli, hogy áttörje a katonákvonta kordont;

— Látni akarjuk őket! Hiszen kidobták őket az ablakon!

— Lemészárolták őket, mint a disznókat. Testvérek, engedjétek, engedjétek át minket. Ez a király lövetett ránk, látni akarunk egyszer egy meztelen, halott királyt!

A házak padlásablakaiból már kilengetik az első

zászlókat, az egész város fel lesz lobogózva, mert örömnép a mai nap.

Egy ezredzenekar vonul fel, a rendőrségnek kell utat törnie, hogy elvonulhasson a tömeg sűrű fala közt. A Terazije közepén foglalja el helyét és vérpezsdítő indulóba fog. A tömeg újra meg újra éljent kiált a hadseregére és a tisztekre.

A Terazije-ről kilátni a két folyam ködfátyolba burkolt torkolatához, Zimonyból idemagaslik a torony, az ezeréves birodalom Szent István koronájával díszített milleniumi emlékoszlopa. Tisztek és diákok állnak itt és dacosan pillantgatnak át a nagy szomszédbirodalomba: — Most aztán nem csúsznak többé hason ő előttük sem, vége ennek is, mert az Obrenovicoknak is vége. Most majd Oroszország is megtalálja újra az utat hozzánk, ez az ország, amelyet vérig sértettek a királyné hazugságai. Testvérek, most újra beszélhetünk Dusán nagy császári birodalmáról, testvérek, új élet virrad ránk a mai nappal.

Tscharikow orosz követ, feltúrva köpenye gallérját, kalapját mélyen a homlokába nyomva, az uccán át a konak kertje felé siet. Ott, a letépett zsalugáterű, nyitott ablakok alatt, még mindig ott hever a két meztelen holttest az esőtől nedves fűben. Katonák néznek ki a rács rúdjaik, néhány civil tülekszik arra. A követ, az egyik odasiető tisztől köpenyt kér és letakarja a halottakat: — Nem heverhetnek így itt, a férfi végtére mégis csak a királyotok volt, — A tiszt vállat von. — Majd megkérdem, hová vigyék ezeket.

A tér felől átharsog a katonazene, hallani a tömeg énekét.

A helyőrségi kórháznak egyugyanazon szobájában kissé furcsa összetételű társaság gyűlt össze: néhány sebesült és haldokló fekszik egymás mellett a sárgás-

színű ágyneművel fedett egyszerű ágyakon: Apis, akit a testőrök lődöztek össze a lépcsőn, Todorovic belügyminiszter, akit a túlbuzgó Marinkovic hadnagy terített le felesége szemeláttára, a szegény Zivkovic őrnagy, aki maga emelt kezét magára, mert a miniszterelnöknél megtalálták azt a bizonyos áruló levelet, továbbá az a három tiszt, akik egymást puffantották le a Banjicki-táborban, a nyolcas ezred élvonala előtt.

Egy segédorvos jár ágyról-ágyra, fehér vászonköténye alól kilátszik rikító színű ingujja és szikrázó szemüvegén keresztül a halkán nyögdecselő férfiak viaszksárga arcába pillant. A szélesvállú, hatalmas Gagovic hadnagyon és Petrovic századoson már éppoly kevésbé lehet segíteni, mint a szemközti ágyon ama szerencsétlen levélíró: ennek a háromnak homloka mögött a halál fészkel, bőrük mögül már kirajzolódik a sápadtan vigyorgó halálkoponya. Különbem nem Zivkovic őrnagy az egyetlen tiszt, aki öngyilkos lett, egy hadnagy is kezét emelt magára, mert nem találták méltónak, hogy résztvehessen az összeesküvésben. A hadügyminiszter feleségét gutaütés érte és meghalt, még nem lehet tudni, hogy életben marad-e a miniszterelnök felesége, aki ugyanazon éjszakán, amelyen unokája született, hitvesét és vejét veszítette el, úgy látszik nagyon megijedt, mikor férjére látta tüzelni leányának egykori táncosát.

Amikor az orvos Nikolec ezredes ágya elé ért, a vén katona orra hegyéig húzza a takarót, úgy mormolja; — Hagyj, doktor. Nem fontos, hogy életben maradjak. — És különben se kívánok gyilkosokkal egy szobában feküdni,

A segédorvos vállat von: — Az a két úr odaát — Gagovic hadnagy és Petrovic százados ágyára mutat — aligha éri meg az estét.

— Sovány vigasz, kedves doktor, igen sovány vigasz. — Az ezredes halkán felnyög. — Miért nem fektet engem és a miniszterelnököt másik szobába?

Todorovic nem mozdul, sípolva száll a lélekezete, keze keresve tapogat végig a takarón.

Most Apis emeli fel szőrös kezét: — Doktor, rágyújthatok már?

— Ha nem égeti el a takarót, rágyújthat. De jobb volna, ha százados úr várna még egy keveset.

Apis sóhajt: — Cigaretta nélkül ez csak amolyan félélet.

Az ezredes feje fölé húzza a takarót, se látni, se hallani nem akarja Apist. A segédorvos odalép a vezérkari százados ágyához. — Hogy vannak a többiek? — kérdezi Apis.

— A körülményekhez képest jól.

— Ez amolyan kórházi tréfa, mi?

A segédorvos vállat von. Apis a fejét rázza: — Kissé sok halott ilyen kis ügryhöz képest. Bajtársaim, úgy látszik elvesztették a fejüket. A szegény Gagovic. őt fel se vettük a listába, mert olyan erőszakos természete van. De aminek meg kell történnie, elvégeztetik, ő igazán az utolsó órában szaladt a vesztébe.

— Pórusl járt szegény. Nem áll talpra többé,

Apis sóhajt: — És az én szegény Milkovicom, Szegény Jovám!

— A történelmet mindig vérrel írják, — vigasztalja a segédorvos, — Ez minden forradalomban így megy.

Odaát felnyög Gagovic hadnagy; akkora darab ember, hogy ágyának lábfejét egy székkal kellett megoldani.

Az őrnagy, aki maga emelt kezét magára, mint aki szembekötődsdi közben szédeleg, megpróbálja, hogy előkancsalítson turbánszerű, egész a szeméig húzódsó kötése alól.

A folyosóról sírás hallatszik be; odakünn néhány ijedt hozzátartozó várakozik, akiket nem engednek be, Felpattan az ajtó s Masin ezredes és Antic hadnagy vezetése alatt néhány úr lép be, a két katona sapkáján

virág a kokárda helyén, az urak egyik kezükben cilindert tartják, másik kezükben rózsacsokor.

— Hol fekszik Dragutin Dimitrijevic százados úr? — kérdi Gencic, a hajdani belügyminiszter, a mélyen meghajló segédorvostól. A doktor az urakat Apis ágya elé vezeti. Az urak vörös rózsáikat a szürke takaróra teszik: — Az új szerb kormány nevében bátrak vagyunk, hogy hön szeretett hazánk megmentőjének, aki felszabadított minket a véres zsarnokság és a becstelen szégyen alól, mélyen átértett köszönetünket tolmácsoljuk.

Nikolic ezredes kissé felemeli szürke fejét és jókorát köp, a köpés nem messze Gencictől csappan a padlóra. Aztán a takarót újra merev arca fölé húzza.

Apis mosolyog és reszkető keze megsimogatja a rózsákat. A haza megmentője! Apis! Apis — így hívták már az iskolában is, őt, a vezért, az erősét, őt, akitől mindenki várt valamit, őt, a széles homlokút, a bikafejű ifjút. A haza megmentője! De hol vannak a diadalívek, a győzelmi koszorúk, a szívpepszdító indulók, az ünneplő nép, és az ujjongó tömeg zivió-kiáltásai. Hat kórházi ágy, karbolszag, jodoformbúz és köztük a rózsák finom illata! Feketébe öltözött cilinderes urak, és rózsák a keblén, mint a koporsóban a halott keblén. Hol a titok, melybe már kora ifjúságában burkolózott, vér szennyezi kezét, egy derék, hallgatag, hűséges barátjának vére! Vérbe gázolt, ide vitte tehetetlen vágya az iszonyatosan nagyszerű iránt. Mit jelent Apis? Kicsoda Apis?

Szeme lecsukódik, nem látja már a fekete gérokkos urakat és az érdemrendekkel díszített Masin ezredest, minden ködbe borult előtte, boldog mosoly játszik széles ajkán.

Apis nem halhat meg, Apis mindig újra visszatér. Ha nő az ár, a születésnapját ünnepli, huszonöt évvel megölik Apist, a szent bikát és talán most is meg kell hálnia, de vissza fog térni, nem veszhet bele a vérsötét mélységbe.

Egy szürkeszakállú törzsorvos lép a szobába és kéri az urakat, fejezzék be a látogatást. — Valamennyi betegünk kíméletre szorul.

Künn hangosabb lesz a zokogás, az egyik őr nyers hangja csöndet parancsol.

Kifelémenet Antié hadnagy int nagybátyjának, Genicnek és a haldokló Zivkovic őrnagyra mutat:

— Ha úgy sikerül, ahogy ő szerette volna, most mindnyájan hullák volnánk valahol egy kopasz fal alatt.

A többi úr is megáll egy pillanatra és összeborzad, aztán lábujjhegyen kiosonnak. Az ajtóban két pópába ütköznek, akik eljöttek, hogy e szoba elnémuló fér fiaiert halotti imát mondjanak.

A régi konak játékszobájának két billiárdasztalán, karbólba áztatott lepedőbe burkolva, két holttest fekszik. Az orvosok, dr. Eduárd Michel és dr. Demosthen Nikola-jevic épp most veszik le gummikeztyűiket és távozni készülnek.

— Kolléga úr, — mondja a francia, — ebben az életben aligha leszünk többé abban a helyzetben, hogy billiárdasztalon boncoljunk.

— És ha már billiárdasztalon, — feleli dr. Nikola-jevic, — aligha egy királyt és egy királynét.

— És ha már egy királyt és egy királynét, — teszi hozzá dr. Michel, — aligha ilyen csúnyán kikészített holttesteket, mint ezek itt, — mindezekből önként következik, kolléga úr, hogy ez alighanem a legkülönösebb és egyedülálló boncolása volt az életünknek és az is marad.

Most az új kormány urai lépnek be, akik a helyőrségi kórházból jönnek, hogy rövid látogatást tegyenek a halott királyi párnál is, a miniszterelnök, Jovan Avakovic, egy zsíros parasztcú ügyvéd, aki az elegáns, ragyogó Masin ezredes mellett még közönségesebben fest, Genic és még néhány más úr, akik künn várnak az ajtó előtt.

Dr. Michel meghajol az urak előtt, azzal a hanyag udvariassággal, amely forradalmi időkben hozzátartozik a jó modorhoz, leveszi véres gummikeztyűjét és az új uraknak barátságosan megrázza a kezét, Masin ezredes az első, aki megtöri a kínos hallgatást: — A holttesteket már felkoncolták?

— Sőt már a leletet is megírtuk. Kollégám felolvashatja az uraknak — nem tudom, hogy ebben a formájában alkalmas-e arra, hogy nyilvánosságra hozzuk?

Masin ezredes int: — Tessék.

Dr. Nikolajevic az ablakhoz lép, torkát köszörüli, mutatoujjával a gallérján babrál és eleinte akadozva, aztán egyre folyékonyabban olvas:

— Obrenovic Sándor, huszonhét éves, Obrenovic Milán és Natália, ez utóbbi született Kesko, fia..... tizenkilenc revolverlövés, ebből kettő feltétlenül halálos, egyik a szívbe hatolt, a másik az altestbe és átfúrta a has ütőerét; öt kardcsapás, a bal szemgolyót golyó ronsolta szét, a gerincoszlop eltörött, ez utóbbi alighanem már a beállott halál után, az emeleti ablakból való lezuhanás következtében. — Kis szünet után, mialatt senki se mozdul, dr. Nikolajevic folytatja: — Obrenovic Sándor, kivéve a koponyáját, amely bizonyos elkorcsosodás következtében szinte háromszor olyan kemény, mint a normális, erőszakkal bekövetkezett halála pillanatáig tökéletesen egészséges volt.

Az új kormány urai megértették; egymásra pillantanak: — Itt rejlik tehát a király katasztrófára vezető makacosságának magyarázata. Ritkán kínálkozik alkalom, hogy felnyissák egy király fejét, mint valami bábuét és megnézhessék, mi van benne.

Dr. Michel átnyújtja kollégájának a másik lapot. Dr. Nikolajevic tovább olvas: — Drága Obrenovic, született Lunjevica, özvegy Masinné, harminchét éves, harminchat revolverlövés, — és több, mint negyven kardcsapás, ez utóbbiak számát különben nem lehetett telje-

sen kifogástalanul megállapítani, a sebek olyan fekvésűek. Drága Obrenovic, erőszakosan bekövetkezett halála pillanatáig, kissé fátyolos baltüdöszárnyától és anyaméhének elfajzása következtében való átmeneti sterilitásától eltekintve, egészséges volt.

Dr. Nikolajevic kis szünetet tart, aztán a teljesség kedvéért még hozzáteszi: — A mindkét személyt ért lövési sérülések hét miliméteres katonai revolverekből származnak, a lövések, mint azt a sebek nyílásának elfeketedései mutatják, részben igen kis távolságból érték az áldozatokat. — Dr. Nikolajevic meghajol: — Most tehát tisztelettel bátorkodunk a boncolási leleteket az új kormánynak átnyújtani.

A miniszterelnök könnyű fejbólintással átveszi a két orvos-készítette papírlapokat. Masin ezredes az egyik billiárdasztalhoz lép és a lepedőt, az egyik csücskénél fogva, óvatosan felemeli: — Itt fekszik sógornője, Drága, szétronsolt arccal és hallgat az elmúlt éjszaka borzalmairól, melyeknek barázdái összefolytak a kardcsapások-ejtette sebekkel, de első férje, Masin fivérének halála felől is hallgat, akit lezuhanva, szétzúzott koponyával találtak meg. És a sógor, akit ez a királyné üldözött, akinek katonai pályafutását kettétörte, akit kitért cetinjei követi állásából, akinek eltiltotta, hogy egyenruhát hordjon, úgy, hogy csak, hosszú idő után, tegnap este öltötte fel újra az uniformist s tűzte ki érdemrendjeit, — az ezredes visszaejti a holttestre a lepedőt, a hideg rázza, fogai vacognak.

A miniszterelnök feltakarja Sándor arcát. A fiatal embernek, akinek fejbőre a körmetszés következtében kissé eltolódott és nem ragasztották vissza pontosan a helyére, ugyanaz a megátalkodott arckifejezése van, ugyanaz a parancsoló vonás az ajka körül, amely már három évvel ezelőtt is megőrijtette a tiszteket, amikor közölte velük visszavonhatatlan akaratát, hogy nőül veszi Drága Masint és minden ellenvetést kurtán letorkolt.

Ez Milánnak, a első szerb királynak makacs fia, a fiú, aki parancsot adott, hogy lőjjenek az apjára, ha vissza akarna térni, ez az a fiú, aki miatt az első szerb király idegenben halt meg, és Krusedolban, osztrák területen, osztrák földbe temettette el magát. A király ajka körül tovább nőttek a szőrösomók, szemhéjai petyhüdten omolnak üres gödrükbe.

A miniszterelnök visszaejti a lepedőt, egyes urak, akik ott váraoztak az ajtóban, lábujjhegyen előre merészkednek, a makacs halott arcába merednek, aztán hallgatagon húzódnak vissza, A királynét nem merik érinteni, látják, milyen alaposan kikészítették. Ez hát a vége annak az asszonynak, akinek házassága úgy kezdődött, hogy a király anyja, Natália, Parisból nyílt levelezőlapon írta meg belgrádi ismerőseinek, hogy fia, a szerb király, a szerb királyné komornáját vette nőül.

Masin ezredes meghajol a két orvos előtt, peng a sarkantyúja, a kijáratnál udvariasan előreengedi a miniszterelnököt, akinek kormányában ő maga is tárcát vállalt.

A holttestek mellett újra csak a két orvos marad. Mikor elhalt az előcsarnok üvegcserepei felett csikorodó léptek nesze, dr. Michel kollegájának vállára teszi kezét:

— Borzalmas — a halottak sebei nem véreztek!

Dr. Nikolajevic mosolyog: — De a gyilkosoknak viszont minden csepp vér elszállt az arcából.

Dr. Michel a király eltorzított testére mutat: — És az ott csakugyan az utolsó Obrenovic?

— A legeslegutolsó! — Dr. Nikolajevic odalép francia kollégája mellé: — Parisban tanultam, önöknél republikánus lesz az ember, ez már benne van a párisi levegőben . . .

— Ó, van éppen elég royalistánk is!

— Az más! Az önök royalistái nemes álmodozók,

akiknek gondolata a fényes múlton, a hajdani nagy királyokon csügg. Így könnyű és szép dolog királyságnak lenni. De jól jegyezze meg, ma még megsúghatom önnek, holnap már hallgatnom kell erről is: Itt egy véres história ért véget, amely azzal kezdődött, hogy az első Obrenovic fejét vétette az első Karadjordjevicnek és a levágott fejet, alattvalói hűségének jeléül, elküldte Sztambulba a szultánnak. Ez — önnek, mint nyugateurópainak, talán hihetetlenül hangzik — nem a középkorban történt, de alig száz évvel ezelőtt. A tegnap tévedésből agyonlőtt Naumovic nagyapjának feje volt ez a szultánnak küldött ajándék.

Dr. Michel vállat von: — Nálunk is, Angliában is, fejeztek már le királyt.

— Tudom, kollega úr, — de önöknél és Angliában ezt bizonyosan forradalmi szükségyszerűség diktálta, önöknél és Angliában a hercegek fejét nem használták fel arra, hogy a szultánnak küldjék ajándékba.

— Ahány ország, annyi szokás!

— Elismerem, kollega úr. — De lefejezni más, mint lemészárolni. Egyébként az a Kara Djord — vagy ahogy a parasztok nevezik, Cerny Djord, a fekete Djord, — maga sem volt bárány. Hogy csak egy példát említsek, lelövete öreg atyját, amikor az a törökök elől menekülve nem akarta átlépni a szerb határt. S attól az időtől fogva szakadatlanul dúlt a harc a két nemzetség között. Míg harmincöt évvel ezelőtt — napra pontosan — ennek az utolsó Obrenovicnak nagyapját, a Karadjordjevicek csatlósai künn a Topcidíben agyonlőtték.

— Különös módja a jubileumi ünnepeknek, — jegyezte meg a francia ironikus mosollyal.

— A mi nemzeti ünnepeinket mindig vér színezi. Ez már így szokás nálunk Vítus-napja, a rigómezei csata óta.

— És mi különbözteti meg egymástól a két dinasztiát? — érdeklődik a francia.

Dr. Nikolajevic végigsimítja szakállát: — Egy külföldön tanult, felvilágosodott republikánus számára igazán csekély a különbség: Az Obrenovicoknak kerek fejük és tömpe orruk van. Az Obrenovicok minden jót Ausztriától vártak. A Karadjordjeviceknek hosszú a fejük és ívelt az orruk, bőrük sötétebb, mert állítólag cigányszármazásúak és az ő nemzetségük minden jót Oroszországtól remél.

— Egyszóval, kollega úr, ön itt még a Merowingek korában él.

— Talán, Lehetséges. Valószínű. De a Merowingek korában az egész akkori Európa egy fejlődési szinten volt. Ma anakronizmus vagyunk Európa népei közt. Kis nép nagy történelemmel, kolléga úr — és mint a többi kis nép, amely nagy múltjának árnyékában fagyoskodik, mi is érzékenyek vagyunk a becsületünkre.

— Én mint republikánus semmikép sem állok a Karadjordjevicek oldalán, de a tiszték kitörését megértem, ha nem is helyeselhetem. Nem valami jó dolog tisztnek lenni olyan országban, amelynek dinasztiai családi torzalkodásaikkal — gyermekszöktetésekkel s örökös cívdásokkal állandó anyagot szolgáltatnak Európa vicclapjai számára, ahol a király hitvesének yachtot épített nászajándékol azon a pénzen, amely csatornázásra volt megszavazva.

— De ilyen atavisztikus kitörések!

Dr. Nikolajevic nem zavartatja magát: — Azok közé se tartozom, akik minden rosszra azt mondják: A török a hibás, ezt a kutya török csinálta, az ő terhére irandó. Mert ahol nincs erdő, föld se hever parlagon — nálunk mindég ez a jelszó járja: a törökök, a törökök! De ön ne felejtse el, még negyven éven sincsen, hogy Belgrád török garnizon volt, kétszáz évvel ezelőtt pedig ebben a kis szegény városkában száz török minarett emelkedett a magasba és helyüket azóta csak egyetlen templomtorony foglalta el.

— Ezt nem értem. Mi franciák mindig jól megférünk a törökökkel. . .

Dr. Nikolajevic félbeszakítja kollegáját:

— Tudom. — Aranyszarv, háreméjszakák, Pierre Loti —, de önök sohse éltek török elnyomás alatt.

— És mi lesz most?

— Először is minden cégtáblán átfestik majd ennek az embernek az arcmását, az iskolában szemétre hajítják arcképeit, a minisztériumokban szétkalapácsolják gipsz-mellszobrait. Az új kormány egyes tagjai már úton vannak, hogy hazahozzák az új királyt. . .

— És gondolja, hogy az új király. . .

Dr. Nikolajevic vállat von: — Efelől épp oly kevéssé lehetünk tisztában, mint Mihailo herceg meggyilkolása felől. Akkoriban az a hír járta, hogy Bosznia valija Karadjordjevic Sándornak ötezer aranyat fizetett a gyilkosságért, — hogy az elmúlt harmincöt év alatt mekkorát változott a világ nálunk, nem merem eldönteni. De az utolsó Obrenovic meggyilkolását bizonyosan nemcsak Belgrádban készítették elő, többen tudtak róla, mint hinné az ember, csak egy valaki nem akarta tudomásul venni, az a néma férfi ott, akit tisztjei éppen eleget figyelmeztettek pedig.

T a v a s z i n a p W i e n b e n és szeles, mint a legtöbb nap e hegyek és síkságok közt terülő városban, az ember azt hinné, Vindobona e város neve s nevét a szelektől kapta, amelyek a sokat megdalolt és mégis oly magányos Duna mentén át meg átjárják ezt a vidéket. Ez a város a pázsitok szélén felejtette büszke kastélyait, melyekkel hajdan, fénykorában a Duna partvidékét ostromolta, a polgár nem költözött a nemesség után, nem szereti a sík vidéket terméssel áldott földsávjaival; a polgár, amikor eljött az ő ideje, Haydn évszakjainak végtelen síkságairól Schubert dombvidékének romantikus völgyeibe húzódott vissza. Most a város fejét mé-

lyen befúrja a nyugati szőlőhegyekbe és erdei lejtőkbe, mámorral töltekezve elaludt és a messzeségbe zúgó nagy, hömpölygő folyamról, éppúgy megfeledkezett, mint a saját, sorstól kijelölt, feladatairól.

De ma az üres, emberfalakkal kettéosztott uccákon keleti szél söpör át, mint hajdan, maga előtt tereli a frissen vágott fű és a fehér százszorszép illatát. Belecsipked templomok előtti oltárok fiatal nyírfavesszőibe és meglobogtatja a kivonult katonák toll és lőszördíszzeit.

A Hofburg előtt, a Kohlmarkton, a Grabenen és a Kärntnerstrassen, a városnak e kis darabkáján, amely a flangálok számára egyedül jelenti Wient, ezen a korzón, amelyről Galíciában és Dalmáciában úgy álmodnak a tisztek, mint az elátkozottak a paradicsomról, kora reggel óta állnak a wieni helyőrség csapatai: a sötétkék gyalogosok világoskék nadrágjukban és fekete, alacsonyabb cilinderre emlékeztető, csákóval a fejükön; a világoszöld vadászok és a zöld-fekete népfelkelők csillogó, repkedő kakastollal a kalpagjukon, a sötétbarna vártüzérség, kék nadrágjukon a vörös tábornoki csikkal és a világoskék boszniai regiment, vörös fezzel, jól megtermett, szép, karcsú fiúk, már nem török és még nem osztrák katonák és ezt a se ide, se oda tartozásukat egyenruhájuk még kirívóbbá teszi.

A katonák sorfala mögött most világosszínű női ruhákkal telnek meg az emelvények, világos napernyők ragyognak fel és színes árnyékot ejtenek az arcokra, sötétbe öltözött cilinderes urak adják meg e tarka kép komolyságát és méltóságát.

Aranygyapjas lovagok és kamarások a német nemzet rég letűnt szent római birodalmának operaszerűen ható díszruháiban vonulnak fel a nemesség díszhintóin, a Dómtéren habzó fogazatú, tüzes lovak türelmetlenül csapkodnak patáikkal. Nyomukban a magasrangú városi tisztviselők díszfogatai.

A titkostanácsosok és a legmagasabb államhivatal-

nokok a dóm szürke óriáskapu-szobrai előtt úgy festenek aransújtásos, paszománnyal ékesített díszkabátjukban, háromszögletű főveggel a fejükön, mint a gondolkodástól sápadt és a szobalevegőtől megbetegített admirálisok hajó nélkül. Nyugodtan és kimérten csevegnek egymás közt, mint ahogy magas állásukhoz illik, a hajlongó alattvalók alázatos pillantásaitól kísérve suttognak össze fontoskodva, s mindamellet — mint férfiak, jelentéktelenek és szánalmasnak látszanak a sisakjukon repkedő lószőrforogós, jólmegtermett gyalogtestőrök mellett.

— Igazi császár-idő —, mondja egyik a másiknak, pillantását a felhőtlen égre irányozva, amely előtt tisztán és komolyan magasodnak fel a torony nagy könyárfájának ágbogai.

Messziről a generálmars! Vezényszavak!

A sorfalban a katonák feszes vigyázzban. Felzúg Haydn himnusza, a generálmars túlharsogja. Egyre közelebből hallatszanak a Hoch! kiáltások. Mintha a szél fehérneműt lobogtatna egy kerítésen, a merev katonák sorfala felett fehér kendők lobognak, integető, kalaplengető kezek.

A menetet egy udvari lovász nyitja meg, táncoló lipicai ménjének remeg a rózsalevél-finom orrlyuka. Patkócsattogás, egyenletes, kurta, a lovasság lelkesítő dobpergése, egy félszakasz dragonyos, élükön egy fehér szárkesztyűs karcsú tiszt, fején csillogó görög sisak, nyomában a dragonyosok barnára sült cseh parasztarcai, világoskék, vállukra vetett szörmekabátban, fehér hajtókás vörös nadrág, a féloldalt forduló, kantárral játszó, bólintó lófejek egy vonalban. Négy trombitás vegyíti herold-hangját a generálmars és a Gotterhalte zenéjébe, jelezve, hogy az udvar közeledik.

Nyolc hosszúfarkú sárga-vontatta díszkocsi, kocsisok, lakájok és loápolók aransújtásos fekete rokokókabátban, aranszegélyes, struccoldíszes kétsúcsos főveggel, fehér parókával és fehér harisnyában, a kocsi

mindkét oldalán két-két nemes apród gyalog és két-két lovas arciére-testőr vörös-arany- és fehérben, ezüstsajakukon fehér lószőrfgó, aztán két magyar testőr vörösben és ezüstben, kalpagjukon kócsagtoll, párduebőr a vállukon, a kocsiajtóban a császár főhadsegéde, Rolfras tábornoszernagy — és a kocsiban maga a császár, mellette a trónörökös, Ferenc Ferdinánd főherceg.

A Hoch-kiáltások megsokszorozódnak, még több kendőt lobogtatnak a katonák sorfala fölött, a katonák kihúzzák magukat, hogy állsziujuk pattanásig feszül. A császáron és a főhercegen fehér tábornoki díszkabát, utolsó emléke a régi Ausztria nagy fehér hadseregének, amely hajdan a königgrátzi erdőben omlott össze.

Mikor a tömeg megpillantja a jobbra-balra barátságosan integető öreg császárt, szünni nem akaró Hoch!-kiáltásokban tör ki, a katonáknak keményen kell a lábukon állniok, nehogy a tömeg elsodorja őket. Az öregúr újra meg újra üdvözlésre emeli a kezét zöld papagálytollas tábornoki fővege mellé.

Mikor felzúg a Gotterhalte, mintegy varázsütésre megszűnik minden kétség, senkise gondol a láztól rázkódó birodalomra, a tömeg meghatott, olyan valószínűtlen ez a látvány, a nyugvóra térő napnak ez a pompázó alkonyata, amelyet mély, csillagatlan éjszaka borzalmi és viharai fognak követni.

A fehér fegyverkabátos öregúr fáradt válla fölött integet a tömeg, akinek a fivérét agyonlőtték, a feleségét leszúrták s akinek boldogtalan fia fölé a hallgatás fátyla hullott, az aggastyán felé integetnek, aki már csak személyében testesíti meg a nagy birodalmat.

Ott, az öregúr mellett ül Ferenc Ferdinánd, a császár unokaöccse, korántsem köszönget olyan jószágosan, zárkózott arcát Egyiptom napja barnította meg, ahol tüdőbaj ára remélt gyógyulást.

Senki sem ismeri, senki se tud róla semmit, mindenki fél tőle, mintha maga volna a közelgő veszély.

Szép, vidám fivére, Ottó, ezúttal hiányzik a menetből, olyan betegségben sínylődik, amellyel zabolátlan, mértéktelen életmódjáért kell megfizetnie.

A most előgördülő gazdag díszítésű kocsiban a beteg Ottó fia, a pufókképű Károly Ferenc József mellett a trónörökös harmadik és legfiatalabb fivére Károly Ferdinánd ül, akinek személye körül a pletyka már szőni kezdi széttéphetetlen hálóját. Bizonyos vonzalmakról beszélnek, amelyet a Burgtheaternek ez a csendes barátja, egy egyetemi tanár leánya iránt táplál, a hölgyről a mende-mondák alaposan leszedik a keresztvizet, ezt a titokbantartott viszonyt, úgy beszélik, a főherceg nem kevésbé veszi komolyan, mint fivére ama Chotek Zsófia cseh grófnővel kötött frigyét, amely annyi gondot hozott a császárra és az államra.

A következő kocsiban a toscanai második nemzedék, fiverei a szász trónörökös nőnek, aki nemrégiben szökött meg gyermekei franciatanárával. A sorfal mögött az emberek összedugják a fejüket: Ejnye, ez a toscanai ház! Mindig baj van velük. A fivérek egyikét, aki a Leopold Wölfling nevet vette fel, kitagadták a családból, mert egy kis táncosnót vett feleségül.

A császár keresztülvonul székvárosán és kísérete annyi port vert fel, hogy a legjózanabb uralkodó szigorú arca is felhőbe borul.

Az udvari kocsik sorát patkócsattogva egy szakasz dragonyos zárja be, mintha a délcegen ülő lovasoknak az volna a feladatuk, hogy az udvarra szórt rossznyelvű mende-mondákat a földdel egyenlővé döngöljék,

A dóm előtt a császár és kísérete kiszáll a kocsiból. A hatalmas kapu homályos szoborcsoportozatai alatt, kígyózó szörnyetegek és az apostolok merev pillantású, madarakra emlékeztető félfigurái alatt az érsek, a felszentelt püspök és a főkáptalan várakozik. Ami e papokból emberi és személyszerinti, mind elborítja a skarlát, arany és fehér színe, e nehéz, testetburkoló dísz-

ruhák méltósága, a csillogó, magasracsúcsosodó díszfövegek alatt csak két tenyérszélességnyi mulandó emberarcot hagy szabadon.

A császár és kísérete, a francia forradalom idejéből való egyenruháikban: tollas löveg, hosszú nadrág és nehéz kard, e csak földi hordozójukat cserélő, mindent túlélő pompa mellett úgy festenek, mint akiket a szürke hétköznapiokból vendégül marasztal az örök templom.

A trónörökös álmos pillantása átsuhan hajdani tanítója és nevelője dr. Marschall felszentelt püspök felett, a kísérethez tartozó urak észreveszik ezt és egymás közt suttogják, hogy Este örökölte ősz nagybátyjának emlékezőtehetségét és nem felejtette el, hogy tanítója megpróbált hatni rá, mondjon le a Chotek grófnővel való házasságáról. A derék püspöknek meg se rezzen az arca, de a kíséret tudja, hogy ez az ember sohse lesz Wien kardinálisa.

A nagy szürke dóm elnyelte immár a tarka menetet, a hatalmas épület szinte belereszket az orgonazúgásba, a várakozók sorainak nyugalmát a három dísztűz bontja meg, amelyet a Grabenen felállított vadászszászlóalj ad le,

A nagymise után a menet kiözönlik a dómból. Sötét egyenruhába öltözött árva fiúk, a szerencsétlenség e kis katonái, nyitják meg a menetet, fehérruhás lányok, felcsavart hajukon koszorú, kezükben szalag és csokor, kandi szemmel és merev, elfogódott mosollyal követik őket. Ehhez a tavaszi menethez himnuszokat énekelve csatlakozik a dóm kórusa, mögöttük sötét, barna, fekete-fehér és fehér szerzetesek. Gót fejükből szigorú szempárok tűznek elő, íme, a harcos egyház fegyvertelen katonái, kerekarcú papocskák és szuszogó hedonisták között, kulcsolt kézzel, földreszegzett pillantással menetelnek valamennyien. Utánuk a császári udvar rokokóba öltözött szolgaszemélyzete és aztán — nyakán az arany nyaklánc — a szép Károly, a wieniek kendőlobogtatá-

sokkal üdvözölt kedvence, Lueger, a polgármester. Nyomában az alpolgármesterek, a városi tanács, a kerületi és községi tanácsok színtelen feketében, mint valami dalárda, a hőség és az izgalom egyként megizzasztja őket, majd szolgálatkész kispolgárok, akik a mai nap tiszteletére otthagyták boltjukat, lemondtak a pénzkérésről és a politikáról, az állam támaszai, amely ezekben a napokban a polgárság végső tartalékait is igénybe vette.

Most újra szín vegyül a menetbe, a lovagok, tisztek, rendvitézek, középkeresztesek, udvarnokok, kamarások, titkos tanácsosok és az Aranygyapjas-rend lovagjai, valamennyiüket kissé megviselte ez a pompázó, nehéz díszruha, így vonulnak el sorban a birodalom legrégebb és legelőkelőbb neveinek viselői fehér, arany, vörös, kék és viola színekben.

Felzúgnak a dóm harangjai, a városi templomok harangjai is felcsendülnek a nyomában, a tömeg tétet hajt, mert most a testőrkapitányok, udvari méltóságok és tábornokok után a meg-megingó baldachin alatt, amelynek botjait négy kamarás viszi, a tömjén kékes-színű felhőjében, az ősz kardinális közeledik az oltári szentséggel, A harangok sötét zúgásába ezüstösen vegyül a vörösfehér minisztráns csengettyűje. A katonák lábhoz tett fegyverrel állnak, balkezükkel tisztelegnek és ahol tiszt áll, barna arca mellett felragyog a fehér kesztyű.

A kardinálist a császár és a főhercegek követik, kíséretükben az Aranygyapjas-rend, a Szent-István-rend, a Lipót-rend, a Vaskorona-rend és a Ferenc József-rend doyenjei, valamennyiöknek égő gyertya a kezében, Ruprecht bajor herceg ezredének, a 43-soknak, egy szolgálatban lévő százada zárja be a körmenetet.

Amikor a menet átvonul a Kohlmarkton, egy gérokkos, keménykalapos úr izgatottan hadonászva, lélekszakadva próbál áttörni a katonák sorsfalán. Rendőrök ro-

hannak oda, az emberek a nyakukat meresztik, csak az oldalt kancsalító katonák állnak feszesen és némán, mint valami fal. Egy rendőrtiszt siet oda, a civil éppen csak hogy megbillenti a kalapját, valamit odasúg a tisztviselőnek és az gyorsan félretolja az egyik katonát. A tömeg moraja között lépi át tehát a kivételben részesített civil a zárt területet, valamivel udvariasabban köszönve az egyik Aranygyapjas lovaghoz siet és aztán tovább rohan a menet hosszában, ő, az egyetlen szürke pont e pompa és méltóság számára lezárt úton, míg meg nem találja gróf Goludhowskit, a külügyminisztert, A miniszternek átnyújt egy sárgaszínű kis papírlapot, a gróf pislog, a lapot távolabb tartja, hogy jobban lásson, az átadója pedig egy koronával díszített zsebkendőt értet a homlokához.

A gróf széles buldogarcát hirtelen a meghökkenés pírija lepi el, kilép a sorból, elsiet az alabárdos darabonttestőrök mellett és olyan hangosan kérdi, hogy a nézők is meghallhatják, merre van herceg Montenuovo, a második főudvar mester.

A körmenet éppen a Mihály-templom oltára elé ért. A külügyminiszter izgatottan izeg-mozog, nehezen fojtja el türelmetlenségét, de hiába, ki kell várnia, míg az elkezdett evangéliumot befejezik; aztán, nyomában a főudvarmesterrel, a csodálkozva felpillantó főhercegek között, a császár felé közeledik és röviden közli a háborgatás miatt bosszúsán felpillantó öregúrral, hogy Belgrádban ma éjjel meggyilkolták a királyt, a királynét és a kormány majd valamennyi tagját.

Ferenc József feje alig észrevehetőleg meghajlik, arcán nyoma sincs az izgalomnak.

— Felség, a saját tisztjei gyilkolták meg, — teszi hozzá herceg Montenuovo,

— Ó, ezek az átkozott disznók! — tör ki Ferenc Ferdinánd, aki ott áll a nagybácsija mellett, — ezek az átkozott disznók!

— És az egészet alighanem azért tették, mert Sándor elvette Drága Masint, — súgja oda herceg Montenuovo a császárnak; kurta oldalpillantás suhan végig az elsápadó trónörökösön, akinek leeresztett kezében reszket a tábornoki-főveg. Ferenc Ferdinánd arcát eltorzítja a harag, máskor oly álmosan pillantgató szeme most fenyegetően és gonoszul villan fel. Az előtteálló főudvarmesteren átnézve, a külügyminiszter felé irányítja kérdését: — Legalább mindaketten azonnal meghaltak?

— Királyi fenség, erről még nem kaptunk értesítést.

A király könnyű fejbólintással köszönetet mond az uraknak, a főudvarmester és a külügyminiszter meghajolva húzódnak vissza. Most pillant csak Ferenc József összeszorított ajakkal mellette álló unokaöccsére, aki a szerb királlyal egy évben, sőt egy hónapban kötötte meg morgánatikus frigyét a cseh grófnővel. A körmenet ismét elindul, az ősz kardinális felett könnyedén meghullámozik a selyemmennyezet, felszállnak a tömjén kék felhői, a minisztránsok csengetyűznek, a katonák tisztelgésre emelik bal kezüket, a nézők fejthajtanak és keresztet vetnek. A császár kissé előrehajolva, kövémeredt arccal, lépked a körmenetben.

A belgrádi gyilkosság híre szájról szájra száll a menetben, néhány helyen megbomlik a körmenet, más helyeken ismét menetbe sorakozik, a néma katonákon át a tömeg közé ugrik a hír, eltorzított, felnagyított alakban rohan tova, embereket emel ki a sorból, kérdez és tüzetes válaszokat kap olyanoktól, akik semmit se tudnak és egyes helyeken egyetlen szó lángjába borul, amely mindenkit megborzongat, oly közel érzi mindenki a háború perzselő lángját.

A körmenet a Josefplatzon vonul át, amely felett ma is a könyveknek és formáknak az a nemes nyugalma honol, amelyet az udvari könyvtár áraszt magából. Az udvari lovarda erkélyén, a többi főhercegnő között, ott

áll a trónörökös mostoha anyja, a barna, vékony braganzai Mária Terézia. Mialatt Károly Ferdinánd könnyű fejetéssel felköszön az erkélyre, Ferenc Ferdinánd szeme az udvari könyvtár ablaksorát pásztázza végig. És most az erkélyen a főhercegnők látják, amint a trónörökös mogorva arcát hirtelen derű önti el, mert odaát, a széles tér másik oldalán, kissé beljebb az ablaktól, félig a helyiségre szálló alkonyat homályába burkolva, Hohenberg Zsófia hercegnő áll és leinteget a körmenetbe, hitvese felé. A főherceg mosolyog, kissé felemeli a kezét, kék szeme még mindég ragyog és sugárzik és csak aztán fordul az erkély felé, hogy a gúnyosan mosolygó főhercegnők között álló mostohaanyját üdvözölje.

Az Úrnapiját követő napon Ferenc József, Franz von Philippovic báró, tábornagy, temetésén vesz részt, akinek híresebb fivére Josef Philippovic 1878-ban véghezvitte a bosznia—hercegovinai okkupációt és ezzel a két új tartománnyal kárpótolta a császárt Velence és Milánó elvesztéséért. A császár, főhadsegéde Bolfras útján, legfelsőbb kéziratát küldte el az elhunyt unokahúgának, amelyben megemlékezést nyert, hogy a tábornagy az utolsók közül való volt, akik császárukat és birodalmukat mindenkor hűségesen megvédték, szavak, amelyek nem voltak bizonyos fanyar mellékíz híján s szemmel látható célzás rejlett bennük az elkeseredett küzdelmekre és lázadásokra, a horvátok élethalálharcára a régi katonai-határok területén.

Amikor a császár, szárnysegédjének Briancourt őrnagynak kíséretében a Máriahilferstrassén át hazahajtat Schönbrunn felé, az integető, kalaplengető tömegeből egy kis ember ugrik elő, kabátszárnya repked és rikácsoló hangon ordítva s egy vékony bambuszbotocskát lóbálva rohan a császár kocsija felé. A kocsis magasra rándul megkövült nyugalmából, fehér ostora máris lendül egyet

és a silány kis támadónak akkorát sújt az arcába, hogy a kis ember visszatántorul és ütésre emelt botja már csak a gyorsan tovagördülő kocsi sárhányóját éri. A kocsis úgy marad, ökölbesorított kézzel és csak a következő sarkon jut eszébe, hogy megzabolázza a megbokrosodott lovakat s visszaszelídítse őket egyenletes vágójukba. A császár megfordul a kocsiban, látni lehet, ahogy felcsillannak kalapjának zöld tollai, szárnysegéde valamit még hátrakiált, de a merénylő már régen eltűnt az egymás hegyén-hátán tülekvő, egymásnak rohanó emberek tömkelegében.

Egy mézárossegéd, aki éppen árúját hordta ki és nehéz szatyrát letette egy pillanatra, hogy kissé kifújja magát, nyomban a merénylő után szaladt és teljes mézárosi súlyával a kis emberre vetette magát s csakhamar egész sereg segítőtársa is akadt.

— Az anyád! Hát hol vagyunk, Szerbiában? No, majd megmutatom! Kenjetek le neki egyet! Verjétek agyon! Heréljétek ki! A rühös kutyát, az átkozottat!

A rendőrök a forgatagba vetik magukat s csak nagy ügyel-bajjal tudják a merénylőt a lincseléstől megmen-teni. Lökések és püffölések, szidalmak és fenyegetőzések és a mindenkire kiterjedő általános verekedés jégesőjének közepette törnek végre utat maguknak a rendőrök és nagynehezen kiemelik a merénylőt, aki legalul fekszik a csomóban egy szolgálival és a derék mézárossegéddel, akik teljes súlyukkal mángorolják a kabátszárnyait. Viszik az új rendőrbiztosi hivatalba. A rendőrség, amelynek közönséges felségsértővel is elég bajlódása van, e fölöttébb kellemetlen, közbejött eset kapcsán érthetően rosszkedvű. Mindent elkövet, hogy a két fogadatlan segítőt lerázza, de a mézárossegéd feltétlenül ragaszkodik hozzá, hogy jelen legyen a merénylő letartóztatásánál, hogy az ő fölöttébb fontos adatait is jegyzőkönyvbe vehessék.

De mivel joggal fél, hogy egyszerre csak kicseppen

az események középpontjából, gorombaságokra vetemedik, a felségsértés határát súroló kifejezésektől se riad vissza és karhatalommal lehet csak visszatartani, hogy be ne hatoljon a hivatali helyiségbe. Csak amikor azonnali lebüntetéssel fenyegetik meg, áll odébb átkozódva és szitkozódva, hogy megkeresse húsoszatyrát s aztán menjen a dolga után. De amikor visszatér a Mária-hilferstrasséra, ott még egy sereg ordító, gesztikuláló, a merénylet különféle részleteit élénken magyarázó embert talál s néhány dühös rendőrt, akik a közönséget hol szigorúan, hol kérlelve szólítják fel, hogy oszoljanak. Amit azonban nem talál meg, amit senki se adhat vissza neki többé, bárhogy szitkozódik és panaszkodik is, az a húsoszatyra, amelyet ilyen, merőben haszontalan okokból hagyott cserben.

Időközben a rendőrbiztosi hivatal minden ajtaját rendőrök szállták meg, senki se járhat se ki, se be. Az ügyeletes szobában jól táplált, de fenyegetőleg pillantó rendőrök körében ott áll a kicsi és vézna merénylő, szétrongyolva, mint egy madárijesztő, nyakkendőjét kitépték, kabátszárnyai fityegnek, arcán véraláfutásos foltok és megpróbálja, hogy beszéd közben felemelje megbilincselte kezét.

— Hogy hívják? Ki maga? Mit akart ezzel a bottal?

— kérdi a dühös rendőrbiztos.

A kis ember felemeli dagadt és összekarmolt arcát, egészen halkán mondja: — Én Isten fia vagyok.

A kövér jegyzőkönyvvezető vonakodik, hogy ezt a választ leírja, a biztos dühösen förmed a kis emberre:

— Figyelmeztetem, hogy ezzel a kijelentésével Istenkáromlást követ el és hogy hiába adja az örültet, ezzel semmiképp se segít fölöttébb szomorú helyzetén,

A kis ember kezét a szívére szeretné tenni, mintha esküdni akarna, de a bilincsek nem engedik, ezért csak egyszerűen így szól:

— Téved, igazgató úr, én egyáltalában nem vagyok örült, egészen normális vagyok és erről módomban áll néhány orvosi bizonyítványt is becsatolni.

— Ne fecsegen össze-vissza! Térjen a tárgyra! Válaszoljon a kérdéseimre kertelés nélkül: Mi volt a szándéka, amikor emelt bottal őfelsége kocsija felé közeledett, illetőleg elébeszaladt vagy utána rohant?

A kis ember megrándítja a vállát: — Efelől, igazgató úr, engedje meg, hogy a vallomást megtagadjam.

A biztos az öklével az asztalra csap: — Ne csináljon komédiákat! Magára vessen ha makacssága folytán helyzetét még rosszabbá teszi. Különben, ha csakugyan nem akar beszélni, módunkban áll, hogy kényszerítsük a vallomásra.

A kis ember pillantása végigsuhan a dühösarcú rendőrökön és elhatározza, hogy beszélni fog: — őfelségével valami fontosat akartam közölni a szász trónörökös nő személyéről, valamit, ami fölöttébb alkalmas lett volna arra, hogy kisebbitse a legmagasabb császári házra hulló szégyent.

A kapitányt végkép dühbe gurítja a hanghordozás és a komolyság, amellyel a merénylő mindezt előadja; újra megkérdi a nevét, de ismét csak azt a feleletet kapja, hogy Isten fiával áll szemközt, ez a neve.

E rövid kihallgatás után, amelynek folyamán inkább a pillantások és a taglejtések, mint a mondott szöveg árulták el, hogy a vádlott tébolyult, a szegényt zárt kocsin a rendőrfőnökségre viszik.

Ezzel a dolog el is lett volna intézve, ha csakhamar ki nem derül hogy a letartóztatott egy lengyel zsidó, neve Reich, alias Bernstein, a galíciai Duklából való és az alsóausztriai és galíciai állami tébolydák évek óta hosszú és kiterjedt levelezést folytattak egymással a személye kapcsán, mivel a két birodalmi tartomány egyike sem helyezett különös súlyt arra, hogy Reichet állandó kosztosául a maga számára tartsa meg.

Alig vitték szét a hírt a városba az újságok rendkívüli kiadásai, máris belevegyült a vitába a wieni sajtó sokhangú kórusa. Az antiszemita vérszomjas mondatokban adják hírül, hogy a szabadkőművesek szőtték ezt az összeesküvést a császár szent személye ellen, sőt, a Nagypáholy azt a titkos határozatot hozta, hogy a világ összes uralkodóit el kell pusztítani s ez Szerbiában már meg is kezdődött. — A liberális sajtó viszont erősen túlzó, mondhatni hisztériás módon emeli fel tiltakozó szavát e gyanúsítások ellen, hogy egy tébolyultat, aki tulajdonképpen az osztrák hatóságok hanyagságának áldozata, ilyen értelmetlen támadásra használnak lel a lojális és hazájához hű zsidóság ellen. Ez a dühöngő hírlapi harc talán még sokkal tovább tartott volna, s talán még hevesebben, ha az újságoknak, amelyek akkoriban túlsók eseményekkel voltak elhalmozva, csak valamivel több a helyük.

Maga a császár nyugodt volt és a rendőrségtől elfogulatlan bánásmódot kért a szegény tébolyult számára.

Semmi se változtathatja meg egy városnak vagy egy népnek életfolyását. 1830-ban Franciaországban betiltották a „Portici-i néma“ című operát. Pár hónappal később éppen Aubert-nek ez az operája, amelynek tárgya a halászsok lázadása volt Nápoly királya ellen, adta meg a jelt a brüsszeli forradalomra. Wienben azonban ez az opera csak néhány paródiára adott alkalmat, egyiknek: — Vanilli, a beszélő néma — a másiknak: — A fecsegő nussdorfi néma — volt a címe.

Nem csoda hát, hogy ez a város két nappal a belgrádi merénylet után a maga külön kis merényletcskéjére is paródiát csinált, de ha a wieniek igazán borzadni akartak, akkor előbb el kellett menniök a városi panoptikumba, ahol reggel kilenctől este nyolcig negyven fillér belépti díj fejében megbámulhatták a szerencsétlen szerb királyi párt, amúgy véresen és összekaszabolva, — viaszkból.

Macedónia 1912. nyarán.

Négy bocskoros, bekecses, bugyogós férfi botladozik le zihálva egy kövecses lejtőn s tűnik el egy nagy sziklatömb mögött. Kavicsgörgeteg zúdul le a hátuk mögött. Egy keselyűképű szikár férfi hörögve összerogy. Széles vállú bajtársa karon ragadja: — Tovább, Lala, tovább! itt vannak a hátunk mögött!

— Hagyjatok feküdni, nem megyek tovább, Apis, nem tudok! — Most Apis is a földre heveredik a kis, sovány Tankosic és az erőteljes Ciganovic mellé. Lala nehezen lélezkzik, kabátujját végighúzza a száján s néhány vércseppet töröl le. Fenn, a vízmosás szélén, vörös fezes kék katonák bukkannak fel, török gyalogosok, alakjuk élesen válik ki a tiszta kék égboltozat alatt; rohannak, kiáltoznak, sziklát görgetnek le, összegyűlnek, tanácskoznak, hogy mitévők legyenek.

— Csitt, — figyelmeztet Apis, amikor látja, hogy Tankosic övéből kiveszi az utolsó tölténytárt, hogy fegyverébe tolja, — csitt, a nyomunkat vesztették, túl fáradtak, semhogy utánunk csússzanak.

Tankosic szakállas, elvadult külsejű, s benne se ismeri fel senki a tisztet, akárcsak Apisban; leereszti fegyverét és ki-kipukkan belőle a nevetés: — Ez gyorsan ment. Ingéből letép egy sávot és beköti vérző kezét. — Ezek a kutyák napról napra gyorsabban szaladnak.

Ezek már nem a régi törökök. Szeretném tudni, hogy a többieknek is sikerült-e elmenekülniök.

Apis vállat von és reszkető kézzel cigarettát sodor magának.

— Hja, a bandaháború, amelyet mi itt lenn a törökökkel folytatunk, mialatt Belgrádban a finom urak élik világukat, se érdemrendet, se becsületrendet nem szerez nekünk, csak fáradság és veszély, ez a fizetség. És ha aztán — Isten segedelmével talán mégis már ősszel

megizenjük a hadat a törököknek, mindaz, amit mi itt esztendőkön át csináltunk, csak arra lesz jó, hogy elfelejtsék.

Ciganovic előleselkedik a sziklatömb mögül: — Még mindig fenn állnak.

Most Tankosic is felemeli fegyverét: — Egész figura, — vezényli félig hangosan maga elé — távolság háromszáz.

Apis a földre nyomja fegyverét: — Hagyd! Megőrültél? Mindnyájan elvesztünk!

Lala lassan felemeli keseilyűfejét: — És aztán? Jobb, ha véget vetünk a dolognak. Még egy ilyen hajtóvadászat és a törökök elcsíptek!

— Téged! De nem minket! — Apis barna arcáról feltolja báránybőr süvegét. — Csak semmi ostobaságot. Fel a fejjel, Lala! Nem bocsátkozhatunk harcba, mert kevés a töltényünk.

Ciganovic megvakarja a bajuszát: — Mennek. Ott-hagyják az állásukat.

A négy férfi egy ideig még ott fekszik csendesen, aztán Apis megrázza Lala karját: — Bírod? Mehetünk tovább?

— Pár pillanatig várjunk még. Nem kapok levegőt. Gyalázat! — A hosszú, sovány ember fejét a földre nyomja és úgy köhög, hogy belerázkódik az egész teste. — Ügy — most megpróbálom.

Tankosic megdörzsöli nyüzött térdét: — Az átkozott bég senkit se árul el többé. Egyszer és mindenkorra kifecsegte magát. Hogy égett a háza! Hogy jajongtak az asszonyok! — Tankosic maga elé nevet: — És a többiek most majd jobban vigyáznak a nyelvükre.

Ciganovic bólint: — Az asszonyok ijedtükben elfelejtették felvenni a fátylukat!

Most Lala is felemelkedik: — És mindent bele a tűzbe! Minden a lángokba. Egy tyúk nem menekült el, egy bárány, egy gyermek, egy asszony. Velesben és

Kopljében még sokáig erről mesélnek majd a vénasszonyok!

Apis cigarettára gyújt és a füstöt a föld felé fujj-a. A füst ott reked meg a kövek között, az alacsony fűben és a fűszálakat mintegy ködbe burkolja. Tankosic a füstre mutat: — Ez volt az, ami a katonákat a nyakunkra zúdította. A bég háza túlságosan füstölt. És egy ilyen égő bég jobban füstöl, mind a nedves fa.

A sovány Lala elaludt, leje a mellére csuklott, a szája nyitva, nehezen lélezkik. Tankosic százados melléje kuporodik, bekötött kezét a térdén tartja. — Apis, fáj a szívem Laláért. Már nem húzza sokáig. Ha a királyság minden szerbje olyan volna, mint azok, akik odaát-ról jönnek, már régen messzebb tartanánk, nem vágtuk volna zsebre olyan nyugodtan azt a gyalázatot Boszniával, kilencszáznyolcban.

Ciganovic, aki mint Lala, szintén odaát-ról jött, bólint: — Akkoriban úgy reménykedtünk, minden nap vártuk, hogy jöttök és segítséget hoztok.

Apis, bosszús mozdulattal, süvegét a homlokába nyomja: — Mindnyájan reménykedtek — és senki se tett semmit! Senki. Fent északon, Norvégiában, Björnson üzent nekünk: — Vér nélkül nincs szabadság! Azt nem adják, azt meg kell szerezni. — De ezeket a szavakat elengedtük a fülünk mellett. Semmit se szereztünk és semmit se kaptunk. Beszéljünk másról.

— Oroszország nem segíthetett, Apis, — veti közbe Tankosic.

— Oroszország! — pattan fel Apis, — mi az, hogy Oroszország? Egy gyöngé cár, aki semmit se mer, emberek, akik félnek a háborútól, mert a japánoktól verést kaptak! Ez nem Oroszország! Amikor fent jártam, tisztekkel, diákokkal, pánszlávistákkal beszélgettem — valamennyien sírtak szégyenükben, hogy a hazájuk így cserben hagyott minket. Ha akkoriban énekszó és tüntető felvonulások, siralom és panasz helyett igazán *akartunk*

volna — ma másképp állnánk a világ szeme előtt — nem mint rossz fiúk, akik mindig háborognak — hanem mint férfiak. Ennek a lajhár Ausztriának csak egy rúgás kell, már a földön hever és meg se tud mozdulni többé. — Csak hozzá kell fogni! Mindig azt halljuk: Piemont, hogy úgy fogjuk csinálni, mint Piemont! Ügy fogjuk csinálni, mint Poroszország! Mindent a szájjal, kedveseim! Mindent csak a szájjal!

Apis kezére támasztja fejét és haragosan mered maga elé: — Ez ország, ez az Oroszország — az embernek szétrepedhet a szíve a boldogságtól. Hogy menetelnek ott a katonák — sehol a világon nem láttam így katonákat menetelni. A németek — gépek, bábuk, — jó gépek, jó bábuk, de menetelni csak az oroszok tudnak, olyan könnyedén, szabadon, ringó csípővel — ha Oroszországban azok, akiknek szavuk van, hinnének is Oroszországban! És mindenütt a nagy, ragyogó, csillogó, tarka templomok, testvérek, Oroszország mellett színtelen és sápadt a világ, szűk és szellőzetlen! Hogy milyen nagy ez az ország, nem tudom nektek elmesélni! Anglia a világon szétszórt valamennyi országával és gyarmatával együtt csak afféle foltozott tarka szőnyeg, amelyen egy szemtelen fickó ül és elnéz valamennyiünk feje fölött! Oroszország azonban élő bizonyosága annak, milyen nagy, büszke, szabad lehet a szláv is, mert ott a szlávok egy egész világrészt kovácsoltak egygyé, — nem foltozott szőnyeg az, nem az egész világot behálózó záróerődök és kereskedelmi társaságok tartják össze, hatalmas császári birodalom az, amelynek egyetlen hibája, hogy nem hisz magában.

Lala megdörzsöli szemét és felállni próbál, de nem megy. — Nem érek egy fabatkát sem. Ilyen fickó a döngnyűzóba való, a szemétdombra! És pont most, amikor az élet annyi szépet ígér!

Apis kezét a vállára teszi: — Gyere csak, majd mi segítünk!

Állnak, fülelnek. Minden csöndes. Aztán nekivágnak. Apis és Ciganovic vezetik Lalát és óvatosan, lépésről lépésre segítik le a vízmosás mentén a zöld völgykatlanig vezető kavicsos lejtőn. Egy kis, buján tenyésző növényzettel ellepett patakon kell átgázolniuk. Úristen, mi van itt! A kis völgy olajfái földredöntve, a szőlővesszőket kitépték, a keskeny földsávokat szétaposták, Fekete égésfoltok mutatják a helyet, ahol hajdan kunyhók álltak és falmaradványok jelzik az egykori házak helyét,

— Itt az átkozott bolgárok garázdálkodtak, — csikorogja Tankosic.

Az ösvényen, keresztbe, szétfeszített lábú, felduzdadt, legyek-körülzummögte szamar hullája hever, nehezen szárnyrakapó keselyűk csapódnak a magasba, egy nagy madár, csőrében zöldesszínű, rothadt béldarabbal, szárnyacsapkodva szökdécsel el előttük és csak akkor kap szárnyra, amikor egészen a közelébe érnek.

— Ahová a magas bizottság kiküldi a gazfickóit, — átkozódik Tankosic, — ott nem nő fü többé, A bolgárok és görögök komiszabbul garázdálkodnak itt, mint a törökök.

Lassan, lövésre emelt fegyverrel haladnak át az üszkös falmaradványokon. Mindenfelől a doh és az égés szaga csap elébük, ez a hideg, gyomorkavaró égésszag. Egy elpusztult házból borzoltszörű, vadszemű kutya ugatja meg a közeledőket, Ciganovic egy kőhajítással elkergeti az állatot.

— Szegény ország! Szegény ország, — fakad ki Tankosic, — a bizottságok még jobban szétrongyolják.

Legkevesebb kárt a kidöntött olajfák között álló kis templom szenvedte. Bár fedélszéke keresztülégett és csonkán meredeznek a megszenesedett gerendák, de az erős falak sértetlenek maradtak. A négy férfi belép, a kis helyiséget teljesen kifosztották, az Ikonostas felfordítva, ércruhájából kiforgatták, az oltárfülke szabadon felmeredő hátsófalán nedves penészfoltok, a mennyezeten lyuk tátong, ott lóghatott a csillár.

Apis egyszerre csak nevetni kezd és a templom befestett északi falára mutat: — Odakukkantsatok! Ilyet csak a szultán országában lehet látni.

Csakugyan, a templom egész északi falazatát nagy, ügyefogyottan pingált freskó fedi, amely az ítéletnapját ábrázolja. A szigorú Pantakrator jobbán födetlen fővel a jó, derék, nagy szemű, ájtatos keresztények állnak, fej, fej mellett, mint spárgakötegek, tengernyi a száma azoknak, akiket a zöldbe öltözött kékszárnyú angyalok felvisznek a mennyek birodalmába. De az örök bíró balján háromfarkú, fog vicsorító ördögök őrizete mellett a hitetlen kutya törökök reszketnek, vörös fez félelemtől eltorzult arcuk fölött és várják az iszonyú elkárhozást, amelyből máris kapnak egy kis kozmás ízelítőt, Az egyik ilyen szarudíszes ördög az egyik fezes alakot kopjája hegyére tűzve forgatja meg a pokol lángjai fölött, cinkostársa kis török gyerekeket húz karóba, a pokol egy harmadik fia a fátyolos nők keblét vagdossa le, egy negyedik férfiakat csonkít meg, az ötödik török katonák egyenruhájáról vágja le a gombokat és a megvakított és bilincsekben földön heverő szerencsétlen bajtársaiknak az üres szemgödrébe nyomja. De ennyi buzgalom láttára bezzeg a pokol hercege se maradhat tétlenül, egy különösen finom büntetési módot eszelt ki magának. Ott áll az egyik hulladomb tetején, néhány segédje egy nagy edényt tart elébe, abba vizele bele és a gazdag bégeknek és pasáknak ki kell azt inniok.

Tankosicnak is nevetnékje támad, különben az a véleménye, hogy törökök számára ezek a büntetések túl enyhén vannak kifundálva. — Csak egyet nem értek, — mondja csodálkozva, — hogy tűrik el az ilyesmit a törökök.

— Ezért gyűlölöm annyira ezeket a kutyákat, — csattan fel Apis, — mindig az az érzésem, hogy a legutolsó kutyatörök is annyira megvet minket, hogy teljesen kö-

zömbös a számára, bármit teszünk is. Csak a tizedet tudják behajtani — minden más közömbös a számukra.

Lala és Ciganovic egy ideig még turkálnak a romhalmazban, de semmit se találnak, a bolgárok csakugyan alaposan kifosztottak mindent.

Most lassan továbbmennek az elégett uccán, egy pár frissen ásott árok mellett haladnak el és a helységen kívül egy mogyorócserjék közt felnyúló nagy gesztenyefa alá telepednek le. Ciganovic a patakhoz megy, hogy egy pár békát fogjon, Lala az árnyékba húzódik és a fejét rázza: — Vége. Kész.

A másik két tiszt bemegy a faluba és megszenesedetí gerendarudakkal tér vissza: — Ez nem füstöl. — Aztán száraz ágakból tüzet gyújtanak, — Lala, — kérdi Apis csakúgy mellékesen — nem akarsz átruccanni Boszniába? Ott is lehet valamit tenni Szerbiáért.

— Boszniába nem, — mondja Lala lassan, — és Horvátországiba sem. Ott most úgy lesnek ránk, mint az ördögök.

Tankosic helyeslőleg bólint: — Belgrádban rosszul dolgoznak. Simic őrnagy is jobban kiképezhetette volna szegény Zerajicot a céllövészetben. Ha egy ilyen legénykének pisztolyt dugnak a markába és azt mondják: Menj Szarajevóba és puffantsd le a császárt, azzal még nincs elintézve a dolog. Öt lövést adott le Varesanin tábornokra, mert nem tudott a császár közelébe férkőzni — öt lövés közvetlen közélről — és egyetlen egy se talált, — ez a rossz kiképzés eredménye, akkor persze hogy a szegény fiúnak utolsó golyóját a saját fejébe kell röptenie.

Lala kezei reszketnek: — És én láttam, amikor ez a kutya osztrák generális lábbal taposta a halott hőst és mondta: — Itt fekszik a disznó! — A tulajdon szememmel láttam.

— Ezek a császárhű horvátok a mi leggonoszabb ellenségeink —, tör ki Tankosic sápadtan a haragtól. —

Sajátkezüleg tudnék egy ilyen kutyát megfojtani, aki ugyanazt a nyelvet beszéli, amit én és mégis a németekkel tart, azokkal a németekkel, akik ezeket a bolondokat kiszolgáltatták a magyaroknak.

— És Zágráb se nekem való hely — mondja Lala, — ott legfeljebb azt érhetem el, hogy futás közben foltosra lövik a nadrágomat. Küldjetelek máshová.

— Zágrábban is elpuskáztak mindent, — dörmögi Apis, — Jukicot küldik oda és a szerencsétlen a királyi biztos helyett egy közönséges hülye tanácsost talál el. Nagy beszédek tartanak, mikor a horvát diákok Belgrádba látogatnak, egy vén, reszketős tábornok azt mondja a fiúcskáknak, ő nem dohányzik, nem iszik, nem hál hölgyekkel, csakhogy tovább élhessen és néhány lövést leadhasson még az osztrákokra. Te jobban csinálod majd, Lala. Menj Wienbe, ha valami nagyot akarsz csinálni, mielőtt meghalnál. Vedd célba a trónörököst, a horvátok benne bíznak, hogy megszabadítja őket a magyaroktól. Ha Ferenc Ferdinándot eltalálod, az már beszéd.

Lala gondolkozva támasztja fel keselyűfejét: — Talán Wienig telik még az erőmből. De akkor hamarosan el kell indulnom. A várakozás elpusztítja az embert. Két évvel ezelőtt ott voltam Szarajevóban — amikor Ferenc József lenn volt — semmit se lehetett tenni a szegény Zerajicért, gondoljátok el, az ember hét álló hétig lesen van, állandóan spiclik gyűrűjében, a bevonulás napján az egész város katonákkal tele, a király négyfogatú kocsija körül olyan sűrű a lovastestőrség, hogy egy golyó nem fér el közöttük — Zerajic löhetett, csak épp hogy reszketett a keze a hosszú várakozástól, türelmetlenségtől és-haragtól, a császárnak egerutat engedett és be kellett érnie a kormányzóval.

— Milyen türelmetlenek vagytok! A világot se teremtték egy nap alatt. — Apis gúnyosan mosolyog maga elé. — Voja, emlékezz csak, meddig kellett nekünk

várnunk. Az ilyesmi nem sikerül egycsapásra, mindent jól meg kell fontolni és ki kell próbálni előbb.

— Így is van rendjén, Apis, de akkor majd megörültem a türelmetlenségtől. Hányszor villant át rajtam, no, most, most rántom elő a revolveremet és durrantom le a királyt vagy az egyik sógorát.

A két komitácsi feszülten hallgatja, amit a tisztek mesélnek.

— És tudod Apis, akkor amikor az a fickó Kóla-rácnál elléptetett maga előtt és aztán odakiáltott az asztalához, elémtolt egy pohárka pálinkát és olyan hangosan, hogy mindenki hallhatta, rámivallt: — Igyál, Voja, ma még veled iszom, holnap már frontot kell csinálnod előttem, a trónörökösöd előtt! — hogy akkor azt lenyeltem, ma sem értem még.

Apis ledobja báránybørsüvegét és nagyot köp: — Igen, testvér, az volt életem három legkedvesebb esztendeje. — Aztán a két komitácsi felé fordul: — Neked, Lala, pár heti lesbenállás is sok. Mi három évig — érted — három teljes esztendeig vártunk.

Lala összecsapja a kezét: — Három évig? És ez alatt a három év alatt semmit se tettetek, mindég csak vártatok?

— Hogy semmit-e? — Apis kajánul nevet. — Sok minden ostobaságot csináltunk, fejünk inkább volt a hóhér hurkában, mint a gallérunkban. Mindent meg kell tanulni. De azoknak Belgrádban éppen elég alkalmuk volt a tanulásra. És még most se tudják a leckét.

Most Tankosic is nevet: — Úristen — a mi első tervünk, Apis! Az volt ám a finom dolog!

— Egy opera! Verdi: Álarcosbál! Bengáli fény, a testőrzenekar tust húz, udvari bál, ciankáli, tánc, hölgyek — és a végén az Apotheosis: a haza megmentőit körülujjongják a báli vendégek. — Apis Tankosic vállára ver: — Akkoriban igazi tacsókó voltunk. Nem gondolod?

A kis rézüstből kifut a víz és eloltja a tüzet, de se

Lala, se Ciganovic nem veszik észre, úgy ülnek ott, nyakukat meresztve, hogy minél többet halljanak. Tudni szeretnék, hogy is volt a ciankálival, meg a bállal — azt, amit az operáról beszéltek, nem értették, hiszen csak egyszerű emberek, parasztok, akik otthagyták falujukat, mert vonzotta őket a bandaháború.

— No, idefigyeljeteK, — kezdi el Apis kissé tetszelegve, — mert minden egyéb, amit erről a dologról hallhattok, ostoba koholmány. Már két évvel előbb megkíséreltük egyszer, akkor még sokkal kevesebben voltunk, mi, tisztok, magunk között akartuk elintézni — és úgy jobb is lett volna. Mert olyan fickók, amilyenek ma a „Paris Városában“ mint „Fehér Kezek“ ülnek, hogy miránk, az úgynevezett „Fekete Kezekre“ Kolaracnál kémlélőd jenek, olyan fickók akkoriban még nem szerepeltek a listánkon, Tankosicnak az volt a feladata, hogy néhány emberével rombolja szét a Dunamenti Elektromos-műveket, nekem Kolaracnál a háziközpontot kellett kikapcsolnom. Mérget szereztünk be ...

— Mérget? Minek?

Apis vállat von: — Hja, kicsit sok a kérdés, testvérek. Mert regényes volt, mert valami egészen szokatlant akartunk véghezvinni, mert arra az esetre, ha balul ütne ki a dolog, akartuk, hogy legyen valamink, ami megmentsen, afféle vészkijárat, mert az ember, tiszt létere, nem szívesen hagyja felakasztatni magát. Csak a kismacskát sajnálom, Antic hadnagy szállásadó-asszonyának a cicája volt, egy szép, hollófekete kandúrka. A ciankálit egy diák szerezte nekünk; Antic, aki mindig szeretett biztosra menni, azt ajánlotta, hogy előbb próbáljuk ki a mérget, mielőtt a Drágának, vagy a királynak a szájába tömjük, vagy mi magunk nyeljük le, — különben, dolgavégezetlenül, s anélkül, hogy halálba menekülhettünk akasztófára kerülünk. Becsalogattuk tehát a fekete cicát és egy kis tál tejet állítottunk elé — Antic a cicát előzőleg egy napig éhezettette, a kis állat belekortyol

a tejbe, felbukik, néhányat vonaglik még, kalimpál a farkával, nyávgolni szeretne, elterül és vége. Az átkozott Draga is így fog kalimpálni majd a kezével-lábával, — nevetett akkoriban Antic, — és te, Apis, neked se lesz vidámabb képed, mint ennek a szegény cicának itt, Gyors és fájdalom nélkül ölő méreg ez. Pár nappal később, a Belgrád Városában rendezendő bálra, mindennel készenlétbe kellett volna lennünk. — Apis szünetet tart, cigarettát sodor és rágyújt: — És aztán? Voja, meséld csak el, mi történt veled akkor?

Tankosic nevet: — Amikor odaérek az Elektromos Művekhez, egy csendőr áll ott és megkérdezi, mit keresek itt.

— Árulás? — kérdezi Lala.

— Nem tudom. És amikor Apis Kolaracnál bemegy a háziközpontba, ott is egy csendőr áll és megkérdi, mit akar?

— Tehát mégis árulás!

— Lehetett véletlen is.

— Ugyan, nem hiszek az ilyen véletlenbe, ez árulás volt.

— Tudja az ördög. Sose derült ki. Apis bekecse zsebéből egy vékony üvegcsövecskét húz elő: — De a ciankálit megtartottam magamnak. Mert se királyoknak, se törököknek nem kívánok élve a kezére kerülni.

— És aztán? És aztán? És mi történt aztán?

— Aztán — lassacskán rájöttünk, hogy zenekíséret és a testőrzezenekar tussá nélkül is menni kell a dolognak, de várhattunk is két teljes évig. Minden héten egy másik bolond jött valami új ötlettel — aztán — egy szép napon eltűnt a lista, amelyet Novakovic felesége egész idő alatt a keblén hordott — akkoriban látta volna az embereket végiglopakodni az uccákon, hogy tapogatták a fejüket: a nyakukon van-e még. Vannak, akik egész életükben az érettségijükről álmodnak — én ezt a három évet nem fogom soha elfelejteni, még ha

száz évig élek is — és nem azokat a hosszú órákat a lépcsőn, ahol sokáig, végtelenül sokáig, hevertem és senki se talált rám. Akkor azt gondoltam: minden hiábavaló volt.

Tankosic az alsóajkát rágja: — Emlékszel még, hogy reszketett akkor Misic minden ízében? És látnád most, milyen peckesen jár Belgrádban! Mekkora melle van! Mintha ő egyedül mentette volna meg Szerbiát! És ez a Zivkovic, aki annyira beijedt, hogy a kertkapút is alig tudta kinyitni, ebből még testőrparancsnok lesz, mert mindegy neki, hogy az osztrákok bekebelezik-e Boszniát, vagy sem. Ezek azt hiszik, azért gyilkoltuk meg a királyt, hogy ilyen alakoknak helyet csináljunk. Ha átutazol Belgrádon, Lala, egy szót se szólj utad céljáról, — egy hangot se, mert a „Paris Városá“-ban székelő „Fehér Kéz“ asztaltársaság hamar félretolna az útból.

Az ágakon át most rikító pompájú mákföldek böknének a szemükbe, a kopasz hegyek lejtői élesen rajzolódnak ki az alkonyati fényben. Apis begombolja bekecsét:

— Már megint ez a didergés! Ha a nap leszáll, mindjárt rázni kezd ez az átkozott láz. De így van ez, így van. Egyesek itt lenn maláriát szereznek be maguknak, mások meg ott korzóznak Belgrádban és üzleteket kötnek Kruppékkal, Skodával és Schneiderrel, hagyják megkenni magukat, és azt állítják, hogy fehér a kezük.

— Hagyd csak, Apis, egyikük se tud aludni Belgrádban, ha rád gondolnak, kezdve a trónörökösön.

Apis vizsgálódva méri végig Lalát:

— Le kell szedned a szakálladat, svábosan kell öltözködnöd. Különben lekapnak, biztosan megkapták a fényképünket, amelyet mi négyen a trónörökösnek küldtünk.

— Én már akkor se értettem, — mondja Tankosic — miért küldted el neki figyelmeztető szavak kíséretében a fényképünket.

— Miért? Mert figyelmeztetni kell. Igen, azt kell.

Mi Sándort is figyelmeztettük. Hogy miért kell figyelmeztetni? Hogy az áldozatnak is legyen valami chance-a. És aztán — áruló mindig akad — jobb, ha az ember maga követi el az első árulást, ez afféle szelep — magunk és a többiek számára. Csak az ember úgy árulja el magát, hogy az áldozat ne higgye el.

A két paraszt most elkészíti a vacsorát és a két tiszt halkan beszélget tovább a törökök elleni küszöbön álló háborúról, jövődő szövetséges társaikról, különösen a bolgárokról, akikről Tankosic hallani sem akar. — Majd aztán, Voja, — vigasztalja Apis a bajtársát, — ha a törökökkel elkészültünk, leszámolhatunk majd a bolgárokkal is. Sohse fogom elfelejteni, hogy garázdálkodtak errefelé — ők és a görögök — csak várjuk ki mindennek a sorát. Ha nem volna az az átkozott német hercegük, a testvéreink lehetnének. Ostoba dolog, hogy semmit se végzett az az ember, akit tavaly Szófiába küldtem.

Ó te négyemeletes, te hamis, te márvány-csillogású Wien, te Sztambulja az új törököknek, lármás, nevető város, nem is sejtéd, hogy a halálnak egy küldönce, Lala, botladozik át uccáidon, aki azért jött el ide a Balkán sziklás barlangjaiból, hogy halála előtt még valami nagy tettet vigyen véghez.

Az alacsony kerítések a kutyák is átugorják, de Lalának már nincs ereje, hogy akár a legkisebbet is átugorja. De ha Lalának nem sikerülne, jönnek utána mások, jönnek, megesküdték rá.

Lala a Hosszú Uccából jött, ahol a szerb „Zora“ egyesület székel és ott, a kis, alacsony külvárosi házak között nem is érezte magát olyan rosszul. De most itt nyüzsög el előtte a Máriahilferstrasse forgalma, megáll a gazdag kirakatok előtt, minden pár lépésnél meg kell állnia, hogy hörögve lélekzetet vegyen. Aztán a siető,

tülekvő, sápadt emberek kíváncsi városi arcukkal félénken pillantanak fel rá, ő meg ott áll a nyüzsgés közepén, egyedül ebben az elátkozott körben, az emberek ijedten és szorongva húzódnak távolabb, mintha elcsigázott keselyűfejével ő maga volna a halál. A magas házak visszasugározzák a hőt, a napfény felpuhítja az aszfaltot. Lala tovább megy és szórakozottan a földre pillant. Valsatt sarka és botjának hegye benyomódott a nyúlós masszába. Milyen város ez, milyen Babylon, egy-egy külváros nagyobb, mint egész Belgrád és Eszék és Zágráb is kisvárosok Wienhez képest. Itt úgy elvész az ember, mint gombostű a fűben,

Lala csak nehezen talált el a címekre, amelyeket Belgrádban adtak neki. Elment Vladimir Gacinovichoz és ettől a nagyszerű fiatalembertől pisztoly helyett egy sokszorosított költeményt kapott: — A hős halálát, amely a szerencsétlen Zerajic hőstettét dicsőíti, aki a boszniai helytartót le akarta lőni. Ej, ördögbe ezekkel a diákokkal, akiket Belgrád Wienbe küld tanulni! Mást se csinálnak, mint ostobaságot, azt hiszik, hogy egy költemény felér egy pisztollyal, szoknyák után futkosnak és többre tartják magukat, mint azt a férfit, aki Macedóniában Apis és Tankosic alatt harcolt, s közben minden rendőr előtt behúzzák a nyakukat. A szegény Zerajic halálát megénekelni és a nyomorult Veresanint elátkozni, azt tudják ezek a mitugrász pópafiókák, ezek a kiugrott papnövéndékek, de ha tenni kell valamit — hopp, nincsenek sehol! Milyen igaza van Apisnak, aki ezt az egész bandát és a tetejébe valamennyi politikust megveti, akik orosz könyveket olvasnak, anarchistáknak nevezik magukat és azt hiszik, hogy a nagy dolgok maguktól történnek. Lala későn érkezett Wienbe, Ferenc Ferdinánd Salzburgban van, vadászaton. Ferenc József Ischlben. Hogy telik-e még Salzburgig az erejéből, Lala nem tudja, a lába kezdi felmondani a szolgálatot. És ráadásul ebben a forró városban olyan a levegő, hogy az ember ki-

táthatja orrát-száját, mégse kap lélekzetet. Csak honfitársait szeretné még egyszer látni, a boszniai ezredet, a szerb fiúkat, akiknek itt, mint holmi törököknek, vörös fezen kell szaladgálniuk, látni szeretné a büszke fiúkat, amint felvonulnak a várórségre, Szétfacsarodik majd a szíve, amikor meghallja, ahogy ezeknek a hősöknek német vezényszavakat osztogatnak, de el kell viselni. Ezek a fiúk, ebben az idegen városban, szülőföldjének egy darabját jelentik a számára.

Lala megáll egy tükörablak előtt: a bosnyákok nem fogják felismerni, hogy vérükből való, amikor majd elmenetelnek mellette, úgy fest ebben a svábos ruhában, mint valami madárijesztő, de mégis, integetni fog feléjük, átadja nekik Ószerbia, Rígómező üdvözlétét.

Lala botjára támaszkodva tovább vánszorog. Hopp! Muzsika ez már, ezek a vágyódó, egyre közelebből hallatszó hangok? Lala siet, sántikál, zihál, az emberek ijedten térnek ki az útjából, átszeli a két udvari múzeum közt terülő parkot, nem látja Mária Terézia nagy emlékművét, még gyorsan ki akar kanyarodni a Ringre, mert török-szakad, látni kell a császár mamelukjait, a büszke, szegény fiúkat, akik nem sokáig lesznek rabok már,

Ott jönnek, ott jönnek, ott villognak fel már a zenészek trombitái. Elöl a rendőrök csúcsos sisakjai tűnnek fel, nyomukban selyemfiúk, munkanélküliek, lányok és nevető asszonyok, aztán két lovasrendőr — és aztán, Lala, aztán a világoskék egyenruhájú, vörösfezés honfitársak. A kövér dobos felvillantja csillogó pálcáját, a kis póni — alighanem szintén boszniai ló — megrázza homlokába lógó bóbitáját — és aztán — ó, Lala nem tud már a lábán állni, egy fához kell támaszkodnia, most már világosan látni lehet őket, a barna arcokat, a parlament görög temploma mellett, a magas, karcsú, merészpillantású alakokat, milyen ruganyosan, pattogóan lépkednek.

Gondold csak el, Lala, hogy ezek a nyalka legények

ott, ezek a szerb hősök, a Wienben trónoló öregúr foglyai, gondold csak el, hogy ezek a szegény fiúk laktnyájukban átsírják az éjszakát, rázza őket a honvágy a hegyek után, hogy itt már az első nap, mint újoncokat körülhízelgik őket, a muzsika vidám dalokat játszik nekik, hogy felejtssenek s később aztán ezeket a honvágytól beteg fiúkat úgy hajtják át a nagy Wien uccáin, mint az ürüket, hadd lássák, milyen hatalmas az ősz atya, milyen nagy Ausztria császára, milyen gazdag város a székhelye és milyen kicsi Belgrád, Szarajevó — Lala, Lala, hogy nem reped meg a szív a kebledben! — És hogy ezek az átkozott asszonyok hogy ránevetnek ezekre a nagy fiúkra! Látni lehet rajtuk, hogy ezeket a délceg hőstököt legszívesebben kiemelnék a sorból és az ágyukba cipelnék, vékonypénzű férjük helyébe! Lala, hát nem kell itt megtévelyedni a dühtől és a szégyentől? És e büszke fiúk élén egy kövér kurtalábú német százados menetel dagadt sörábrázatával!

Lala lerogy az egyik padra, elfelejt integetni a hősök felé, a század elcsörtet mellette, a muzsika elhal, a dobpergés elenyészik s ő ott görnyed betegen a padon, kezével elfedi az arcát, vérfonál buggyan ki az ajkán, ő nem tud költeményeket írni, mint ez a Gacinovic, aki Svájcba meg Franciaországba utazgat, ő nem tud szenvedő és elátkozott szívekről beszélni, nem tudja a hősök szellemét felidézni — de — csak lett volna egy pisztolya, de lepuffantotta volna lováról azt a kövér kapitányt, azt az átkozott németet! De ez még semmi! Arany gombjait üres szemgödreibe gyömöszölte volna!

Örök Koszovo! Örök Rigómező! A törökök janicsárjai voltak ilyen legények, mint ezek itt, akik most elvonnak előtte! A legjobb, a legszebb, a legbátrabb, a legerősebb hősök, akik vérükkel adóztak, ők nyerték meg a szultán csatáit. És most ezek a fiúk, ezek a derék fiúk, ezek a csacsi fiúk, az öreg császár janicsárjaiként vonulnak át Wien uccáin! Milyen sors! Egy nép egyetlen egy

nagy csatát veszít és ezzel évszázadokra elvesztette nemcsak a szabadságát, de a legjobb fiait isi

Lala fel akar állni, megpróbál továbbvánszorogni, a világ végéig elmegy, hogy megkeresse azt, aki meg akarja fordítani a történelem kerekét, most, hogy nemsokára ütni fog a szabadság órája. Ferenc Ferdinándot vedd célba — mondta Apis, ő az ellenség, ő akarja ezt a korhadt országot megvédeni a széthullástól, ő akar a horvátoknak szabadságot adni, ő akarja Szerbiát szétzúzni, ő akar délszláv államot alapítani, ahol a Habsburgok volnának az urak, mint Romániában és Bulgáriában a németek! Lala a világ végéig elmegy, hogy megkeresse és elintézzze ezt az embert. Lala rohan, megtántorul, arcra bukik, karjával maga köré csapkod, vérsugár szökik elő a száján. Emberek gyűlnek Lala köré, kérdezik, kiáltoznak, felemelik, egy padra fektetik, már itt is van a mentőautó, egy orvos száll ki, áttöri magát a tömegben, felemeli Lala petyhüdten alálógó karját, megtapintja az érverést és vállat von, mikor meglátja a véres kabátot. Még egyszer idehallik a muzsika, amint a vár külső kapuján át beljebb vonul, aztán, mint kenyeret a kemencébe, a vézna embert a fekete kocsiba tolják, amely elindul vele — s meg sem áll e világ végéig.

A Salzburgkornyéki vadászat, 1912 nyarán.

Fenn a Torrener-nyereg alatti havasi zugban a golyvás mami, akinek ráncos ábrázatából mintha minden életnedv nagy golyvájába gyűlt volna össze, a havasi kunyhó ajtaját lezárja, három kocatúrista vadonatúj fekete térdnadrágban, zöld kabátban, hegyászó botjukon havasi rózsa, megnyúlt ábrázattal állnak ott és kopog a szemük. — De drága asszonyosság, csak egy korty tejet! Ez mégis csak hallatlan, amit csinál velünk! — morcolja a legidősebb. — Kész téboly, — teszi hozzá a középső. — Az ember alig lépi át a határt és már itt van

a legsötétebb középkorban. Hiszen mondtuk, hogy mindent megfizetünk, — mondja fejcsóválva a legfiatalabb.

Most felbukkan a golyvás mami feje az ablaknyílásban, visszautasítólag emeli fel a kezét, olyanféle jelet ad a három turistának, hogy tűnjenek el, valamit nyög, a legidősebb megérteni véli: — Azt mondja, nem szabad neki, azt mondja fél, azt mondja, kidobják, ha ad. — Az öreg anyóka bólint a fejével: igen, jól értették, amit mondott. — És azt is megmondja, ki az, aki kidobja, ha készpénzért egy kis tejet ad nekünk? Azt nem mondja meg? Azt is meg kéne mondania, hogy annak az embernek egyszer amúgy istenigazában ellássuk a baját, — heveskedik a középső. — Bolond ország, bolond emberek! állapítja meg a legfiatalabb és hátizsákját a földre dobja.

A nap már olyan magasan áll, hogy a kis, kellemetlen legyek előrajóznak a törpefenyőkből és rákezdik utálatos zümmögésüket. A másik két turista is kényelemben helyezi magát és letelepedik az alacsony, szűrős fübe. A legfiatalabb most felemeli a kezét: — Nézzétek csak! Pszt! Pszt! Ott nézzétek — milyen csinosak! Azt hiszem havasi mormoták. — Csakugyan, mire a másik kettő odapillant, éleset füttyentve két havasi mormota tűnik el a törpefenyők közt.

A három férfi közül a legidősebb egy korty vörösbort nyel le: — Egy lépéssel túl a határon, — mondja, a földre téve tábori kulacsát, — és a fűszál is másmilyen. Havasi mormoták! Errefelé még az egész vidék mélyen alszik. Érdekes bogárkák ezek az osztrákok.

Nyugaton kékárnyékos oldalával a hóval fedett Watzmann óriásként emelkedik a magasba, a kötenger csipkésen tornyosuló hullámai zárják körül a félkört. A három férfi a Königssee felől jött fel ide, egy tisztességes, ápolts és fésült képeslevelezőlap-vidékről, ahol fehér kavicsutak vannak, giccsesen pompázó kilátás, takaros villák és csinos kertecskék, a villáknak ilyenféle poétikus

nevük van, mint Erdei nyugalom, Esti béke. Pihenő a forrásnál, Amália öröme, Bellevue stb. itt, e havasi zugban sehogya se ismerik ki magukat a golyvás mamival, a havasi mornnotákkal és a rossz átjelzésekkel. De ez még nem minden, a legrosszabb még csak most következik: egyszerre csak két csendőr áll szuronyszegezve a három kocaturista mögött, egy magas sovány és egy kicsi kövér, ennek a két csendőrnek ha nem is igazi, mégis afféle csúcsos-sisakjuk van és felszólítják a három turistát, azonnal, de azonnal induljanak vissza.

— Engedelmet kérünk, — fortyan fel a három úr közül a legfiatalabb, — hiszen ezen az úton jelzés van, hogy nincsen elzárva!

A kis kövér csendőr felfigyel, ezt a pattogó, ropogós félnémet szót szívből utálja, mély, de szívélyes hangon mondja: — Semmi közöm hozzá. Nekünk megvan a parancsunk, forduljanak vissza.

— Tudja, hogy ez tiszta önkény? Engedelmeskedünk az erőszaknak, de tiltakozunk ellene.

A hosszú sovány csendőr már emeli is fel a turisták hátizsákjait: — Tiltakozzanak, ha akarnak, de menjenek.

— Megyünk! Nem fogunk veszecedni. De gondunk lesz rá, hogy a nyilvánosság megtudja, miképpen bának el Ausztriában a német állampolgárokkal.

— Uraim, — figyelmezteti a kicsi kövér a még mindig tiltakozó turistákat, — ne vesztegessük a szót, különben kénytelen lennék letartóztatni önöket. És ezzel nekünk is, önöknek is csak vesződésünk volna.

A csendőrök a határ irányában vezetik el a három morgó turistát, a golyvás mami megjelenik az ajtóban, összecsapja a kezét és a fejét csóválja. Már egy hónapja így csinálnak a csendőrök mindenkivel. Minden nap őrizetbe vesznek egy pár turistát, nap-nap után erre mennek el a vadászok, festékes-vödörrel a hátukon, az a parancsuk, hogy járják be a trónörökös egész vadászterü-

letét és minden jelzést szürkével fessenek át, hogy senki se ismerje fel többé. Minden mértföldkőnél tábla, hogy a Blühnbach völgyébe, a legszigorúbb büntetés terhe mellett, tilos a leszállás. Este sorra vásárolja a havasi legelőket — jobban mondva potom árat fizet érte a parasztnak, hogy meg ne kapja a turistaegyesület, s ami ily módon Este birtoka lett, ott turista számára többé nem terem fű. A főherceg kivezényeltette a szomszédos helyőrségek utászszakaszait és a Bluntauon át utat törtetett magának fel a hegynyeregig, de a katonáknak nem adott pótlékot és addig hajszolta és kergette őket, míg sorra beteget jelentettek. A turisták legalább pénzt hagytak itt, de a csendőrök, akik most éjjel-nappal bebarangolják az egész területet, maguk is szegény ördögök, rajtuk nem kereshet emberfia. Egy bajorországi iparostanoncot, aki itt fenn át akart menni és a csendőrök elől a törpefenyők közé bújt, egy hajszál, hogy le nem lőtték. És ha a golyvás mami könyörületből adott volna neki egy korty tejet, úgy kirepítették volna, hogy a lába sem éri a földet.

Négy autó robot Gollingból a Bluntauon át Salzach felé, alaposan rákapcsolnak, tehetik, mert minden fordulónál csendőr áll, aki szabaddá teszi az utat, A Hagenhegység árnyéka még ott lohol a keskeny völgy felett. Egyszerre csak, egészen váratlanul, az egyik erdei ösvényről alaposan megrakott szénásszekér kanyarodik be a keskeny hegyiútra és az első autó sofförje ép csak hogy fékezni tud az ágaskodó lovak előtt. Ferenc Ferdinánd főherceg, vadászegyenruhában, kissé felemelkedik üléséből és a haragtól kihevülve ordítja, hogy a paraszt a koszos gebéjével térjen le az útról az árokba. Hohenberg hercegnő ugyancsak vadászkosztümben csitítólag teszi kezét férje karjára.

Az öreg paraszt lassan meghúzza a gyeplőt, a sze-

kér oldala köré hurkolja, megáll és alig billentve meg zsíros kalapját, az autó ajtaja elé lép; — ezen az úton, — mondja egészen nyugodtan, mélyenülő, véraláfutásos szemét a főhercegre szegezve, egyszerre csak egy jármű fér el, a császári fenség vadászatra megy, ő, a szegény paraszt, munkáról jön; és hogy a szekerét az árokba fordítsák, azt már mégse hagyja, az árokba egészen más való. Amióta az eszét bírja, otthon van ezen a vidéken, apja és nagyapja is, már régen, mielőtt még a katonák utat törtek volna ide, a hegynyeregre, odaát, az erdő mögött, ott van az ő földje és a takarmányt be kell takarítani, amíg jó idő van.

Ferenc Ferdinánd ökölbe szorítja a kezét, ordítva kérdezi, ki teljesít itt szolgálatot, azt az embert meg akarja tanítani, mi a rend, majd megmutatja neki, hogy kell egy utat lezárni. A hercegnő csillapítani próbálja férjét, megsimogatja ökölbe szorított kezét, de a haragos férfi homlokán még lüktetőbbre duzzad az ér: — El a kocsival! El! De azonnal!

A paraszt feltolja kalapját a homlokáról és karjával letörli verejtékét, amely hosszú beszéde alatt gyöngyözött elő, aztán újra odalép a lovai mellé, megveregeti a két fiatal sárga csillogó nyakát, az állatok nagy szemükkel ijedten bámulnak a kattogó motorok felé. A hátsó kocsiból a kísérethez tartozó urak odaszaladnak és nekifeszülnek a szénásszekérnek, Most két mézsfehér csendőr is zihálva előrohan, lelakiszemükkel már látják magukat a legsötétebb Magyarországon, ahová büntetésből áthelyezik őket, és ők is nekilátnak. A főherceg pirosra gyúlt arccal ül az autóban, ezt a disznó parasztot első haragjában legszívesebben felkötötte volna a legközelebbi fára. A paraszt pedig a lovainál nem sok ügyet vet arra, mit csinálnak az urak a szekérrel, kifogta a két sárgát és most, kezében a gyeplővel, az autó felé közeledik; látja, mint forr a harag a főhercegben, majd mond neki néhány jó szót és megnyugtatja: ké-

sőbb a földeken van dolga, ki kell használni a szép időt.

— Fogd be a szád! — ordít a főherceg az öregre, — segíts nekik, hogy hamarabb elkészüljünk. Szégyen, gyalázat!

Közben az úthajlásnál nagy csődület támadt, asszonyok és lányok futottak össze, akik éppen ebédet vittek a férfiaknak, parasztok és hajtók, akik arrafelé dolgoztak. Tágranyílt szemmel bámulnak a főhercegre, zavartan és félszegen köszöntik a magas vendéget és alig tudják elnyomni nevetésüket, amikor látják, hogy a finom urak és a csendőrök mint tolják, rángatják a jól megpakott szekeret. Csak mikor a csendőrök és a vadászok rájukkiáltanak, kapnak észbe ezek az ostoba bámészködők, hogy kicsit ők is segítsenek. A hajtók feltűrik a kabátujjukat, markukba köpnek, nekifeküsznek — hurruk! és a nyikorgó szekér máris az árokba fordul. A soffőr újra elfoglalta helyét, az urak szitkozódva ülnek vissza kocsijukba, úgy teremtetéznék, mint a jégeső.

A kattogó autók most eliramlanak a félénken összebújó lovak mellett, a parasztok és a vadászok lassan megemelik kalapjukat, a csendőrök végigtapogatják fegyverszijukat és nagyot csapnak puskájuk agyára, a hercegnő bólint, mosolyog, és barátságosan köszönget balra-jobbra, a főherceg viszont se jobbra, se balra nem néz; nagy, kék szemét tágranyitva mereszti a levegőbe.

Még nem tűnt el az utolsó autó az útkanyarodóban, még kattognak a motorok és nyomukban a magas Göll csupasz sziklafalairól a visszhang, mikor az egyik csendőr máris lekapja a parasztot, a másik meg előveszi fekete szolgálatikönyvét, megnyalazza ceruzáját és írni kezd. A paraszt lerázza magáról a csendőr kezét, arcán makacsság látszik, úgy mormogja, hagyják őt békén, vagy csináljanak vele, amit akarnak, hidegen hagyja, a fia tavaly hajtó volt a vadászaton és szerencsétlenül járt, egy hegymászóbot fúródott a vállába, a fájdalomtól elvesztette egyensúlyát és lezuhant a szikláról, a főherceg

még a temetési költségeket se fizette meg, A csendőr heves szemrehányásokkal illeti a parasztot, kérdi, hogy is tudott átjutni szekerével a záron, de a paraszt nem felel. A többi paraszt most nekilátna, hogy a szekeret kiemeljék az árokból, de a csendőrök nem engedik meg, maradjon csak az árokba, hadd lássa majd visszautaztában a főherceg.

Fenn, ahol a völgy beleolvad a Torrener-nyeregbe, a magas Göll barázdás mészfalakiak árnyékában, ott kuksolnak a törpefenyők közé bújva a leányzók, akiknek fivérei résztvesznek a hajtásban, az erdészek és vadászok leányai. Idén is, mint minden évben, látni akarják Estét s főkép Hohenberget, hátha kileshetik a titkát, mért szereti annyira ezt az asszonyt a trónörökös.

A leányzók ismernek olyan ösvényeket és gyalogutakat, amelyekről a csendőröknek sejtelmük sincs, itt fenn, a törpefenyők közt, alig keresi őket valaki, ők viszont mindent jól szemügyre vehetnek innen. Hasrafekszenek tehát a gyantaillatú fa alatt, arcukat barna karjukra támasztják és lepillantanak a messzi völgykatlanba.

Odaát, a hegy másik felén, a görgeteges hegyoldalon, meglebbenek a vörös rongyok a zsinórokon, azokon át fogják hajtani a zergéket.

Most felhallatszik az autók kattogása, a falak visszhangozzák. Lenn az autóút végén két apró pont látszik innen: két öszvér, az urak kiszállnak, a főhercegi pár felül az állatokra és a kövecses hegyoldalon átüget a széles árnyékú nagy cirbolyafenyő alá; a kíséret gyalog követi őket

Messziről már idehallatszik a hajtók kiáltása és ke-replése. A szél havasi rózsa illatát hozza és fent, a csillogó kékségben, két egészen apró felhőcskét ringat.

A főherceg most odaért a cirbolyafenyőhöz, leszáll, hitvesét lesegíti nyergéből, az öszvéreket az árnyékba

vezetik. Az egyik vadász kinyitható asztalkát állít a főherceg elé, a kíséret egyik tagja mappát nyújt át neki, a bérci szél meglengeti az iratokat, egy követ kell a papírokra tenni nehezkül. A főherceg egyik lapot a másik után veszi elő a mappából, kevés örvendetesét olvashat az iratokban, homlokát ráncolja, aztán lassan és gondosan alájuk kanyarítja a nevét, szép, szabályos betűkkel, mint más emberfia.

A völgymedence fölött két sólyom kering, hagyják, hogy a bérci szél járása átsegítse őket a sötét Bluntau völgyén, aztán kurtán és élesen rikoltva széles ívben visszakanyarodnak.

A leányok most fenn a törpefenyők közt a közeledő hajtók lármájából már egyes hangokat is meg tudnak különböztetni. — Csa, csa! Gyere vén szakállas, gyere, bakocska, menj szépen, csiaha, csa, csa — vén szakállas, te, csa, csa! Buta dög!

A vörös rongyoknál a legények kezüket tartják ellenzőül a szemük elé, úgy figyelnek feszülten a meredek falakra. Ott fenn, a meredek sziklák közt bújó sovány fücsomók közt, ott vannak a zergék, A főherceg visszanyújtja a mappát az egyik úrnak, egy lábdobbanással felborítja a kis asztalkát, és a puskatöltőtől elveszí a felé nyújtott fegyvert.

— Csak, csa, csa! — Dörrenés száll a mélybe. A visszhang megismétli.

A főherceg egy pillanatra még gyorsan visszafordul a mögötte ülő hercegnő felé, aki pillantására barátságos mosollyal válaszol; az ő jelenléte vadászszerencsét hoz. Mikor a főherceg újra elfordul, az asszony arca megdermed, aggódva fürkészként át a meredek sziklafal felé, amelyről kőgörgeteg zúdul alá, A fővadász észreveszi a hercegnő pillantását és úgy hogy a főherceg ne vehesse észre, kicsit megrázza a fejét: itt nincs veszély, nem úgy, mint tavaly odaát a kőfalon, amikor a kövek ott potytyantak le a királyi fenség orra előtt, ezúttal a hajtók

is mind megbízhatóak. A hercegnő megérti a fővadászt, de nem bízik benne, pillantása továbbra is ott tapad a lejtőn, ahonnan idehallatszik a hajtók lármája.

— Csa, csa, csa!

Most megélnékül az egész völgykatlan. Ebben a völgykatlanban, amelynek hatalmas térségét lármával és étellel megtölteni, legalább is az kellene, hogy akkora óriások, mint egy-egy fenyőszál, hányjanak cigánykereket és dörgő nevetéssel sziklatömböket görgessenek alá, ebben a völgykatlanban az emberkék úgy másznak, mint a bogarak, aprók és könnyűek a sziklák összeszorított öklei és a szétmarcangolt kőábrázatok között, a sólyomkiáltástól szaggatott pehelykönnyű ég alatt.

Fenn a leányzók a törpefenyők közt felállnak és mutogatnak az ujjukkal:

— Ott! Ott! Ott jönnek!

És csakugyan itt vannak már az apró, ugrándozó, barna pontocskák, innen is, onnan is leugrálnak a sziklákról, a megcsörrenő görgeteg közé, mögöttük a hajtók lármája, oldalt tőlük a vörös rongyok lobognak a szélben s a vadászok ordítognak. Itt vannak a zergék, itt vannak a zergék! És ezeken a vörös rongyokon keresztül visz az útjuk.

A főherceg fegyverét a térde közé szorította, karizma megfeszül, szeme mereven pillant.

Az első lövés! Zaja a leányokhoz a magas völgy sziklafalainak dörgő visszhangjával együtt érkezik át, látni lehet, ahogy nagyot villan a főherceg fegyvere, egymásba kavarodik a lövés és a visszhang zaja, a főherceg olyan szaporán lő, hogy a két háta mögött térdeplő puskatöltő alig győzi a munkát. Este mögött egy fővadász áll és számol:

— Jó bak, suta, őzborjú, zergebak, zergebak! Királyi fenség, gyenge bak, nagyszerű lövés a lapockába, királyi fenség! — A fővadásznak izgalmasan kivörösö-

dik a feje, de a főherceg ügyet se vet rá, puskát cserél, céloz és lő. A kis barna pontocskák gyorsan bekanyarodnak a menekülés irányába, néhány kiadós ugrás és szökellés s eltűnnek a törpefenyők közt. A visszhangot és a lövéseket a magas Göll szürke falai és a Hagen hegység vöröses lejtője ide-oda dobálják, szakadatlan kopogássá folynak össze s ebbe vegyül még a hajtók lármája is.

A lányok izgulnak a törpefenyők közt, egymás karjába csípnek, ujjukat görcsösen összeszorítják, szemük ég. A lövéseket számlálják, az elejtett zergéket. Az egyik feketehajú leányzó felugrik és kezébe temeti az arcát: — Nem bírom tovább! Nem bírom tovább! Már megint lepuffantott egy kis gidát, amely éppen az anyja után szaladt. Nem bírom tovább! Nem tudom tovább nézni, hogy lövi le sorba szegényeket.

A többiek csillapítani próbálják a leányt, aki egy erdész gyermeke, de az kiszakítja magát és öklét rázza a túloldal felé: — És egyet se kímél! Egyetlen egyet se! Ha megdögölnek is a zergék benn a törpefenyők közt, mindegy neki, nem törődik vele. És a Hohenberg ott ül mellette, és nem veri ki a puskát a mancsából és nem fogja be a két gonosz szemét, hogy ne lásson velük! Megyek, nem bírom tovább, hiszen kiáltanom kéne, ahogy a torkomból kifér! Csak azt nem értem, hogy nézhetik ezt a fák! Megértem, hogy a múltkori vadászatnál köveket dobtak rájuk, most már megértem! — A leányzót zokogás rázza, a törpefenyőkön át eliramlik. Istennem, zerge mégis csak zerge és egy vadorzó se lövöldöz rájuk ilyen kíméletlenül. A zerge nem varjú vagy tengerinyúl!

Odaát a vadászok egymás mellé rakják a barna állatokat, kettesével, mindig kettesével, vigasztalanul hosszú sorba, és levett kalappal állnak meg az elejtett vadak mögött. Itt hevernek hát ezek az állatok, nagy szemüket fénytelenül tágra meresztve, erős, fekete patájú

lábukat széttárják, ötvennégy darab egymás mellett. A völgymedence fölött sólymok ringatóznak a bérci szélben és a Bluntau völgyének erdőségei, a mészhegyek rikító falai fölött kerengélnek.

A főherceg újra a kis asztalnál ül mappája fölé hajolva, papírjait a szél lapozza, aláír.

A kíséret tagjai halkan csevegnek, a főherceg Öszszegyűri az egyik iratot és a földre dobja. Az urak sejtik, mi ez — a fivéréhez, Károly Ferdinándhoz intézett válaszlevél, aki két hónappal ezelőtt a legnagyobb csöndben csakugyan feleségül vette az egyetemi tanár leányát, amiért is a császári családból kitagadták. — Túl szívélyes hangú, — mondja Ferenc Ferdinánd, — tisztára formális válaszleveleket kérek. — Neki is ki kellett harcolnia házasságát a cseh grófnővel, most a fivére is hasonló harcot vívott, de ő nem segíthet neki.

Az öszvéreket kivezetik az árnyékból, az urak egyike felveszi az öszszegyűrt papírlapot és zsebrevágja.

A gyantaillatú törpefenyők közt, nem messze a széles árnyékú cirbolyafenyőtől egy őzborjú hever, amikor hajtók közelednek, megpróbálja felemelni a fejét. A ve-rejttékező anya mellett két gidája áll, anyjuk világos hasához bújnak és gyanútlanul közelebb engedik az öreg, rongyos embert, aki a törpefenyők makrancos sűrűjén át feléjük tart, Az anya menekülne, felemeli álarcszerű, fekete szemkötős fejét, aztán nyomban visszaejti.

— Csa, csa, csa! — szól hozzájuk az öreg, nagy kampós orrával olyan mint egy elszáradt törpefenyő törzse, — nézzétek, hogy továbbálltok, meg ne lásson az Este, különben végetek van, lepuffant benneteket, vagy elfog és a Kárpátokba küld, ott akarja a zergét meghonosítani, csa, csa, csa, de az nem salzburgi zergének való hely!

A gidák nem törődnek az öreggel, fekete orrukkal még mindig anyjuk hasát tapogatják, tógyét keresik, éhesek.

Egy vadász bukkan fel: — No mi az, hol az őzborju?

A hajtó fehértokájú állával a törpefenyők közé mutat.

— Odabújj vadász és puffantsd le, hozzátartozik a mesterségedhez, én nem nyúlok hozzá, én nem, vadász.

A vadász se lesz jobbkedvű, amikor meglátja halott anyjuk mellett a két gidát, tapsol, a gidák felemelik fejüket, rábámulnak, megfordulnak szépen és lassan el-tűnnek a törpefenyők közt.

A főherceg a cirbolyafenyő alatt felpillant mappájából: csakugyan, ott hozzák az utolsót, ő is számolta, ő nem tévedett, akár akarja, akár nem, számolnia kell, ebben rejlik a mámor, ahogy a szám egyre nő. Most becsapja a mappát és könnyű, ruganyos léptekkel átmegy a többiekhez.

Mellette, barátságos mosollyal köszöngetve jobbra-balra, a hercegnő lépked. Ferenc Ferdinánd úgy sétál el a némán elnyúló rozsdabarna állatok hosszú során, mint tisztelgő katonák sorfala mellett. És mint ahogy olyankor rendjeleket és kitüntetésekét fürkészi az ember, úgy pillant itt a sötét vérkoszorúta lövésnyílások felé. Oldalt állnak a napsütötte, verejtek és szegénységzagú hajtók, három napig úton voltak, hogy beljebb tereljék a zergéket, ruhájuk rongyokban lóg, kezük csupa horzsolás, sötét az arcuk, hallják, amint a törpefenyők közül a kis gidák kiáltoznak anyjuk után. Csak egy pár fiatal fiú jön közelebb, amikor a hercegnő int, ezek még nem tudják, hogy milyen fukar, aztán kezükben egy-egy vékonyan rakott sonkászsemlyével, lógó orral sompolyognak el. Szép kis jutalom! Egy fél sonkászsemlye személyenként, se pálinka, se szabad sörivás, se borraivaló — ezért gázoltak át az iszapon, a Kahlerhegyen, a sok szakadékon és csúszós legelőn! És ott ül Este és sorra puffantja le a vadakat, igen, öszvéren viteti magát a lövőhelyre.

Ferenc Ferdinánd minduntalan megáll egy-egy erőteljes bak előtt, bólint, botjával a vörös vállsebre mutat, ahol behatolt a golyó, aztán sorra nézve a lövések helyét, tovább megy. Amikor az őzborjak elé ér, a hajtók összedugják a fejüket, de Este nem szégyelli magát, megy és számol, megy és számol, Ó, lőtt ő már ennél sokkal többet is — egy nap alatt kétezer nyulat és fácánt! Nem tudja máskép! A messzehordó fegyver az erő érzésével tölti el. Amikor a Bozen melletti Mendelen feküdt betegen, komisz állapotban, fegyverével úgy körülnyírt egy vörösfenyőt, hogy egy sohönbrunni udvari kertész se tudta volna jobban. Talán szándékában se volt, hogy lelője az őzborjakat, de mert felbukkantak puskája csöve előtt, el kellett kattantania a ravaszt, nem tudta máskép, éreznie kell: biztos-e még a keze. Most itt hevernek a barna állatok, alacsonyan, hosszan elnyúlva, csendesen, megannyi bizonyítéka biztos kezének. Háta mögött ott áll a hercegnő, tudja, sejti, hogy türelmetlensége, fortyogó haragja az, amelynek valamiféle szelepet kell nyitnia.

Most Ferenc Ferdinánd néhány szót vált még a vadászokkal, nevet és azok is kényszeredetten és alázatosan vele nevetnek, aztán hirtelen elkomolyodik és odaint magához egy kövér erdőtanácsost. A kis ember, mély hajlongások között, közeledik, és kalapjával a kezében, kissé előrehajolva, áll meg a főherceg előtt.

— De hiszen ez egészen iszonyatos, amit itt elkövettek önök! Hová tűntek el innen a régi vörösfenyők? Hányszor mondjam, nem tűröm, hogy ezeket a régi szép fákat kidöntsék? Vissza tudja állítani ezeket a fákat a helyére? Vissza?

Az erdőtanácsos dadog valamit zavarában, hogy feltétlenül szükséges volt, az útépités irányvonalát erre kellett vezetni, úgyis megkímélték, amit lehetett, de éppen ezzel a pár öreg fával nem lehetett másként.

— Mindig ezt hallom: nem lehetett, nem lehetett!

— Ferenc Ferdinánd dobbant egyet a lábával, szeme szikrát szór: — És miért nem lehetett? Mert valamenynyien lusták és kényelmesek, hogy gondolkozzanak egy kicsit. Azt mondja, lehetetlen az utat arra vezetni a Hagen hegységen át? Kőomlás? Nagy a költség? Ha öreg fákról van szó, semmi se sok nekem. De hiszen minden örömtöket abban lelitek, ha lerombolhattok valamit. De most aztán legutoljára mondom: minden fáért, értette, minden ágért, minden galyért felel nekem! Ha egyszer az utamba kerülnek ezek a mindent megkopasztó turisták, ellátom a bajukat! Itt a Bluntauiban rend lesz és rendnek kell lennie! Akárcsak odaát Blühnbachban, Ezért már ma is tűzbe teszem a kezem.

Az erdőtanácsos sápadtan, mint egy papírlap, kókadtan, mint egy fűszál, meghajol és hallgat. A vadászok is hallották az egészet, a levegőbe bámulnak és úgy tesznek, mintha semmi közük se volna a dologhoz. Ilyen nagyúr igazán megengedheti magának, hogy egyszer amúgy Istenigazában kutyáteremtettézen!

A főherceg és a hercegnő öszvérükre ülnek és a lejtőn leügetnek autójukhoz. A vadászok köszönnek, a parasztok alig billentik meg a kalapjukat.

Fenn, a törpefenyők közt, feltérdelnek a leányzók, és kibámulnak a hercegnő felé: hogy nevet és bólínt, de minket nem csap be, nem a szívéből jön. Az egyik vadász lányának van egy nagybácsija, fent, Csehországban, azt az embert a hercegnő máról holnapra elbocsátotta, mert hírül hozták neki, hogy azt mondta, egyszer ő is úgy jár majd, mint Drága királynő Szerbiában. A többi lányzó hallgatja a történetet, előre hajolnak és az autó után bámulnak, míg el nem tűnik a legközelebbi útkanyarodóban.

A négy autó most lassan leereszkedik a csöndes erdei völgybe. Mikor a második kocsi odaér a felborított szénásszekér közelébe, hirtelen nagyot pukkan, a főher-

ceg gyorsan megfordul — az autó áll, kipukkant az egyik gummi.

Csak egy gummi pukkant ki, — lövés se dördült, pokolmasina se robbant, sehol egy fiatal királyné vérfoltos menyasszonyi ruhában, mint öt évvel ezelőtt a madridi lakodalmon, nincs bomba a virágcsokorban, marchesa letépett feje, amely az egyik ház erkélyéről az uccára gurul, széttépett lakáj, nyögdécselő emberek, vadul maguk köré csapkodó andalúziai cipipák.

A hercegnő látta, amint férje arca könnyedén meg-rándul, ő is emlékszik annak a menyegzőnek a napjára, Biarritzban várt akkor a férjére, mindég szépen a háttérben, mint ahogy az egy morganatikus hitveshez illik, ha a főherceg idegen udvarokban a császárt képviseli. Olvasta este az újságok különkiadásait a merényletről és azonnal Francira gondolt. Így vadásznak emberekre, akiket zászlók tarka rongyai alatt hajszolnak előre, így vadásznak mindenkire, aki oly magasan áll, hogy könnyen eltalálható. A hercegnő látta a képet is, amelyet pár héttel ezelőtt küldtek a főhercegnek, amikor Davosba utazott: négy furcsán öltözött, elvadult, szakállas férfi, bekecsben és süveggel, kettő térdel, kettő áll mögöttük, valakire céloznak; a fegyvereknek a fényképen csak nagy fenyegető nyílása látszik, az alakok egyik szemüket behunyják, fejüket kissé oldalt billentik, arcuk gonosz és sötét. Franci nevetett akkor, kissé erőltetetten. — Zsóf, bátor Zsófim, ne légy szomorú. Ezek komitácsik, ezek akarnak megijeszteni. Utazunk. A svájci rendőrség jobb, mint a miénk.

A hercegnő lopva pillant Ferenc Ferdinánd arcába, a férfi, amikor megérzi a szerető pillantást, feléfordul és épp olyan zavartan és elfogódottan nevet, mint akkor Biarritzban, amikor a merényletről kérdezősködött: — Alfons pompásan viselkedett, igazán pompásan. Viktória is — igazán, nagyszerűen. A ruhája, a fátyla, az

uszálya csupa vér volt, szörnyen nézett ki — és ő mosolygott — csak a kastélyban omlott Battenberg Alfonz nyakaiba s keservesen elkezdett sírni, — de ekkor már magunk között voltunk, ott álltunk körülöttük — a többiek csak mosolyogni látták.

Az öreg paraszt, amikor hallja az autókattogást, két fiatal sárgáját az árokba vezeti és lassan megemeli a kalapját. A főherceg elnéz a feje fölött, de a hercegnő barátságosan bólint az öreg felé, mindenkinek barátságosan vissza kell köszönni, mert mindenki árthat az embernek.

Az autók a Golling melletti Salzach fahídján döccennek át, a zöld, sebesfolyású víz mentén robnak fel a Lueg-szorosig és onnan újra lefelé visz az útjuk. Újra sűrűbben látni csendőröket, akik az istenhátamögötti Blühnbach völgyét lezárják, ott ahol a Hochkönig és a Hagen hegység végnyúlványai szelik egymást, A kocsik most nyugati irányban kanyarodnak be, egy virággal teliszórt parkszerű hegyirét mellett és megállnak egy régi magtárból a trónörökös vadászkastélyává varázsolt új épület előtt, amelynek frontja két széles, toronyszerű oldalszárny között terül el. Az utolsó esztendőkből kevés kastélyról írtak és beszéltek annyit Ausztriában, mint erről, amelynek határai fenn a Hochkönig gleccseireitől a Kötenger barlangjaiig nyúlnak, E félreeső völgyre ugyanaz a hallgatás ereszkedett, amely Este személyét is körülveszi, bénító, különféle túlzott suttozással meg-megszakított hallgatás, mely mindjárt lidércfénybe vonja a csendőrök szuronyát, akik ezt a völgyet minden oldalról lezárják.

A vidék magányossága megnyugtatólag hat a trónörökösre, nevet, tréfálkozik, a lépcsőn még gyorsan elköszön a hercegnőtől és aztán egy folyosón át, amelynek falait sűrűn fedik minden idők minden népének fegy-

vérei, a fogadóterembe megy, ahol néhány úr várja, akik kastélyainak átépítési munkálataival foglalkoztak.

— Gyorsan, gyorsan, uraim, egy sereg dolgom van még!

Terveket raknak elé, egy kék ceruzát vesz a kezébe, megjelöl és aláhúz, hallgatja a beszámolót legutóbbi vásárlásairól, müncheni és salzburgi régiségkereskedőknél, sokat vásárolt és főképp olcsón, vaggonszámra — ahogy az urak tréfálkoznak —, mert reméli, hogy a sok lim-lom között egyszer mégis csak akad valami, ami behozza a kiadott pénz tízszeresét. Minden iránt érdeklődik, amit építenek széles e birodalomban és mindenre megteszi a maga kurta észrevételeit. Az új hadügyminisztérium falára szánt nagy kép tervezetét teszik elé: Tilly bevonulása Magdeburgba — hadd lássák, hogy mi nem mint fosztogatók, hanem mint a német császári gondolat bajnokai vezettük ezt a nagy háborút.

Időközben megjelent az ajtóban udvarmestere és mindenese, Janáczek. — Van valami újság Janáczek? — kérdi a főherceg felpillantva a tervekből.

— Végre megjött Szalaytól az egyenruha, királyi fenség.

— Ide vele, mutasd!

Janáczek eltűnik és a főherceg újra az urak felé fordul:

— Ha nem mozdulunk mi, a birodalom németjei, sohse fogják látni, mi mindent csináltunk. De hiszen ez a saját hibánk, nem tudunk fontoskodni, nyafogunk és szitkozódunk és becsukjuk a szánkat, ha ők nagyhangon beszélnek.

Janáczek újra feltűnik az ajtóban, karján egy fehér tábornoki díszkabát és egy vörös nadrág.

— Ide vele! — A főherceg ledobja vadászsubbonyát, a díszkabátba bújik és gyorsan begombolja. Elég furcsán fest — lenn a rövid, bőrből való térdnadrág, térdharisnya és felül a fegyverkabát — és hogy a lát-

vány tökéletes legyen, ínég felveszi zöld, zergetollas vadászkalapját és a nevető urak felé tiszteleg.

— No, nem vagyok szép ember? Mi? Hegyi király és emberkerülő? Mi? — kérdezi, elégedetten a combjára vereget és körülugrálja a szobát, mint egy kisfiú,

— Tükört! Egy tükörért birodalmam! — Kirohan a folyosóra, hogy megcsodálja magát. — Finom és szép ember, szívödölesztő! — nevet, végigmustrálva magát a nagy tükörben. Az urak az ajtó elé tolakodnak, Janácsek és a többiek is mind nevetnek ezen az összeállításon és Ferenc Ferdinánd komikus mozdulatain.

Ajtó nyílik, a hercegnő gyors léptekkel megy át a folyosón, férjét mintha nem is látná, fehér arccal és fenyegetően összeráncolt szemöldökkel halad el mellette, elnéz az elnémuló urak feje fölött, haragos pillantást vet Janácsekre és aztán épp oly gyorsan és váratlanul, ahogy jött, eltűnik és becsapja maga mögött az ajtót.

A főherceg lassan megfordul, egész lényét egycsapásra, mintha kicserélték volna, arca zavart, szeme fáradtan és rosszakaratúan pillant, ügyet se vet az urakra, letépi magáról a tábornoki kabátot, odadobja Janácseknek, újra felveszi vadászubbonyát, becsukja maga mögött az ajtót, az asztalhoz lép és egy kis ideig szórakozottan lapozgat a tervek közt. Az urak se tudják, merre nézzenek. Kis szünet után a főherceg töri meg a kínos hallgatást: — Úgy, most mennem kell. A viszontlátásra!

Amikor betette maga mögött az ajtót, halkán jegyzi meg az udvarmester: — Régebben gyakran volt ilyen. Most megy bocsánatot kérni, — Aztán Janácsek is fejcsóválva távozik.

Belgrád, 1914. tavaszán.

Belgrád 1903 óta nagyobb lett, a régi Konakot lebontották, a csákánycsapások utolsó nyomait is eltüntették ama véres júniusi éjszakának. A széles téren, a Terazijén, háromemeletes épület nőtt ki azóta a földből, ott van a Moszkva kávéház, a park fácskái megnöttek, az új tartományok számára nagyobb parlamentet építettek. Állnak ugyan még a kis, üregestelával fedett egyemeletes házak, de közöttük, átmenet nélkül, a nyugati nagyvárosok bérkaszárnnyái magasodnak fel. Az uccákon sok jól öltözött, kitüntetésekkel díszített, ragyogó lakkcsizmás tiszt csörtet el, kardkötőre erősített karddal a kezükben, a kumanovoi, bitolji, a drinápolyi és bregalnica győzők, akik egy hónap alatt egész Ószerbiát és Macedónia legnagyobb részét meghódították, legázolták az albánokat és egész az Adriáig nyomultak előre, győzők a törökök, győzők a bolgárok ellen, csak a wieni Ballhausplatz alárendeltjei, amely papírból való fallal választotta el őket a kék tengertől.

Ausztria minden tartományából özönlenek a szlávok a városba, hogy lássák Pétert, az öreg királyt, diákok és ügyvédek, tanítók és tanárok Csehországból, öreg parasztok és kisemberek Syrmiából és Boszniából, bocsorokos és bekecses parasztok, mert újra fellángolt és eget kér a szent szláv gondolat. Esténként ezek az emberek kimennek a régi erődítményhez, ahol a Száva a Dunába torkol, kezüket ellenzőként a szemük fölé tartva pillantanak át a kék folyam fölött Magyarország felé, ahol testvéreik élnek. Ha a nap lehanyatlott — és a világ melyik táján száll le a nap a végtelen róna felett ilyen bíborló pompában? — mikor elhalványulnak az ünnepeyesen egymásba fonódó vizek és a Törökerődítmény üres, kőből való őrbódéi sötéten válnak ki a máladozó falak közül, amikor odaát a végtelen róna belemerül az

alkonyatba, kigyúlnak a lámpák odaát Zimonyban, a szél talán áthozza a parti kávéház cigánymuzsikájának hangjait és az ezeréves birodalom milleniumi tornyán kigyulad István koronája.

Sem a syrmiái, sem a bánáti, sem a boszniai, sem a hercegovinai parasztok, sem a győzelmes hadsereg tisztjei, sem a mankón vánszorgó sebesültek nem értik, hogy itt a határ, kőhajításnyira, a folyó túlsó partján. Csak két megoldás lehetséges, két merőben ellentétes megoldás. Vagy Belgrádot és környékét kell Zimonyhoz csatolni, vagy Zimonyt és a környező területeket Belgráddhoz! Aki azonban a belgrádi erődítményből szögezi pillantását északnyugat felé, az tudja, melyik az egyetlen lehetséges megoldás.

Az „Aranyhalacskáról“ elnevezett kis belgrádi kávéházban a déli órákban csak kevés a vendég. Két ping-pong játékos körül, akik a kis fehér labdát ügyes ütésekkel csapják át egymás térfelébe, néhány fiatal fiú áll, azok közül valók, akiket a nap minden szakában látni lehet a világ valamennyi kávéházában s akikről senki se tudja, hogy ezen a hivatásszerűen űzött lézengésen és kibícelősen kívül van-e más foglalkozásuk is. A világ minden táján ugyanazzal a büszke mozdulattal vetik hátra homlokukba lógó hajukat, csörgetik meg zsebükben a pár rézgarast s fizetik ki korántsem nagy számlájukat a pincéernél, ez utóbbit fölöttébb ritkán.

A játékosoktól és a kibicektől kissé távolabb egy önhitt és mindamellettt együgyű arcú fiatalember ül, sodorint a bajuszkáján, mintha ez a mozdulat avatná őt azzá a felnőtt és tekintélyes úrrá, aminek látszani szeretne, azután jólesően nézi meg a félig vak, légyfoltos tükörben feketefürtös hajának választékát. Természetesen szóba sem áll a gyermekesen izguló, számoló játékosokkal. A púpos pincér a pohár székhez támaszkodik foltos kabátjában és szakadozott kendőjével elkergeti

a cukor körül kellemetlenül zümmögő, röpködő legyeket.

Egy celluloid-labda leröpül az asztalról és pattogva szökdécsel pont a gondolkozva ülő fiatalember orra elé. Az egyik játékos gyors mozdulattal megfordul, lehajol, a labda után szalad és fel akarja emelni. Erre a fiatalember is felriad álmodozásából és a játékos vállára ver, a fiú kissé felemeli a játéktól kihevült arcát, amely szép volna, ha formátlanul széles orra helyett keskeny sasorr ékesítené és kérdőleg pillant a fiatalemberre. Ez elővesz egy levelezőlapot és az asztalra teszi: Idekukkants, Princip, ezt nézd meg!

A játékos összeráncolja sötét sűrű szemöldökét, gyorsan a levelezőlap fölé hajol, amelyet orra elé dugott az önhitt fiatalember és pillantása átsuhan a néhány-soros felragasztott újságkivágáson. Bólint egyet a fiatalember felé és már menne is vissza a játékosokhoz, de az alattomosan vigyorgó pincérbe ütközik. — Érdekes hír, mi? — mekegi a pincér, karja alá szorítva kendőjét, — ugyan ki is vághatta ki ezt egy horvát újságból? És a lapon más se áll, csak ez az egy szó: Zdravo! (Isten áldjon.)

A sápadt Princip ki akarja kerülni a pincért, de ezt a patkányt nem lehet olyan könnyen lerázni. — így van az, ha Cabrinovic minden postáját az „Aranyhalacszába“ címezteti, — mondja a pincér. — Így aztán el kell olvasni az embernek az ilyen nyílt levelezőlapokat, akár akarja, akár nem. Már azt hittem, Cabrinovic nőülni akar, helyet keres magának egy vén kövér özvegnél, ahol kosztolhasson, de ilyesmit, ilyen politikai színezetű dolgot, igazán nem sejtettem volna a mi derék Nedjelkonkban.. .

A hiú Cabrinovic úgylátszik nem is veszi rossz néven, hogy a személyével és a postájával foglalkoznak, titokzatosan mosolyog, de Princip bosszankodik, mert a pincér most a kíváncsian közelebbhúzó kibicek felé fordul:

— Itt tudniillik az áll — ezen a levelezőlapon itt — hogy az osztrák trónörökös júniusban lerándul Boszniába a hadgyakorlatokra. Ez aztán igazán érdekes hír, amelyet a mi Cabrinovicunknak kivágtak az egyik újságból — vagy nem? Mit gondolsz, Gavriło?

Princip vállat von: — Mi közöm az osztrák trónörököshöz, mi közöm a boszniai hadgyakorlatokhoz?

Gjoka, a pincér, odalép Princip orra elé: — Csakugyan nincs közöd hozzá? Ha lejön, nem kell felutaznotok. — A pincér kacsint, de Princip elnéz a feje fölött. — Idegen futballpályán, — teszi hozzá Gjoka bizalmasan, — nem játszik olyan jól a csapat, mint a sajátján.

Princip felcsattantja labdáját az asztalon és átüti ellenfele térfelébe.

A pincér most Cabrinovic felé fordul: — Lenne csak fegyverem, — tudnám csak, hol és miképen kell fegyvert szerezni, máris utaznék Szarajevóba, hogy fogadjam a főherceget.

Erre Gavriło Princip, miközben labdája a földre pattan, megfordul és élesen mondja: — Ki tart vissza? Menj csak!

— Hallod, hogy nincsen fegyverem.

— Akkor, légy szíves, fogd be a szád.

— Hű, de haragos valaki, Gavriło olyan érzékeny, mint egy lágytojás. De ha az osztrák trónörökös lejön és átkel a Drinán valamennyi Boszniában veszteglő csapatával — és ti magatok is tudjátok mennyi csapat van ott, ha tehát átkel a Drinán és Belgrád felé masíroz — mi lesz akkor?

— Akkor te leszel az első, — mondja Princip, — aki nyaka közé kapja a lábát és elrohan — megvetően méri végig a pincért — vagy aki utolsónak marad, hogy Ferenc Ferdinánd előtt térdre hulljon. Akkor talán azt is megfizeti, amivel tartoznak neked.

A pincér vállat von: — Ez magas nekem, nem értem. De azt akartam még mondani: Görögország királya

korántsem volt olyan veszélyes, mint az osztrák trónörökös és bebizonyították neki, hogy nem üres szó a fenyegetés, a Fekete Kéz úgy akarta, és ezzel be is fellegzett a hellének királyának.

— Ostoba fecsegés. — Princip alig tudja túrtöztetni haragját. — Azt a bolgár-macedón komité csinálta.

A pincér vállat von: — Belgrádban azt beszélük, hogy a Fekete Kéz volt.

— A Fekete Kéz! A Fekete Kéz! — fortyan fel Princip. — Ha valakit szúnyog csíp meg, azt is a Fekete Kéz rovására írják.

— Csak azt mondtam, amit hallottam.

— Asszony is csak azt pletykálja tovább, amit hall. De mondd csak, kedvesem, mit kapsz a Fehér Kéztől itteni kémiszolgálataidért?

A pincér tágra nyitja a szemét és a szívére mutat: — Mennyit? Bár csak azt fizetnék meg, amivel ti tartoztok.

A többi fiú is nevet erre, mert Gjokával jóba kell maradniok, különben fuccs a kis adósságoknak és a ping-pong-játszmáknak.

A hiú fiatalembernek, Nedjelko Cabrinovicnak, úgy látszik nincsen ínyére ez a beszélgetés. Veszi a kalapját és fizet.

— Zdravo, Gavriło! A nyomdába kell mennem. Gyere értem.

Princip feléjébólint és továbbjátszik. Gjoka a betűszedőt az ajtóig kíséri. — Igaz, hogy a trónörökös nemrégiben megszól ított?

— Igaz. Megkérdezte, boszniai vagyok-e s hogy végigcsináltam-e a háborút. S mikor azt mondtam: igen, kezefogott velem.

Gjoka meglóbálta kendőjét, mint valami zászlót és mélyen meghajol: — Nagyszerű! Ünnepeyles! Magasztos! Jó, hogy tudom! Tehát mégis van néhány tiszteletreméltó

bosnyák Belgrádban. — Princip felé fordul: — Hallod-e, nézd meg a mi Nedjónkat, volt a háborúban és a trónörökös ezért keztefogott vele. Az olyan hősöknek azonban, akik nem ütötték meg a mértéket s akiket kidobtak a sorozásnál, mert túl kicsik és nyápicok voltak, azoknak legfeljebb egy rúgás jár. Érted, amit mondok, kis Gavriło?

Cabrinovic nem akar ennek a veszekedésnek tanúja lenni, gyorsan eliszkol. De a kellemetlen Gjoka Princip felé közelít s bizonyos távolságban megáll előtte: — Olyan legény, amilyen te vagy, Gavriło, tucatszámra akad Belgrádban. Beképzelik, hogy ők komitácsik, tartoznak a számlával, elhencegik, hogy valami nagy dologban törnek a fejüket, a közoktatásügyi miniszterhez s tudjisten még kihez szaladnak, ösztöndíjat és két iskolaévet ajándékoztatnak maguknak, szidják Ausztriát, adják az üldözött ártatlanságot és ha egy érdekes ujságkivágást olvasnak, azt mondják, hogy nem érdeklí őket. Ezért dobják utánuk a legjobb bizonyítványokat s hagyják, hogy a tisztességes emberek elől minden állást maguknak kaparítsanak meg. Odaát a „Moszkvában“ minden pincér boszniai szerb! Mindig gondoltam, hogy Belgrád a kirúgott bosnyák gimnazisták valóságos paradicsoma. És egy ilyen fickó aztán ide jön hozzám az „Aranyhalacskába“ és van pofája azt mondani, hogy kém vagyok, rendőrspicli. Egy ilyen alak meri kinyitni a száját, akitől már két hónapja egy vasat se láttam!

A fiúk nevetnek, Princip húsos alsóajkát rágja, sápadt, a keze reszket, de hallgat, mialatt Gjoka morogva és szitkozódva eltűnik a konyhában.

A Kalimegdan rügyező fáit, így hívják a városra néző vársánc alatt elterülő parkot, keskeny árnyékot vetnek a frissen serkedt fűre. Nedjelko Cabrinovic, a betűszedő és Gavriło Princip a gimnazista, kényelmesen sé-

tálnak felfelé, tisztelettudóan térnek ki a sétálgató fiatal tisztek elől és leülnek az egyik üres padra.

— Nedjo —, kezdi Princip fojtott hangon, — küldsd máshová a postádat.

— Csakugyan azt hiszed, hogy Gjoka spicli?

— Olyan biztos, mint ahogy Gavriło a nevem,

— De kinek kémkedik?

— Az ilyen fickók mindég kétkulacsosak — lehet, hogy a sváboknak és úgy mellékesen a Fehér Kéznek és a belgrádi rendőrségnek is kémkedik.

Nedjo csodálkozva csóválja meg a fejét: — De hiszen százszor is elmondta, hogy le szeretné löni az osztrák trónörökösöt.

— Éppen ez az, túl sokszor és túl hangosan mondta.

— Gavriło, még álmomban se gondoltam volna erre.

— A fickónak több pénze van mint hinnéd, Nedjo. Tiszta disznó sohasem kövér.

Cabrinovic leveszi kalapját és homlokába hullott haját visszasimítja, melege lett. Kisvártatva karonfogja Principet:

— És mit szólsz a laphoz?

— Mutasd csak még egyszer.

Princip elveszi a lapot és óvatosan végigfut rajta. — Ügyes fiúk. Nem Szarajevóban adták fel és mégis, fejemet teszem rá, hogy Kruzoc Szarajevóban. A címet írógéppel kopogtatták — nem rossz.

— Gondolod, hogy Ilic küldte?

— Alighanem Ilic, — Princip most megfordul és barátjának egyenesen az arcába néz: — És te magad, hogy vélekedsz a dologról?

A betűszedő gondolkozva ingatja meg a fejét: — Ferenc Ferdinánd? Van benne fantázia. De azt hiszem nagy lesz majd a ribillió...

— Mire gondolsz?

— Szerbiának már két háború van a háta mögött.. .

— De hát mért is lenne harmadik? Ez az Ausztria

olyan szánalmas, hogy még a fülét se tudja mozgatni,
— mondja Princip.

— Talán jobb volna Potiorek vagy valamelyik másik mameluk.

— Ugyan — már megint ilyen kicsiségek, amiknek semmi értelme sincs. Annyi a tábornokuk odaát, hogy disznót hizlalhatnának velük, de trónörökösük csak egy van.

— Vagy talán, hogy rájuk ijesszünk — ezt a kutya Nasticot, aki szerb szívét eladta egy osztrák ösztöndíjért.

Princip elutasító kézmozdulatot tesz: — Szó se róla! Már így határozunk. Most Ferenc Ferdinándon van a sor.

Cabrinovic csodálkozva mered barátjára:

— Tudod biztosan?

— Tudom. Januárban Toulouseba vagy Lausanneba kellett volna utaznom, ott folyt le a megbeszélés, de az utolsó pillanatban nem kaptam pénzt, azt mondták, várjak, idejekorán értesítenek majd, ha szükség lesz rám. És ez most az értesítés.

Cabrinovic zavartan forgatja a lapot ujjai közt: — És most mi lesz?

— Először is írunk kell Ilicnek Szarajevóba, hogy vállaljuk a dolgot, ha fegyvert kapunk. Talán Ilic is talál Szarajevóban néhány megbízható fiút — bár nem sokat tartok a szarajevói gimnazistákról, Csupa száj jártató, én mondom, méltó fiai parasztnyúzó és képviselő apjuknak; bizony a tuzlai gimnazisták más fából vannak faragva, azok aztán kemény legények, mindjárt mindenre kaphatók. Különben Ilicről sincs valami nagy véleményem, egyszer már kihúzta a lutrit — és Potiorek még mindig él, akkor oszlatja fel a nemzetgyűlést, amikor akarja és kénye-kedve szerint csukatja le az embereket. Amondó vagyok, mi csináljuk meg a dolgot, a saját szakállunkra, Szarajevóban minden a gyökeréig rothadt. Ha aztán itt sikerül összehoznunk néhány derék fiút, úgy

fogadjuk majd Ferenc Ferdinándot, Nedjo, hogy soha többé nem dugja be Habsburg az orrát Boszniába.

Három nappal később négyen várakoznak egy kis ház előtt, Ciganovic, aki Apissal és Tankosiccal Macedóniában volt mint koraiitácsi és most a vasútnál kapott állást, és három fiú, Princip, Cabrinovic, és egy tuzlai gimnazista, neve Trifko Grabez, szép férfi, fekete mint egy cigány, a szeme élénk és csillogó. Estére jár, meggyújtják a lámpákat, a kis sárga lángocskák sápadtan libbennek meg a vörös ég alatt. A vasutas Ciganovic int a fiúknak, hogy várjanak még egy kicsit, majd ő előbb benéz az őrnagy úrhoz, otthon van-e valaki. Kis idő múlva jön vissza és int a fiatalembereknek, hogy kövessék.

Tankosic őrnagy egy kis Íróasztal előtt ül és mikor a vasutas Ciganovic és a három fiú belép, úgy igazítja a zöld lámpaernyőt, hogy minden fény az újonnan érkezőkre essék és ő maga árnyékban maradjon. Az őrnagy mögött az alacsony pamlagon egy tömzsi alakot látni, akinek arca teljesen a homályban marad, csak olykor-olykor világítja be a cigaretta fényköre fekete bajuszát s két húsos ajkát. Tankosic őrnagy, akinek mellét érdemrendek díszítik, egy papírvágó késsel játszik, amelyet egy török fegyver ütőszegéből kovácsoltak,

A három fiú összecsapja a sarkát, mint a katonák és kissé ügyetlenül meghajol. Tankosic őrnagy papírvágókésével Principre mutat: — Úgy látom, mi ismerjük egymást?

— Igenis, őrnagy úr.

— Honnan ismerlek tulajdonképen?

— A prokupljei táborból, őrnagy úr.

— Úgy — ott lenn is voltál? Vagy úgy, már emlékszem, most jut eszembe. Nem küldtelek én téged haza?

— Igenis, őrnagy úr.

— És miért, ha szabad megkérdezni?

— Mert — Princip nyel egyet, de aztán összeráncolt szemöldökkel kiböki — mert túl gyöngye voltam.

— Frontszolgálatra alkalmatlan — már emlékszem. A fegyver nagyobb volt, mint te. Hány éves is voltai akkor?

— Tizenhat, őrnagy úr.

— És a kézigránátot is csak olyan messzire tudat elhajítani, hogy több kárt tettél volna bennünk, mint a törökökben. Hát akkor bizony nem sok hasznodat vehettük.

Princip az ajkába harap, a földre pillant dacosan és nem felel. Ciganovicnak mosoly játszik a szája *szélén*, a másik két fiú zavarban van és nem mer az őrnagyra nézni.

— Ezt persze nem szívesen hallod, mi? Hát még mindég nem láttad be, hogy gyerekekkel nem lehet hadat viselni.

Princip vállat von.

— Hát, erősebb azóta se lettél. Különben ki küldött akkor hozzám?

— Vasic őrnagy úr.

— És Vasic őrnagyhoz?

— Kruzoc Szarajevó 217-es!

Most egy mély hang szólal meg a pamlag felől:

Szarajevó 217? Gacinovic, a költő?

— Igenis.

A pamlagon fekvő férfi Tankosic felé fordul: — Voja, kérlek, emlékeztess majd aztán Gacinovicra.

Tankosic följegyzi a nevet és aztán a következő fiú felé fordul:

— Hát te ott ki vagy?

— Trifko Grabez, — mondja a fiú és nevet az egész arca.

— Ki áll jót érted?

— Princip és Cabrinovic.

— Milyen szél hozott Belgrádba? Honnan röptél közénk?

— Tuzlából, őrnagy úr. Truhelkának, a történelem tanáromnak lekentem egy pofont és ezért kicsaptak. A tuzlai gimnáziumból.

Az ember a pamlagon nevet, hogy csak úgy harsog a szoba: — Nagyszerű! Pompás! Hányadikba jártál akkor?

— Ötödikbe, — feleli Grabez nem minden büszkeség nélkül, — amikor a Balkán-háború kitört Törökország ellen.

— Jó pofák vagytok, — nevet az ember a pamlagon, — pompás fickók. — Mert nem masírozhattatok mindjárt a törökök ellen, hát valamennyien megraktátok legalább a tanáraitokat, mi? Akkoriban persze kicsit megvadultatok, ugye?

Princip és Grabez bólintanak. Grabez Principe mutat: — ő is lekent az egyik tanárának egyet.

— Látod, — mondja az ember a pamlagon, — azért a pénzért nyugodtan magaddal is vihetted volna Principet, Voja.

Most Tankosic is nevet, aztán újra Grabez felé fordul: — És voltál-e a háborúban?

— Szanitéc voltam Belgrádban.

— Ott nem sokat tanulhattál, hogy kell a fegyverrel bánni.

— Ne törődj velem, kicsikém, — szólal meg az ember a pamlagon, — én se voltam a háborúban, mert egész idő alatt Berlinben rázott az az átkozott sárgaláz. Nem mindenki kerülhet az ellenség elé, különben pedig szanitécekre is szükség van. Török mindenütt akad, Kossovo ott van, ahol szerbek. Még mindent behozhattok, fiúk.

Grabeznek pír lepi el az arcát örömeiben, meghajol

a barátságos férfiú felé, akit homály takar. Tankosic papírvágókésével az íróasztalra kopogtat: — És te is velünk tartasz?

— Igenis, őrnagy úr.

— No jó, majd meglátjuk mit tehetünk.

Tankosic a betűszedő Cabrinovic felé fordul: — Te vagy hát, aki a lapot kapta?

— Cabrinovic? — kérdi a férfi a sötétből. Tankosic igennel felel. — Anarchista vagy? — kérdez tovább a pamlagon rejtőző.

— Voltam. Most nacionalista vagyok, jugoszláv.

Tankosic jól szemügyre veszi a nyomdászt, aztán gyorsan mondja: — Jobban kell vigyáznod — például kávéházakban. Érted, mire gondolok?

Cabrinovic bólint: — Princip már figyelmeztetett.

— No jó, majd meglátjuk. — Tankosic odainti Ciganovicot, a vasutas előlép: — Vedd a szárnyad alá ezeket a fiatalurakat, érted, és oktasd ki őket, hogy kell a fegyverrel bánni. Ha célt akarunk érni, nem szabad úgy csinálnunk, mint a szegény Zerajic, aki öt lyukat lőtt a levegőbe, a hatodikat meg saját fejébe. Érted?

Ciganovic összecsapja a sarkát: — Igenis, őrnagy úr.

— A kézigránát eldobásánál vigyázni kell, nehogy túl hamar robbanjon, különben megette a fene. És a lövésnél a pisztolyt ne támasztgassátok előbb, semmi bravúr, célozgatás, nincs értelme, csak megzavarja és idegessé teszi az embereket. Értetted?

— Igenis, őrnagy úr.

— Használhatjátok a topcidi katonai-lőteret, néhány délutáni órát fenntartottam a számotokra. Csak nyugalom és ne keltsetek feltűnést. Nem akarunk semmi hercehurcát, különben tudjisten kit kapunk a nyakunkra. Értettétek, amit mondtam?

A fiúk bólintanak: — Igenis, őrnagy úr.

— Akkor mehettek.

De a pamlagon ülő férfi visszahívja a fiúkat: —

— Várjatok. Úgy látom nem vagytok a legjobb bőrben. Van pénzetek?

— Nagyon kevés, — siet a válasszal Cabrinovic.

— A legfontosabbra telik, — mondja Princip, aki szégyelli magát a betűszedő miatt.

— Ez annyit jelent, hogy használhatnátok, ha volna.

— Voja, állíts ki nekik egy csekket, Ciganovic majd beváltja és szétosztja a fiatal emberek között. Egy kis előleg. El ne korhelykedjete a pénzt, ennivalót vegyetek rajta. Majd ha a kiképzésetek befejeződött, kaptok többet is.

Tankosic kiállítja a csekket és ide-oda forgatja a kezében, hogy megszáradjon a tinta: — És most Isten áldjon. Jelentkezettek majd, de ne siessétek el a dolgot. Nem sürgős. Vítus-napig még van idő.

A négy legény meghajol és lábujjhegyen távozik. Az uccán Grabez karoncsipi Principet: — Ismerted a hosszút, aki a pamlagon ült?

Cabrinovic is megáll: — Trifko, csakugyan nem ismered?

Grabez a fejét rázza: — Honnan ismerném?

— No hallod, azt az embert minden gyerek ismeri Belgrádban, Apis.

— Apis? — csodálkozik Grabez, — ki az az Apis?

— Ki Apis? — most Principen a csodálkozás sora.

— Apis a szív és a fej, Apis a lelke és az éltetője mindannak, amiről mi álmodunk.

Alig mentek el a fiúk, Tankosic visszaigazítja a lámpaernyőt és Apis felé fordul: — Azt mondtad, hogy emlékeztesselek Gacinovicra.

Apis, aki már egy éve a nagy vezérkari-híriroda főnöke, előveszi jegyzőkönyvét és lapozgat benne: — Gacinovic.....Gacinovic — Genf — no itt van. Genfben sokat fordul meg orosz anarchisták és kommunisták

társaságában. Egy bizonyos Leo Trockij, a császári orosz kormány-üldözöte forradalmár, előszót is írt az egyik könyvéhez. Ebben a vonatkozásban az oroszok igen érzékenyek. Itteni követünk nem fog nagyon örülni majd, ha megtudja, hogy a mi embereink ilyen összeköttetéseket tartanak fenn. Különben magad is láthattad ezt, Voja, mikor a „Piemontba“ az orosz anarchisták kiszolgáltatása ellen írtál.

Tankosic öklével az asztalra csap: — Ördögbe is, ezek a mi belső ügyeink, egy nyavalyát tartozik ez a követre.

— Persze, hogy nem tartozik rá, de Artamanow ezredesre szükségünk van, szükségünk bizony és semimi értelme sincs, hogy ezt az embert most elriasszuk. Különben a mi Cabrinovicunk is anarchista volt valamikor — de úglátszik megtért. Majd meglátjuk.

Tankosic feláll és Apis mellé ül a pamlogra, nem tud uralkodni izgalmán, karonragadja Apist: — Mondd, mondd meg hát, mi lesz ebből!

Apis nyugodt marad: — Az egyik sikerül, Voja, a másik fuccsba megy,

— De ilyen fiatal tacsók, Apis, ilyen gyöngé fiúk! Hogy őszinte legyek, megijedtem, amikor megláttam őket.

— Mennél fiatalabbak, annál komolyabban fogják fel majd a dolgot. Mennél gyengébbek, annál nagyobb lesz a becsvágyuk. Az ilyen fiúk hősiessége fordított arányban áll a mellbőségükkel.

A sovány Tankosicnak vörös lesz az arca: — Ha eszerint kéne megítélnünk, Apis, te volnál a leggyávább a medve-mellkasoddal.

— Van is benne valami, Voja, van benne valami. A sors bizony minduntalan gyávaságra kárhoztat. Mialatt ti végrehajtottátok bosszúkat Sándoron és Drágán, én ájultan fekszem a pincelépcsőn három golyóval a mellemben, mialatt ti Szaloniki és az Adria felé marsoltok,

kórházban sínylődöm Berlinben, olvasom a haditudósításokat és a legtöbb amit tehetek, hogy cikkeketírók győzelmeinkről. Most már csak az a remény maradt számomra, hogy a harmadik próbánál ott leszek a helyemen.

— Csakugyan azt hiszed, Apis, hogy háború lesz ebből?

— Az hisz, aki semmit se tud.

— De most, ekkora veszteségek után! Hiszen tudod magad, hogy úgyszólván mindenünk hiányzik.

— A háborút férfiakkal és nem gépekkel vívják meg. Hogy is volt másfél évvel ezelőtt? Az egész világ azi hitte felőlünk, hogy még mindig a slivnicai legyőzöttek vagyunk, akiket Khevenhüller kegye mentett meg a bolgároktól. Emlékszel, Berlinben és Wienben mindenki először az új törökökre, azután a bolgárookra esküdött. És hogy elbántunk mind a kettővel I

— De ha Oroszország cserben hagy minket!

— Aki fél, egyedül marad, aki remél, barátokra lel. Menj csak oda egy idegen lóhoz az állása elé, ha elárulod, hogy félsz tőle, a gebe megérzi és feléd rúg. Azt hiszed, hogy tartani tudja magát ez a vacak Albánia, amelyet odatoltak utunkba az Adria kapuja elé? Ezt talán magad se hiszed.

— De ha a Fehér Kéz megszimatolja?

— Azok most a „Paris Városában“ ülnek és azon tanácskoznak, hogy oszthatnák fel maguk között a meghódított területek új egyházi birtokait. Ha az ő ínyük szerint történik, a török háború se lett volna meg. És Ausztria? 1913. májusában éppen Berlinben voltam, amikor a világ valamennyi lapja szétkürtölte a Redl ezredes öngyilkosságáról szóló hírt. Azt az izgalmat láttad volna, amikor az emberek kezdték megsejteni, hogy is áll a helyzet ezzel az Ausztriával. S amellet még csak nem is sejtik, mi mindent árult el ez a Redl ezredes. Ha ma vagy holnap háborúra kerül a sor, kedvesem, az

oroszk valamennyi lapot fel tudják sorolni, amit Auszt-
ria a kezében tart. Azt mondják, Ferenc Ferdinánd
tombolt, az egész osztrák vezérkart a fenébe küldte
volna, Conráddal együtt, ha jobbat talál, mert Ferenc
Ferdinánd az egyetlen odaát, aki még hisz ebben a ro-
zoga államban.

Apis szünetet tart és rágyújt egy cigarettára: —
Tegnap este a Kolaracban ültem s egy diák és egy polgár
ment el mellettem. A diák ujjával rámmutatott és
mondta: — Ott ül, a szerb királyság végrehajtó bizott-
sága. — Apis feláll, Tankosic vállára teszi kezét és
barátságos mosollyal mondja: — Látod, testvér, és a
szerb királyság végrehajtóbizottsága elhatározta az osz-
trák trónörökös halálát. És te tudod, Voja, hogy ha
valamit elhatároztam, azt végre is hajtom, ha a pokol
és a mennyország szövetkeznek is ellenem.

Három hónappal később Apis egy alacsony úr kí-
séréteben, akiben, civilruhája ellenére is, felismerni a
katonát, Tankosic őrnagy lakásán a háziúrra várakozik.
Június eleje van, az ablakok nyitva, messziről idehal-
latszík az uccalárma, jázmin illata száll a kertek felől.
Az alacsony civilruhás úr feláll és becsukja az ablakot:
— így jobb. Az ember sohasem érezheti magát bizton-
ságban. — Aztán visszaül a pamlagra.

— Nos, alezredes, mit szól hozzá, végre elhatároz-
ták nálunk, hogy nem várnak mindenáron 1917-ig,

Apis meghajol: — Köszönöm, ezredes, köszönöm.
Az ember sose készül el. Ha addig várna, amíg elkészül,
sose kerülne sor háborúra. Félre ne értsen, korántsem
az a véleményem, hogy a háborúra okvetlenül sor kerül,
de ön bizonyára megérti, hogy én, mint katona, nem
masírozhatok hátvéd nélkül. Ha aztán a tetejébe még
időt is nyerünk 1917-ig, annál jobb. Én személyszerint,
sose kételkedtem Oroszországban. Aki valaha látta ezt
az országot, mindig hinni fog a nagyságában.

Artamanow *ezredes*, az orosz katonai attaché figyelemzetőleg emeli fel a kezét: — De ha már — akkor jobban kell csinálni a dolgot, mint nemrégiben Zágrábban. Ha nem, inkább meg se próbálják. Semmi értelme, hogy oktalanul a nyakukat kockáztassák.

Apis mutatóujjával a gallérjába nyúl, kivörösödött az arca. — A zágrábi fiúkat, ezredes, egyszerűen nem lehetett visszatartani. „Ha a sarajevóiak Ferenc Ferdinándot kapják meg“, siránkoztak a fiúk, „akkor mi Zágrábban a feketesárga horvátok kedvencét, Lipót Salvátort követeljük magunknak“. Pontosan ugyanúgy, mint ahogy nálunk 1903-ban történt. Akkor Nisből, Pirotból s tudjisten még honnan jöttek fel az emberek Belgrádba s valamennyi azért lihegett, hogy a királyon végrehajtsa a nemzet akaratát, de azok legalább tiszték voltak, akiket kordában lehetett tartani. De Zágrábban, Sarajevóban, Tuzlában és Mostarban diákokkal dolgozunk, akik között gimnazista is akad — és ezeket a fiúkat nem lehet olyan könnyen pórázon vezetni. És ehhez hozzávehetjük még, hogy Zágrábban meg se kísérelhették a dolgot, mert ez a főherceg azon a bizonyos estén színház helyett a tűzértiszti estélyre ment. Az ott történekről egy bizonyos Malobabictól kaptam pontos értesítést, nem könnyű dolog innen irányítani mindent.

— Malobabic? A zágrábi felségsértési per egyik vádlottja?

— Az. Ezek a hajdani vádlottak a mi legjobb embereink. Mi Szerbiában még csak nem is sejtjük, mi mindent várnak el tőlünk testvéreink a Száva és a Drina túlsó partján. Nem is sejtjük, mekkora áldozatokra készek. Ha ma Ausztria mozgósítana ott, kitörne a forradalom.

— Különös, hogy az osztrák trónörököszt még a zágrábi merénylet se riasztja vissza ettől az úttól. Úgy látszik mégis csak helyesek értesüléseink, és csakugyan

az a terv, hogy Szerbiát, Ferenc Ferdinánd vezérlete alatt, megrohanják.

— A Drinánál megtettük az ellenintézkedéseket.

— Azt hiszem, eltaláltuk a helyes időpontot.

Apis felugrik: — Soha többé nem lesz a közhangulat odaát ennyire a mi pártunkon, soha többé. Soha többé nem lesz a harag, a gyűlölet, a megvetés nagyobb Wien iránt, mint most, hogy ezek a megaláztatások érték valamennyi délszláv testvérünket. A feszültség odaát a forrpontra hágott. És most, mikor az egész délszláv nép arra készül fel, hogy évszázadok óta először ülje meg Vítusnapját a felszabadított Rigómezőn, most küldik a nyakunkra ezt a Habsburgot és arra akarják kényszeríteni még mindég szolgaságban sinylődő testvéreinket, hogy ünnepélyesen fogadják. Ha most háború lesz, ezredes, az osztrák csapatok ezredenként szökdösnek át hozzánk. Vítus-napján az egész szláv világ megünnepli győzelmünket a törökök ellen, a nagy brünni Sokol-ünnepségeken, Vítus-napján ezúttal további ötszáz esztendőre kell, hogy eldőljön a sorsunk, a javunkra, minden szláv javára.

Artamanow ezredes egy kis ideig hallgat, aztán hirtelen Apis mellének szögezi a kérdését:

— És a királyuk?

Apis bosszúsan vállat von: — Gondolom, le kell mondania. Nekünk, tiszteknek, becsületszávéra megígérte, hogy megvéd bennünket az Ószerbiában és Macedóniában garázdálkodó civiluralom tolvajaitól. Mert ha ezeket a gazembereket tovább engedik ott garázdálkodni, akkor a macedónok még nagyobb rajokban vándorolnak ki Amerikába, mint a rutének Galiciából. És mert a király nem lép fel Pasics ellen, Pasics viszont ott akarja hagyni védenkeit a jászol körül, a királynak mennie kell.

— És a trónörökös?

— ő nem jó lábon áll a Fekete Kézszel és mindazzal, amivel azt hiszi, hogy összefüggésben van vele,

amióta világosan értésére adtuk, nem kívánatos, hogy az uralmat átvegye. A történelmet, ezredes, férfiak csinálják. Ha mindenkire tekintettel lennénk, meg se tudnánk moccanni. Sejt-e valamit abból, mijáratban vagyunk, nem tudom, nem enged olyan könnyen bepillantani a kártyájába, nem olyan bolond, mint fivére György, aki ostoba fecsegésével magára haragította az angolokat. Csak annyit tudok, hogy a trónörökös a mi három bosnyákunkkal beszélt a topcideri lövőtéren.

Most belép Tankosic, üdvözli az attachét és az ajtóra mutat: — Künn várnak.

— Átadtad nekik a földalattira szóló jegyeket, — kérdezi Apis. — Bejegyezted valamennyi állomást? Határátlépés rendben? Jelszó? Semmit se felejtettünk el?

— Minden rendben. Megnyugtatótásunkra még egyszer telefonálok majd Sabácra, ha a fiúk holnap reggel elindulnak.

Artamanow ezredes megpödrí hosszú bajuszát: — Láthatom a fiúkat?

Tankosic kinyitja az ajtót és valamit kikiált. Lépéseket hallani, a négy legény belép, meghajol és felsorakozik a fal mellett. Apis barátságosan bólint feléjük, aztán torkát köszörülve, maga veszi át a szót: — Mindezt elintéztünk. Indulhattok.

Princip felelni akar valamit, nyel egyet, könnyek lepik el a szemét, remeg az ajka, arcát egyre hevesebb pír lepi el, de szólni nem tud.

Artamanow ezredes odalép a fiúk elé és mind a hármat külön-külön, élesen szemügyre veszi: — Ki a vezető köztetek?

— Nincs vezetőnk, — feleli Cabrinovic gyorsan, — valamennyien ugyanazt akarjuk, a szerb nép boldogságát és szabadságát.

— Ostobaság. — Artamanow ezredes legyint a kezével. — Ha hárman szövetkeznek valamire, egynek

közülük a vezetőnek kell lennie, az egyiknek vállalnia kell a felelősséget. Különben baj lesz.

Princip bólint, igen, ő is így gondolkozik. Az ezredes megérti és kezét a fiú vállára teszi: — Akarsz te a vezető lenni? Te látszol hármatok közül a legeiszántabbnak. Hogy hívnak?

— Princip.

— Princip. — Az ezredes összeráncolja a szemöldökét és halkán tapsol: — Princip? Különös. Principe herceget jelent — Princip pedig elvet. Mi az apád?

— Paraszt, szegény bosnyák paraszt.

— Tudja Isten hogyan jutott ehhez a névhez. Te fogod átvenni tehát a pénzt. — Az ezredes előveszi tárcáját és Principnek néhány bankjegyet nyújt át. — Óvatosa legyetek! Ne dobjátok ki a pénzt az ablakon, főképp az asszonyoktól óvakodjatok — az asszonyoktól és talán még jobban a pálinkától,

Princip kényszeredetten nevet: — Nálunk egyikről se lehet szó, ezredes úr.

— Annál jobb. Nekem mindenesetre kötelességem volt, hogy figyelmeztesselek benneteket. És most menjetek Isten hírével! Gondoljatok arra, hogy nagy tettet kell véghez vinnetek, ti vagytok hivatottak, hogy megbosszuljátok mind a gyalázatot, amely évszázadokon át sújtotta a ti hősi népeteket.

A három fiú meghajol, vacog a foguk, térdük megmeginog, Grabez mosolyogni próbál, de ez csak afféle szárnalmas kísérlet, Cabrinovic a bajuszához nyúl és csak Princip tördeli elő a torkát fojtogató szót: — Köszönöm.

Apis odainti magához Ciganovicot, a vasutast: — Egy órán belül vidd át hozzánk ezt a három fiút a szövetségbe.

A szoba fekete kendőkkel van kitapétázva. Egy feketebe burkolt asztalon két égő gyertya közt egy feszü-

let, tőle jobbra tőr hever, előtte halálkoponya és ettől balra egy pisztoly, egy méreggel telt üvegcese előtt. Az asztal mögött három feketeálarcos férfi, hosszú fekete köpenyben.

Apis aki a középén ül, kissé felemeli álarcát: — Hű, de meleg van. Megfulladok, ha a legényeink nem jönnek hamarosan.

— Nem éppen nyári egyenruha, — nevet Tankosic.

— De az álarchoz nem illik fürdőnadrág.

— Itt van a ciankáli?

Tankosic az üvegcsére mutat a pisztoly mögött: — Rendben. Csöngetek. Talán már künn vannak és csak Ciganovic nem mer ránkopogtatni.

Tankosic a csengőhöz nyúl, Apis leereszti álarcát, megigazítja talárját és ültőhelyében kihúzza magát. Tankosic csenget. Valaki kopogtat az ajtón.

— Tessék! — mondja Apis fojtott hangon.

Ciganovic bevezeti a három fiút a fekete szobába, megállnak a három álarcos előtt. Aztán Ciganovic lábujjhegyen kioson a helyiségből.

Senki se szól egy szót sem, hallani lehet a három fiú heves, meg-megszakadó lélekzetét, ott állnak mészfehér arccal a fekete fal előtt és meg se mernek mocnani az álarcok alól feléjük tűző pillantások kereszt-tüzében. Ez hát a titokzatos szoba, amelyről Ilic és Gacinovic is csak homályos célzásokat engedtek meg maguknak, ez a nagy „Egyesülés vagy Halál“ szervezet sötét szívkamrája.

A férfi, aki, két álarcos társa között, középén ül az asztal mögött, most felemelkedik. Magasan az asztal fölött csak egy szélesajkú vérvörös száj látható. A hosszú köpenyüjből két erőteljes kéz nyúlik elő, az asztalon a halálkoponyáért nyúl és megigazítja. Most a fekete álarc alatt szólásra nyílik a széles ajak: — Gavriilo Princip?

— Jelen.

— Nedjelko Cabrinavic.

— Jelen.

— Trivko Grabez.

— Jelen.

Most feláll a baloldali álarcos:

— Készen vagytok?

Tompán hangzik a felelet: — Készen.

Most a jobboldali férfi áll fel: — Készek vagytok felesküdni?

— Készek vagyunk felesküdni.

A középen álló férfi hármat kopogtat az ujjával s nyomán egyszerre szólal meg a három álarcos: — Akkor mondjátok utánunk az esküt, hangosan, értelmesen és azzal a szilárd elhatározással, hogy azt minden körülmények között, a legnagyobb bajban, a legkínzóbb gyötrelmek közepette is, be fogjátok tartam.

Ott áll a három sápadt fiú és tágrameresztett szemmel görcsösen, várakozik. A három álarcos beszélni kezd: Apis mély, Tankosic magas és Vulovic őrnagy közép-hangon. Lassan beszélnek, maguk is megborzadnak a saját szavuktól:

— A szent keresztre és az arany szabadságra esküszünk ...

— A szent keresztre és az arany szabadságra esküszünk ... hangzik a tompa visszhang.

— A napfényre, amely melegít, a földre, amely táplál minket. . .

— A napfényre, amely melegít, a földre, amely táplál minket. . .

— Az Úristenre, aki a mennyekben trónol.. .

a fiúk most már gyorsabban és keményebb hangon ismétlik a szöveget —

— Őseink vérére . . .

— Becsületeimre, életemre ...

— Oly igaz, mint ahogy szerb férfi vagyok . . .

— Hogy ettől a pillanattól halálom órájáig... a

három álarcos emelt hangja magával ragadja a három fiút is... — halálom órájáig...

— Hű leszek a szövetség törvényeihez és mindég készen állok bármely áldozatra s hogy mindent elszenvedjek és meg is haljak érte.

Az eskü elhangzott. A három fekete álarcos visszaül helyére. Két keskeny sápadt kéz nyúl az asztalon át a méreg-üvegcséért, kivesz belőle három kupakot és a középben ülő férfi elé teszi. A középben ülő férfi felemelkedik: — Mit tett Zerajic, miután öt golyója eltévesztette a császár mamelukját?

— A hatodikat a saját fejébe röpítette, — feleli Princip szilárd hangon.

— Zerajic miért járt el így?

— Mert a halottak hallgatnak.

— És mi lesz a ti kötelességetek, ha Vitus-napján megöltétek a zsarnokot?

— Az önkéntes halált választjuk, hogy meghaljunk az arany szabadságért.

— No jó. — Apis eléjük tolja a három kupakot: — Itt a méreg. Ciankáli, nem kell majd szenvednetek.

— Mi nem félünk a fájdalomtól, — feleli Princip dacosan, — van, aki a csatamezőn vérzik el, mások más-kép szenvednek a népükért.

— És ha megtörténnék — mert mindenre kell gondolnunk — hogy nem vehetitek be a mérget, mert megakadályozzák...

— Akkor is tudunk hallgatni majd, — mondja Princip büszkén. Cabrinovicnak a falhoz kell támaszkodnia, hogy össze ne rogyjon, Grabez zavartan nevet és bólint rá.

— Jó, látom, férfiak vagytok, szerbek, nem engedtek majd a kényszernek, bízom bennetek, szerbek nem hazudnak.

Most a két másik álarcos is feláll. — A haza hálás lesz nektek. Valamerre szerb lakik, Vitus-napján együtt

emlegetik neveteket majd Obilicével, aki a szultánt ölte meg.

Princip behunyja a szemét és magasra tartja sápadt arcát, boldogság Ömlík el merev vonásain.

— És most menjetek. Menjetek. Áldásunkat és jókívánságainkat vigyétek magatokkal az útra.

Wien, 1914. június 8.

Ha az ember Lemberg új nagy pályaudvaráról érkezik Wienbe, a jó öreg Nordbahnhof tornyocskáival és csorbázatával egy évről-évre mindjobban összezsugorodó, papírlemezről eszkábált játékvárnak tűnik, a hajóorral ékesített Tegetthoff-emlékmű napsütötte délvidéki helyőrségeket juttat az ember eszébe és a Lipótváros, Wiennek ez a várószobája, egy darab megneemesített, kövezett Galicia. A Práter zöld fakoronái felett az idő malma forog, az óriáskerék, gyermekkori álmunk és gyermekkönyeink fátyolán keresztül ma is becsábít a tarka bódékba a kintornák hangja, mint hajdan és gyomrunkat szorítja az ólomnehéz emlék, amikor bérmálni vittek fiakkereken.

De az itt kiszálló fiatal lovastisztek, akik a wieni aszfaltra lépnek, másféle körhintázásokról jönnek, ahol a lovardában az álmos lovászok és a szitkozódó altisztek tizenhat futószáron tizenhat rutén újoncot lovagoltatnak, hogy a köldöküket is feldörzsölik, és akkorát rángatnak a zablán, mint a csengetyűn, mikor a bábát hívják, ahol a hucul fatemplom mellett ez az elhagyott fészek az egyetlen kőből való épület, a lovaglás temploma, a fedett lovarda, a határról jönnek ezek a fiúk, ahol a Dnyeszter és a Zbrucz ködfátyla mögül, kék fenyőerdők között, a kozákok-vonta kordon őrházai merülnek fel, ahol a falvak a goromba sivatagi-szél előtt alázatosan húzódnak a völgykatlanokba, hol a fák és a szívek egy-

ként vágyódnak nyugat felé, ahol télen a zsidó fuvarosok megfagyott patriarohaszakállukkal, siralmas szánkókon csönögnek tova, és nyáron meztellásas, lyukas szalmaalapú parasztok alázattal csókolják meg a büszke lovas kengyelvasát.

Most a távol keletről érkezett fiatalurak arcukat fürösztik, szemüket legeltetik egy kicsit, állnak és bámulnak.

Hogy csönget a villamos! Milyen fakókéken viilámlanak fel a távirópóznák! Egyedül itt a Pratersträssen több mint egész Ljámberrgben, ahonnan az ember álmaiban vitte magával a civilizációnak ezt a villámlását a nyomorúságos kis garnizonokba. És mennyi ember! Mennyi ember! És mennyi asszony! És egyről ezek közül, akik itt tucatszám láthatók, napokig és hetekig, — hetekig? — hónapokig és évekig beszélnek odafenn. És ezek itt tulajdonképen még nem is az igaziak, az igazi asszonyok odaát vannak a (Duna-csatorna túlsó oldalán. Hol találkozunk este? Az operában? A Theater an der Wienben? A Ronacherben? A Gartenbauban? A Tabariniben? Csakugyan Méla Mars fogja énekelni a slágert, amelyet már hónapok óta hallgatnak a grammofon rekedtté használt lemezéről? — Sapkájához kapott és szalutált . . . s kinevezték Franciaország marsallává. — Viszont, bárhová megy az ember, sehol se hallani az osztrák Szibéria himnuszát:

A barna huculok este kiállnak
Csillagnézni a Pruth két partjára,
Iskolába bíz ők sohse jártak
S másképp se voltak a világ hasznára.

De az idei nyulak, a zöld fiúcskák, akik először jönnek az idén a díjlovaglásra, azt hiszik, hogy megszakad a szívük, ha vissza kell majd menniök a szalmatető sárkunyhók birodalmába, ahol Istenen kívül az ezredes a legnagyobb úr és úgy beszélhet, mint a Miklósdragonyosok ezredese tisztjeihez: — Uraim, a pa-

rancsnok én vagyok, önök csak engedelmeskednek a parancsnak. — Az eltompult öregek már jobban tudják, itt, a Práter bódéi közt is érzik, hogy pár nap múltán a könyökükön nő ki majd ez a forgotagos Wien, mert a levegő sűrű itt, szorítja és fojtogatja a torkot. A wieni kávé — jó, nem bánom, hagyjuk meg a wieni kávénak, ami megilleti, de ki tud egész Wienben egy tisztességes csaját elkészíteni? És nincs herbata és wodka sincsen, turbékoló lengyel menyecske a puha kanapén s hol vannak az ulánusok, akik énekelve tisztogatják a nyeregszerszámot s a tilos sarkantyú se csörömpöl, mert a lovasság a nagyvárosban a meg nem értett asszonyok számára való díszkan és a lovasrendőr kereszteződése.

Így van ez már, Galiciában Wien felé vágyakozik az ember és Wienben honvágyat érez a lágyan emelkedő dombok véghetetlen messzesége után, amely mögött délen, fenyegetően, mint egy viharfelhő, a Kárpátok kék magassága mered fel. Ó, Galicia! Az ember takaros, fehérremszelt istállókat lát, döngölt agyag folyosókkal és szalmával befont választó-rudakkal, tisztárasöpört kaszárnyaudvarokat és csupasár uccákat, és ekkora távolságból még Laib Pesata is, aki az eladósodott őrnagynak előleget folyósít a még anyjában kapálózó csikóra, tiszteletreméltó öregnek tűnik, aki mellett a Praterstrasse sápadt zsidói elfajzott teremtmények. Fenn, keleten, az ember nem lehet megelégedett, minden olyan nyílt ott és a boldogságnak zúg kell, ahol megteremjen, de aki ellene lázad, hamar megtanulja, milyen nagy boldogság, ha az ember dőre napjait apró örömeikkel melegítheti át. Az emésztő boldogságnak és a császári és királyi lovasságnak, a nyomornak és a pompának ez a birodalma, amely, elhagyva Oderberg utolsó cseréptetőit, szalmatetőket során húzódik egész Wladivosztokig, a sóvárgás és a mélabú hona. Nyugaton irigy az ember, a német csakúgy mint a francia, fogához veri a garast,

de ott fenn, ott repül a pénz, amíg van, az ablakon hajtják ki és aki lehajol érte, a sárban is pénzt találhat. Holnap, a díjlovaglásnál, a tarka hadsereg e nagy légyottján, valamennyien találkoznak: a legszebben dekorált kapitány barátságosan kezetszorít majd a legtöbbször áthelyezettel és bajtársiasan megérdeklődi, nem kapott-e a sok költözködés közben bokasülyedést, az őszhalántékú urak, akiket itt Wienben egy törzstishti tanfolyam iskolapadjaiba fogtak be, ahol olyan dolgokat kell megtanulniuk, amelyek korántsem oly egyszerűek, mint lenni egy nyaklevest, az ilyesmivel nem terhelt, csak szívével és hátsójával szolgálatot teljesítő ifjúságot irigyelni fogják és látni szeretnék, hogy idomítják nyereg alá lovaikat a magyar pusztákon, Csehország cukorrépa-földjein és Podolia pusztaságain. A világ minden tájáról ideérkeznek majd a lókereskedők, legalább látni fogják majd, hogy a tisztek Galiciában nemcsak lovagolni tanultak meg pompásan, de egy kis ravaszágért és kupec-kodásért se mennek a szomszédba.

A Práter fősétányának gesztenyefái még nem virágoztak el teljesen, a Wienben ritkán látható hajtókás fiatalurak rövidre húzott kengyellel rúgtatnak át a virággal behavazott kavicsúton, fenn, a kertilaknál megállnak, megbámulják az asszonyokat és hagyják magukat bámultatni — ó, legyetek csak vidámak, álom ez, amelyből felébredtek majd a kormos pályaudvaron, amikor visszautaztok Galiciába.

Az ég felhős, hol esik, hol kisüt a nap. Mintha az ég azon tűnődne, miféle ünnepség is lehet ez, amelyen a lovasság találkozót ad a többi fegyvernemnek. Hiszen egypár tüzér és szekeres is lovon ül, sőt két állatorvos és egy törzstiszt is, de ezek csak afféle parasztgyerekek, akiket a kastély jólnevelt fiai vendégül látnak egy kis fogócskára. Egy cingár tüzérőrnagy, akit hatfogatúja mö-

gött csak az ágyúi zavarnak, és azt hiszi magáról, hogy olyanformán fest, mint egy herceg, holott egyszerűen Max Mayer a neve, hunyorít az egyik szemével és szörnynűnek mondja azoknak a tüzéreknek a külsejét, akik sötétbarna fegyverkabátjukhoz már a csukaszürke nadrágot viselik, — úgy ki vannak lúgozva, mintha ezek a fickók egy évig vízben áztatták volna a patájukat.

A dragonyosok és ulánusok világoskék kabátjai, aranyzsinóros attilájú huszárok között, a fegyverek királynőjének díztelen fegyverkabátjai sötétlenek, a lovasok integető, köszöngető, irigylésreméltó családjának lábön csoszogó, szegény rokonai. Üvegzöld törzstisztek szemlélik a tarka képet, aki addig jutott fel mint ők, az már nem hisz a kardcsörtetésben, Hurrá!-kiáltásokban és rajtaütésekben. De mit lehet tenni, a lovasság hagyta, hogy elvegyék lándzsáit, főzászlóit és muzsikáját, de a vörös nadrágot nem adja, azon, úgylátszik, az üdvössége múlik. Eljött a honvédgyalogság is, ezek a vöröszinóros huszárok, akiknek éppen hogy csak lovuk nincsen, a három tengerrel határos magyar glóbusról álmódó föld küldöttei, akiknek nevét senki se tudja, képviselői annak a forrón vágyott, jövődő magyar hadseregnek, ahol nem lesz többé német vezényszó, ők is átjöttek a Lajtán, Bécs városába és időnként felkancsalítanak az udvari-páholyba, ott van-e már a magyar önállóság kérlelhetetlen ellensége, a trónörökös. Itt vannak a magas, szőke olaszok, a longdbárd nemesség leszármazottai, szigorú, szűkreszabott egyenruhájukon keskeny, színes zsinórszegély, alighanem a belgákkal fognak megosztozni valamennyi ugródíjon, pénzük van, ír paripákat vásárolhatnak maguknak s oly vakmerően veszik a gátakat, akár az ördögök. Délamerikai lovasok — egyenruhájuk korántsem gauchot mutat, inkább kissé extravagánsan öltözött poroszokat — oroszok, bolgárok, franciák és svédek között állnak, míg a sok feszes, kemény hannoveri úr kissé távolabb gyűl csoportba.

A hosszú lovaglóteret ezüstnyárfákkal szegett pázsit keretezi be, mögötte a magányos folyam hömpölyög tova, előtte, balra pedig a wieni virágkiállítás idejéből ittmaradt Rotunde kupolája boltozódik a magasba.

Itt állnak tehát, kissé orrhangon csevegnek, a legrégibb ezredek fiatal urai, akiknek csatadöntő, viharos porfelhőt kavaró lovasrohamától szemük-szájuk elállt a gyalogosoknak, löni is elfelejtettek, úgy bámulták visszafojtott lélekzettel a lovasok nagy párharcát, mint csapnak össze a pengék, ezredek, amelyek vérrrel írták be nevüket a történelembe, Wallenstein, Jenő és Károly főherceg idejéből való nevek; a Montecuculi-dragonyosok, a lützi és breitenfeldi hősök, akik hajdan, mint Dampierre-vörtesek, második Ferdinándot kiragadták a protestáns rendek markából, ezredesük azóta bejelentés nélkül jelenhetik meg a császárnál; a lotharingiai dragonyosok, akik Wien felszabadításánál, a savoyai-dragonyosok, akik Buda ostrománál harcoltak a törökök ellen; a kolini zöldcsőrűek, a Windischgrätz-dragonyosok, akik miatt a közös hadsereg valamennyi többi tisztje kénytelen bajuszt viselni, mert a Kolin-lovasok, akik a hadsereg számára kivívták a sima felsőajkat, olyan tejfölösszájú vaddisznók voltak, hogy egyiknek se serkedt pehely az orra alatt. Itt vannak a magyar huszárok is, akiket az egész világ utánoz, mégis utolérhetetlenek, akiknek önérzetét az a válasz bizonyítja, amelyet az egyik — Huszártestvérnek! megszólított magyar egy másik ezredbeli, dolmányban és kalpaggal pompázó bajtársának adott: — Testvír? Én huszár vagyok — te meg pojáca. — És aztán a lengyel és horvát ulánusok s legutoljára a tiroli és dalmáciai lovas védlövészek.

Ferenc Ferdinánd kissé elkésve érkezett a díjlovaglásra, a két újjonon kinevezett érsek barett-felszentelési ünnepsége sokáig húzódott el. És ki volt az első,

akivel lenn a lovaglótéren összeakadt? Ugyanaz a kapitány, akinek már két napja Konopischtban kéne lennie, hogy mindent rendbehozzon ott a német császár fogadtatására. Hát ne veszítse el az ember a jókedvét? És ehhez kell barátságos arcot vágnia! Ebben az államban minden úgy megy, mint egy végelgyengülésben szenvedő öregúr házában, akinek a cselédség kilopja a szemét. De majd ő szétver köztük, majd ő rendet teremt ezen a szemétdombon, csak jöjjön el az ő napja, de akkor kő kövön nem marad és az egész társaságnak fel is út, le is út!

A főherceg arca most újra felderül; fenn, az udvari páholyban, ül a felesége, kissé távolabb a főhercegnőtől, könnyedén meghajolva köszön fel hozzá. Az ég beborult a pázsit nyárfái fölött, a nap elvesztette fényét. Ferenc Ferdinánd felpillant az égre: — Mi az, már itt a napfogyatkozás?

— Vihar közeledik, királyi fenség, — feleli a kíséret egyik tagja, — a napfogyatkozás csak augusztus 21-én lesz.

A tér előtti kis pavillon előtt, ahol a főherceg áll, két lovas tiszteleg: egy osztrák ulánus és egy dragonyos - hadnagy között egy orosz hadnagy áll feszesen, a „szász-weimári herceg“ Ingermanland-huszárjai közül való. A vörös nadrágos, aranyzinóros, világoskék attiláju orosz csak kék tányérsapkája különbözteti meg a magyar huszártól. Vékony, jólmegtermett fiatalember, hosszúkás, pergamentsárga az arca, ívelt szemöldöke összenőtt, fitos az orra és széles ajka felett vékony, hegyes bajuszka. Tisztelgés közben kissé elővillan a foga, görcsös becsvágy feszíti meg arcát és alakját. Vállán tarka szalag lóg. A lovasjáték megkezdődik, a két osztrák feladata, hogy magukhoz kaparintsák a szalagot. Fürgén fordulnak, villámgyorsan siklanak ki egymás elől a lovasok, a két osztrák közrefogta a huszárt, szorongatják, az orosz felágaskodtatja lovát, felvillan a világossárga

heveder, az állat fehér hasa és elülsőlábain a patkó, az ulánus visszarántja lovát és oldalt hajol nyergében, hogy le ne röpüljön — az Ingermanlandhuszár egerutat nyert. Már habosak a lovak zabláí, a huszár kis körökben szödécsel tova, szabad karja feletti vállán a rozetta, a két osztrák erősen szorongatja. A huszár olykor félfordulattal hátrapillant, összeráncolt szemöldökkel és fogvicsorgatva méri végig üldözőit, kezét cserél, oldalt hajlik, de a kamaszos külsejű dragonyos máris ott terem mellette, letépi válláról a szalagot és felmutatja nevető gyermekarccal.

A három lovas megfékezi habzó paripáját, a korláthoz lovagolnak és kiki figyel a másikra, hogy egyszerűé tisztelegjenek és egyszerre repül három fehér kesztyű a sapka mellé. A tisztek szeme a főherceg pillantását keresi, három kéz hull le és hármat kopogtat a zablájukat rágsáló, nyugtalan lovak habzó nyakán. Az Ingermanlandhuszár, mintha fájdmát harapná el, vastag felsőajkát rágja, a szőke dragonyosnak ragyog a kerek arca.

Ferenc Ferdinánd köszön és pár szóval a kíséretéhez tartozó egyik úr felé fordul. A szóbanforgó tiszt meghajol, átbújik a korláton, a meghökkent dragonyos kezéből kitépi a szalagot és visszaerősíti az orosz vállára. — A császári fenségnek az a parancsa, hogy a játékot meg kell ismételni, mert a szalagot hátulról tépték le.

A fiatal dragonyosnak könny szökik nagy, kék szemébe, úgy elvörösödik fehér hajtókája felett, mintha ütéstől égne az arca, de azért megfékezi türelmetlen paripáját és a levegőbe mered. Ilyen szégyen! Úristen, Atyaisten, ilyen szégyen! Odaát áll rövidrenyírt császárszakállas ezredparancsnoka és úgy bámul rá, mintha a hadnagy ezüstkanalat lopott volna. Ilyen szégyen! Az ember azért utazott ide Podoliából, hogy így bánjanak el vele az egész világ lovasságának szemeláltára!

Az Ingermanlandhuszár, akinek pergamentsárga arca sötétbarnára gyúlt az örömtől, leszáll, tévetegen tipeg néhány lépést, aztán oldalról nekiszalad és átveti magát a korláton. A főherceg elé siet, leveti kesztyűjét, mélyen meghajol, megfogja a feléjnyújtott kezét, tiszteleg, hátra arcot csinál, visszaszalad a lovához és felül rá.

A dragonyos nem sokat lát, akkorát nyel, hogy a könnye is eláll. Istenem, egy főherceg is tévedhet, egy főherceg is, ha úgy vesszük, végeredményben csak ember — ó, de ha a kísérethez tartozó urak, akik oly fanyarul mosolyognak, azt találják hinni, hogy ő, egy gróf Fünfkirchen, csalni akart!

A három ló most újra fej-fej mellett sorakozik fel. Mikor a tisztek egy pillanatra egymásra kacsintanak, hogy egyszerre tiszteleghessenek, a dragonyos kitér a huszár pillantása elől és úgy érzi, hogy a vicsorgó fogú széles száj körül alig leplezett kárörvendő mosoly játszik. És ha száz esztendőt érne is meg, ezt az arcot, a huszárnak ezt a kárörvendő mosolyát soha többé nem felejtí el és ezt a szégyent sem, soha, soha-soha többé, a huszárnak sem, az igazságtalanságot és a szégyent sem.

Abban a pillanatban, mikor a három tiszt mintegy vezényszóra sapkájához emeli a kezét, olyan záporosó tör ki, hogy a lovasok világos kabátja egyszeriben olyan sötét lesz, mint a gyalogosok fegyverkabátja. A pavillon bádogtetején úgy kattognak az esőcseppek, mint a gépfegyvertűz.

— Ördögbe is, itt aztán lesz bukás, hogy csak úgy ropognak a kulcscsontok!

Csöppek ugranak elő a pocsolyából, mint hal a tóból. A hölgyek kinyitják napernyőjüket és szoknyájukat magasabbra fogva, nagy nevetve menekülnek a tető alá, a tisztek lassan a nyomukban, kinyújtják karjukat, hogy kabátujjukról lecsurogjon a víz és sapkájuk ellenzőjéről is fejbólintva rázzák le az esőcseppeket. Minden

áll és bosszúsan néz erre az csószalak-szötte libegő függönyre, amely mögött felzúgnak a nagy, fehérő ezüstenyárfák és lovászok szaladnak a bőrigázott lovakkal, míg a láthatáron rikító villámfény lobog fel és messziről ide-robajlik a mennydörgés. Egy vizespohár dőlt fel és a ragyogó akvarell sötéten egymásbafolyó színeit összemossa.

A dragonyoshadnagy ott áll a kis pavillon eresze alatt, szégyen égeti az arcát, senkit se akar látni, senkiről se akar tudni. Ha kedve szerint tehetne, letépné a kabátját és elszaladna, torkig van már ezzel a színházzal. Hát persze — mindég a vendégnek van igaza, a vendéget elkényeztetik, de a saját tisztjeiket szabad így megszegényíteni! Ó, csak egyszer kerülne össze pusztakarddal, becsületes párharcban, ezzel a gonosz vigyorgó oroszral — egyetlen egyszer, az volna legszebb napja az életének.

Csakugyan mennydörög vagy csak kulisszákat tologatnak a porzó, szélben-hajló esőfüggöny mögött? Tudja-e már ez a fiatal dragonyoshadnagy, hogy nem-sokára új darabban kell majd fellépnie? Egy vén őrmester-e ez az ember, aki itt izgatottan kiáltoz, a fejetlen lovászokat szidja, vagy egy türelmetlen ügyelő, aki tudni kívánja, hogy az urak leszedték-e már magukról a festéket? Tudja-e a fiatal, búsuló hadnagy és a többi tarka tiszt, hogy a mindnyájuk számára ittkészülő jövő már csak pár kurta héttel választja el őket a rettenetestől és az eljövendőnek forró lehellete lebbenti meg a menynek könnyéből szőtt könnyű függönyt?

Új díszlet, szegényesen festett, elnagyolt, bizonytalan és homályos, a sápadt égboltozatról felhőbe burkolt nap veti fakó fényét egy üres fensíkra és a kévékkel rakott sárgás földekre.

Merre a szem ellát, se ember, se állat, se árnyék, se madár. A mélyenfekvő vízmosásból sűrű porfelhők

szállnak fel és ellepik a kábáit mezőséget. Messziről megmegújuló kattogás. Talán az esőcseppek a pavillon bádogtetején, vagy gépfegyver hangja?

Alighanem gépfegyver, mert a szalmakazlak mögül felugráló apró, világoskék alakok most lebuknak és a földre lapulnak.

A porfelhők közelebbhúzódnak, a legszélső most kettéoszlik és a résen vörösnadrágos kék lovasok tűnnek elő: ott tanyáznak fenn a hegytarajon.

A fakó égbolt mozdulatlan, honnan bukkan fel mégis nagyhirtelen az a nyolc ezüstfelhőske ott a kis kék alakok fölött a szalmakazalnál? Most a nyolc ezüstfelhő nyolc szörnyű lángot vető dörrenéssel robban szét, a kis kék alakok szétröpültek, egyetlenegy közülük kísérli meg, hogy feltartóztassa a többit, de legázolják s miközben sok emberke fekvemarad, felszedelőzködni próbál csörömpölve, majd újra elterül, ez az egyszál ember a menekülők után veti magát, kezében egy sárga derékövet lenget s közben képéből kikelve ordít: — Becsaptak minket! Becsaptak minket! Nem a gyalogság, a tüzéség a fegyvernemek királynője!

A kopasz fensík felett egy hosszú, fenyegető hát leselkedik, amelynek sötét fenyősörénye égnek borzolódik. Ott az erdőkben rejtőzködik a láthatatlan gonosz.

Az utolsó porfelhő is szétoszlott az ég peremén. Lovasok végeláthatatlan kékvörös sora veti le szürke köpenyét, a csillogó görögsisakok alól napbarnított arcok kémlelnek ki a puszta vidékre, A nyergekből a sok lovasglás-feldörzsölte, gennyes sebek búze csap fel.

Most ide is felcsörömpöl egy üteg, leemelik az ágyúkat, az ágyútaligák és a vezetékllovak zörögve visszafordulnak. Ott állnak az ágyúk, már tépik fel a rákászt, a lövedékek a nyílásba szaladnak, mint a harapós kutyák, tüzet ugatnak magukból s egy láthatatlan vezetéken visszafutnak a helyükre. Az egyik tiszt felnéz a napra: — Mindjárt látjuk majd a napfogyatkozást.

Igen — és most a búsuló dragonyoshadnagy magát is otlátja fenn, a lovasok hosszú sorában, mint amikor álomban pillantja meg magát az ember, poros, szemetfájdító ködben áll tetőtől talpig, valamikor fehér hajtókái szürkék, sisakja fényét vesztette, akár a kardja és — Istenem — hogy is néz ki szegény lova — szegény lova, amelynek hátán szégyent vallott, kiugró bordáin milyen csapzott verejtéktől kemény szőre! Az álombeli hadnagy felvágta a csizmáját, mert szorította a szára, a hadnagy rosszkedvű, orrát lógatja és maga elé mormog:

— Mindezt csak a bosszantásunkra találták ki! Valószínűleg egyáltalában nincsenek oroszok s ha voltak, azok is rég elszöktek előlünk Szibériába. Ellenség ma se fog a szemünk elé kerülni s miután néhány nagyot bele-sújtottunk a levegőbe, sutba dobhatjuk a kardunkat és a torkunkban fojtogató utálattal továbblovagolhatunk, míg az utolsó gebe is kidöglük alólunk, ördög tudja, mit nyüzsg ott lenn annyit a gyalogság, talán a hadgyakorlat vezérkara a megmondhatója, miért durrantgat a tűzérség a levegőbe, mikor nincs is ellenség. — A hadnagnak elege van, feje mélyebbre hanyatlik, szeme lecsukódik, lassan elbóbiskol.

— Odaát a jobbszárnyon miért ordítóznak annyit, mint a részegek? Miért hadonásznak kardjukkal, mint a bolondok? — A hadnagy megdörzsöli a szemét. Ember legyen, aki itt kiismeri magát. És most hirtelen a nap is elsötétült, egy homályos labda függ a homályos vidék felett.

— Vágta!

— Már megint vágta! S még hozzá ilyen meredek hegyoldalon fölfelé. Hát menjünk mi is, ha muszáj. Hogy is énekeltük a kadétiskolában?

Ó, drága Ausztriánk,
Mindegy mi vár reánk,
Mert ez a mi Ausztriánk.

Porfelhő száll fel, lovak buknek fel, elől néhány tiszt rohan. A lárma megdagad, a porfelhőben az ember a szomszédját se látja.

— Egek ura! talán mégis? Ó, te mennybéli atyánk, talán mégis!

— Galopp!

És a lógó nyelvű gebék csakugyan galoppba fognak. A hosszú hadnagy még gyorsan a sisakjához kap — és máris, iszonyúan közel, porfelhőbe burkolt végeláthatatlan barna front gyűrűjében találja magát, emberek között, akiken sisak helyett tányérsapka van és nem vörös, hanem kék a nadrágjuk. Különös és nagyszerű. De az egészet újra elnyelte a por, kék-vörös lovasok nyargalnak el a barna-kékek mellett, minden összekavarodik, össze-vissza csapkod, szúr, lő és ordítva szitkozódik, átkozott lándzsák! Ó, ezeknek a fickóknak lándzsájuk van! és közben valahonnan egy átkozott gépfegyver kopog és lövések tompa döreje hallatszik át. Elül a por, a kék-vörös és a barna-kék sorok eltűntek, gazdátlan paripák nyargalnak fel s alá patkócsattogva, csapatok hajszoják egymást és le-lebuknak az árokba. Dragonyosok csizma nélkül, csupasz lábbal szaladgálnak, pisztolyal és karabéllyal lövöldöznek, ordítóznak és megpróbálják, hogy az össze-vissza rohangáló gazdátlan gebék közül fogjanak maguknak egyet. Csak hagynák, ezek a megbokrosodott bestiák, hogy a hátukra kapjanak!

A sisakját-vesztett hosszú dragonyoshadnagy, aki nek a vér fehér homlokából napsütötte arcába csorog, mint a tébolyult, balra-jobbra lövöldöz a pisztolyával az egyenként feléje rohamozó lovas lándzsásokra, elvesztette lovát, csak egyik lábán van csizma, a másikat ott hagyta felbukott gebéje alatt. És ez volt az ünneplő-csizmája, ebben akart Varsóba bevonulni. Csak a bundáját ne veszítse el! A derék kabátot, amelyet annyit átkozott már, hogy olyan meleg, lám most milyen jó volt, hogy felfogta a szúrásokat. Egy vörös hevederes, arany-

bóbitás tábornoki-ló dobog el mellette, nyomában egy orosz tiszt üget: mikor meglátja a dragonyos-hadnagyot, kardot rántva robog feléje. A dragonyos felemeli pisztolyát, céloz, megnyomja a ravaszt, de csak az üres tölténytár csappan ki a fegyverből. Az orosz tiszt látja ezt, nevet, hogy sárga arcából elővillannak fehér fogai, az utolsó pillanatban nagyot ránt a lován, megfordul, földfelé szegzett karddal tiszteleg és eltűnik a porfelhőben. Ez volt, igen, ez volt az az arc, amelyet soha többé el nem felejt, amíg él, és ezt a nevetést sem és az elszenvedett szégyent legkevésbé — és ha százestendőt érne is meg! Próbálja átgondolni, mi esett meg vele, meg akarja tölteni a pisztolyát, hát nem megint feléje rohan egy ilyen lándzsás fajankó és — hiába hajol előre — szúrása a mellébe hatol, az oltalmazó szörme mellett. Úristen, még mindég a géppuska! Mindent tisztára söpör, ez az a szél a szélcsöndes ég alatt, amely elől minden földre lapul. Nem boszorkányság ekkora lovasokba beletalálni! Nem boszorkányság. Most elhal a pokoli kattogás, még egy utolsó zörrenés, egy villanás — aztán eltolják a kuliszákat, új tarka díszlet következik, a szél kettényitja az eső függönyét. ..

A lovasversenypálya fölé ragyogó szivárvány ívelődik. A frissen mosott nyárfák üvegfehéren állnak a sötét, Duna felé húzódó viharfelhők előtt, a Rotunde mintha új volna, magas lámpásain vakítóan csillan meg a napfény. A tribünre szorult tömeg kiszabadul végre, sötétre ázott napernyők közelednek a korlátok felé.

Három lovas, egy dragonyos, egy ulánus és egy huszár áll a kis pavillon előtt.

A trónörökös köpenyt vett magára, vigyáznia kell, hogy meg ne fázzon. Odaát az udvari páholyból Zsófia hercegnő integet át, Ferenc Ferdinánd visszainteget.

A három lovas kissé megázott, megveregetik a türel-

metlenül toporzékoló lovak nyakát, ismét lopva pillantgatnak egymásra. A dragonyos gyermekarca még mindig merev és dacos, nem kíván az Ingermanlandhuszár elszánt, fekete, szúrós szemébe nézni. A huszár büszke, mint egy kamasz, kissé elővillantja a fogait, szavak nélkül ígéri meg a búsuló dragonyosnak, hogy ezúttal átengedi neki a szalagot kegyelemből. De a dragonyos ezen csak még jobban bosszankodik, nem kíván kegyelmet, az igazát kívánja bizonyítani.

Ó, ez a három lovas, bármennyire is úgy viselkednek, mint a felnőttek, félig mégis csak gyerekek még.

Figyelem! A főherceg előlép. A három lovas felgyenesedik, megfordítják lovaikat, bíráló szemmel mérik végig a sima nedves fűvet, rövid galoppba fognak, elől a huszár, nyomában a két osztrák, a Jeu de barre újra kezdetét veszi.

Ugyanaznap délelőtt Wienbeo a Himmelfortgassei pénzügyminisztérium épülete előtt bérautó áll meg, amelyből egy kissé hanyagul öltözött úr száll ki, néhány gyors szót vált a díszgyenruhás portással és aztán felkísérteti magát a hajdani Prinz-Eugen-i télipalota hatalmas óriások-tartottá lépcsőin. A lépcsőpihenőnél, ahonnan kétfelé futnak fel a lépcsőfokok, egy pillanatra megáll a látogató, hogy megcsodálja ezt a pompázó lépcsőházat és aztán az egyik szolga egyenesen dr. Bilinski pénzügyminiszter fogadószobájába vezeti. Bilinskinék időközben bejelentették már a szerb ügyvivőnek, Jovan Jovanovicnak, látogatását, lengyel származására valló lekötelező szívéllyel üdvözli vendégét és megkérdezi, mivel lehet szolgálatára.

Az alig negyven éves, diplomata-voltához képest kissé szedett-vedetten öltözött szerb követ nyugtalanul jártatja szét sötét szeméit, torkát köszörüli és nem találja meg mindjárt a helyes szavakat, amelyek a dolog

velejét érintenék. Bilinski megőrzi nyugalmát, fehér bajuszával játszik, apró szemeit lehunyja, csak egy pontnyira pillant ki látogatójának kissé rendetlen hajzatára. Miután nem csak közös pénzügyminiszter, de a két örökös-tartománynak, Boszniának és Hercegovinának, igazgatása is az ő hatáskörébe tartozik, és mivel gróf Berchtoldnak szemmeláthatólag nem esik könnyen az érintkezés ezzel a kissé nehézkes és élénk szerb követtel, Bilinskinék az utóbbi időben elég sokszor akadt dolga Jovanoviccával.

— Kegyelmes uram, — kezdi a szerb követ némi habozás után, — annyi szívességgel kötelezett le már, hogy ezúttal egy kissé kényes ügyben is bátor vagyok excellenciádhoz fordulni.

Bilinski előzékeny kézmozdulattal meghajol.

— Kegyelmes uram megérti, hogy idefordulok, hiszen éppen ezen a helyen fogadtak a legnagyobb előzékenységgel, ami részemről arra a reményre jogosít, hogy rokonnézeteink arra a vérségi kapcsolatra vezethetők vissza, amely a mi két dicsőséges szláv nemzetünket egymáshoz fűzi.

Bilinski ismét meghajol, várja, hogy vendége hová akar kilyukadni.

— Kegyelmes uram, éppen az imént közölték velem, hogy Boszniában — és ami még jobban nyugtalanít, Bosznia Drina-menti részén, hadgyakorlatokat akarnak tartani, és hogy az önök trónörököse, Ferenc Ferdinánd, maga parancsnokol majd a hadgyakorlatokon.

Bilinski kissé oldaltbillenti a fejét és jóindulatú mosollyal feleli: — Értesüléseim szerint, kegyelmes uram, ezeket a hadgyakorlatokat nem a szerb, hanem a bosznia-hercegovinai határon tartják.

A szerb követ kissé hitetlenül mosolyog és könnyedén vállat von: — Bárhogy is áll a dolog, biztosíthatom excellenciádat, hogy ilyen nagyszabású hadgyakorlat ilyen magas fővezérlet alatt, ha Boszniában tartják is

meg, Szerbiában is a legnagyobb nyugtalanságot keltené.

Bilinski elhárító kézmozdulatot tesz: — És azonkívül — ha jól értesültem, mert a kérdéses ügyben igen foggyatékosak az értesüléseim, tisztára katonai jellegű dologról lévén szó — nem is a császári fenség, hanem Potiorek táborszernagy lesz a fővezér.

A szerb követ izgatottan simítja végig bozontos fekete haját, az asztal fölé hajol és nyomatékkal mondja: — így vagy úgy — a szerb lakosság a Drina bal- és jobbpártján ezt a hadgyakorlatot súlyos provokációnak fogja lel majd a történetek után, hiszen amúgy is szörnyű az elkeseredés Albánia miatt és hogy kikényszerítették visszavonulásunkat Skutari—Skadar alól. Ilyen körülmények között hadgyakorlatot tartani, kegyelmes uram, veszélyesebb mint... az esetleges határszéli csete-paték.

— A követ várja a miniszter ellenvetését és látva, hogy az barátságosan mosolyogva hallgat, gyorsabban folytatja: — Kegyelmes uram, a szerb ifjúság soraiban — Bosznia szerb ifjúságát értem ez alatt, könnyen akadhat olyan hebehurgia fickó, aki valamilyen felelőtlen dologra vetemedik. A szerb katonák között — az osztrák-magyar ezredekben szolgáló szerb katonákra gondolok — akadhat valaki, aki vaktöltés helyett éleset használ. Kegyelmes uram meg fogja érteni aggodalmaimat, meg fogja érteni, miért tartom megfontolandónak, nem volna-e célszerűbb, ha ő császári fensége nem menne el Szarajevóba, ha a szerb népet, amikor első Vitus-napját ünnepli a felszabadított Rigómezőn, nem tennék próbára egy császári herceg jelenlétével. Kérem kegyelmes uramat, ne vegye rossz néven, hogy ilyen szókimondó vagyok, de — bár kifejezetten hangsúlyoznom kell, hogy aggodalmaimnak nem kormányom megbízásából adok kifejezést — belőlem a szorongás beszél, hogy fenntartsuk a békét és a jó viszonyt országaink között.

A szerb követ feláll, Bilinski kezét nyújt neki: — Nem lesz könnyű dolog, hogy ezt a magánvéleményt, az

ön baráti aggodalmait továbbítsam, de mindent megpróbálok majd, ami hatalmamban áll. Mindenesetre köszönöm excellenciád baráti bizalmának ezt az újabb bizonyítékát; reméljük, hamarosan sikerül elérnünk, hogy megnyhüljön a léghő a két olyannyira egymásra utalt ország között.

Mikor a szerb követ eltávozott, Bilinski visszaül íróasztalához és elgondolkozik a hallottakon.

Vak riasztólövések, politikai hadgyakorlatok robbanópatronjai. A miniszternek már elég vesződése volt ezzel az utazással, nem égeti meg még egyszer a nyelvét. Nem fogja kikaparni a gesztenyét a hadseregnek, ezeknek az uraknak, akik hónapok óta úgy viselkednek, mintha a Monarchiának nem volnának közös miniszterei.

Provokáció! Ugyan mi nem számít Ausztriában provokációnak! Ha egy új iskola épül, ha valakit kineveznek kerületi előljárónak vagy akár uccaseprőnek, mindmind provokáció! Brünben június 28-án a csehek provokálják a németeket a nagy, valamennyi szláv nemzetet felölelő szokol-ünnepségekkel és a németek ugyanaznap provokálják a cseheket egy nemzeti diákkongresszussal. Triesztben az olaszok provokálják a szlovéneket és Laibachban a szlovének a németeket. De amit a ruthének Galiciában az ország uraival, a lengyelekkel szemben megengednek maguknak, arra gondolni se tud Bilinski anélkül, hogy lángra ne gyúljon az arca. Egyébként ha Potioreknek lenne némi vesződése Ferenc Ferdinánd utazásával kapcsolatban, megérdemelné, mert ez a tábornok már kissé Istennek képzele magát. És különben is, a trónörökös az utolsó időkben annyi figyelmeztetést kapott, hogy Bilinski a legcsekélyebb hatásra se számíthatna, ha ennek a rosszminősítésű diplomatának homályos sejtéseit továbbítaná. Állítólag maga a császár is a trónörökös tetszésére bízta a búcsú-kihallgatáson, hogy utazzék-e vagy sem — nos, ha Ferenc Ferdinánd mindenáron utazni akar, ő nem akadályozhatja meg.

Utazás a földalattin.

Éppen ezekben a napokban, amikor Jovanovski Bilinskinél jár, Sabác kis házakkal népes nagy terén, egy katonai három fiatalembernek egy kávéházat mutat, ömaga odalép a napvédő ponyva alatt lévő egyik asztalhoz, amelynél tiszták és civilek kártyáznak és jelent valamit egy hosszú sovány őrnagynak, mire az leteszi kártyáit, megkéri az egyik kibicet, ugorjon be helyette és odasiet a künnvárakozó három fiúhoz. Princip Grabeznek adja a kezében lévő papírdobozt, előveszi irattárcáját, megkérdezi, Popovic őrnagyhoz van-e szerencséje és átnyújt a tisztnek egy névjegyet: — Mi vagyunk a három jóbarát, akik Belgrádból jöttünk és Boszniába megyünk.

Az őrnagy átfutja a névjegyet és végigméri a három fiút:

— Az alagúton akartok átjutni?

— Igen.

— Itt, Klenakon keresztül?

— Klenakon át nem lehet. Ott megmotozzák az embert. Virágot hoztunk, hogy fogadjuk a trónörököst. Belgrádban azt tanácsolták, Loznicánál keljünk át a Drinán.

— Azt is lehet. Már telefonáltak nekem. Gyertek velem az állomásfőnökségre, majd ott kaptok egy írást a loznicei határkapitányhoz. — Az őrnagy hosszú lépteivel előre siet, a fiúk követik; hirtelen megáll, élesen pillant Principe és megkérdezi:

— És tudtok a virágokkal bántani?

Princip mosolyog: — Három hónapig dolgoztunk a topcideri kertészetben.

— Van elég pénzetek?

Mielőtt Princip válaszolhatna, Cabrinovic már ott terem az őrnagy mellett.

— Sajnos, nagyon kevés őrnagy úr. Szűken vagyunk.

— Jó, Kaphattok tőlem szabadjegyet az államvasutakra és félárú jegyet a magánvasútra. Kaptok egy igazolványt, hogy be lettetek sorozva a pénzügyőrséghez, menetlevéllel utaztok tehát. De jól jegyezzétek meg: ha útközben alagúthoz ér az ember, becsukja az ablakot. Akinek azonban a mi alagútunkon visz át az útja, az csukja be a száját. Megértettétek?

— Értjük, — feleli Princip türelmetlenül, — mert aki nem tudja a száját tartani, az ne utazzék.

Az őrnagnak tetszik Princip parancsoló lénye és mosolyogva védekezik: — Ezt csak azért mondom, mert Belgrádból azt a parancsot kaptam, hogy három fiatal bosnyákot, akiknek személyleírása átkozottul illik rátok, tartóztassak fel, vegyem őrizetbe és küldjem vissza őket Belgrádba.

Princip összerezzen, izgalmában karonragadja az őrnagyot: — És meg fogja tenni?

Az őrnagy nevet: — Hű, de be vagytok gyulladva! Nem, nem fogom megtenni, annyira mégsem hasonlítok a személyleírásra. De ezt csak azért említem, mert mások talán másképp vélekedhetnek erről. Különben azóta már valamennyi határőr megkapta a személyleírásokat. Tehát vigyázat.

Cabrinovic és Grabez lógatják a fejüket, meg vannak ijedve, hogy már most, mindjárt az út kezdetén ilyen nehézségekbe ütköznek. Ezt alighanem az átkozott púpos Gjoka aprította be nekik vagy még az is lehet, hogy Ciganovic, akivel szemben Princip kezdettől fogva bizalmatlan volt, — Ciganovicot alighanem megvesztegette a Fehér Kéz, hogy kikémlelje, mi van velünk —, mondta mindég Princip. No de most már késő, ej, mi történhet, majd szépen hazasuppolják őket Belgrádba.

Egy alacsony, fehérremeszelt ház elé érnek, az ajtón az állam címere, az ajtóban egy őr tiszteleg az őrnagy-

nak. A fiúk követik az őrnagyot az irodába, az megírja ott a levelet a határkapitánynak és utalványt ad nekik a menetjegyekre — így — és most hallgassatok és menjetek át Bozo Milanovichhoz, ott lakik szemközt abban a nagy kétemeletes házban, szobát készített a számotokra, ő itt a földalatti állomás-elöljárója, mondjátok csak, hogy én küldtelek benneteket.

Princip átveszi a papírokat és köszönetet mond, aztán átsétál a három fiú. Mikor már mentek egy darabot, az őrnagy kinyitja az ablakot és visszahívja Principet: — Vigyázz jobban a virágskatulyádra, rosszul van kötve, még elveszithetsz egy rózsát. — Princip mégjobban hóna alá szorítja a dobozt, aztán társai után siet. — Itt minden jól van olajozva, — nevet Cabrinovic — és ha az ember nem esett a fejelágyára, bizony megspórolhat egy pár dinárt. — Átkozott tarhás, — morogja Princip, de Cabrinovic megvédi magát: — Gavriło legszívesebben mindig nagyzolna és mindenkinek az orrára kötné mennyi pénzt kaptunk az orosz ezredestől. Ha megtartjuk ezt a pénzt, Szarajevóban még egy pár vidám napot szerezhetünk magunknak.

Prvanovic, a loznikai határkapitány, a telefonnál áll, de hiába csenget újra meg újra, nem tud összeköttetést kapni. — Tudja a hóhér, mi ez itt ma, de nem tudok összeköttetést kapni, — fordul a három fiú felé, akik ott állnak mögötte a szolgálati szobában, — gyertek holnap újra. De ha szabad valamit tanácsolnom, tűnjetek el, senki se lásson itt benneteket, mert parancs érkezett, amely nem valami kedvező rátok. Legjobb volna, ha átmennétek Koviljacába, egy ilyen fürdőhelyen sokkal kevésbé válik feltűnővé az ember, mint itt a határon.

Princip megkérdezi, itthagyhathná-e a dobozát, mert kissé nehéz.

— Mit cipelsz itt magaddal? — kérdi a kapitány.

— Négy pisztolyt és hat bombát.

A kapitány nevet: — Ördögbe is, egész tűzijáték. Add ide, majd bezárom, holnap eljöhetsz érte.

A három fiú, mintegy lidércnyomás alól szabadulva, elköszön.

A fürdőhely fehér, alacsony épületeivel átragyog a pázsitos vidék ezüstös lombjain, a park felől katonazene harsog át. — Akárcsak nálunk odahaza Ilidzán —, sóhajtja Cabrinovic, — körülnézhetnénk, milyenek itt a lányok és kicsit kószálhatnánk is. — És máris sodorint a bajuszkáján és helyére igazítja rikitó vörös nyakkendőjét. De Princip nincsen kószál ásrá és udvarlásra hangolva, fél, megtörténhet, hogy Cabrinovic éppen egy osztrák kém leányának fecseg ki valamit. És aztán Princip viseltes ruhájában nem is érzi jól magát az úrinép között, ő nem vásárolt mindjárt új ruhát a pénzéért, mint Cabrinovic, — Maradjunk inkább itt kint —, ajánlja Princip, egy kis kávémérésbe lépve be, — nem kívánom a zűrzavart és a lármát.

Cabrinovic elegánsan keresztbe rakja a lábát, kicsit Mhúzza a nadrágját, új harisnyát is vásárolt magának, párisi minta, a legmodernebb és a legrikítóbb. — Mulatságos a földalattin utazni! Igazán pompás! — Elővesz egy dobozka cigarettát és megkínálja barátait: — Aranyos fiú ez a sabáci kereskedő. A cigarettát a lányától kaptam. Ennivaló lányka! És hogy sírt a búcsúzásnál: milyen kár a mi fiatal vérünkért! Nekem is kihullott a könnyem. Ej, hagyjuk, fújjuk a füstöt az orrunkon keresztül és álmodozzunk a szép leánykákról, akiket már nem sokáig csókolhatunk!

— Szamár! — mondja Princip dühösen. — Te legszívesebben kiállnál a piactérre és onnan kürtölnéd világgá, hogy Nedjő, a nagy hős, milyen csodálatos tetteket forgat a fejében, csak hogy valahol egy buta liba sajnálni kezdjen és pityeregjen érted!

— Szamár ide, szamár oda! Azt hiszed talán okosabb, amit te csinálsz? Mi értelme van, hogy Vítus-napjáig kenyéren és vizen éljen az ember, a homlokát ráncolja, megvesse a szép lányokat és az édes szerelmet? Erre, testvér, a hűvös sírban túlon túl sok időnk lesz.

Grabez együgyűen nevet, de belül Nedjónak ad igazat, Princip igazán napról napra jobban túloz.

Cabrinovic most odahívja a pincért és képeslevelezőlapokat kér, szomorú üdvözlősorokat akar küldeni a szarajevói és belgrádi szép lányoknak.

— A legostobább, amit csinálhatnál! Amíg nem jutottunk át, jobb ha nyugodtan a fenekeden ülsz.

Most lélekszakadva rohan feljűk három vámőr; olyan gyorsan szaladtak, hogy hátukon alaposan átizzadt a zsavolyzubbony. — Ne nézettek fel, — figyelmezteti Princip bajtársait, de a vámőrök már észrevették a három fiút: — Héj, ti hárman ott, ti vagytok a bosnyákok?

Princip bajtársai helyett is felel: — Mi nem vagyunk bosnyákok. Belgrádi diákok vagyunk.

— Óvatos fiú vagy, — nevet az egyik vámőr, — de nekem elárulhatod, hogy át akartok jutni.

— Hová át?

— Ugyan kisöreg, ne csinálj magadból pojácát. Minket Prvanovic kapitány küld. Azt üzeni, három sok. Hármat keresnek. Csak kettőt tud a határon átsegíteni. Egy közületek maradjon itt, az holnap reggel majd Zvornikon át mehet. Itt a levél, ezt majd ott át kell adnia valakinek.

A három fiú gyorsan megtanácskozza a dolgot, Cabrinovic rögtön jelentkezik, hogy majd ő utazik egyedül. — Itt a ciankáli. A fegyvereket ugyancsak vegyétek magatokhoz.

Most közbeszól az egyik vámőr:

— Jó lesz, ha a papírjaitokat elcserélitek. — Grabezre mutat: — Hasonlítsz a társadra, add oda neki az

utalványodat, ő meg adja neked a magáét. Ha aztán őt lekapják, legalább zavarban lesznek.

Így is tesznek; Cabrinovic csuda jókedvű, ferdére csapja a kalapját és egy fűszálat dug a foga közé: — Hát szerencsés utat. Majd Tuzlában találkozunk.

— Ne sokat kószálj, — figyelmezteti Princip, — légy pontos. A viszontlátásra tehát a tuzlai moziban!

Aztán Princip a három vámőr felé fordul: — És most mi lesz mi kettőnkkel?

— Ti velünk jöttök Loznicára és ott háltok meg a laktanyában. Így akarja Prvanovic kapitány, így biztosítva látja, hogy nem fogtok ostobaságokat csinálni.

A vámőrök körülállják az ágyat, amelyen Princip és Grabez ülnek, lábukat lóbálják és kenyeret majszolnak szalonnával. Megbámulják a két városiasán öltözött fiút és nem akarják elhinni, hogy ilyen fiatal fickók ilyen nagy dolgot forgatnak a fejükben.

De az ágy alatt — és bárki láthatja — ott hever a skatulya a bombákkal és pisztolyokkal, Prvanovic kapitány küldte fel. Ebben a legénységi szobában már jó egynéhány vendégünk volt, mert hiszen az évek folyamán elegenden lógtak át a határon, akik rossz fát tettek a tűzre vagy a katonaságtól szöktek meg, de ilyen tejfelesszájú legénykéek még sose jártak itt. Egy természetes, széles, jóindulatú arcú vámőr odatelepszik a két fiú mellé az ágyra, kezeit szétterpesztett térdére támasztja és amúgy oldalról szemügyre veszi a fiúkat: — Hát nem féltek egy csöppet sem?

— Mitől félnénk? — kérdezi Princip csodálkozva.

— Hát a haláltól —, mondja a nagydarab ember és lesüti a szemét,

— Jobb meghalni, mint becstelenül élni —, feleli Princip nyersen,

— Hogy-hogy becstelenül?

— Mert szabadság híján becstelenül él az ember.

A *vámőr* elgondolkozva csóválja meg a fejét, bajtársai nevetnek. Aztán nagy kényelmesen megfordul és Grabez vállára teszi a kezét:

— Te is így gondolkozol, te kis cigány?

— Én is, — mondja Grabez komolyan, — nem élet az élet, ha nincsen becsület és szabadság.

— És ti itt az ágy alatt tartogatjátok a szabadságot? — kérdez tovább a vámőr. — Mit akartok odaát?

Grabeznek szép, világos tenorhangja van, sok dalt tud és most megkérdezi a vámórt, nem hallotta-e ezt a dalt: — Ahoi, Bosna, Isten árvája te, hát vérednek nincs rokona e földön?

A vámőr nem ismeri a dalt és Grabez megígéri, hogy este eléneklí majd. — És látjátok, ezek a rokonok, akik segíteni akarnak Bosznián, ezek mi vagyunk. És ezért akarunk átmenni. — Princip még hozzáteszi: — Ha nekem is itt kéne ülnöm a határszélen, mint nektek, azzal a tudattal, hogy odaát szerbek élnek, akik még szent Szávát, a védőszentjüket sem ünnepelhetik, akiknek tilos, hogy kitűzzék a nemzeti színeket, megőrülnék a szégyentől és a fájdalomtól. Nem, testvérek, jobb meghalni, mint becsstelenül élni.

A fiúk mellett ülő jóindulatú ember összecsapja a kezeit: — Ha a tojás kotkodácsolna, a tyúknak hallgatni kéne. Halálról beszél a gyerek és még azt se tudja, mi az élet.

— Élet, — mondja Princip és fölveti a kezét, — az élet harc, az élet szakadatlan háború, minden ellen, ami vén és korhadt,

— Gyerek, ember! Fiú! Mit tudod te mi a háború. Ha tudnád, nem mondhatnád, hogy a háború élet. A háború, testvérke, a háború halál. — A jóindulatú ember megvakarja a fületövét: — Kérdezd csak meg a bajtársaimat, ők tudják, ők lenn voltak velem a törökök és a bolgárok ellen. Ott aztán megtanulhatnád, ki a Jézus Krisztus! Ahol háború van, fiacskám, ott az éhség, ahol

az éhség, ott a kolera és a tífusz, ahol pedig ez a kettő tanyát vert, ott a pestis is elharapózik és ahol a pestis, barátocskám, ott úgy hullanak el sorra a legnagyobb hősök is, mint a legyek és egyetlen guzlicás se énekel felőlük. Kedvesem, fiacskám, én voltam a skopljei kolera-barakkokban, ott a hősök éppúgy, mint a gyávák, nem vérbe, hanem a bűdös latrinába fúltak bele. Ilyen a háború, kicsikém, ilyen és nem más és ha az ember benne van, nem sokat hall becsületről és dicsőségről, ott az embernek masírozni kell, míg kihólyagzik a lába.

Principnek a pillája se rezdul: — Dehát mi nem akarjuk a háborút. Azt az embert akarjuk csak félreállítani, aki az összes szlávokat ki akarja rabolni, hogy a sváboké legyen a szerb föld. Ha ő nem lesz többé, akkor száll le Isten igazi békéje a mi hazánkra.

Egy kis forradásos, szúrópillantású, tömpeorrú ember lép az ágyhoz: — Te aztán tudod, hiszen Belgrádból jöttél. Meg aztán, iskolába is jártál és kanállal nyelted a bölcseséget. Ezért tátod ki akkorára a szádat. De aki ilyen nagy dologban töri a fejét, lássuk csak, tud-e a fegyverrel is bánni? Hát ezzel hogy állunk? Eddig mindig csak azt hallottuk, hogy a bosnyák diákok vagy a levegőbe vagy a saját fejükbe röpítették a golyót.

Princip keresztbe fonja a karját, kissé oldalt hajtja a fejét és nyugodtan pillant a gyűlölködő emberre: — Az ember megtanulja, amire szüksége van. Szerbiának napjainkban inkább hősök kellene, mint tanult emberek.

A kis vámőr nevet: — Hős ide, hős oda, egy ilyen trónörökös, és ha ezerszer olyan buta is mint egy német, nem áll meg az orrod előtt, hogy nyugodtan célozhass, autója úgy robog el, mint a szélvész, behúzza a fejét, lyukat égetsz a levegőbe, jönnek a csendörök, alaposan rávernek a fenekedre, aztán felkötnek és másnap éjszaka bekaparnak valami koszos gödörbe, mint egy kutyát. Én mondom neked!

Princip vállat von: — Bízd csak rám. — Lehajol

és az ágy alól előhúzza a dobozt: — Ha adtok töltényeket, megmutatom, mi a céllövészet.

A kis sárga máris ott terem az ágyon és fejevánkosa alól egy tölténydobozt emel le, feltépi és Princip felé nyújt egy tölténytárt: — No most aztán lássuk, mit tudsz.

Grabez is felkap egy pisztolyt és Princippel a nyitott ablak élé lép. A vámőrök utánuk tódulnak. Lent az udvaron az egyik sarokban egy rozsdás konzervdoboz hever. Princip arra bök az ujjával: — Azt ott! — Fel-emeli a pisztolyt, céloz és lő. Csörögve ugrik a doboz a magasba, nagyot csattanva leesik és még gurul egy darabot.

— Jó! Nagyon jó! Ügyes, kicsi!

— Ugyan, véletlen!

— Véletlen? — kérdi Princip és lő. Csrr, ugrik újra a doboz a magasba. Leengedi a pisztolyát és odahúzza Grabezt az ablakhoz.

— Úgy Trifkó, most rajtad a sor!

Grabez felemeli a pisztolyt, hosszan céloz, leengedi, — úgy csillog a napban —, mondja, újra céloz, a lövés két arasszal a doboz fölött a meszelt falba fúródik.

— Mérsékelt, — mondja a forradásos, — mondhatnám gyenge. Ilyen nagyratörő hóstól különb lövést várok.

— Túl sokáig céloz, — védi barátját Princip, — és elmozdul a keze, Mégegyszer Trifko!

Ez a lövés is célttéveszt, a vámőrök nevetnek és a forradásos gúnyosan mondja: — így aztán a trónörökösnek csak egy díszlövést fogsz leadni. Kissé drága multság lesz.

Princip dühöng: — Nem muszáj a pisztolyt használnia, majd ő dobja a kézigránátot. Mindkettőről gondoskodtunk. De az én golyóm nem fog célt téveszteni. — És tölténytárából sorra lövi ki a golyókat, minden durranásnál halkán felkiált, A cafatokra tépődő dobozt a

minduntalan felporzó golyók csörögve gurítják át az udvaron. Grabez egészen kisfiú lett, panaszkodik, hogy remeg a keze, de Princip nyersen feleli: — Gondold, hogy Ferenc Ferdinándra célszol, mindjárt olyan nyugodt lesz a kezed, mint a szíved.

Az ajtó felpattan, egy fővámőr lép be, a két fiú el-tünteteti pisztolyát, a rangidős lejelentkezik az altiszt előtt. Jakov Grbic, a fővámőr, odalép Princip elé és megragadja a kabátját: — A kapitány úr üzeneti, hogy itt se ma, se holnap nem mehetek át. Itt nem mindenki tudja a száját tartani, nyugtalan környék ez. Holnap átutazom veletek Ljesnicára, ott nem lehet olyan könnyen áttekinteni a Drinát, mint itt nálunk. Már telefonáltunk Ljesnicára, ott kapunk majd vezetőket. Most pedig csönd legyen. Legyetek boldogok, hogy itt hálhattok, bár az ember kellemetlenségeknek teszi ki magát miattatok. Elég volt a lövöldözésből, most jó lesz aludni. Holnap úgyis kemény nap vár rátok,

A két gimnazista engedelmesen ül az ágyra s hogy jószándékukat bizonyítsák, kezdik kifűzni a cipőjüket.

A fővámőr tétovázva áll még egy pillanattig, aztán az emberei felé fordul: — Mindarról, amit itt hallottatok és láttatok, kussoljatok, értettétek?

A legények bólintanak, értették.

— És ha éjjel vizitálna itt valaki, aki nem tartozik közőnk, a két fiúról ne tegyetek jelentést. Különben pedig rejszétek el a civilruhájukat.

Az altiszt ezzel távozik. A többi vámőr leül kártyázni, a természetes jóindulatú ember odalép az ágyhoz, melyen a két gimnazista ül és maga elé bámul.

— Nos, hát mentek. Hát csakugyan mentek. Kár a tanácsért? Hát, egy ember szívébe se lehet belelátani. De te, te fekete, megígérted, hogy elénekled az „Ahoi Bosnát“. Hát halljuk. Talán megkönnyebbül tőle a szíved és az enyém is.

Jakov Grbic, a fővámőr, paraszttözletben, Principel és Grabezzel várakozik a Drinán, Isakovic szigetén. A zúgó, sokfelé ágazó folyó fölé alacsony fűzek és ezüstösen lengedező égerfák vetik árnyékukat. Az égbolt feketébe öltözött. Csak ott, ahol az alkonyodó nap rézfűvői átharsannak a felhők falán, csillan meg a fényverte kénsárga ékben Janja moscheejának magasbaszökent minarettje. Fenn a galérián egy apró emberke áll, mint matróz az árbockosárban és karjait ég felé tárja.

— Már itt az Icindija ideje, — mondja Grabez, — a muezzin kihirdeti, hogy itt az ima harmadik órája, ördögbe is, egy kutya török az első, amit az ember meglát a szülőföldjéből!

— Pópa fia, — jegyzi meg Princip a vámőrnek, Grabezre mutatva, — de én még mindég ezerszer jobban szeretem a törököket, mint a latinokat. Azok legalább kihalóban vannak, de emezek úgy sokasodnak, mint a patkányok.

Grbic nyugtalanul kémlel szét: — A janjaiak váratnak magukra. Kiáltsunk egyet. — Mindhárman kezükkel tölcsért formálnak szájuk elé és kiáltanak, de a víz zúgásán nem tör át a hangjuk.

— Talán jó volna ha néhányat odadurrantanánk, — tanácsolja a vámőr; — hallom, te tegnap reszkettél, — fordul Grabez felé, — próbáld ki ma a szerencsédet,

— Nem fog elárulni minket? — kérdi Grabez aggodalmasan, de Princip már fel is állít egy darab víz-hordta fát.

— Nem hallatszik messzire, — mondja a vámőr, — aztán itt különben is még szerb területen vagyunk.

Grabez egymás után adja le a lövéseket, míg töltenytára ki nem ürül; háromszor találta el a palánkot. Most azonban ijedten összerezzen és gyorsan eldugja a pisztolyát, míg Princip éppen ellenkezőleg, pisztolyához kap és megtölti.

A fűzfafoozótból két paraszt lép ki, nevetnek, Princip felé integetnek: hagyja a pisztolyát — és köszöntik a vámórt. Most Princip odalép a két paraszt közül a magasabbikhoz és látva, hogy bizalmatlanul mustrálja végig városias ruházatukat, megnyugtatja:

— Jó emberek vagyunk. Bozó Milanovic küld minket Sábádból, a Szövetséghez tartozunk.

— És ti akartok átmenni?

— Bosnyákok vagyunk, mi akarunk átmenni, miénk a jog, mert a mi anyánk és rokonaink élnek odaát. Vezessetek minket Pribojba Veljko tanítóhoz, ő visz át majd minket Tuzlába.

— Van pénzetek kocsira? Mehetünk kocsin is, senki se lát meg minket.

— Pénzünk volna, de még valami van velünk, amit senkinek se szabad meglátnia. A kocsi túl feltűnő, — mondja Princip, — jobb, ha gyalog megyünk.

— Hát, ti tudjátok, — mondja az egyik paraszt, — induljunk.

A parasztok a két fiút az égerfák alá rejtett csónakhoz vezetik. A fővámör kezét szorít Princippel és Grabbezzel: — Adjátok a fegyvereket a parasztoknak és ti menjetek a hátuk mögött, ők nem olyan feltűnőek, mint ti. — Aztán a parasztok felé fordul: — Ti pedig jól vigyázzatok, őrizzétek meg a titkot, különben a fejetekbe kerül. — A csónakban egy harmadik fiú is ül, aki a vámör szavaira együgyűen nevet. — Úgy — és most Isten áldjon benneteket! — A csónakot hátára kapja a víz és viszi egy darabon, aztán a parasztok nekilátnak az evezésnek.

Az égen a fényszántotta ék felett összecsapódnak a felhők, a tej színű víz elsötétül, szél borzong, nehéz csöppök hullanak alá, a víz nyögve csapódik a csónak falához.

— Még szerencse, — mondja az evezőnél a nagyob-

bik paraszt, — ilyen időben a csendőrök a laktanyában maradnak, mi meg könnyebben juthatunk át.

Az eső hamar pocsékká áztatta a két fiú könnyű ruháját, úgy ülnek ott fejüket behúzva és borzongnak, mint a fiatal kutyák. A csónak orra most csikorogva fűrődik a parti homokba. A két gimnazista lelapul, a parasztok partra ugranak és csak kis idő múlva jönnek vissza. — Tiszta a levegő. Siessetek!

Erre a két fiú is kiszáll a csónakból. Vak sötétség köröskörül.

— Vigyázzatok, szem elöl ne tévesszettek bennünket, — mondja az egyik paraszt, — de azért ne lógjatok a nyakunkon. Majd időnként megállunk és halkán hátrafütyentünk. Most pedig előre!

Princip letérdel, megérinti a földet és zokogásba fúló hangon felkiált: — Bosznia, Bosznia, szemem könnycseppje te!

A sötétben köveken és fagyökereken botladoznak át, megcsúsznak, felbuknak, hallják ahogy az ágak megreccsennek vezetőik lépte alatt, alig győzik követni az úttal ismerős csempészeket, de csak mennek, mennek.

Egy erdő fogadja be őket, egy végtelen sötét erdő, ott legalább nem áznak bőrig az esőben. Ágak csapnak arcukba, fák állják el útjukat; kéri a parasztokat, félelemtől remegő hangon könyörögnek nekik, az Isten szerelmére, ne hagyják itt magukra őket, túske tépi meg ruhájukat, eső-terhük a nyakukba zúdul. Grabez nem bírja tovább, már elakad a lélekzete, szíve a torkában dobog, földre szeretné vetni magát valahol, hogy aludjon, a lába csupa seb a sok bukástól. És most a csempészek se mennek tovább, ők, akik ezen az úton már annyiszor áttapogtak koromsötét éjszakában, ők is eltévesztették az utat, lábuk alól kilopta az éjszaka, tova-mosta az eső, amely ezer patakocskába csörgedez a kövek közt.

Csúszós köveken át kell visszabotorkálniok, fák és

újra fák, az ellenséges éjszaka újabb meg újabb fatörzseket tol eléjük akadályul, gyökerek, csurgók, esőpatakok — és fölöttük a szél kísérteties orgona játéka.

Egyszerre csak világosabb lesz, az erdő végére értek, a fák feketéje ködös szürkébe enyhül — itt valami rétnek vagy mezőnek kell lennie. Az egyik paraszt tudja is már hová jutottak: — Odaát kell lennie a juhkarámnak. — Néhány lépés, egy mocsaras réten botladoznak át és máris ott állnak egy fekete kunyhó előtt. — Úgy, virradatig ittmaradunk.

Princip és Grabez bebújnak egy alacsony ajtón, a szél utánuk fúj és eloltja a gyújtót. A tetőn az eső dobol. A fiúk lerogynak, vacog a foguk, csurom vizesek, bőrig áztak. Az egyik paraszt megszólal mellettük:

— Aludjatok, fiúk! Holnap még sokat kell szaladnunk. Majd én vagy a társam virrasztunk.

— Messze vagyunk már a határtól? — kérdezi Grabez.

— Nem elég messze ahhoz, hogy fellélekezhessünk, — feleli a paraszt.

— Nem elég messze, hogy hangosan beszélhessünk, — felel egy másik hang.

— Alszol már Gavriilo, — kérdi Grabez kisvártatva.

— Nem.

— Te se tudsz aludni? — suttogja később; hallják a két csempész mély lélekzetvételét.

— Nem.

— Te is olyan vizes vagy? Te is reszketsz?

— Vizes vagyok, de nem reszketek. Most pedig aludjunk.

Künn, a kunyhó előreugró tetője alatt, ül a két csempész és dohányzik. — Az eső nem áll el —, mondja az egyik, — és a fiúk már egész nap alusznak, fel kell keltetnünk őket, hogy nekivágjunk.

— Érted, — mondja a másik, — mért küldtek két ilyen fiúcskát? Álmukban kiabálnak és vacog a foguk,

— Hát bizony nem úgy néznek ki, mint aki pusztá kézzel begörbíti a vasat, — teszi hozzá a társa. — De hát, ha Belgrádban azt hiszik, hogy így jó, — megyek és felkeltem őket.

Bebújik a kunyhóba és megrázza Principet: — Fel, indulnunk kell. Az eső nem áll el!

Princip feléje csap az öklével: — Nem, nem, nem én voltam! Nem én voltam! Még egyszer beszélni akarok az anyámmal! — Aztán felébred, megdörzsöli szemét, szégyelli magát és a pisztolya felé tapogat. — Grabez, gyere, elkészünk.

A nyitvaálló ajtón éppen csak annyi fény hatol be a piszkos, homályos helyiségbe, hogy a fegyvereket sikerül előkaparni a szalma közül. A fiúk most a kunyhó elé lépnek. — Nem vinnétek megint a holminkat? — kérdezi Princip a parasztoktól.

— Csak vigyétek magatok, — utasítja el az egyik paraszt, — errefelé nem ismernek minket és ha csend-örökkel akadunk össze, éppúgy megmotoznak mint benneteket. Kössétek a fegyvereket a nadrágszíjzatokra.

És újra napon át, éjen át visz az útjuk, esőben és szélben, de most már mezei utakon és erdei ösvényeken, nem a fekete erdő mélyén.

Éjfél tájt egy magányos tanya elé érnek, már messziről érezni a szagát. A csempészek bemennek és a két fiút künnhagyják a nedves sötétben egy bodzabokor alatt.

Aztán lábdobaj hallatszik az éjszakában. A fiúk földre vetik magukat és várják, mikor hal el a lépések nesze. — Nem találom őket, — hallatszik egy hang. A nagyobbik csempész hangja felel rá: — Bújjatok csak elő, beléphettek, bajtársak közt vagyunk.

Felállnak, pocsolyákon taposnak át, a kerítés mentén tapogatóznak előre s hirtelen gyertyavilág kápráz-

tatja a szemüket. Az előcsarnokban a két csempész egy idősebb gazdával ül az asztalnál, két meztelenlábú asszony kávé-t tesz eléjük. A csempészeknek nevezhetnékjük támad, mikor megpillantják a két csupasár, városiasan öltözött diákot. — Mintha a Drinából fogták volna ki őket. Üljetek csak ide mellénk, ti hideg tóból kifogott halacskák, igyatok velünk és szárítsátok meg svábos ruhátokat. — A két asszony összecsapja a kezét és résztvevően pillant a fiúkra, a paraszt homlokát ráncolja és kissé messzebbhúzódik tőlük. Princip megkérdezi, nem vihetné-e át őket a gazda a priboji tanítóhoz, de az öreg a fejét rázza: — Látod, ezt nem tehetem, teljesen lehetetlen.

— De meg kell tenned. A Szövetség kívánsága ez és neked engedelmeskedned kell, — mondja Princip nyomatékosan.

— De ha mondom és csapj agyon, ha nem igazat szólok, — feleli az öreg, — egy törököt fogadtam fel holnapra, a kukorica nem várhat tovább.

Princip felelet helyett leoldja nadrágszíjját és az asztalra teszi a rajta lógó bombákkal és pisztolyokkal együtt.

A paraszt megijed, a feleségére néz: — Kíváncsi ember nem él sokáig, — mondja és az asszonyok lábujjhegyen kiosonnak. A csempészek úgy tesznek, mintha a két fiú és az asztalra helyezett fegyverek semmi különösebbet nem jelentenének, csak mikor a paraszt beszélni akar, kancsalít rá a nagyobbik csempész, mire az lehajtja fejét és hallgat.

— Van valami rongyod? — kérdi Princip és a fegyverekre mutat, — be kell csavarnom őket, mert átnevésednek.

Az öreg sóhajtva feláll, morog, — benneteket a sötét éjszaka küldött ajándékba —, szalonnát és kenyeret hoz, néhány régi rongyot szed össze és odarakja a diákok elé. Miközben Princip a fegyvereket rongyokba csavarja,

a falon lógó abrak-tarisznyákra mutat: — Add el azokat, apuska, szükségünk volna rá.

— Hogy aztán a csendőrök megtalálják nálatok és a nyakamra szabaduljanak?

Grabez kicsomózza zsebkendőjét és néhány ezüst koronát gurít az asztalra, Princip nem sokat törődik az öreg ellenvetésével és az abrak-tarisznyát leakasztja a falról: — Az ilyen tarisznyák úgy hasonlítanak egymáshoz, mint egyik tojás a másikhoz. Nem kell mindjárt kísérteteket látnod. — A tarisznyákba dugja a fegyvereket, vesz magának egy darab kenyeret és szalonnát és falatozni kezd. — Ha eszik az ember, akkor érzi igazán milyen éhes.

Az öreg még mindég kifogást keres: — De hiszen azt se tudom mi fán terem a priboji tanító, sohse láttam még.

— De az utat tudod, — mondja Princip, — és meg kell mutatnod nekünk.

Az öreg kifogyott az ellenvetésekből, a fiúk a tűz köré ülnek és maguk elé bámulnak. Az öreg lánya többször is átoson meztélláb a helyiségen, Grabez felé mosolyog, de az olyan fáradt, hogy egy szót se tud kinyögni.

Már hajnalodik, az eső gyéribben hull, az öreg sóhajtván mondja, ideje hogy induljanak. A két fiú még egy kis aprópénzt tesz az asztalra a kávéért, aztán indulnak valamennyien.

A nappal üszkösen és ködösen emeli fel bánatos arcát az erdő fáinak csipkés koronái fölött. Az emberek átvágnak a mezőn, csúszik alattuk a ragacos föld és csak akkor lélekzenek fel, mikor újra egy erdő oltalmazó fái közé érnek. A csempészek viszik az abrak-tarisznyákat, a paraszt messze elől, a két fiú a nyomában trappol, így mennek némán több mint két óra hosszat. Már egészen kivilágosodott, akkor egyszerre csak megáll elől a paraszt és fojtott kiáltást hallat. Valamennyien

félreugranak az ösvényről, be a mély erdőbe és meglapulnak a bokrok sűrűjében.

Egy darabig ott hevernek kövek és nedves moha közt, végre Princip megkockáztatja: — Mi az, mi történt?

— Szeges bakkancsok nyomát látom, ilyen csak csendőrök viselnek, — mondja a paraszt halkán. — Szerencsénk van, éppen a karjuk közé futottunk volna.

Egy ideig várnak még, valahol madár recsegteti az ágat, összerezzennek. Azután újra minden csendes lesz, olyan csendes, hogy hallani lehet a lehulló esőcseppet, a víz csergedezését és egy kis madár vékonyan ciripelő dalát. Körülöttük sötéten zúg az erdő. A paraszt szól, hogy mehetnek tovább, a csempészek átadják a fiúknak az abrak-tarisznyákat: — Most már vigyétek magatok a holmitokat. Tartsátok be rendesen a távolságot és nyissátok ki a szemeteket!

Újra nekivágnak, meg-megállnak és fülelnek, aztán gyorsan tovább menetelnek, de senkivel se találkoznak.

Most fenn állnak egy magaslaton, alattuk a völgyben a falú terül el, idelátszik a fehér templom a fák között.

— Ez Priboj, — mondja az öreg, —és ott a templom mellett van a tanító háza.

A két fiú olyan fáradt, majd összerogy, az útszéli árokba heverednek: — Kérlek, menj le hozzá helyettünk és mondd meg neki, jöjjön ide élénk. Nem mehetünk be a faluba. Mondd csak, a Szövetségből jöttünk, a többit már tudni fogja.

A paraszt morog valamit és felszedelőzködik. A nagyobbik csempész az országúton marad és őrt áll, Grabez és Princip egy bokor mögé bújnak. Grabez le akarja vetni a cipőjét, úgy kihólyagzott a lába, hogy rá se tud állni, de Princip kéri, várjon még egy keveset, összekulcsolt karjukat térdükre támasztják, fejüket ráfektetik és elbóbiskolnak; patkócsattogás veri fel őket. Princip

felkapja abrak-tarisznyáját és el akar rohanni, de az őrt álló csempész feléje kiált, hogy csak maradjon. Kijönnek hát a bokrok alól és két lovast pillantanak meg sáros, csapzott szőrű lovacskákon, egy szakállas pópát és egy feketebajuszos kis emberkét, akinek állán tapasz ragad, akár egy légy. A pópa bizalmatlan pillantással méri végig a két átázott, rongyos diákot, aztán gyorsan kezét fog a tanítóval és tovább lovagol, jobb, ha ilyesmitől távol tartja magát az ember.

A két gimnazista a tanító elé lép, meghajolnak, bemutatkoznak és nyomban közlik, mi az óhajtásuk.

— Ide vele, — mondja a tanító és az abrak-tarisznyákat gyorsan a nyereg táskájába tömi.

— Mi talán elbúcsúzhatnánk, — mondja a nagyobbik csempész, társa nevében is.

— Igen, ti mehettek, — mondja Princip. — Jót tetetek velünk. Fogadjátok el tőlünk ezt a kis pénzt hálánk jeléül.

Princip pénzt ad a csempészeknek és megrázza a kezüket.

A tanító a csempészekre mutat: — Ti most erre lementek, — mondja, és az öregnek: — Te meg, Obren, menj fölfelé.

A csempészek és a paraszt ellenkező irányban neki-vágnak.

A tanító nem tudja, miről beszéljen a fiúkkal, oldalról lopva rájuk pillantgat, ahogy a lovacskája mellett bandukolnak. — Nem akar felülni? — kérdezi Grabez, látva, hogy a fiú fáradtságában minduntalan belegázol a pocsolóákba, de Princip felel a barátja helyett: — Nem, köszönjük, feltűnést kelthetne, majd csak kibírja még ezt a kis utat. — Grabez összeszorítja a fogát és tovább csoszog.

A tanító letér az országútról, — erdőn és földeken haladnak át, — olykor felágaskodva nyergében előretroppol, bajuszos fejével jobbra-balra néz s csak mi-

után hosszan hallgatózott és alaposan szétkémlelt, int hátra a fiúknak, hogy jöhetnek. Egyszer pihenőt kell tartaniuk, mert Grabeznek a lába egyszerűen felmondja a szolgálatot. Csak estefelé érkeznek újra egy magányos tanya elé. — Oda majd betérünk, — mondja a tanító, — Mitar Kerovic bátyámé a tanya, megbízható emberek, maradjatok itt a kerítés mögött, előrelovagolok.

Most Grabez, akit a fáradtság és a félelem megtört, nyitott szájjal alszik a paraszt Mitar Kerovic ágyában és Princip, fejét karjára támasztva, ülve aludt el az asztalnál. Az öreg Kerovic ott ül a padkán és pillantása a tanító felé száll, aki nyugtalanul járkál fel s alá a szobában. A tanító most megáll. — Bátyám, adj még egy kupica pálinkát, reszket minden tagom, — mondja, — nem közönséges utazás ez, amelyre vállalkoztunk.

Az öreg Kerovic hozza a pálinkát, a tanító lehajtja és megtörli a száját. — Ó, de jó, ez aztán a jó.

Most egymás után jön be a szobába Mitar Kerovic három fia, oldalpillantást vetnek a két alvóra, aztán suttogni kezdenek a tanítóval. — Két ismerősöm, belgrádi diákok, Tuzlába tartanak, nagy dologról van szó. Bátyám, még egy kupicát.

— És te akarsz az antialkoholisták elnöke lenni? Már a negyedik kupicát issza, — mondja az öreg paraszt és fiai nevetnek a kis tanítón.

— Bátyám, csak azért, hogy megnyugodjak kissé, mert különös utazásról van ám itt szó és azok ott nem közönséges diákok. — A tanítónak fejébe száll a pálinka és rákezd a hetvenkedést. — Odakukkantsatok, mit viszünk magunkkal az útipoggyászkban. — A tanító felemeli a Princip mellett heverő tarisznyát és egy bombát vesz ki belőle:

— Ezzel a jószággal mindnyájatokat, úgy ahogy vagytok, a levegőbe lehet röpíteni.

Az öreg Mitar Kerovic a tanító vállára teszi a kezét; — És ilyesmit hozol a házamba, testvér?

A tanító együgyűen nevet: — Ne félj, ez a jószág nem robban olyan könnyen. Előbb ezt itt a tetején le kell csavarni, aztán be kell gyújtani a zsinórt és aztán lehet csak elhajítani.

— Tanító, tedd le, — mondja az egyik Kerovic-fiú, aki a bosnyákoknál szolgált, — ez nem a te kezébe való, ha még sokat babralsz vele, mindnyájan a levegőbe repülünk.

Az öreg paraszt az ajtó felé indul: — Én meg továbbállok, jobb, ha az ember távoltage magát az ilyesmitől.

— Ugyan maradj, bátyám, — kéri a tanító, — a fiúk még más holmit is hoztak magukkal. — A tanító kicsomagolja a pisztolyokat, az apa és három fia a fegyverek fölé hajolnak, felemelik, mérlegelik a kezükben, céloznak velük és csak akkor teszik le, mikor a tanító figyelmezteti őket, hogy a pisztolyok töltve vannak. És most a tanító kiveszi a többi bombát és sorba rakja őket az asztalon, mint a sörös fiaskókat. A parasztok szeme lángra lobban, a régi harci kedv, egy harcias nép rablóösztone ébred fel bennük, félős csodálkozással pillantgatnak a két svábosan öltözött alvóra.

Princip mintha érezné ezeket a pillantásokat, megdörzsöli szemét, ásít, a tarisznyák felé nyúl, nem találja, erre felugrik. Ott látja a négy parasztot a fegyverekkel rakott asztal körül, ingadozó léptekkel közeledik feléjük: — Mi van a tuzlai kocsival?

— Ki fizeti a kocsit? — kérdezi az öreg Kerovic.

A tanító vállalja, hogy ő fizet majd mindent. Princip fogja a fegyvereket és visszarakja őket a tarisznyákba. — És ez mind csakugyan a kettőtöké? — kérdi az öreg Kerovic. Princip bólint és vissza akarja tenni a táskákat maga mellé a padra. — Ha pedig a tiéd, — folytatja az öreg, — akkor azt is tudnod kell,

hogy kell vele bánni? Igaz-e, amit a komám mond, hogy ezekkel a dobozkákkal az egész házat és minket, valamennyiünket, levegőbe lehetne röpíteni.

— Igaz bizony.

— Mutasd meg hát, hogy bánnak az ilyen ördög-masinával.

Principnek mindent meg kell mutatnia, lecsavarja a bomba kupakját, a parasztok mindent, töviről-hegyire, tudni szeretnének. — Az a fontos, — magyarázza Princip, — hogy ha ezt a zsinórt itt begyújtották, ne késsen az ember és idejében hajítsa el a bombát.

— És mire kell neked ez a jószág? — A paraszt és három fia kérdő pillantassad bámul Principe. Az vállat von: — Egy s másra. Vítus-napi üdvölvésekre.

— Kissé keményen van töltve üdvölvésekre, — jegyzi meg az egyik Kerovic fiú. Princip vállat von: — Kemény időket is élünk.

De mikor a tanító a parasztok kérdő, mohó pillantásait látja, nem tudja tovább türtöztetni magát: — A trónörökös Szarajevóba jön és ezt küldik neki Szerbiából.

Princip lassan emeli fel a fejét és nyugodtan néz a megdermedő parasztokra. Mindnyájan hallgatnak, hallani lehet Grabez horkolását és a ház előtt futó forrás csergedezését. Az öreg paraszt egy kasideig levegő után kapkod. — Földönfutóvá teszel minket, — böki ki végre, — komám, téged és ezeket ott vigyen az ördög oda, ahonnan ideküldött benneteket.

— Ó, testvér, ne beszélj így, — védekezik a tanító, — ezek a fiúk életüket kockáztatják, valamennyiünkért. Népünk a megfeszített Krisztus szenvedéseit tűri el és te nem akarsz segíteni azokon, akik meg akarnak menteni minket?

— Átkozott bolond, — pattan fel a paraszt, — de Ha kitudódik?

— Ugyan, hogy tudódhatnék ki? A fiúknál méreg

van, kilövik pisztolyaikat, elhajítják a bombákat — sokan lesznek — aztán beveszik a mérget és soha senki nem veheti ki belőlük a titkot, amelyet hősi sírjukba magukkal vittek.

Az öreg paraszt hosszan néz a két fiúra, fiai az apjuk ajkát figyelik: mi lesz a családfő döntése. Az öreg kemény arca megrándul, lógó fehér bajuszát sodorja. — Csináljatok amit akartok, én semmiről se tudok, megyek aludni.

Mikor az öreg künn van, egyik fia, Blagoje, felsőhajt és megkérdezi, mitévők legyenek most.

Erre Princip nyugodtan az arcába néz és csöndesen mondja: — A ti kötelességetek a hallgatás. A hallgatáson áldás van. Ne féljete, mi sohse fogunk elárulni benneteket. De ha ti elárultok minket, lesz aki megbosszuljon, hamarabb mint hinnétek.

A fivérek kasideig egymás között tanácskoznak, mitévők is legyenek, aztán Blagoje így szól: — Nedjo öcsém viszi be majd magukat Tuzlába, holnap úgy is be kell mennie, mert felsértette a kezét a fejszével. — A fegyvereket ti dugjátok el — mondja a tanító, — mert benneteket senki se fog megmotozni, rólatok tudják itt: kik vagytok, de ezeket a diákokat a kutya se ismeri. És Tuzlában adjátok át a dolgokat Misko Jovanovicnak, a kereskedőnek, és mondjátok, hogy a diákok rövidesen ott lesznek és elviszik majd. — Aztán a tanító még tintát, tollat és papírt kér, hogy levélben közölje a tuzlai kereskedővel mindazt, amit a fivérek nem tudnának megjegyezni.

Most a fiatal Nedjo bátyjához, Blagojehoz, fordul: — Mit szólnsz a dologhoz, bátyám? Vihetem a bombákat és a pisztolyokat?

Blagoje megvakarja a fületövét: — Ezért apánk és a tanító felel majd. Te csak ne törődj semmivel, egyetlen kötelességed, hogy mindarról, amit itt hallottál — Hallgass.

Éjfél tájban Nedjo Kerovic felkelti a két diákot; a fiúk álmosan támolyognak ki az udvarra, ahol egy kis kocsi áll, benne pár köteg szalma s most fogják be a két bozontosszőrű lovacskát. A szél felhőrongyokba burkolja a holdat, a fehér falon a fák sötét árnyai lobognak.

— Ide, üljetek fel, indulunk.

Princip hallja még, mit fecsegnek a parasztok egymás közt a bakon, az egyik katona-koráról beszél, mikor a bosnyákoknál szolgált Grácban, aztán őt is, az elcsigázott Grabez is mély álomba rázza a meg-megzökkenő kocsi. Most hirtelen megállnak, a két fiú felriad és megdörzsöli a szemét.

— Le kell szállnotok, — szól hátra Nedjo, — odaát az a világosság, a lopari csendőrlaktanya. Fogjátok a holmitokat és arra menjetek a mezei-úton, kerüljétek meg a falut. Mi majd várunk rátok pár száz lépéssel a falun túl.

Grabez, amilyen álmos, azt se tudja mi történik, Principnek kell a támolygót átsegítenie a harmatáztatta fűvön. A kocsit elnyeli az éjszaka. Érzik az ösvényt lábuk alatt, meggyorsítják lépteiket, fák árnyai fenyegetnek és a kis határkövek nagy lesbenálló embereknek látszanak. Ugatva ront feléjük egy kutya, aztán egy másik s még mielőtt a kocsizörgés zaja a távolba veszett volna, egész sereg komondor ront elő a sötétlő fák alól. A fiúk úgy megijednek, hogy egy kőtorlasz mögött a csalán közé vetik magukat és moccanni se mernek. Mikor a kutyák végre elhallgatnak, ők is fölugranak rejtekhelyükről, futásnak erednek, meg-megbotlanak zihálva s újra magukra zúdítják az átkozott kutyák dühös ugatását. Most egy mélyvájatú patakhoz érnek, letérnek az ösvényről, mert túl közel vinné őket a faluhoz és lecsúsznak a meredek lejtőn. Princip megcsúszik és a vízbe pottyan. Feltápáskodik és Grabez segítségével áttér a túlsó partra. Grabez pokolba kívánja az egész merényletet, átkozza az órát, amelyben beleegyezett a dologba,

a sírás fojtogatja, vízbe akarja dobni az övét nehezítő bombákat és pisztolyokat, nem bánja, ő hazamegy. Princip, akinek vacog a foga a hidegtől, ujját a karjába böki: — Csönd! Csönd! Ne légy gyáva! — Egymagasságba jutottunk a csendőr laktanya kivilágított ablakaival. — Tovább! — Princip karonragadja elcsüggedt bajtársát és magával cipeli.

— Vigyázat! — Az út felől egy kocsi kattogását hallani s egy ló nyerít.

— Még ez hiányzott, — nyög fel Grabez, — ez aztán végkép árulónk lesz.

— Bolond! Azt hiszed az egész éjszaka téged figyel! Mintha errefelé a parasztok sohse vinnének be árut a tuzlai vásárra?

Most az országút sűrű sávja bukkan elébük, por és lószaga van. És nem messze tőlük, hatalmasan és feketén, a kocsi tűnik fel s rajta a két paraszt.

— Ó, Gavriilo, ó, Gavriilo, meg vagyunk mentve! — ujjong Grabez. A fiúk a széna közé vetik magukat, még gyorsan előrenyújtják a parasztoknak a pisztolyokat és a bombákat, aztán bebújnak a széna alá, hogy kissé megmelegedjenek. A parasztok a lovak hátát veregetik, a gebék nekivágnak az útnak és a kocsi tovaröpl. A sötét erdőkből párázva száll fel a nappal, szél borzongatja meg az ágakat, a réteket burkoló ködből egy tanya tűnik elő, Princip az egyik paraszt vállára ver: — Hé, Nedjo, állj meg! Ez már itt Tuzla, mi kiszállunk. Tudjátok, hová kell vinni a fegyvereket. Mondjátok meg Jovanovicnak, mi is jövünk mindjárt.

A kocsi eltűnt, a fiúk ottállnak egyedül az elhagyott országúton. A szél hátán néhány varjú száll fel a mélyből, lecsapnának, de meglátják a fiúkat és továbbrepülnek. A tanya felől egy fiatal kakas vékony kukorékolása hallatszik.

— Trifko, — szól Princip, barátjába karolva, — le kell mennünk a folyóhoz, hogy megmosakodjunk, így

nem mehetünk be a városba, ragad rajtunk a széna és feketék vagyunk, mint a kéményseprők. Új nadrágot is kell vennem, mert ami rajtam van, szétszakadt, mikor a patakba estem.

Leszaladnak a folyóhoz, kövekkel kaparják le a cipőjükhöz ragadt agyagot, megmossák kezüket, arcukat és leszedegetik a ruhájukhoz tapadt szénát. Grabez előveszi zsebtükrét: — Jó, hogy a szarajevói lányok nem látnak így. Még a tuzlai kincsem se csókolná meg ezt a duplatokámat.

— Ej, mindég a lányokkal van bajotok, — mondja Princip bosszúsan, — úgy tesztek, mintha az egész világon semmi más nem volna, csak lányok és újra lányok.

— És te sose szerettél lányt Gavriló?

— Én? — Princip a fejét rázza. — Még nem volt rá időm. Egy ilyen pópafi mint te, nem tudhatja, milyen sorsra jut a szegény parasztfiú, akit a városba küldenek tanulni. Annak bizony órákat kell adnia, míg a szeme belefájdul — és ilyen fiú nem kell a lányoknak, a lányok nevetni és szórakozni akarnak. De ha az embernek otthon beteg az anyja és az apja azt üzenteti a tanítóval, hogy nem tudja kifizetni, amivel az átkozott törököknek tartozik, akkor elmegy a kedved a lányoktól, akkor más célját látod az életnek, olyat akarsz tenni, hogy az utánad következőknek ne menjen olyan rosszul a sora.

Amikor Princip és Grabez belépnek a tuzlai szerb olvasókörebe, ott találják az ő két parasztjuk közül az egyiket, újságot tart maga előtt, ujjával követi a sorokat, halkán maga elé mormolva olvassa a kerületi választásokról szóló legfrissebb híreket. Most hallja a fiúkat, megfordul, leteszi az újságot és megvakarja a fületövét. Princip látja az arcát, hogy zavarban van: — Átadtad a holmikát? Mit mondott Jovanovic?

— Nem nagyon örült, — mondja a paraszt, — nem bizony, nem akarta átvenni, minket pedig ki akart ker-

gctni a házából. Nem sok hiányzott hozzá, hogy a rendőrséget hívja.

Princip a paraszttal szemközt foglal helyet: — Hát bizony más a szó és más a tett. Ezer szó ér fel egy fél tettel. De neki se segít majd az ördög sem. Hívd ide a kereskedőt, hadd beszéljünk vele.

A paraszt megy és kis idő múlva csakugyan a háziúr lép be, sárga félcipőben, párfömözött szakállkával, a körme lakkozott és hosszúranövesztett kisujjának körme feltűnően sárga. Kezét dörzsöli, mint egy üzletember, ha előkelő vevői érkeztek, tudja mi illik, járt Berlinben és ismeri a saját filmjeiből, hogy mi a módi a nagyvilágban.

— Ezek azok, akiknek a holmiját hoztam, — hallatszik a paraszt nyers hangja.

Princip és Grabez meghajolnak, az egyik örül, hogy meg van beretvélva, a másik, hogy új nadrágja van és így tisztességgel állhatnak helyt e finom úr előtt. De mivel Jovanovic most azt a jéghideg arcot ölti fel, amellyel a kereskedők a nem szívesen látott utazókat szokták fogadni, Princip röviden csak ennyit mond: — Belgrádból jövünk, Bozo Milanovic Sábádból küldött minket önhöz.

A moztulajdonos aggodalmasan néz körül, látja, hogy a paraszt ott áll a háta mögött, rászól: — Te most mehetsz, rád már nincs szükség, — pár koronát ad neki, üdvözetét küldi a priboji tanítónak és türelmetlenül dobolva ujjaival az asztalon, várja, mikor csukja be már az ajtót maga mögött ez az unalmas cimborá.

— Jöjjenek velem az irodába, ide, a szomszédba, ott nem zavar minket senki, ide bármelyik pillanatban bejöhet valaki, — szól a fiúknak. Előre megy, vendégei mögött gondosan lezárja az ajtót és a székébe hanyatlik. Keskeny, nikotinsárga keze nyugtalanul keresgél az asztalon, papírlapokat emel fel s ejt vissza. — Sábádból, — tér rögtön a tárgyra, — másmilyennek látszik ez a dolog.

— De mi azért jöttünk Tuzlába s méghozzá fegyveresen, hogy fogadjuk a trónörököst, — közli Princip is, nem sokat kertelve.

— Hogy fogadják a trónörököst? — Jovanovic sápadt, majd kiugrik a szeme. — Úristen, jóságos teremtőm, kérem magukat, vigyék el innen ezeket a borzalmas dolgokat! Nem tudom megtenni! Igazán nem tudom, nem és százszor nem! Nős ember vagyok, családom van, túlsokat kockáztatnék.

— Mindnyájan kockáztatunk valamit, — feleli Princip hűvösen, — az egyik többet, a másik kevesebbet. Sábádban azt mondták nekünk, hogy ön izzó hazafi, hogy szívesen ment volna el a háborúba a törökök ellen is. Kérem, ez is háború, háború, amelyet egy elnyomott nép öntelt elnyomóival szemben folytat.

— Uraim, önök elfelejtik, hogy a háborúban megsebesülhet az ember, le is löhetik esetleg, de ebben a háborúban felakasztják, nyomorba és gyalázatba dönti feleségét és gyermekeit.

— Mindegy, hogy az ember miképpen áldozza fel magát a szabadságért, — mondja Princip nyersen, — mi például meg fogjuk mérgezni magunkat, ha munkánkat elvégeztük.

Jovanovic ijedten mered a fiatal emberek arcába.

— A holmikát nem vihetjük vissza magunkkal Szarajevóba, — jelentkezik most Grabez is, aki mindezidáig csendesen ült, csodálkozó pillantását barátjára függesztve, — egyik bajtársunk, aki az utat Zvornikon át tette meg idáig és akivel épp az imént találkoztunk, elmondta, hogy a vonaton beszélt egy titkosrendőrrel és az elárulta neki, hogy valamennyi útvonalat gondos őrizet alatt tartják.

— A titkosnak minden titok, — gúnyolódik Princip, — de az ember nem remélheti, hogy mindig ilyen szamarakkal utazik majd együtt. Az ön számára Jovanovic

úr, nincs más választás, segédkezet kell nyújtania nekünk.

Erre Jovanovic felugrik, kezeit, mintegy esküre, a szívére szorítja. — Nem tehetem, igazán nem tehetem, — mondja, — kérem, higyjék el nekem, minden lépésemet kikémelek, a hatóságoknak már régen tüske vagyok a szemében, megfigyelés alatt tartanak, bármerre járjak, tavaly a csendőrség kiutasított Srebenicáról, az ember nem lehet büntetlenül a szokolisták elnöke és a szerb bank igazgatósági tagja, nem lehet izzó hazafi, anélkül, hogy gyanúba ne fognák, de mi mindent meg nem tesz az ember a mi drága Szerbiánkért!

— Nos, itt az alkalom, hogy egyszer többet is tegyünk a puszta szónál és Zivió!-kiáltásnál! — mondja Princip.

— De Istenre kérem, ne felejtse el, egy családapá számára meg vannak vonva a határok! — Én nem állok egyedül a világban!

— Hát jó! — Princip feláll. — A tuzlai gimnazisták nem lesznek más véleménnyel az ön szájhösködéséről, mint mi. Gyere, Trifko, menjünk.

Jovanovic visszanyomja Principet a székébe: — Ne olyan gyorsan, ne olyan hevesen! Idősebb emberben már nincs meg a fiatalság túlhabzó idealizmusa. Hagyjon egy kis időt, hogy valami megoldást találjak.

Princip meghajol: — Kérem. De ne tartson túl sokáig, mert hamarosan indulnunk kell.

Jovanovic fel s alá rohan a szobában és a kezét tördeli: — Érzem, ez lesz a vesztém, érzem, halálos biztosan! — Megáll a fiúk előtt és kurtán végigméri őket: — Magukat még ki se végezhetik, maguk túl fiatalok a halálbüntetésre. Éveik száma megvédi magukat a legrosszabbtól. És ha háborúra kerülne sor, a győztes szerbek még ki is szabadíthatnák börtönükből...

— Nálunk méreg van, minket sohse vethetnek börtönbe, — szakítja félbe Princip a kereskedőt. Aztán

nyugodt pillantása nyomon követi az izgatottan fel s alá szaladgáló kereskedőt: — Hát mi majd segítünk, Jovanovic úr. Majd ideküldünk valakit Szarajevóból, hogy vigye el a holmikat.

— És ki biztosítja nekem, hogy az a valaki nem rendőr-kém lesz? Ki biztosítja?

— Ismertető jelben is megállapodhatunk, — tanácsolja Princip.

Jovanovic kétségbeesetten pillant szét a szobában, szeme egy cigarettadobozon akad meg. — Jó, jó. Mondja meg annak az embernek, aki a holmikért jön majd, vegyen elő egy doboz bontott Stefánia-cigarettát.

Princip felpattan és merev, tágranyított szemmel odalép a hátráló kereskedő elé: — Ne tréfáljon velünk. Mi nem játszani és tréfálkozni jöttünk ide, nincs is arra való kedvünk és azoknak sem, akik Belgrádból ideküldtek minket. Értsen meg végre minket: Egyesülés vagy Halál! Ez a szent ügy árulójának halálát is jelentheti!

Egyáltalában nem tréfáltam, — feleli a kereskedő, akinek reszket a keze, — dehogyis tréfáltam, tudom, hol van a tréfa határa. Amit ajánlottam, komolyan gondoltam. Engem aztán nem kell fenyegetniök. Én tudom a kötelességemet. De ha az ember ismertető jelet választ, az lehetőleg a legkevésbé feltűnő legyen.

— Ahogy gondolja. Az már az ön dolga lesz. — Princip az asztalra támaszkodik és fenyegető, lobogó pillantását nem veszi le a kereskedőről: — De ha csakugyan szívéen viseli a családja sorsát, meg ne próbálja, hogy ellenünk tegyen valamit. Belgrádban olyan férfiak állnak mögöttünk, akik különb tetteket hajtottak már végre, mint, hogy megbüntessenek valakit, aki a szent ügyet elárulta.

Aztán a kalapja után nyúl.

— Nem fogjuk túl sokáig várakoztatni. Rejtse el jól a dolgokat és vigyázzon a szájára, mert ilyen esetekben mindig a legjobb hallgatni. — Aztán az asztalon

keresztül búcsúra nyújtja a kezét a sápadt ember felé és megijed, mert amit fog, olyan hideg, mint egy halott keze.

Konopischt, 1914. június 14.

A csehországi Beneschau pályaudvaráról tarka népvándorlás indult meg a konopishti kastély felé: testes férfiak, akik kabátjukat botraakasztva hordják a vállukon, mint búcsúsok a zászlót, teltkelblü asszonyok nagy fülbevalókkal, egyik kezükkel nyafogó gyereküket fogják, a másikban meg az elemózsiával és sörrel rakott nehéz táskákat és kosarakat cipelik, csípőjüket ringató, a számukra elérhetetlen párisi divatot majmoló segédek, ferdére csapott szalmakalappal a fejükön, rikító nyakkendőben, hegyes gombos-cipőben, sétatálcájukat lóbálva, pocakos vidékiek feszesretömött fehér mellényben, hasukon vastag óralánc fityeg, tábori és piseki polgárok, szigorú, merevarcú és ringó járású parasztok meg parasztasszonyok, keménykötésű katonák, fülükön a virginia, barna derékszíjjuk parfümözött, túl kicsi és túl magas méregkék, csőformájú sapkában és olyan szűkre szabott egyenruhában, hogy a varrásuk bármely pillanatban szétpattanhat, karonfogva mennek a vihogó, vöröskarú, keményhúsú cselédnővel és a menet elején, közepén, végén, majd mindenütt okarina rikolt, dalokat dúdolnak és harmonikáznak.

Jóval a menet előtt egy csapat csizmás sokolista masíroz, sólyomtoll az alacsony kerek sapkájukon, duplasorokban, keményen lépkednek, mint a katonák, mintha már most Brünnbe vonulnának fel a június 28-iki nagy sokolünnepségekre, valamennyi szláv törzs és nemzetiség e nagy testvéri ünnepére. Ott majd meg kell mutatniuk, mit tudnak, mert ott valamennyi szabad szláv birodalom tisztjei lesznek a nézők.

A beneschau pályaudvaron kifogyott már a sör, rekkenő meleg van, nem valami kényelmes volt az utazás a túlsúfolt vonatokon. Egy mókás fickó felkiált: — Állomásfőnök úr! Üzemanyagot! A hölgyek talán csipegethetnek itt a rózsamézből, de én nem vagyok pillangó, se méhecske, se bogár, én sört akarok!

Három csendőr jön szuronyszegezve a perron felől és jól megnézik a kiabálót, de az ügyet se vet rájuk: — Jézus Mária, Szent József, Konopischtban eltűnt három rózsató, három őrt csaptak el másnap.

Mindenki nevet, a csendőrök egyre közelebb nyomulnak a mókacsinálóhoz, de az eltűnik a sűrű tömeg közt. — Kar, kár, — kiált, — hogy mind elhordták már a szép feketesárga, fehérpiros és feketefehérpiros zászlókat és a sok szép pálmát, de hát azok csak a német császár tiszteletére voltak itt. És most látni, milyen koromos a beneschau pályaudvar. És honnan száll ez a sok korom? Mert egész áprilisban egy befűtött, gőzölgő vonat állt itt, hogy valaki későn ne érkezzék Wienbe, ha egy bizonyos személy meghalna ott.

No de ez már sok a csendőröknek is, a tömeg közé furakodnak, hogy a kis embert lekapják, de az már a másik oldalról hallatja újra a hangját: — Sört, állomásfőnök úr! Heda! Kocsma! Mert odaát Konopischtban egy csöpp sincs, a rózsakert olyan gyorsan nőtt, hogy elnyelte az egész kedves városkát a sörfőzdével és a cukorgyárral együtt. Hja, ilyen kertnek nagy étvágya van, egész falvak se fekszik meg a gyomrát!

— Jöjjön csak elő! Igen, maga, maga ott, gyérünk! — A csendőrök le akarják kapni az embert, de nem lehet olyan könnyen átfurakodni a sok kárörvedően nevető ember közt.

Most a menet utócsapata is fürgébben lépked, megszólal a harmonika, a táncoskedvű éhes nép csípőriszálva és nevetve vonul tova a poros országúton.

— Ne szagoljunk bele, ne dugjuk bele az orrunkat

kedves alattvalók! — kiált a kis ember, aki minden pillanatban megfordul, hátranéz, mint egy rák menetel előre és hosszú karjával veri a taktust; — ne szagoljunk bele! — kiált, amikor kökénybokrok, jázmin és vadrózsák mellett visz el az útjuk, — különben ti is szájkosarat kaptok, mint a konopischti ökrök, melyeknek a legszigorúbb büntetés terhe mellett tiltották el, hogy a főhercegi földeken füvet rágcsáljanak szántás közben. Mert ki issza aztán meg a levét? Mi! Hogy csókoljuk meg a szép hölgyeket, ha egy császári-királyi szájkosarat hordunk?

— Ó, te kópé, — duzzog egy csinos lány, — hiszen ez még szép is tőle, hogy amerre csak megyünk, mindenfelé virágzó bokrokat ültetett el!

— Fizess nekem adót, — kiált vissza a kis ember, — virággal ültetem teli az utat, amerre finom kis lábacska ellép!

— Te? Te sörösüvegeket ültetnél és valamennyit egyedül innád ki, — feleli a leány, — nekünk csak a dugót adnád.

Most a park fái közül előtűnik a hatalmas gránit-tömb és a nagy kastély, elhallgat a harmonika és az énekszó.

— Fiúk, játszatok, fiúk, énekeljete, — szólal meg egy öreg falábú, viseltes katonakabátot hord, mellét érmek díszítik, — ő szereti a muzsikát, nekem is sokszor mondta, hogy játsszak neki.

— A kamara és udvariművész úr mankójával hegedült a feketére lakkozott lábán?

— Verklin, te szemtelen taknyos! A verklit mindennél jobban szereti! Most azonban, Isten verje meg őket, csakúgy tódul ide a sok verklis Prágából, tele vannak hamis hadiérmekekkel, nem üzlet már itt játszani. De régen, amikor még egyedül voltunk, mi, beneschauiak, jól ment sorunk.

— És mért nincs az udvari karmester úrral a verklizenekara?

— Mert a magunkfajtának is van pihenőnapja. Ma azért vagyok itt, hogy én élvezzek. Ma nem vagyok szolgálatban!

Most elől a vörösinges sokolisták befordulnak egy mezei útra, Isten tudja, hová menetelnek. Egyre több a csendőr, minden fánál áll egy, a mókáskedvű fickó elhallgat, mert bárhogy süt is a nap széles e táj felett, a kastély közelében minden hűvösebb, mintha felhő volna árnyékot a mezőkre.

Hiába hallotta a nép ezerszer is, hogy minden Habsburg vérszopó, idióta, két balkezes és gazfickó, hiába jut eszükbe, amit egy képviselő mondott évekkal ezelőtt Ferenc Ferdinándról: az ember keveset vár egy Habsburgtól, akinek Ferenc a neve, de olyantól, akit teljes nevén Ferenc Ferdinándnak hívnak, végkép semmi várnivalója nincsen a cseh népnek; hiába jár ez szájról-szájra és még ezer más csípősnyelvű történet, elnémul az ember, ha a Habsburgok közelségébe ér, — és nemcsak a csendőrök miatt, nemcsak azért, mert emberemlékezet óta a vicclapok se teheték gúny tárgyává a császári ház tagjait, nem csak azért, mert ez a ház egy alkotmányos államon belül több védelmet élvez, mint amelyet egy abszolút monarchia nyújthat az uralkodójának — mint a gyerekek, akik szigorú tanítójukhoz mennek, elnémul a sokaság és lassan osonnak be a kapun a csendőrök sorfala közt.

A park szédítő illatot áraszt, a nagy rózsakertiben az emberek, egymás hegyen-hátán, leveszik a kalapjukat, mintha templomban volnának, megilletődöttek és szavukat veszi a szinte fájdalmas látvány: ennyi virágzó, önmagát pazarló, csendes szépség. Merre a szem ellát, minden színű és nagyságú, lángoló és mégis selyempuha rózsákkal mintázott tarka szőnyeg terül el, százféle illat keveredik szívszorító kábulattá. Az emberek lehajolnak és úgy emelik fel a lehullott virágszirmokat, mint a pénzt, a feketébe játszót, a sötétvöröset, a pirosat, a sárgát, a

fehéret, beszívják illatukat, tenyerükbe teszik a könnyű kagylókat, esetlen kezükkel dörzsölgetik a selyempuha gyöngéd leveleket, ajkukkal viszonozzák ez illat és szerelemszötte lágy csókokat. A lányok hagyják, hogy a tarka levelek behulljanak a ruhakivágásukba, a szigorú parasztasszonyok fekete imakönyvük lapjai közé helyezik, a szentek képei mellé, és a prágai gavallérok sajnálják, hogy nem ajándékozhatnak kedvesüknek ilyen hosszúszerű rózsákat, hogy a hajukba tűzzék.

Az illatozó, ragyogó, tarka térségből szökőkutak csillognak elő, köobeliszkek magasodnak fel és nagy-magasán a virágtenger felett egy hatalmas oszlop hordozza a messziről eltalált, szép keresztény Apollónak, a szenvedő, illatkörülengte szent Sebestyénnek fájdalomtól görnyedt alakját. Kővázákban téli magyalfák és virágzó kaktuszok, Lukas von Hildebrandt barokkvonalakban bájosan kígyózó rácsai, fölöttük birkózó, pufók Ámorkák díszítik a széles teret, a kövek világos színe érdekesen válik ki a rózsák tarkaságából. Fehér kavicsutak kígyóznak a virágcsodák közt, az emberek némán mennek, kéz a kézben, sóhajtoznak, nyomja őket ez a nagy pompa és olykor némán pillantanak egymás vállán át, fel, a hatalmas gránitsziklákon széles területű kastély felé, amely túl a tölgyek sötét koronáján, úgy borul a kert békéje fölé, mint egy fenyegető felhő.

No lám, a sokolisták is itt vannak, ők se állhattak ellen, büszkék erre a rózsakertre, mert Csehország szívében fekszik, önérzetesen sétálnak ezeken az utakon, melyeken tegnap még a német császár és Este sétálgattak fontos beszélgetésbe mélyedve. Csak Csehországban virágzanak ilyen szépen, csak Csehországban ilyen ragyogóak a rózsák.

Igen, még a mókáskedvű fickónak is, aki annyira vágyott a sörre s akire most senki se hallgat, el kell ismernie, hogy finom kertecske ez a kert, szépek ezek a virágok és hogy nem lehet egy napon emlegetni az elnyelt cukor-

gyárral és sörfőzdével. Az emberek jobbra, balra bólogatnak és lábujjhegyen mennek tovább, hogy ne zavarják a tántorgó, édességtől ittas pillangók röptét. — Egy fecskefarkú! Egy fekete pillangó! Egy tengernagy! — kiáltanak fel a gyerekek, de egyik anya se engedi el nyugtalan kínzószellemének a kezét, nem akarnak összetűzni a sok kertésszel és erdésszel, akik ott állnak minden bokor előtt. Az emberek elvesznek ebben a nagy parkban, amely olyan messzire nyúlik, hogy a főherceg kastélya tornyából éppen elláthat a végére, az embereket nyomasztja a sötét sziklákon magasranyúló komoly kastély, el-eltűnnek az ábrándos holdvilágszínű ezüst- és kékfenyők között, amelyek olyanok, mintha valami meseország földjéből nőttek volna ki, lassan és ünnepélyesen mennek el a bütykös tölgyek csoportja előtt és a kedvesen mosolygó nyírfa-soron át, melyek között sötéten panaszkodó vérbükkök állnak. Csöndes, sohselátott virágokkal szegélyezett tavak mellett haladnak el, melyeken sárgás bányadát levelek úsznak és büszke hattyúk siklanak tova, mohás, puha erdei utakon mennek át, fácánok rebbennek fel előttük, lomha dämvadak menekülnek el és az egyik réten egy páva terjeszti szét tündöklő szárnyát, amelyben a világ minden hiúsága és pompája benne ragyog. Ó, az élet olyan nagyszerű és vidám, de tökéletes akkor volna, ha az ember megsimogathatná a szarvasokat, szedhetne magának egy pár szál virágot és a réten tarkálló pávatollak közül is elvihetne egyet. De így, ahogy most az ember átmegy ezen a paradicsomon, csak vadul dobogó szíve, sóvárgó szeme van, keze nincs.

S most íme jön maga az úr, mind e szépség ura, most fordul be vadászhintója az útkanyarnál, pillantása átsuhan a felsorakozó, tisztelgő, vasárnapiasan kiöltözött dragonyosokon és gyalogosokon, akik feszesen állnak térdelhajtó párjuk mellett, aztán a levett kalappal félreálló polgárok felé fordul. — Hogy tetszik Kono-

pischt? Tetszik? No ennek igazán örülök. Szépen virulnak a rózsák, úgy-e? De sok munkába is került ezen a talajon. Nohát, mától kezdve minden évben látogathatják majd a parkot pár napig — örülök, hogy tetszik maguknak.

Egy kisfiú, akinek félhosszú nadrágja a lábikrájáig ér, elbújik az anyja mögé és keserves bögésbe fog. — Jézus Mária, Szent József, a gyerek! Hallgatsz el rögtön! Hallgatsz el rögtön, rossz fiú! Soha többé nem hozlak magammal! — siránkozik a kétségbeesett anyja.

— Hagyja csak sírni, — mondja a főherceg, — nekem is vannak gyermekeim, tudom, mi a gyermek. Mire megnősül a fiú, addigra minden rendbejön.

— Hallod, Franto, — kiált az anyja. — Hallgatsz el mindjárt! Ne hozz szégyent rám, hiszen nem bánt senki! — De a gyerek csak nem hallgat el és a piseki polgárok fejükbúbjáig szégyellik magukat, amiért közösségük e fiatal tagja ilyen szégyent hozott rájuk. De mivel a főherceg nem kérdezi meg a kis szörnyeteg nevét, talán el fogja felejtteni ezt a közbejött kínos kis esetet és nem fogja a pisekiek orra alá dörgölni, mint ahogy szokta különben, hiszen az egyik kolostortól, amelynek temploma piszkos volt, visszavette a régi oltárt, amelyet ajándékba adott, — mert disznók, akik nem érdemelnek semmi jót.

Ferenc Ferdinánd most nevetve fordul a katonák felé, a régi hadsereg legrégebb ezredeinek fiatal harcosaihoz, a 28-asok, 11-esek és 35-ösök cseh legénységéhez. Konopischt a wallensteini kastélyok egyike és ezek a legények Wallenstein régi ezredeiben szolgálnak. De a főherceg most nem kifogásolja a túl szűk egyenruhákat, sem a túl magas, méregkék sapkákat, a fiúkat megkérdezi, ki a parancsnokuk és a fiúk csodálkoznak, milyen jókedvű, bár odaát a kis síró görcs még mindig akkorákat ordít, mintha a fogát húznák. És a fiú alighanem

csak azért kiabál, mert szülei otthon, ha rosszkodott, a gonosz Estével fenyegették.

A főherceg most felteszi zöld vadászkalapját és tovahajtat. Ostobaság, amit az újságok írnak, gondolja magában. Ezek az egyszerű emberek itt egyáltalában nem látszanak olyanoknak, mint akiket felingereltek, — nevetnek, néznek, mindenben csodálkoznak és látni lehet rajtuk, hogy őszintén örülnek. Hiszen tegnap Vilmos császár is fölöttébb hízelgően nyilatkozott a rózsákról és a fegyvergyűjteményről, de kedvesebb neki ezeknek az egyszerű embereknek néma csodálata. Minden hamis, minden ostoba. Ezek a dragonyosok, akik kétévvel ezelőtt fosztogattak még, mikor a Balkánháború idején mozgósították őket, ezek a 28-asok, akikre mindig csak szidalom és panasz hallatszik, milyen jól festettek ezek a fiúk, milyen frissen és fürgén felelgettek. Dehát senkise vesz fáradságot, hogy ezekkel az emberekkel foglalkozzék, hagyják, hogy minden menjen a maga útján, pedig milyen könnyű lenne mindent a helyére tenni, rendet teremteni végre.

Fenn a kastély terraszán, a rózsákkal futtatott fal előtt, áll a hercegnő három gyermekével és a távozó emberek után pillant. A gyerekek már rég nem láttak ilyen iszonyúan sok embert egyrakáson, úgy érzik, vidám nap volt ez a mai. A kis Ernő öntelten integet néhány dragonyos felé, akik szemtelenül viszonzják a köszönetét. Beneschau felől idehallatszik a vonat füttye, az országútról énekszó csendül.

— Má roztomilá Barusko,
Vem me sebou na luzko.

Olyan dallam ez, amelyet mindjárt az éneklőkkel együtt dudol az ember, a gyerekek is rákezdik és a hercegnő is velük dúdol, bár aligha tenné, ha értené a szöveget:

— Babuskám, aranyvirág,
Ágyacskádba végy be hát.

A tömeg felszabadul a tilalom alól, okarinák hangja rikolt fel, harmonikaszó felel rá — errefelé kőműveszongorának vagy poloskalapítónak is nevezik — és túlkiáltja a tücsköket, mint ahogy a sok-sok parázsló cigaretta is túlragyogja a jázmánbokrokon világító katicabogarakat. Ó, egy ilyen sláger, a tömegnek ilyen kedvenc nótája:

— Má — ordít egycsapásra mindenki és gyorsabban folytatja: — roztomilá Ba—rusko ...

És a babuskák szorosabban simulnak éneklő gavalérljúkhoz.

Most Ferenc Ferdinánd lép ki az erkélyre és könnyedén megsimogatja a három gyermekfejet: — Jól ment, Zsófi, nem történt semmi. Kár, hogy már régebben nem jutott eszünkbe ez az ötlet.

A hercegnő felpillant és megsimogatja férje kezét:

— Ha örülsz neki.

— Hát ne örüljek! No de lett is valami ebből a romhalmazból. Emlékszel, milyen volt, amikor átvettük? Vili tegnap majd elhült a csodálkozástól. És ez a kastély évről-évre jobban a szívemhez nő.

— Én is itt érzem magam a legjobban, Franci.

A főherceg bólint: — Igen, itt leltünk először igazán nyugalomra a hajszában, amelyet ellenünk indítottak.

A hercegnő kis oldalpillantással figyelmezteti Ferenc Ferdinándot a gyerekekre. — Ó, hát még mindég itt vagytok. Menjetek szépen, feküdjetek le; majd még bemegyek hozzátok elbúcsúzni.

A gyerekek kezetsókólnak szüleiknek, a kis Ernő meghajlik, hogy fűrtjei a homlokába lógnak. Miksa és a kis Zsófia nevetnek a testvérükön és a szülők velük nevetnek. Aztán távoznak a gyerekek, halkán dúdolják a cseh slágert.

Ferenc Ferdinánd karját felesége csípője köré fonja:

— Ha visszajövünk Boszniából, elmegyünk majd a gyerekekkel Blühnbachba és két-három hétig semmivel se törődünk.

— Nem maradhatnánk itt az elutazásig?

— Szívem, Chlumetzbe kell mennem a galamblovészetre.

A hercegnő lehajtja a fejét, nincs ellenvetése, de ilyenformát gondol: mindig lövöldözni, mindig lövöldözni,

— Ha nem utaznánk Chlumetzbe, kincsem, itt egyszerűen nem bírnám ki a nyugtalanságtól.

— Tulajdonképen mért nem mondtad le ezt a boszniai utat?

— Schönbrunnban szinte a szájamba rágták, — mondja a főherceg sötéten, — de te tudod, hogy semmit se gyűlölök jobban, mint a meghunyászkodást. Hiszen mindnyájan csak arra vártak, hogy elhalásszam, ő még örült volna is neki, de ebben az államban úgyis annyira meghunyászkodik mindenki más, egy, legalább egyetlenegy ember maradjon, akinek szilárd az akarata.

— Még szerencse, Franci, hogy magaddal viszel. Nem volna különben egy nyugodt pillanatom.

A trónörökös megsimogatja felesége kezét: — Tudom, Zsófi, te és a gyerekek, csak ti maradtok, akik sohse fogtok elárulni engem. Különben! A többieket kiismerem, amikor beteg voltam, éppen csak hogy élve el nem földeltek.

A hercegnő feláll: — Talán hiába félünk, talán nem is lesz lenn olyan forróság. Idén hűvös a nyár.

— A hőség, Zsófi, az volna a legkevesebb. De örökösen ez a siralom, ez a panasz, ha az ember csak kiteszi a lábát, És aztán — felemeli a két egymáshozszorított öklét — hogy az ember itt álljon megkötözött kézzel és ne tudjon segíteni, látó szemmel végig kelljen néznie, hogy ereszkedik mindenre ujjnyi vastagon a por s miképpen hanyatlik halálhoz hasonlatos álomba — ez az,

ami beteggé tesz, ennek a mérge és haragja. Tegnap a német császár, — azt hiszi, nem érzem azt a szánakozó lenézést, amellyel irántunk viseltetik, — csodálkozott, hogy személyemben nem egy idiótát ismert meg, de ez, ez rág belül, látni, ahogy ez a birodalom széthull, és olykor azt hiszem, néhány tiszt és én, mi vagyunk az utolsó osztrákok, akik még akarunk valamit.

— Te majd felrázod őket, Franci, te még mindent meg fogsz menteni!

— Zsóf, ha az ember túl van már az ötvenen és még mindég nem végzett semmit, bizony elveszti a bátorságát.

— A te gyűjteményeid, Franci! A te mintagazdaságaid! Csak mint földesúr többet csináltál, mint bárki más.

— Mint magánember. Dehát valami több is volnék!

— Amit mint magánember csinálsz, a gyermekeinknek válik majd hasznára.

Ferenc Ferdinánd megborzong: — Ránkhűvösödött, Zsóf, menjünk be.

Ferenc Ferdinánd lassan megy át az alsó kastélyterraszon berendezett György-galérián, amelybe minden országból és minden korból mindent összehordatott, amelynek valamiféle vonatkozása van Szent Györggyel, a sárkányölő lovasszennel. A falakon szőnyegek és szobrok között festmények és tányérok függnek, a vitrinekben ércek és különféle György-tallérok végesvéig az egész hosszú teremben. A főherceg, aki a professzorokat és a szakembereket ki nem állhatja, mert bonyolulttá teszik az egyszerű dolgokat, ezt a sok holmit egy vele mindenben egyetértő szobrásszal állíttatta össze, a főherceg különben megveti a szobrászokat, a kőművesekre esküszik, ki nem állhatja a festőket, akiket az újságokban dicsérnek, mert a művészet csak arravaló a számára, hogy házát és államát magasztalják és díszítsék. Nem érdeklí, mit akarnak kifejezni ezek az emberek a mű-

vészetükben, lelke mélyén megveti őket, érzi hogy az idő ellenséges mindennel szemben, ami monarchikus. Nem akar mindenben részt venni, mint Vili, méltóságán alul volna és semmi kedve sincs, hogy lealacsonyodjék. A főherceg magányos, mint ahogy majd minden Habsburg magányos volt, de ő szenved ebben a magányban, ebben a trónra való várakozásban. A legiszonyatosabb azonban az, hogy érzi, minden a világon olyan egyszerű lehetne, mint egy nyugodtan élő család, csak a varázsszót kéne tudni hozzá. De ha az ember nem végezte el Istentől kijelölt feladatát — amelyet el kell végeznie pedig — se élni, se meghalni nem tud. Mert magasan az ügyvédek és a népek kicsinyes perlekedései fölött — és a népek többnyire ügyvédekkel és zugírásokkal képviseltetik magukat — még a papok is megfélemlenek hivatásukról és belevegyülnek az utálatos civakodásba — fenn, a trónon, ott legyen is magányos az ember, a magány csak azt nyomasztja, akinek meg van kötözve a keze.

Ferenc Ferdinánd kinyitja az egyik ablakot és lenéz a kertbe. Az esti szél rózsailatból szőtt felhőt hajt feléje. A nagy tavon, amelynek elsötétedő felületére egy szomorúfűz sír le, két komoly hattyú siklik. Borostyán, oly idegen mint a neve, sötétíti el a felzúgó juharfa világos törzsét.

Két császár sok, császár csak egy lehet — a német nemzet szent római birodalmáé. Protestáns császár lehetetlenség, ez is annak a nacionalizmusnak a gyümölcse, amely egész Európát romlásba fogja dönteni, protestáns császár csak egy parancsoló rebellis az igazi és egyetlen urakodóhoz képest. De ha a főhercegnek sikerülne, előbb mint Ausztria császáranak, később azonban, mint a helyreállított nagy birodalom uralkodójának, hogy békét teremtsen a saját országaiban — és aztán a világban is, akkor nyugodtan halhatna meg az ember, mert férfimunka volt, amit végzett.

Most hallani a parkőrök füttyét. A kertet lezárják. A tavakból felszáll a köd és holdfény ömlik el a juharfák sötét koronái felett. Wallenstein egyik hajdani kastélyából egy főherceg néz ki álmodozva az ablakon, Csehországban van ez a kastély, abban az országban, amelynek kezében van az eljövendő nagy német birodalom kulcsa.

Tuzla, 1914. június 14.

Ugyanazon a vasárnapon, amikor Konopischtban először nyitották meg látogatók számára a főhercegi rózsakertet, Misko Jovanovic ott ül reggel a dolgozószobájában és néhány hátralékos ügyét intézi el. Tegnap volt Tuzlában a Sokol-nap, összeállították azoknak a listáját, akik június 28-án Brünnebe mennek majd, sokat politizáltak és egy keveset tornáztak, és este, mozielőadás után, még sokáig együtt ültek a kocsmában. Veljko Cubrilovic, a tanító és a priboji pópa is ott voltak; különben a tanító ma ebédre is eljön, Jovanovicné meghívta a feleségével együtt.

Jovanovic most ijedten összerenzen, eldobja tollát, hogy legurul az asztalról, és mint egy remegő nyílvevessző a padlóba fűrődik, izeg-mozog a székén és az ajtóra mered. Ott áll ijedt kicsi felesége és egészen halkán mondja: — Misko, egy fiatalember van itt, beszélni akar veled.

— Sokolista? Jöjjön be. Tudod, hogy nem szenvedhetem ezt a lábujjhegyen-járkálást. És mégkevésbé az örökös szemrehányást az arcodon.

— Nem idevaló ember. Még *sose* láttam Tuzlában.

— Egy kicsi, szélesorrú fekete?

— Egy magas szőke — az orrát nem néztem meg.

— Menj és küldd be.

Csak tudná az asszony, mi van Miskoval, miért

rezzen össze minduntalan, miért ugrik fel éjjel, miért nem alszik, miért rohan fel minden pillanatban a padlásra! Hiszen már alig meri az ajtót kinyitni, alig mer hangosan szólni. Mindég tekintettel volt a férjére, mert olyan ember, aki három nyelven olvassa az újságokat és nagy dolgot forral a fejében. Még barátjával Veljkoval, a tanítóval se beszélt tegnap este a kocsmában, ezért hívta meg mára ebédre a tanítót, talán az ő révén mégis csak sikerül megtudnia, mi nyomja Miskot.

A folyosón a magas szöke emberbe ütközik, aki fehér kezeinek sovány ujjait dörzsölgeti és zavartan mosolyog rá halványkék szeme sarkából. — Ott benn ül az uram, — mondja gyorsan és tovább megy. A lépcsőn megáll, megvárja amíg nyílik az ajtó és hallgatózik. Hall is egyet-imást, de semmit sem ért abból, miről is beszélnek igazában a férje és az idegen.

Jovanovic az íróasztal mellett áll, a hosszú sápadt ember lassan közeledik feléje, elővesz egy doboz Stefánia-cigarettát, néhányszor megforgatja a kezében és az asztalra teszi. Aztán a fejét kissé oldalt billenti, mosolyogni próbál, kezeit dörzsölgeti és hallgat. A kereskedő behunyja a szemét és idegesen babrálgat a szakállán. Az idegen most torkát köszörüli és halkan így szól: — Dániel Ilic a nevem. A dolgokért jöttem.

— Milyen dolgokért? — dadogja zihálva a kereskedő.

— Ezekért a dolgokért, — mondja a fiatalember és a cigarettadobozra mutat az asztalon.

— És hogy akarja elvinni innen ezeket a dolgokat?

A fiatalember kicsit körülnéz a szobában: — Legjobb ha a dolgokat egy dobozba csomagolja — talán egy cukordobozba, az nem feltűnő.

— Várjon itt egy keveset, előbb még fel kell mennem a padlásra, hogy lehozzam a dolgokat.

A fiatalember Jovanovic kabátujjába kapaszkodik:

— Várjon csak, várjon még. Hogy akarja ezeket a dolgokat a vasútra vinni?

A kereskedő elereszti az ajtókilincset: — Én? Hiszen ezért van ön itt! Már hogy vinném én ezeket a dolgokat a vasútra?

— Már pedig, hogy én vigyem, az lehetetlen, — mondja a fiatalember, — ezt be kell látnia, Jovanovic úr. Még soha életemben nem voltam Tuzlában, ha a rendőrök meglátnak engem ekkora csomaggal, igazoltatnak, megtalálják nálam a dolgokat, tudni akarják, hogy kerültek hozzám és nekem felelnem kell majd a kérdéseikre. Látták, hogy az ön házába mentem, sejthetik, hogy jutottak hozzám ezek a dolgok — és így minden kitudódik.

Ó ti szörnyű emberek, — kiált fel a kereskedő, — milyen szerencsétlenséget hoztok még rám és a házamra!

Ilic ujját az ajkához érteti: — Ne olyan hangosan! Ne olyan hangosan! Még meghallják! De ha ön ezzel a dobozzal Dobojba utazik, ahol majd átveszem öntől, ez senkinek se tűnhet fel. Önt ismerik, tekintélyes ember itt, egyetlen csendőrnek vagy rendőrnek se fog eszébe jutni, hogy megkérdezze önt, a kereskedőt, mit visz ebben a dobozban.

— No jó. Ezt még megteszem. Mutasd az ördögnek a kisujjad és elkapja az egész kezéd. De aztán elég, ne halljak többé rólatok.

— De ezek a dolgok, — nevet Ilic maga elé, — olyan lármát csapnak majd, ember legyen, aki annyira be tudja fogni a fülét, hogy semmit se halljon belőle.

Jovanovic összeráncolja a szemöldökét: — Hát csakugyan komolyan gondolják — ezekkel a dolgokkal?

— Komolyan bizony. Borzalmasan komolyan.

— És mi lesz velünk? — kérdezi a kereskedő.

— Sokan vagyunk. Mindenki kap valamit a cukor-

dobozból. Legalább egy szál rózsát a fogadtatásra. Hosszú sorban fogunk állni.

— És ön is ott lesz a fogadtatásnál? Ön is közreműködik?

Ilic kitérő kézmozdulatot tesz: — Indirekt. Én leszek a vezetője az egész vállalkozásnak. Én választottam ki a többi embert is, volt gondom rá, hogy egy horvát és egy mohamedánis legyen köztünk — jelen leszek és mindenre ügyelni fogok.

A kereskedő éppen meg akarja jegyezni, hogy ez nem is olyan ostoba dolog, ha az ember ilymódon távol tudja tartani magát a tulajdonképeni veszélytől, de aztán mást kérdez: — Mi az ön foglalkozása, Ilic úr?

— A török háború előtt tanító voltam Focában, de nem bírtam ki, hogy kis gyerekekkel bajlódjam, mikor a férfiak ideje érkezett el. Belgrádba mentem, onnan a frontra, sanitéc voltam és azóta már csak Szerbiáért és a mi szent ügyünkért élek,

Jovanovic gyorsan kezét nyújt a hajdani néptanítónak: — Hát akkor a viszontlátásra Dobojoban. Mert, ugyebár, külön-külön megyünk ki majd a pályaudvarra. Az ember tanulhat öntől óvatosságot.

A tanító, a tanító felesége, a kereskedő, a kereskedő felesége és annak húga ülnek együtt az ebédnél. A három asszony szomorú pillantásokat vet a férfiak felé, akik olyan furcsán viselkednek, de kérdezni egyikük se mer. Most Jovanovic közelebb hajol a priboji tanítóhoz: — A diákok elküldtek a dolgaikért, de nekem kell vonatra tennem és Dobojoba szállítanom azokat.

— Tehát mégis! Ezek a kőből és acélból való szívek! — Többet nem mond a tanító és több szó nem is esik az asztalnál.

Kis idő múlva Jovanovic egy fehér papírba csomagolt cukordobozzal tér vissza, a tanító furcsán félénk pil-

lantást vet a csomagra és elbúcsúzik, a kereskedő pedig megkéri sógornőjét, aki aznap akar hazautazni Mosztárba, menjen előre a pályaudvarra ezzel a csomaggal: — el ne ejtsd, fényképlemezek vannak benne, el ne lopják, nem az enyém. — ő maga egy havelockot vet a karjára, bár napos, meleg idő van és lassan követi sógornőjét. Már közel a vonatindulás ideje, a kereskedő ide-oda szaladgál, látni szeretné, merre ül a sápadt tanító, de sehol se találja, erre aztán beszáll a sógornőjével. A szakasz tele van emberekkel, a sógornő a poggyásztartóba teszi fel a csomagot, de a kereskedő leemeli és a pad alá helyezi. Elindul a vonat és az asszony nem tud sógorával egy értelmes szót se váltani, mert az minden pillanatban összerезzen és remegni kezd, ha valaki belép, legyen az bár egy fagyaltot vagy cseresznyét áruló gyerek.

Végre Dobojsba érnek, ahol a szárny vasút a boszniai fővonalba torkoll. A pályaudvar kissé kiesik a régi török városból, amelynek korhadt erődítménye fenyegetőleg tűnik fel a dombtetőn. A kereskedő mosztári sógornőjének szerencsés utat kíván, veszi a csomagját, ráteszi a havelockot és kiszáll.

Ide-oda szaladgál a Perronon, majd kinézi a szemét, de sehol se látja a hajdani tanítót. A váróterembe rohan, onnan ki a pályaudvar előtti térre, de az átkozott, óvatos Ilic nincs sehol. Ó, csak már megszabadulna ettől a pokoli csomagtól, csak átadta volna már a holmit!

Ki az a hosszú, sovány ember, aki ott megy? A csomagot leteszi a váróterem asztalára, beburkolja a havelockba és az ember után szalad, szólítja, kiált neki, de mikor a hosszú alak csodálkozva megfordul, kiderül, hogy korántsem Ilic. A kereskedő rogyadozó térddel ntegy vissza a váróterembe: ott hever ez a pokoli csomag, legszívesebben otthagyná, hogy a legközelebbi vonattal visszautazhassák Tuzlába. Odalép az asztalhoz, óvatosan körülnéz, karja alá veszi a havelockba burkolt

dobozt és átmegy az egyik kereskedőhöz, akit azonban, — ördög és pokol, hogy ezen az elátkozott napon semmi se sikerül — nem talál otthon. Szerencsére eszébe jut egy szabó, aki azelőtt Tuzlában élt, most pedig Dobojban, ahhoz köszönt be a boltjába. — Jónapot Joksic, no egyszer én is eljöttem megint Dobojba. — A szabó ott ül munkája fölé hajolva a székén: — Isten hozta, — mondja, — igazán ritka vendég. — Néhány fuvar fát hoztam, azt akarom felfűrészeltetni és eladni. Tudsz nekem munkásokat szerezni? — így folyik a beszélgetés egy ideig, Jovanovic el van szörnyedve, mekkora munkabéreket kérnek Dobojban, de aztán enged, mert nem sok ideje van, mindent rá kell bíznia a szabóra, mert a legközelebbi vonattal haza akar utazni. — Most megyek enni. Itt hagyhatom a köpenyemet és ezt a csomagot? Nem az én holmim, egy fiú jön majd érte, az elviszi.

— Uram, én ebédidőre bezárom a boltot, — mondja a szabó.

Erre Jovanovic, Ivóra, egy kis göndörhajú, meztél-lábas fiúcskára mutat, aki ott kuksol a földön és rongyhulladékkal játszik: — A kicsike talán itt maradhat, akkor nem kell bezárnod. — A szabó kérdő pillantást vet a tuzlai kereskedőre, de Jovanovic kitér a pillantása elől és egy koronát tesz az asztalra: — Ezt a fáradozásodért adom és mondd csak meg Ivónak, figyeljen szépen, egy magas, sápadt ember fog jönni, de a gyerek ne babrálgassa a csomagot, üveg van benne, könnyen törik.

Jovanovic visszasiet a pályaudvarra, ahová épp akkor fut be a következő tuzlai vonat. Ebből aztán Ilic is kiszáll, óvatosan körülnéz és egészen lassú léptekkel elhalad mellette, anélkül, hogy felnézne rá. Jovanovic utána megy és egy alkalmas pillanatban odasúgja neki, hová menjen a csomagért, Ilic bólint, Jovanovic raieszsziról követi és látja, hogy a tanító bemegy a boltba és kis idő múlva kijön, hóna alatt a csomag. Elmennek egymás mellett, egyikük se köszön.

Úgy — és most Ilic ott ül a szakaszban csomagjával, osszerezzen, ha a pályaudvarok perronján csendőrt lát, ha a kalauz átmegy a kocsikon, ha egy újonnan felszállt utazó lép be a fülkébe azt hiszi, hogy mindenki a nagy, fehér papírba csomagolt dobozt nézi az ülés alatt. Maglajban egy cigány száll fel a vonatra, sorra járja a szakaszokat, játszik és tovább áll, ha megkapta a maga rézgarasát vagy egy porció szitkot, kinél hogy. Hátul, a negyedik osztályban, mohamedán asszonyok szállnak fel, bugyogójukat eltakaró világos gallérköpenyben és arcukat fekete fátyol födi. Iliccel szemközt egy öreg asszony foglal helyet, mozdulatlanul bámul ki az ablakon és magas fejhangon dúdol, szinte úgy hangzik mint egy imádság, olyan monoton, egyszerű és mégis szívbemarkoló. Ez megnyugtatja Ilicet, látni szeretné az öregasszony arcát, de az eltakarja ráncos barna kezével. Vranduk mellett haladnak el, amelynek régi török házai sziklákra vannak építve, mint a fecskéfészkek. Itt, Dobó jban, Maglajban mindenütt láthatók a hajdani török uralom korhadozó jelei és az újtörökök új katonai-táborai. Csakugyan, ilyen országban, mint Bosznia, nem is lehet más dalokat énekelni, mint amilyet ez a vénasszony dúdol, mert gyászos, szegény vidék ez, amelyet Ilic elvonulni lát maga előtt a távírópóznák vándorbot jái közt. Nem szerbül beszélnek-e valamennyien, Boszniában és Hercegovinában, nem egy törzs fivérei és fiai-e mind? És mégis ellenségeskedés és bizalmatlanság húzza kétfelé a testvéreket, mert egyrészt az igazhitű egyház, másrészt az Islam hívéül vallja magát. Ez a régi Bogumil-átok, ugyanaz a sors, amelynek keresztjét a rutének hordják odafenn, északon, akik szintén nyugat és kelet, a latin és a görög egyház közé ékelődtek. Még a törökuralom előtt megpróbálták a magyarországi latinok és más pápai kereszteshadak, hogy Boszniát kiragadják a bizánciak hatalmából, de csak azt érték el, hogy a nép mindkét egyházat otthagya és a saját bogumili hitval-

lását követte. Így váltak iszonyat tárgyaivá úgy a görögök, mint a latinok számára, mind a két egyház üldözte is őket, nem csoda hát, hogy amikor a törökök az országra jöttek, megváltóként üdvözölték s omoltak a karjaikba. És így esett meg, hogy míg mindenütt a világon visszaverték a törököket, Bosznia, amely szerb föld, iszlám maradt és szerencsétlen lakosai most is csak félig örültek, hogy leverték az ősi ellenséget. És a Habsburgok, akik hajdan a törökök leghatalmasabb ellenségei voltak, most török stílusban építik itt a városházát, ahol lehet, a törökök pártját fogják, támogatják a bégeket, a szláv törököket és az agákat, a török ősnemességet, holott ezek kiszipolyozzák a szerb földmunkást, a földnélküli parasztot és a szegény bérlőket, mialatt odaát a királyságban él a szabad szerb paraszt.

És most Ilic is kinéz az ablakon és maga elé dúdolja:

— Rudin, szerencsétlen Rudin,
Idegen vagy saját honodban...

Ó, Ilic olyan ember, aki idejét olvasásra használta fel. Andrejev „Hét akasztottjánál“ omlottak a könnyei, a szülők búcsújelenetét kívülről tudja és baráti körben elég gyakran elő is adta, Ilic Kropotkint is olvasta és Herzen szavait jelszóul választotta: — Ausztria a legerkölcstelenebb államalakulat és csak az mentheti meg a szlávokat, ha a földgolyóról végkép eltűnik.

Ilic egyszer már megkísérelte a sorsot, hetekig tapadt Potiorek tábornok sarkában, de semmit sem ért el. No, most majd jobban csinálnak mindent, Princip és a másik két fiú olyan Vitus-napi ünnepséget rendeznek majd, amilyen már évszázadok óta nem volt.

A szemközt ülő öregasszony elhallgat, gyorsan felkapja a csomagját és megy. Ilic felnéz, a vonat Visokoba fut be. Ilicnek is az a szándéka, nemsokára átszáll, hogy olyan irányból érkezék meg, amely nem lehet gyanús.

Szarajevó előtt két állomással leszáll, Alipasinmostban bevárja a helyi vonatot, amely Ilidza fürdőhelyről megy Szarajevóba és a kirándulókat viszi vissza a városba. Ott, a sok ember közt nem tűnik fel senkinek majd, nyugodtan álldogálhat a csomagjával és a megérkezésnél se fogja senkise megkérdezni, mi az, amit magával hoz.

Az ilidzai vonat zsúfolva van utasokkal, most mennek haza az emberek a Boszna-forrástól és a thermálfürdőből, barnára sült hölgyek neveltségesen kicsi, kerek, selyemszalag-díszítette kalapocskákban, hangosan szórakozó tisztek, hivatalnokok, akik németül és magyarul beszélgetnek — közöttük ül Ilic és a térdén tartja nagy dobozát. Ért németül, tanulta az iskolában, de fájdalmas a számára, hogy német szót kell hallania. Kicsit odafigyel, innen is, onnan is elkap egy-egy beszédfoszlányt és dühös mosolyra torzul az arca: van ám itt valami a dobozomban, amitől mindnyájan el fogtok némulni, ti is tiszt urak, akik olyan magasan hordjátok az orrotokat, mintha a saját országotokban volnátok, ti is hivatalnok urak, akik olyasmit igazgattok, ami nem is a császáré és ti valamennyien, öntelt alakok, akiknek tavaly egyszer éjszaka, letéptük a német cégtábláit és ablakaikat kövel vertük be.

Most az egyik hivatalnok a tuzlai gimnáziumban történeteket hozza szóba, hogy dobták ki a diákok a tanteremből a nekik nem tetsző tanárokat — Ilicnek le kell hajtania a fejét, meg ne lássák a szemében fellobbanó örömet. — De ha majd itt lesz a trónörökös és mindent megbeszéltek vele, — folytatja a hivatalnok — akkor majd itt is rend lesz végre. Mégse járja, hogy minden diákról, aki rossz bizonyítványt vitt haza, hasábokat írjanak a bujtogató szerb lapok,

Ilicnek hallgatnia kell, itt nem válaszolhat, inkább átszáll a dohánygyárnál a villamosra.

Már itt van Szarajevó nagy völgymedencéjében. A

fákkal teliszórt lejtőkön, melyek fölé a kopasz hegyek magasodnak, széthintve a zöld közt, felcsillannak az első lámpák. A Miljacka átzúg a városon, a víz hűvösége felcsap a rakpartra.

Ilic kiszáll a római-katholikus székesegyháznál: sívár, új gótikus épület. A rakpart és a dóm között van a korzó, tisztek flangéroznak, nevetnek a lányok; a diákok és a gimnazisták kissé távolabb húzódnak. A vendéglők kerthelyiségeiben minden asztal foglalt, a folyó balpartjáról cigányzene hallatszik át és egy cigányasszony hangja, amely túlkiáltja a zeneszerszámokat. És ezen a nevető, kacsintgató, fel s alá hullámozó korzón, mely a szűk uccából a széles, világos, hűvös rakpart felé özőnlík, a Monarchia valamennyi nyelvét hallani, bármily hangosan beszélnek is szerbül egymásközt a diákok. Most kigyúlnak a lámpák, a kopasz hegyháton a belső váröv kockaalakú erődje világosan és élesen rajzolódik ki az elhalványuló égbolt alatt, a világos minaretek és a sötét nyárfák közt a hegyoldalba épült törökváros lámpásai megsokasodnak, mint bokrokon a katicabogárcák.

Ilic hazarohan, lélekszakadva fut fel a lépcsőn, üdözli öreg, ijedten felpillantó anyját, a dobozt a megkönnyebülés sóhajával tolja az ócska pamlag alá és megkérdezi, hol van Princip. — Sétálni ment, — mondja az anyja, akinek nem sok öröme van ebben a keveset fizető albérlőben, — biztosan künn csavarog a rakparton. — Ilic egy szót se felel anyjának, a csomagról se mond semmit, elrohan, hogy megkeresse barátját és jelentse neki, minden sikerült.

Ilic átsiet a korzón, két fiatal mohamedán nő előtt halad el, akik egy mellékuccába fordulnak be és két fiú láttára kissé felemelik fekete fátylukat, átvág a sétálgató tisztek sorai közt; imitt-amott megszólítja egy gim-

nazista, egy barátja, futtában visszaint nekik, közben jobbra, balra nézeget; Princip seholy, tovább megy, mind néptelenebb lesz a korzó, siet fel a bosnyák nemzeti színekben ragyogó városháza felé. A nagy, mór stílusú vörössárga épület előtt a rakpart lépcsőjén ül összefont karokkal a barátja, mikor meglátja őt, felugrik és aztán lassú léptekkel elébe megy.

— Minden rendben, Gavriło, A dolgok már a lakáson vannak.

Princip kurtán bólint, olybá veszi a dolgot, mint valami magától értetődőt, nem dicsér és karonfogja barátját. — Majd később meséld el a dolgot, most menjünk a parkba.

— Hol van Grabez? — kérdezi Ilic.

— Hazautazott Paleba az apjához, itt nem érezte magát biztonságban és pénze se volt.

— És Cabrinovic? — Princip lekicsinylő kézmozdulatot tesz: — őt hagyjuk egyelőre, majd a merénylet napján megtudja, amit tudnia kell. Olyan fecsegő, hogy az ember nem lehet elég óvatos a vele való érintkezésben.

Lassan mennek át a korzón, befordulnak a Ferenc József útra és a park felé sétálnak. Egyes padokon önfelédtt szerelmes párok ülnek, az emelkedő hegyoldal hatalmas fáin között felragyognak a ferdén álló török sírkövek, nagyok és kicsik, turbánnal díszítettek és hegyesek, mint mindenütt ebben a városban, a hegyoldal minden szabad foltján, ahol a halott törökök végtelen serege ütött tanyát, félig fekvő, félig ülő helyzetben, mintha hívó szóra fülelnének és aztán visszahanyatlanának a hallgatásba, éjszaka rikító fehérek, mint a kísértetek, nappal békések, mint a gombák eső után, de mindég jelenlevők, mindég az élők, az alacsony faházikók, a tűzhelyek, a gyereklárma és a lágyan álmodozó férfiak közelében vannak.

Kissé feljebb mennek a serpentin-úton, aztán leülnek egy üres padra a sötétben. Most Ilic elmondja a

történeteket, Princip szó nélkül hallgatja. A végén barátja vállára ver: — Ez volt az egészben a legnehezebb. A többi már gyerekjáték lesz.

— A mi számunkra Gavriilo, a mi számunkra. De ha a szegény szerb népre gondolok és mind a szenvedésre, amelyet mi készítünk elő a számára, csüggedés fog el és szeretném, ha az egészet egy későbbi időpontra halasztanók.

— Barátom, vannak sebek, amelyek csak úgy gyógyulnak, ha égetik és vágják őket. Elhalasztásról szó sem lehet, már megírtam Belgrádba, hogy teljes bizonyossággal számíthatnak ránk. És mit mondjunk a fiúknak, akiket te hoztál? Hiszen el kéne sülyednünk szegye-nünkben! Ha olyan dologról volna szó, amelyre egy vagy két ember készül — elismerem, akkor lehetne fontolgatni és habozni — de most, hogy ilyen sokan vagyunk, amikor annyi veszélyen túljutottunk már — úgy viselkedjünk, mint a genfiak, akiknek a határon inukba szállt a bátorságuk és eldobálták bombáikat?

— De utána mindnyájan nekünk rontanak majd, mindaz, amit eddig elszenvedtünk, semmiség lesz azokhoz a gyötrelmekhez képest, amely akkor lesz az osztályrészünk. Ki fogják rabolni az országot, tűzzel-vassal égetik fel mindazt, ami szerb — gondoltál-e erre?

— Mennél nagyobb az elnyomás, annál magasabbra pattan az elnyomott. — Princip feláll. — Az előbb messziről néztem a korzót, szegény és gyalázat — idegen, csupa idegen, mintha csak idegenek élnének ebben a városban! Egy roppanás, egy lövés — és eltűntek a kísértetek. Mert barátom, ezek a városok rosszabbak mint a rimák, azok után szaladnak, aki pénzt mutat nekik. De a parasztok hűségesek, olyan hűségesek, mint maga az anyaföld. Tegyük meg az ő kedvükért, amit meg kell lennünk. A városok az ő uzsoráslelkelkelkelként szaladnak majd utánunk.

Most Princip egyedül megy fel a hegyi-úton a temető felé, kezeit a hátán összekulcsolja, fejét lehajtja. Miféle legények is ezek, Ilic meg a többi fiúcska, akiket összecsőditett ide, legszívesebben a Miljackába dobnák a bombákat, a pisztolyokat és otthon elbújnának az anyjuk köténye mögé!

A temető kapuja nyitva, átmegy a sírok hosszú során, hányszor tette meg már ezt az utat éjjel és nappal, egész hátra a fakósárga vályogfalig, amely fölött sötéten és súlyosan emelkedik a magasba a nagy kémény. Ott van csalán és gyom között a hős sírja, a szegény Zera-jicé, akit négy évvel ezelőtt ebbe a zugba kapartak be, mint egy kutyát. Térdre hull, ahogy a parasztok szokták, könnyek öntik el az arcát, gyöngye testét zokogás rázza:

— Bogdán, te hős, Bogdán, testvér és barát, hamarosan meg leszel bosszulva és a mameluk rúgásáért, amely téged és mindnyájunkat ért, olyan büntetést szabunk ki, amelynek lángjai felcsapnak hozzád az örökkévalóságba.

Princip feláll és keze végigsimítja a sírdomb fűvét. — Vítus-napján feldíszítem majd a sírodat Bogdán, Vítus-napjára virágot hozok majd, mert neked itt lenni nagyobb ünnep lesz ez, mint az élők közül bárkinek, akik nem is tudják, mennyit szenvedtél, milyen bátran haltál meg népedért önkezed által, Bogdán, adj nekem hasonló bátorságot, hogy, ha művemet véghezvittem, elszökjek a földi bírák elől és a sírban szintúgy kinevetessem őket mint ahogy te tetted, ki még halálodban is nevetél és hallgattál.

Leül a sírdombra, keresztbefonja karját és arcán valami földöntúli boldogsággal suttozja:

— Bogdán, a fegyverek! Bogdán, a hősök is itt vannak! Talán nem olyan erős hősök mint te. de jobban tudunk a fegyverrel bánni, tovább tartott a kiképzésünk, hatan vagyunk, hatan Bogdán, nem lehet hiba, egyikünk

célba talál. És te a temetőszélen, hűvös sírodban, amelyet kezemmel fogok felékesíteni, meghallod majd a lövések visszhangját!

Lassan feláll: — Itt a sírodnál mégegyszer megesküszöm, amire már a Szövetségbe felesküdtem: Egyesülés vagy Halál, Ha a szerb nép nem találja meg Maz-zínijét, aki felrázza, akkor mi jövünk majd, a „Fiatál Bosznia“ emberei, jövünk és elsütjük fegyvereinket, olyan hangosan és olyan sokszor, hogy meg kell majd hallani.

Mikor már menni akar, észreveszi, hogy a koszorú, amellyel utoljára ő díszítette ezt a sírt, végkép elhervadt és zörgősre foszlott a sírdombon. Lapulva oszon egyik sírtól a másikig, itt is, ott is leszakít egy-egy virágot, füvet tép, csokrot köt és a magányos sírhalomra helyezi.

— Vitus-napjának előestéjén újra eljövök hozzád, nálad akarok lenni, hogy erőt gyűjtsek.

Aztán Princip lassan elindul, le, a város felé, mel- lére csuklott fejjel. Mikor a tiszti-kaszinó előtt visz el az útja, muzsika és nevetés csapja meg a fülét. Megáll, kisodeig hallgatózik, kajánul nevet és aztán tovább veszi útját, valamit mormolva fogai közt.

Két nappal később néhány fiatal fiú ül a rakpart lépcsőjén, azon a helyen, ahol fölöttük a korzó a bel- városba kanyarodik, behajlított tenyerükbe rejtett ciga- rettájukból olykor szippantanak egyet, minden szippan- tás után óvatosan körülnéznek, nincs-e valamelyik tanár- juk a sétálók közt, az arra elhaladó lányok arcába fúj- ják a füstöt, és kihívóan utánuk kiáltanak. A legszemte- lenebb közülük, most is mint mindig, Vaso Cubrilovic, a legkisebb és legcsúnyább, a hatodik gimnázium leg- rosszabb tanulója, aki már most tudja, hogy év végén csudára el fog zúgni. Iskolatársa Cvjetko Popovic, egy

tanító derék fia és mintatanuló, tágranyílt szemmel és irigykedő ámulattal nézi ezt az ördögös fickót, aki mindent a könnyebb oldaláról fog fel. Ő, ha egyszer ő is ilyen fürge kölyök lehetne, aki a lányokat egyszerűen az újjá köré csavarja, füstölög magában a derék Cvjetko. Lazar Gjukicon, akinek már bajuszka pelyhedzik az orra alatt, a közeli vizsga komolysága látszik, csak egy ugrásra jött el ide, alighanem azért, mert azt hiszi, hogy nélküle nincs igazi móka. Valamikor régen ő is gimnazista volt, Princip iskolatársa, de az ötödikben elválták matematikából és a tanítóképzőbe mentette át magát. Most ha gimnazistákkal akar érintkezni, be kell érnie az alacsonyabb osztálybeliekkel, mert a nyolcadisták toronymagasságban érzik magukat efféle tanítójelölttel szemben. Mikor ők az egyetemre járnak majd, Gjukic valami faluban tisztogathatja a gyerekek orrát.

A hosszú Ilic alakja tűnik fel most, megáll Gjukic előtt, akit a tanítóképzőből ismer:

— A fegyverek megjöttek Belgrádból. — Feleletet nem vár és tovább siet.

— Mit mondott neked? — kérdezi Cubrilovic, közelebb hajolva a tanítójelölthöz. Gjukic ujját ajkára teszi, óvatosan körülnéz, aztán a vidám Cubrilovic fülébe mormolja: — A dolgok megjöttek Belgrádból. — Most a kis, buzgó Popovic is kíváncsi a titokra, meg is tudja, el-sápad, bólínt egyet és nem szól egy szót se.

Kis idő múlva, mely alatt mind a hárman a korzón sétálgató tiszteket és lányokat bámulják, a tanítójelölt odakancsalít Cubrilovic felé: — No és? Most mit szólsz? Egyszerre olyan csöndes lettél!

— Amit mondtam, — feleli Cubrilovic kurtán, — az áll. Te hoztál össze Iliccel, mert a vizsgáddal vagy elfoglalva. Azt ne hidd, hogy meg fogok futamodni.

A tanítójelölt megvakarja fejobujját és a kis, sápadt Popovic felé fordul: — És te? Ez persze nem mintatanulóknak való dolog? Inadba szállt a bátorságod? Mi?

— Nekem? Csöppet sem. Amit Vaso tud, azt tudom én is.

— Bravó, Cvjetko, — mondja Vaso Cubrinovic és barátja vállára vereget, — magoló vagy, de különben derék fiú.

A tanítójelölt Gjukic két osztálytársa, Marko Perina, egy hosszú tüdőbeteg, akinek feje vájtnyergű és hirtelen kiugró orrával úgy hat mintha halálkoponya volna és Borkapic, egy tömzsi, erőteljes parasztfi, jönnek a köszálásról a három baráthoz. Perina megáll, sápadt arca nevetésre torzul, Cubrilovicra mutat: — A kicsike, — mondja Borkapicnak, — valami nagy dologban töri a fejét, ha nem tódít nekünk.

Borkapic nevet: — Általában úgy látom, hogy ez a két kis gimnazistácska igen-igen gyanús fickó. Mi volna, ha egy kicsit feljelenének benneteket. Nem olvastátok, milyen jutalmakat tűzött ki a rendőrség ilyen feljelentésekre? Ma is benne van a „Hrvatski Dnevnikban!“

Popovic összerezzen, nem tudja tréfál-e ez az ember vagy komolyan gondolja. De Cubrilovic a mi kópé Vaso Cubrilovicunk nem kapja be olyan hamar a horgot: — Kérlek, ha jólesik. Keressél egyszer te is.

Perina is nevet: — De mi volna, ha összeállítanék a hazafias diákok listáját és feljelenenők ezeket a fekete-sárgákat, hogy merényletre készülnek? Hű, de bejedenének a német kereskedők, az volna a jó muri?

— Vigyázat, — mondja Popovic és eldobja a cigarettáját, — ott jön Strohal.

De a szigorú matematika-tanárral se sokat törődik a bátor Vaso: — Nekem már nem árthat. A pedellus már megmondta nekem, hogy el fog zúgatni. — De azért mégis eldugja a cigarettát és Popoviccal együtt feláll, hogy köszöntse a tanárát. A három jelölt is köszön, Gjukic némi gúnyos vigyorral, mert Strohal, aki aranykeretes szemüvege alól dühös pillantást vet feléjük, őt is elvágta matematikából. — A disznónak nem

ártana, ha bizonyos más személyekkel együtt ő is a levegőbe repülne, — jegyzi meg a görnyedten tovabotladozó tanár után pillantva.

Perina nevet, míg csak meg nem rázza a gonosz köhögés: — Nem is olyan nehéz dolog. Itt van két úr, a nemszívesen látott hercegi személyek nemzeti fogadóbizottságának két tagja. Talán megegyezhet velünk, hogy vegyék figyelembe fenti jámbor óhajtásait.

Wien, 1914. június 23.

Wien déli részén, — ahol hajdan szőlőhegyek és rétek terültek el, ma a különféle stílusokat keverő házak tengerének romjai közül két büszke kastély emelkedik ki, a hajdani nagy birodalomra való emlékezés, a szépség és szigor szigeteiként, melyeknek neve még ebben a puha, minden szilárdtól idegenkedő légkörben is két tiszta fogalommal merevedett.

A magaslaton a Belvedere, Jenő herceg szárnyát táró, patinazöld, kupoladíszes nyári-palotája, lágyan csendülő visszhangjával a francia kert túlsó partján a Renmweg mélyén, nevébe foglalja mindazt, amit Ferenc Ferdinánd személye jelent; a Belvedere még akar valamit, a Belvedere meg akarja valósítani nagy alapítójának hagyatékát, a törökverő, kelet felé nyomuló, a nagy birodalmi egység képviselőjének terveit, megkötözött kézzel és kis eszközökkel próbálja elhárítani a fenyegető, rohamléptekkel közeledő veszélyt. Lenn, a kis kastély melléképületeiben dolgozik a trónörökös katonai-irodája a legnagyobb titokban, jövőt formáló terveket készít és vet el, s bár a jelenben be kell érnie hátmegett szerzett értesülésekkel, mégis ott tanácskozzak meg a reformokat, mint lehetne megmenteni a végelgyengülésben szenvedő birodalmat.

Schönbrunn, ez az aránytalanul nagyra tervezett

kastély, melynek az a kis része, amelyet kiviteleztek, már a klasszicizmus zúzmarájába dermedt, Schönbrunn jelenti mindazt, ami az öreg császárhoz tartozik és vad gyűlölettel, szívszorongva pillant fel a Belvederere. Schönbrunn nyugalmat akar, Schönbrunn nem veszi tudomásul, hogy az idő halad, Schönbrunn a rácsokat rázó vad erőket fogva akarja tartani, mint a kastély mögötti menaszériában a ragadozókat.

Az öregúr nem akar felpillantani Íróasztala mellől, ahol virradattól alkonyatig aktákkal foglalatoskodik, mert ami nem akta, abból csak zűrzavar származik, fiatalember korában kétszer is tapasztalhatta ezt és sose felejtette el. Először, mikor mint tizenkilenc éves ifjú császár a magyar felkelők elkergetése után 1849. június 28-án bevonult a meghódított Győrbe és az uccákon járművek, ágyúlövegek és a legkülönbébb ezredekől odacsődült legénység gomolyagában tökrészezen találta a Bittermann-gránátoszászlóaljat — és másodsor, tíz évvel később, amikor 1859. június 25-én a solferinói ütközet után, a vallengioi hídon, a magukból kikelt soknyelvű csapatokat feltartóztatta, beszélt hozzájuk, rendbe hozta, tüzérséget vonultatott fel és császári méltóságának és megközelíthetetlenségének erején ismét engedelmességre szorította őket. Kétszer látott többet, mint amennyit valaha is látni kívánt, azóta már csak a gombokat nézi, hogy jól zárják-e a kabátot és az alatta rejtező szívet. És ily módon lett olyanná ez az ország, hogy egy fél századdal ezelőtt ennek a városnak egyik költője felemelte intő szavát, meg ne bolygassák a világ álmát.

De a világ sejtésekkel súlyos álmokban gomolyog, hiába csukják be az ablakokat, a fákat már vihar zúgatja, szürkén dereng a reggel.

A Hofburg a város szívében, — homályos régi lakosztályait a császár elhagyta és új, túlméretezett, soha be nem fejezett részébe még nem költözött be a trónörökös, a Hofburg üresen áll. Kincseskamrájában ott

őrzik a német *nemzet* szent római birodalmának jelvényeit, a német császár koronáját, koronázási köpenyét és Nagy Károly kardját. Zegzugos hosszú folyosóin és az irodahelyiségekben üzik kis játékaikat a magaslaton épült két kastély közötti hírhordók.

A Burg és a belváros körül, magasbanyúló Stefans-turmjával, húzódik tova a fák zöldjébe borult körút; a polgárok meghódították a vármezőt, feltöltötték a vár árkait és az ódon császári várost hideg pompájú dísz-épületekkel övezték körül, a legkülönbélebb stílusok álarcos bálja ez, görög parlament, gótikus városháza, renaissance-utánzó egyetem és ráadásul még a két udvari múzeum merev császári pompája. A Ring és a Dunacsatorna találkozásánál magasodik fel a hadügyminisztérium új nagy épületének formátlan masszája, előtte, mintegy meggörnyedve ennek az épületnek ropant súlya alatt, Radetzky egyszerű szobra áll. Ferenc Ferdinánd alighanem egy nagy, mindent túlszárnyaló, épületre gondolt, amelynek homlokzatáról a berlini hadszertár schlüteri maszkjait utánzó fejek, a hadsereg régi hőseinek szobrai pillantanak le, de most hogy az épület elkészült, nem hat monumentálisnak, csak terjengősnek és ormótlannak.

A trónörökös alapos késéssel érkezett meg a Belvederebe; a szalonkocsi amelybe Chlumetznél be kellett volna szállnia, áthevült és ki kellett cserélni. Ezzel a boszniai utazással hetek óta csak kellemetlensége van, ha csak hall róla, elfutja a méreg. Most ott áll az ablaknál és olvassa a súlyos repülőkatasztrófáról érkezett jelentést, amely három nappal ezelőtt a fischamendi repülőtéren nyolc halálos áldozatot követelt: egy kétfedeles repülőgép üldözött egy léghajót, beleszaladt és lángragyújtotta, mind a két gép lezuhant.

— Megállapítást nyert, hogy így történt, vagy csak

ez a feltevés? — kérdezi a főherceg a jelentésttevő úrtól.

— Császári fenség, a jelentésből kiderül, hogy a szerencsétlenséget egyesegyedül a repülőgép pilótájának elbizakodottsága idézte elő.

Ferenc Ferdinánd rácsap a papírra: — S mindezt mi okozza? Hogy ott akarnak takarékoskodni, ahol nem kellene. Repülőszolgálatra több tiszt jelentkezik, mint ahány kellene, de gép alig van, repülésre nincs pénz, A századrészével annak, amit ebben az országban elherdálnak és kidobnak az ablakon, meg lehetne oldani az egész kérdést. Ha aztán egy ilyen fiatalember egyszer egy szökőévben hozzájut, hogy gyakorlatozzon, örömben és büszkeségében a legvadabb mutatóvonalokra vete-medik. Nyolc halott! Borzasztó. Volt közöttük nős is? Gyermek apja?

A jelentésttevő tiszt nem tudja, a főherceg kéri, hogy érdeklődjön meg, Ferenc Ferdinánd most egyedül marad és a magas ablakon át a tágas park nyírott bokrain, az alkonyat vörhenyes színében csillámló tavakon túl, a gőzbeburkolt város felé néz, melyből a dóm kőből való nyárfája emelkedik a magasba. A Karlskirche, a Salesianerinnenkloster és a Rennwegen álló kis lengyel templom zöld patinakupolái, a technikai főiskola zöld teteje bágyadtan csillámlanak meg a nemesrozsda fényében. Ennek a kerületnek a nemes hervadás volna a stílusa, a Belvedere finom ritmusát mégis megbolygatják a Schwarzenberg-tér és a Rennweg csúnya és közönséges háztömbjei.

A főherceg a Schwarzenberg-park fakoronáin át a Heugasse felé néz, amelyet az ő parancsára kereszteltek el Prinz-Eugen-Strassera. Bizony, az idén elmulasztotta az orgonavirágzást a nagy felső tó partján.

A pletyka az ő fülébe is eljutott, hogy odaát a Rothschild palota tetején gépfegyvereket állítottak fel a Belvedere védelmére, mint ahogy ebben a városban általá-

ban nincs olyan együgyűség, amely hitelre ne találna, ha az ő személyére vonatkozik. De az ott, odaát, egész más gépfegyverek csövét irányítja a Belvedere, golyói nesztelenül suhannak, oly harcot folytat ellene, amelyben nem lehet megfogni az ellenfelet. És ha az embernek mégis sikerül egyet elkapnia közülük, Schönbrunn máris jelentkezik és a fickót szabadon kell eresztetni. Ha rajta, a trónörökösön, múltott volna, soha-soha nem kerül Sieghart a Földhitelintézet elnöki székébe, de az ő ellenvetése csak jel Schönbrunnak, hogy az ilyen embert azért is nyeregbe segítsék és támogassák. A főherceg reszketett, tombolt haragjában, amikor először hallotta a szót: Rotschildkatonák, Rothschildkatonaság, de most már lassanként kezdi felfogni, miképen értik ezt. Viszont a világban épp most történik valami, aminek okát nem érti. Oroszországban hetek óta esik a rubel, Olaszországban minduntalan fellángol az általános sztrájk. Talán odaát a palotában az az ember, aranygolyókkal töltött gépfegyverei mögött tudja az okát. A sajtó, amely zárt arcvonalon sorakozik fel a Belvedere ellen, nem felejt el Schönbrunn zsidóbarátságát, Schönbrunnal tart és köszönettel adózik az öregúrnak, amiért vonakodott, hogy egy antiszemita polgármester megválasztását jóváhagyja. A trónörökösnek viszont nem bocsátja meg, hogy tulajdonképpen ő és Lueger győztek ebben a küzdelemben az öreg császár felett.

A hercegnő suhan be gyors léptekkel, és kezét férje vállára teszi: — Induljunk, az autó már lenn vár.

Lenn, az üvegezett kapubejáróban, áll a kocsí, hogy a főherceget a délivasúthoz vigye.

— A viszontlátásra, Zsófi, a boldog viszontlátásra Szarajevóban. — Hüvelyk és mutatóujjával keresztet rajzol a hercegnő homlokára:

— Áldj meg te is, Zsófi, és szerencsés utat.

Az autó nekigördül. A parkkapu díszrácsán a címertartó oroszlánok nyakán díszelgő Aranygyapjas-

rend láncza megcsillan, a nagy tavat körülfonó virág-
 ágyak mályvaszínben ragyognak fel. A palota kapuja
 felől még egy kendőlobogtatás és a kocsi máris a déli-
 vasút görögtemploma előtt fékez le, amelynek csarnoká-
 ban mozdonyok pőfékelnek.

Mialatt a főherceg várakozó kíséretét üdvözli, nagy
 sebbel-lobbal, izgatottan rohan feléjük az állomásfőnök:

— A külügyminiszter szalónkocsijában, melyet az
 igazgatóság az áthevült és használhatatlan szalónkocsi
 helyébe császári fenségednek felajánlott és be is kap-
 csolt, rövidzárlat történt, melyet a rendelkezésünkre
 álló rövid idő alatt nem tudtunk még helyrehozni. Kér-
 jük császári fenséged legfelsőbb elnézését, amiért ebben
 a kocsiban csak gyertyavilágítás lesz,

— Szép kis gazdálkodás! Úgylátszik kényszeríteni
 akarnak, hogy legközelebb az államvasutak műhelyeit
 is felülvizsgáljam. Csupa álomszuszék, senki sincs a
 helyén, látom már, itt se lesz rend addig, míg néhány
 embernek az orrára nem koppintanak!

A kísérethez tartozó uraknak, akik már hozzászok-
 tak a hasonló kitörésekhez, arcizmuk se rándul, az ál-
 lomásfőnök ott áll mézsfhéren és leforrázva.

A főherceg a hozzátartozó urak egyike felé fordul:
 — Mivel személyesen már nem foglalkozhatom a her-
 cegnő őfensége utazási előkészületeivel, kérem, gondos-
 kodják, hogy legalább őt ne érje semmiféle kellemetlen
 meglepetés.

A főherceg aztán beszáll a kocsiba. A szalonban
 mindenütt a legkülönfélébb, innen is, onnan is, gyorsan
 előkerített gyertyatartókban hosszú gyertyák, amelyek
 fellobognak az ajtónyitásra. — A külügyminisztériumban
 sötétség uralkodik, — nevet Ferenc Ferdinánd, —
 Berchtoldnak még meg kell gyűjtanunk egy-két szál
 gyertyát. — A főherceg kissé előrehajol, a falitükréből
 mereven néz vissza félig árnyékba borult arca: — Kü-
 lönös, különös, — mormolja, — ezek a lobogó gyer-

tyák, ez a viaszkillat, mint valami temetésen, mikor felravatalozzák a holttestet.

Az urak hallják, amit mond, az urak hallgatnak. Egyikük az ablakhoz siet és becsukja, nehogy a gyertyák túl erősen lobogjanak a széláramban.

A Trieszt előtti alagutak között, mikor a vonat átkattogott a ködfátyolba burkolt völgyeken és a Karszt sivár szikláit közt, a reggeli párából hirtelen előbukkan és megragyoa a tenger sugárzó, véghetetlen kékje. A házak fehérművel és rongyokkal tarkán teleaggatott erkélyein férfiak integetnek ingujjban és fésületlen aszszonyok alsószoknyában, a várost félkörben körülzáró dombokról az üdvözlések visszhangja fogadja a közeledő vonatot.

Künn, a móló előtt horgonyoz szürkén és fenyegetően, hatalmasan s mintegy feszengve szűk acélformái közt a flotta első nagy csatahajója, a Viribus Unitis és várja főherceg-admirálisát,

A főherceg az ablaknál áll és megindultan bámulja a kék tengert. Huszonkét évvel ezelőtt ebből a városból indult el világkörűl útjára a „Kaiserin Elisabeth“ cirkálón, Indiába, Japánba és Amerikába, már mindenki lemondott az életéről s útközben csakugyan olyan rosszul érezte magát, hogy egyszer, amikor éjjel a hideg rázta, a hűséges Janáczeknek önnön-testével kellett melegengetnie, — és mégis, ez volt az az út, amely gyógyulást hozott a számára. Azóta milyen hatalmassá épült ki a flotta az ő felügyelete alatt, a tábornoki kar akarata ellenére, amely minden e célra fordított pénzt olybá tekintett, mint amit a vízbe dobtak, a császár akarata ellenére, aki úgy nézett ezekre a páncélos hajókra és gépeikre, olyan idegenül és kellemetlenül hatottak rá, mint az autók, a repülőgépek és a számára oly ijesztő felvonó.

Lenn a kikötőben a trónörökös fogadtatására kivonult díszegyenruhás tisztek között egy különös, apró, kerekformájú ezredes áll, aki úgy fest, mint valami tréfából egyenruhába bujtatott tanár. Díszkabátja túl szűk, csákója meg túl nagy, a kardja a földet veri a lába közt, ahogy meg-megbotolva a főherceg elé sántikál. Az öregurat ismerik Triesztben, itt senkise csodálkozik különös külsején, Lajos Szalvátor főherceg ő, tanult ember, aki könyveket ír és idegen ebben a környezetben. Mialatt a hajókon a zenekarok a Gotterhaltét játsszák, a trónörökös, aki szemmelláthatólag örül különös nagybácsija jelenlétének, szolgálatkészen karonfogja a járásban gátolt öreget és egy nyugvószékhez vezeti. A motorcsónak kiköt, a tömeg „Evvivat“ és „Ziviot!“ kiált és a megújuló üdvölvések közepette eltűnik az ezüstszurke hajó déli irányban.

Wien, 1914. június 24.

Csecsebecsékkal és szalagokkal díszített kalapjukat lóbálva, ajkukon a Prinz-Eugen-dallal, egy sereg fiú vonul végig a Mariahilferstrassén; a kereskedők fejcsóválva állnak ki a boltajtóba, bizalmatlanul pillantgatnak a menet után, az elárusítónők az ablakhoz rohannak és integetnek.

Már megint tüntető-felvonulás! Már megint az uccán vannak ezek a fiatalemberek! Most, amikor itt az uborkaszezon, most, amikor az emberek nyaralni készülnek, most mennek sorozni? Most verbuválnak újoncokat? S ez a nagy ricsaj ráadásul Wien legforgalmasabb üzletnegyedében zajlik! És a rendőrök, ahelyett hogy beavatkoznának, a tüntetőkkel együtt menetelnek! Ilyen rossz időkben, amikor minden üzlet pang, igazán mellőzhetnék az efféle értelmetlen, külföldön csak bizalmatlanságot keltő tüntetéseket. Több óvatosság igazán

nem árthatna ezekben a napokban, mikor Oroszországban esik a rubel, a megrendeléseket egyre-másra egészen rejtélyes okokból stornírozzák és a tetejébe a németek az egész Balkán-piacot is magukhoz kaparították.

A Stiftskasernenél bekanyarodik az éneklő csapat és a már ott összegyűlt tömeg közé vegyülve a Lindengasse felé vonul. Akkora már a csődület, hogy a rendőrök alig tudnak rendet tartani. Munkanélküliek, akiket ezekben a bizonytalan időkben a kenyérgond hajtott ide, egyetemi hallgatók, akiknek már elviselhetetlen volt, hogy tovább is a könyvtárakban kuksoljanak a szorgalmas diáklányok mellett, orvosok, akik a kórházak unalma elől menekültek ide, bátrabb kollégáik példája lebegve a szemük előtt, akik tavaly a Balkán-háborúba mentek le a Vörösskereszttel, fiatal lányok, akik betegápolónőnek szeretnének kijutni — ó, hiszen annyi az ember, akinek se üzlete, se pénze, se állása; emberek, akik nem olvassák a tőzsdei-árfolyamokat, akiknek nincs maradásuk tovább a kávéházakban, mert az újságok zizegő lapjaiból lángok csapnak elő, lángok, újra meg újra szívet emésztő lángok és ezek a szívük szorongására hallgató, kenyérgond-hajtotta emberek, mindmind itt vannak a menetben, életüket akarják áldozni Európa most született legfiatalabb államáért, azt akarják, sorozzák be őket, hogy Albánia segítségére siethessenek, bár legtöbbjük azt se tudja, merre található a térképen ez az ország.

A bölcs, az okos, a higgadt emberek vállukat vonják: Egy bolond százat csinál! Indiánromantika!

De ezeknek a reménykedő fiatal embereknek a szemében lángol valami, ajkuk körül rándul valami, amit nem lehet csakúgy egy kézlegyintéssel elintézni. Igen, azt akarják, hogy besorozzák őket, elébe akarnak rohanni a viharak, megunták a zárt ajtókon való hasztalan dörömbölést, rohamra akarnak indulni, hogy a sötéten fenyegető sors összeroppantó karjaiba vessék magu-

kat, ők, a türelmetlenek, a csüggedettek, a reménykedők és a segítségben kételkedők.

Egy Gurschner nevű szobrász és egy Wirth nevű építész plakátokon adták hírül, hogy Lindengassei műtermükben az egész Európa-alapította és egész Európa által cserbenhagyott Albánia érdekében, a szerbek, olaszok és görögök-fenyegette Wied herceg számára légiót akarnak toborozni — és odacsődültek az emberek, sokkal többen, mint várható volt, türelmesen állnak lenn az uccán és várják sorsukat, ráírják nevüket a toborzólistákra.

— Miféle szobrász ez? — kérdik a komolyabb elemek, — miféle építész? Hol szerepelnek, milyen kiállításon? Mit alkottak eddig? — A komolyabbak nem emlékeznek, hogy ezeket a neveket valaha is hallották volna.

— Tervkovácsok, patkányfogók, fecsegők, a közönség zsebére sandító, lelkiismeretlen reklámhajhászok.

És mit szól hozzá a rendőrség, hogy Wien uccáit telekürtölik a toborzóval, mint a legsötétebb középkorban? A rendőrség hallgat, hisz nem arra van, hogy beszéljen, nem képviselhet más véleményt, csak a felettes hatóságáét. De a sajtó, amelynek az a hivatása, hogy beszéljen, egyszerűen el van képedve, miként lehet, hogy az ember könnyelműen életét kockáztassa olyasm miatt, amiből se dicsőség, se más előny nem származhatik, — mert hát hogy a fenébe lehet hozzájutni ilyesmihez Albániában? A sajtónak rossz az emlékezőtehetsége, már elfelejtette, hogy ő volt az, amely ugyanezért az Albániáért annyit ordított és fújta a harcriadót annakidején, mikor Montenegró megszállta Skutarit, De most, hogy ezek a fiatal emberek eldobják az újságokat és a frázisokat kezdik komolyan venni, most ez az Albánia megint rongy ország, vigasztalan kecskelegelő, amelyről csak egyet lehet tudni: sohse szabad, hogy Szerbia kezére essék.

Riporterek rohannak fel a szobrászhoz, — Lenn, Albániában, meg akarom menteni Ausztria becsületét, — mondja ez a csodabogár. — Mert uraim, ha ezt az Albániát cserben hagyjuk, ez a legnagyobb becstelenség. És én bectelen országban nem tudok tovább élni.

Nos, ezen már röhögnek az okosfiúk, íme egy ismeretlen szobrász és egy építész, akinek nincs más dolga, azon fáradoznak, hogy megvédjék egy nagy hatalom becsületét, melyet kissé hívatottabb hatalmak védnek. Hogy miféle politikai következményeket vonnának maguk után az efféle tréfák, az a legkisebb gondja az ilyenféle embereknek. És Ausztriának mind e mozgósítások után is nyugalomra van szüksége, nyugalomra bizony.

Most, az ebédszünetben, amikor kiürülnek az üzletek és a gyárak, a tömeg úgy felszaporodik, hogy a rendőrlegénységet meg kell erősíteni.

Postások jönnek a Lindengassén át, három, négy, öt, sorba, tele vannak levelekkel, táviratkézbcsítők csöngetnek el kerékpárjaikon, egész Ausztriából, Németországból és Svájból tanácsokat, csatlakozó-nyilatkozatokat és pénzt küldenek.

Az újságok óvatosságra intenek, az újságok kigúnyolják a különös szobrászt, a birodalom délibástyáján fekvő ország egyszerre csak közelebb kerül, mint annak idején az Adria-kiállítás gipszhomlokzatain, amikor kísérlet történt, hogy a Wienieknek megmutassák, milyen szép ez a keskeny sávnyi partvidék, milyen gazdagok ezek a sárga városok a kék tenger partján és mégis milyen végtelenül messze vannak a birodalomtól, meszszebb és idegenebbek, mintha a legsötétebb Afrikában volnának.

Lenn, Albániában, egy holland őrnagy elesett a felkelőkkel folytatott küzdelmek során, Olaszország Ausztria minden lépését keresztezi — senkise tudja, mi lesz a végső kimenetele a lenti dolgoknak, de Olaszországot gyűlölik, ezt a mindig legyőzött és mégis minden

háborúban nyertes Olaszországot, ezt az érzékeny szövetségest, aki még azt se tudta elviselni, hogy az Adriakiállításon az egyik panoráma a lissai tengeri-ütközetet ábrázolta. Ha Albániáért hadbaszállnak, Olaszország ellen fognak harcolni, Olaszország ellen, ahonnan először hatolt be Ausztria testébe a nemzetiségek szerinti szétarabolás gondolata, sokkal előbb és sokkal veszélyesebben, mint a fiatal pánszlávizmus, amely napjainkban fenyeget.

Ezerkétszáz legény toborzódott már össze Albánia számára, erőteljes, válogatott fiúk, de lenn az uccákon még egyre szaporodik a tömeg, olyannyira, hogy a szobrásznak és az építésznek egyidőre be kell csuknia a műtermét.

A toborzás harmadik napján három barátságos mosolyú úr lép be a műterembe, kerek kalapot tartanak a kezükben és mellényük alatt tisztos pocak domborul: a rendőrparancsnokságról jönnek és Gurschner szobrászzal szeretnének beszélni. A szobrász, már az albánlégió maga-tervezte egyenruhájában, a három tekintélyes úrral az egyik mellékhelyiségbe megy és rosszat sejtve, megkérdezi, mi a kívánságuk. A három úr jelentőségteljesen pillant egymásra, aztán az egyikük egy kicsi, vastag, fekete könyvecskét vesz elő; kis, vörös ujjával az egyik paragrafusra bök. — Kérem! A 92-es törvénycikk eltiltja, hogy Ausztriában más állam számára csapatokat toborozzanak,

A másik két úr barátságosan bólint:

— Igen, kedvesem, ilyen paragrafusok vannak! És aki keres, talál.

— De hisz ez szinte hihetetlen! — fakad ki a szobrász. — Most jöttök ezekkel az ócska paragrafusokkal, amikor már két indulásra kész ezredet összetoboroztunk? Előbb nem jutott eszetekbe? Talán még büszkék

is vagytok rá, hogy ezt kiokoskodtátok? De most az egyszer tévedtek, nem lesz ebből semmi! Mondjátok ti meg a künn várakozóknak, én bizony nem megyek ki hozzájuk, hisz azok mindent összetörnek itt, azt fogják hinni, hogy becsaptuk és bolonddá tartottuk őket. Ha maga Ausztria nem tudja mi a becsület, hogy a herceget lenn meg kell védelmeznie, ugyanaz az Ausztria, amely nemrégiben még csakúgy ontotta a szót Albániáért, akkor majd én megmutatom, mit kell tenni, az én légióm tudni fogja a kötelességét.

A szomszédos műteremben összegyűltek hallják a párbeszédet s kezdik sejteni, miről van szó.

— Persze, a taljánok! Az átkozott taljánok! ők füttyülnek, mi meg kussolunk! De most az egyszer emberükre találtak! Nem tűrünk beleszólást, megyünk, minket besoroztak!

A három barátságos úr meg akarja nyugtatni az izgatott tömeget, udvariasan felszólítják: engedelmessékedjenek a felsőbb utasításnak, azt mondják: uraim! és: kedves barátaim! — de semmi se használ, mindenáron ki akarják dobni őket, menjenek a pokolba.

A három úr távozik, aztán nagyobb rendőri készültséggel tér vissza. A toborzólistákat lefoglalják, a Stiftegassét az őrség megtisztítja, a tömeg morogva és szitkozódva oszlik szét. Valahol egy kis rés mintha nyitva maradt volna, beáramlott a friss levegő. Puff, becsapják az ajtót és egy paragrafussal lezárják. Most újra nyomasztó hőség nehezedik a reménytelen emberekre — úgy történt most is, mint annyi esztendőn át, behívták a tartalékosokat a zászló alá, aztán, fárasztó gyakorlatozás után, hazaküldték őket.

Az emberek ott állnak az uccasarkokon és borúsan merednek maguk elé, mintha újra elföldelték volna valami reményüket. Nótaszó se hangzik, induló se zendül fel. — Ugyan fiúk, Albániáért! Mi közünk már Albániához! — Igen, most már ők maguk se értik, mi keres-

nivalójuk lett is volna odalenn, abban a kősivatagban.

A hatalmas sajtó megkönnyebbülten lélezkzik fel, meg van elégedve ezzel a megoldással. Szent István napján, Bertha von Suttner halálának évfordulóján, hosszú, lendületes cikkeket eresztett meg az örök békéről és a nemzetek közötti végleges engesztelődésről, rámutatott a két Balkánháború szörnyű borzalmaira és utalt az emberiség haladására, ősszel Wienben, Bertha von Suttner városában ülésezik majd a világ-békekongresszus és egy kongresszusi városban talán mégse lehet katonákat toborozni. A hatalmas sajtó nem rajong az efféle kis kalandokért, amelyekből szikrák szállnak fel és lánggra lobbanthatják a híres löporoshordót, de kitűnő tanáccsal szolgál ezeknek a fiatal, tettekész legényeknek: vonuljon Brünnebe a szobrász az ő merész légiójával és védje meg ezt a várost a világ minden részéből odaözönlő szláv sokolisták barbár inváziója ellen, mert ez a június 28-i sokolkongresszus sokkal jobban nyugtalanítja Ausztriát és Wient, mint ama határon kívül eső távoli ellenség, ez a sokolkongresszus sokkal több helyet foglal el az újságokban, mint az összes külpolitikai hírek.

Még a szerb trónörökös egészen váratlan és hirtelen lemondásával sincs idejük foglalkozni, holott máskor minden Belgrádból érkező hírt alaposan megtárgyalnak. Újra riporterek keresik fel a szobrász elárvult műtermét s azt tanácsolják, sürgősen vonuljanak fel Brünn ellen és vegyen részt a küszöbönálló harcokban — mert annyi bizonyos, hogy harcokra, vérfürdőre kerül majd ott a sor.

De ez a makacs szobrász elutasítja a jótanácsokat, semmiesetre se vonul fel Brünn ellen, ő nem Ausztriában, hanem Ausztriáért akar harcolni, Wied hercegnek akar segítségére sietni — hihihi! Albániában akarja Ausztria becsületét megvédeni.

A főherceget szállító „Dalmát“ nevű kis motoros-jacht ár ellen szeli a vizet, A szabályozott Narenta bal és jobbparti gátjain csoportosult a környékből idetódult nép, kiáltoznak és integetnek, mikor a haj ócska zúgva halad el mellettük, tekintélyes külsejű emberek, természetesek mint a hegyi szlávok, szépek mint az olaszok, büszketartású, merészpillantású, napsütötte, ragadozómadár-fejek; asszonyok, királyi a tartásuk, mint ama népeknél, akik terhüket könnyen lebegő léptekkel viszik a fejükön, görögös orrú, ívelt, keskeny szemöldökű leányok, kezük, lábuk hosszú, tarka népviseletben — mind megbízhatatlanok az ujjongásban, csak a szabadság iránti szerelmük biztos — bozontos apró lovakon néhány lovas vágat a jachtal, levegőbe durrantanak ócska karabélyukkal, aztán meglóbálják a fejük fölött, a narentaiknak, az Adria hajdan olyannyira rettegett tengeri rablóinak ezek a vad leszármazottai. Bár még kora reggel van, a forró nap könyörtelenül küldi le nyilait a hajócska fedélzetére. A főherceg a napvédő ponyva alatt ül és a parton ujjongó tömeg felé köszönget, örül, de egyben bizalmatlan is ezekkel a hangos örömmegnyilvánulásokkal szemben, nem tudja elfelejteni tizenöt évvel ezelőtti látogatását Raguzában: a város mintha kihalt volna, csupa zárt ablak, a fehér, nagy egyetlen utat, a Stradonét, mintha üresre söpörték volna, néhány megrendelt, szinte gúnyként hangzó Ziviokiáltás — éppen ebben a városban, ahol kevéssel ezelőtt Montenegró trónörökösét Danílot, örömujjongva fogadták,

A kíséret egyik tagjának, aki felhívja a főherceg figyelmét a szívélyes fogadtatásra, Ferenc Ferdinánd keserű nevetéssel válaszolja: — Csakugyan, szinte csodálkozunk, ha a saját országunkban nem záptojással fogadnak bennünket. Már régen leszoktam arról, hogy bármin is csodálkozzam. Hogy a parttól Szarajevóba juthassak, ezen a maláriás vidéken kell áthajóznom, mert a magyarországi urak nem óhajtják — és amit ők nem

óhajtának, az parancs —, hogy az örökös tartományokból vasút vezessen az osztrák Dalmáciába. És annak idején mi volt az oka és értelme Bosznia és Hercegovina okkupálásának? Hogy hátvédet teremtsünk éppen eme Dalmácia számára, ahová íme nem szabad vasutat építenünk. Kállay, ez az igazán nagy és derék magyar, pompás munkát végzett Boszniában, de kormányzási hatáskörét egy vasúti sínnel se lépheti át. Itt ide-oda kocsikáznak, meghajtják a lovakat, de aztán ha az ember csakugyan tenni akar valamit, jönnek a paragafus-lovagok és keresztül, húzzák az ember számításait.

— Császári fenség, — feleli a megszólított tiszt, — 1903. június óta máshová tolódott a nagyszerb irredenta központja. Obrenovic meggyilkolása óta a veszély már nem a fekete hegyek közül fenyeget, hanem a Drinapartról.

— De azért korántsem olyan ártatlanok, mint ahogy a montenegróiakat a „Vig özvegyben“ ábrázolják, — teszi hozzá egy másik tiszt.

— Azt se fogják ezek a népek megköszönni nekünk, hogy nálunk a végén minden az operett-színpadra kerül, — mondja a főherceg sötéten, — Hogy nálunk büntetlenül lehet sárral dobálni a hadsereget és mindent, ami feketesárga, a mi vicclapjainkból mulat rajtunk az egész világ — de bezzeg lelohad a vidámságuk, ha egyszer róluk rajzolnak torzképet.

A jacht, üdvlövések közepette, Metkovicon, a dalmát határállomáson köt ki: tengeri városka, melynek kikötője a messzibe nyúló Narenta-menti lapályokból úgy emelkedik ki, mintha megművelt tengerfenék volna.

A főherceget a kikötőben Bosznia és Hercegovina kormányzója, Oskar Potiorek tábornok várja, akinek különben olyannyira fegyelmezett arcán alig leplezett jóleső elégtétel tükröződik, hogy íme a trónörökös mégis eljött. Ezalatt a három nap alatt, amíg Ferenc Ferdinánd Potiorek birodalmában vendégeskedik, majd

megmutatja a tábornoszernagy a trónörökösnek, milyen pompás munkát végzett a csapatok harc készségének érdekében, megmutatja majd az ország nyugtalan elemeit, milyen támasz ő s mennyire kiérdemli a legfelsőbb hely bizalmát. Ez a kis, becsvágyó katona, aki a fehér, fallal körülkerített szarajevói konakban egy remete zárkózott életét éli, csak nagyritkán láttatja magát, senkivel sincs bizalmas viszonyban, mert nézete szerint egy hadvezérnek magányosnak kell lennie, ő, akit kevésbé szeretnek, de annál inkább rettegnék a csapatok, mert vasfegyelmet tart és szolgálati kérdésekben nem ismer tréfát, aki a gondviselés küldöttjének tartja magát, a főherceget ezekben a napokban diadalkocsija elé fogja majd és Vitus-napján bevonul az oldalán Szarajevóba, ő, akinek a boszniai tartománygyűlés megnyitónapján odakiáltották: — Perzselj és égess, Ubdina kapusa, a te golyódat is már formába öntötték! —, ő fogja az erőből küldött díszlövéseket megköszönni, miközben öklét az ország nyakán tartja. Minden bajtársa, főnöke, az egész hadsereg nagyot vár tőle — azóta már, hogy rangelsőként hagyta el a katonai-iskolát — aki életét a becsvágnak és az önmagával szemben támasztott magas követelményeknek áldozta fel. Conrad von Hötzendorf elől árnyékba kellett húzódnia, hogy, távol Wientől, itt lenn, mint helytartó, egyedül küzködjön át a nehéz esztendőket. Most maga a trónörökös jutalmazza majd meg szolgálataiért s emeli ki a tábornokok tömegéből.

A tábornoszernagy arca azok közé tartozik, amelyeknek kifejezése szemtől-szembe tiszta, kemény és határozott ember benyomását kelti, profilból azonban egy gyámoltalan, korlátolt és kishitű embert mutat. Nagyokat lépve követi a főherceget a kocsihoz.

A keskenyvágányú-vasút szegényes növényzetű, karszti-magaslatokkal határos síkságon vezet keresztül. Az utat hatalmas fügefák szegélyezik, messzire ragyog a gránát-almafák virágának vöröse, a dohányföldek hul-

lámzó zöldjéből úgy csillognak elő a mohamedánok fehér ruhái és a katolikusok vörös fejkendői, mint bóják a tenger hullámaiból. A sínek egyre jobban a Karszt mélyébe vezetnek. A rideg sziklák közül minden termőföld a buján virágzó völgybe sodródott le, magas fiai aggódó gonddal zárnak körül kis zöld foltocskákat, amelyek a vonat ablakából alig látszanak tenyéryi nagynak. Kőből való ország és kőből épült kis városok, amelyeknek kockaformájú házai kopasz hegyoldalakhoz simulnak, megkövült az emberek nyugalma is, akik az uccákon megállnak és a vonat után bámulnak.

Néhány nagy Bogumil-sírkő tűnik fel, hajdan sűrű erdők mélyén rejtve, most pedig a kopasz Karszton hallatja néma panaszát: a rég letűnt birodalmat siratja.

A táborszernagy felhívja a trónörökös figyelmét, hogy ezt a vidéket egész Mosztárig részben velenceiek lakják.

— Meg is látszik. Ahová olaszok teszik be a lábukat, ott nincs többé erdő. Ezeknek az erdőknek tölgyfáin épült Velence, — mondja a főherceg. — Jó néhány évtizedre lesz szükségünk, amíg itt újra erdő lesz,

Mosztárban az utazást kis időre félbeszakítják, a főherceg fogadja a küldöttségeket és megtekinti a várost. Tarka, lármázó tömeg köszönti az uccákon.

A főherceg a rikító, hőtől reszkető uccákon az árnyas bazáron át a régi hídig megy, amely a sötét kaputornyok között, mintha két ökölbesorított kéz feszítené szét, hatalmas ívként boltozódik a Narenta zúgó, mély medre fölé. Nem messze a hídtól egy mély, hűvös szikla-barlangban megmutatják Ferenc Ferdinándnak a helyet, ahol annak idején Rudolf trónörökös pihenőt tartott. A trónörökös most a kíséretéhez tartozó urakkal a folyó két partján bámészkodó tömeg pillantásaitól kísérve a hídra lép s a büszke ív magasra boltozódó csúcsáig sétál. A tornyok omladozó falán és a régi erődítményen át lepillant a nyüzött, megkopasztott sziklás emelkedések

közt terülő világos völgybe, aztán megfordul, kezét el-lenzőként teszi a szeme elé és a város rikítófehér, kockafonnájú házait veszi szemügyre, melyekből sötét cip-rusok és világos minarettek emelkednek ki.

— Az ember el se hinné, ha nem látná a saját szemével, milyen messzire nyomultak előre a törökök nyugat felé, — mondja a trónörökös Potioreknek.

— Királyi fenség, a törökök több mint száz éven át tartották megszállva Budát, Európából való visszavonulásukhoz az első lökést az adta meg, mikor Wient, a második megszállás után, felszabadították. Negyven évvel ezelőtt az Adriának majdnem egész keleti partvidéke török kézen volt.

A főherceg bólint: — De még ma is megvan az olló, amelynek szárai közé évszázadok óta be vagyunk szorítva: nyugatról Franciaország, keletről a törökök. A törökök helyébe az általunk felszabadított fiatal népek lépnek, melyeket Franciaország bujtogat ellenünk. És ami számomra a legérthetlenebb — Oroszország is részt vesz ebben a játékban, Oroszország, amelyet a francia nacionalizmus éppúgy fenyeget, akárcsak minket.

A vonat a néphimnusz hangjai mellett hagyja el a lobogódíszes pályaudvart. A kis kocsik alacsony szakaszaiiban fullasztó a meleg, a főherceg az ablaknál ül és kibámul a vad, sziklás tájékra. Mennél jobban közelednek az Adria és a Fekete-tenger vízváltójához, az Iván-szoroshoz, annál több lesz az erdő s ritkább a kőház, helyüket faházak s imitt-amott tanyák foglalják el. A mélyben húzódó országúton porfelhőbe burkolt tréncocsikat és menetelő csapatokat látni, most vonulnak a hadgyakorlat helyére. A táborozóhelyek felől itt is, ott is, felszáll a mozgókonyhák füstje, a trénllovak és igáslovak hosszú sorokban állnak az országúti gesztenyefák árnyékában.

— Akárcsak a Semmeringen, — jegyzi meg a trónörökös, mikor a vonat az Iván-nyereg sűrű erdőségei

között halad át, — egészen más vidék, mint Hercegovina vagy Dalmácia. Egy kis erdő, egy kis zöld milyen más képet ad mindennek. Azt hiszem, ha egy vidék kopár, annak sokkal inkább az emberek az okai, mint a szegény, sokat szidott kecskék.

Az ilidzai pályaudvaron Conrád gyalogsági tábornok, vezérkari főnök és Metzger ezredes, a hadműveleti iroda főnöke, Conrád szárnysegéde várják a főherceget, különválva az urak csoportjától. Conrád vegyes érzelmekkel tekint a trónörökös érkezése elé, a vezérkar és a főherceg közötti egyenetlenkedés az utolsó esztendőben nyílt támadásokká fajult Conrád ellen. A főherceg ennek a tábornoknak, akinek katonai tehetségéről sokat, emberismeretéről keveset tart, szemére veti azt az öngyilkosságot, melyre a vezérkar kényszerítette Redl ezredest, — nemcsak vallási okokból, mint általában hiszik — mivel, a legsötétebb gazfickótól és rablógyilkostól se szabad kivégzése előtt megtagadni a vallás vigaszát —, hanem főképpen a vezérkar-alkalmazta önbíráskodás miatt, mellyel ezt az egész árulást megpróbálta elleplezni. Az 1913. őszén lefolytatott csehországi hadgyakorlatokon és kevéssel utána a lipcsei Gewandhausban megtartott Népek csatája-ünnepségein Ferenc Ferdinánd túlságosan világos jeleit adta, hogy nála kegyvesztett lett.

— A fejünket nem fogja leharapni, — mondja Conrad a mellette várakozó, nyugodt Metzger ezredesnek, — aztán meg 27-én este úgyis hazautazunk, így hát nem sok alkalma lesz — ha csak nem keressük. Minthogy nem hívtak meg minket Konopischtba, amikor a német császár ott volt, tudom, hogy hányadán vagyok. És most mielőtt menesztene engem, alighanem megnézi magának Potioreket, mint ahogy Terstyánszkynak is már a veséjébe pillantott.

— Történhet másképp is, — feleli Metzger ezredes, — a főherceg teljesen kiszámíthatatlan. Akkoriban Lipcsében semmi előjelét se láttam a készülő viharnek, teljesen váratlanul ért, hogy mégis kitört.

— Engem nem, korántsem, — mondja gyorsan Conrad, — mindjárt rosszat sejtettem, mikor láttam, hogy a németek a maguk módján úgy rendezik ezeket az ünnepeket, mintha egy szál osztrák katona se harcolt volna velük Lipcsénél — hiszen a hasonló goromba történelemhamisításokban nagy mesterek. De hogy a főherceg le fog torkolni, mikor a német császár kívánságára be akarom mutatni neki néhány ezredesünket, mondván, hogy: — Ez az én dolgom- ön a hadsereg-főparancsnok? Kikérem magamnak! — ezt csakugyan nem vártam volna, főképp nem a sok idegen tiszt jelenlétében. Nyugodtan mondhatom, hogy ez volt életem legkínosabb pillanata.

— A Habsburgok sohase voltak túlságos jóindulattal a vezérkar iránt, — mondja Metzger ezredes, — de az már aztán csak a trónörököstől telt ki, hogy vezérkari fickókról beszéljen, mintha az egész testület hibás volna Redlnék és néhány hadiiskolásnak szörnyű botlásaiért. Az uralkodók úgy látszik a láthatatlan háborúnak ezt az új módját a terepen eltűnő szétszórt rajvonalakat és az alaposan megrakodott, lihegve menetelő katonákat, a lovasok gyalogharcát felségjogaikba való illetéktelen beavatkozásnak tekintik. Meggyőződésem, hogy Vilmos császár ugyancsak teljesen feleslegesnek érzi magát a hadgyakorlat terepén, ahol gépfegyverkattogás kíséretében, csak olykor-olykor bukkan fel pár ember és hasraveti magát, mintha elfűjták volna. Szerintem, kegyelmes uram, ez volt a főoka annak is, miért szakította félbe olyan hirtelen a főherceg a csehországi hadgyakorlatokat, miért illesztett a helyébe egy nagyszabású tömegtámadást és lovasattakot. Mi vagyunk, akik a látható hadsereget elveszük és aztán kissé összezilált ál-

lapotban bocsátjuk újra rendelkezésre, hogy felvonuljanak egy kis díszmenetelésre, mi vagyunk, akik alkalmazkodunk a rendelkezésünkre álló erőkhez és kihasználjuk azokat — ne számítsunk se jóakaratra, se köszönetre, ebbe már bele kell törődnünk.

Conrad, aki a magas, szögletes ezredes mellett aprónak, szinte filigránnak látszik, keresztbefonja karját, egyik lábát kissé előbbre teszi, állát a mellére ejti, fehér, bozontos bajuszán könnyedén sodorint egyet, úgy mered maga elé: — Mint annyi más dologba, kedves Metzger. A Habsburgok fiatalabb nemzedéke már nem tartja kötelességének az udvariasságot, mint az öregúr, akinek a személyéhez hozzá tartozik. Ha meggondoljuk, hogyan kergette el a trónörökös az öreg Becket, az ember maga se reméli, hogy kivételben részesítik. Urak, akik akkor jelenvoltak Raguzában, mesélték nekem, milyen szörnyen kínos volt, mikor Ferenc Ferdinánd, a hadgyakorlatról folyó megbeszélések közben, a vezérkari főnököt utasította, hogy a csapatok sarkantyúcsörtetve vonuljanak fel előtte, úgy hogy Beck a saját szavát sem értette. Potiorek talán azóta már az én számomra is elkészítette a halotti beszédet, hasonlót ahhoz, mint amellyel Becket búcsúztatta, lehet, hogy az én számomra se adatik meg a vezér legnagyobb öröme, hogy tomboló csata közepette magányos dombtetőről nézhesse, mint érlelődik a győzelem s közben az önmagával elégedett ember büszke érzése öntse el, hogy a hosszú esztendők kemény munkája íme meghozta a gyümölcsét. Ami rajtam múlt, kedves Metzger, mindent megtettem, nem törődtem személyes érdekeimmel. Nem győztem a sok figyelemzetést, rendet akartam teremteni Szerbiában, mikor Oroszország még a japán-háború sebeiből vérzett, meg akartam támadni Olaszországot, amikor Libyában volt elfoglalva, mindig a háborús megoldást sürgettem, ameddig sikerrel kecsegtetett. De bármit mondtam is, csak falrahányt borsó volt. Mikor aztán majd késő lesz — és

én mondom, hogy máris elkéstünk, Románia már végkép kiugrott és Olaszország is talpraállította hadseregét — akkor majd kézcsókra járulhatok, minden szemrehányás rám fog majd lecsapni, egy kutya nem fog a tenyeremből egy falat harapnivalót elfogadni. És közben Wien édesdeden alszik! Berchtold a katonai dolgokhoz annyit ért, mint egy kis, cukrászdában fagylaltozgató komtesz, a hadsereget afféle rendőrségnek tekinti, amely csak arra jó, hogy mindenkit letartóztasson, aki az ő nagyvonalú politikáját zavarja.

— A főhercegen meglátszik, abban is igazi Habsburg, — mondja Metzger ezredes, — hogy újra meg újra kitér a háborús megoldások elől és habozással és kivárással lesi a tárgyalásokra alkalmas pillanatot. Mert amilyen kevés szerencséje volt ennek a nemzetségnek a csatamezőn, olyan nagy sikereket ért el okos politikájával,

— Csak attól félek, hogy már túl sokat vártunk, — feleli Conrád. — És tisztelettel kétségbe merem vonni, hogy a trializmus, ez a titokzatos tervezet, a Monarchiának csakugyan az a csodaszere-é, amelytől minden kedvező megoldást nyer majd.

Fújják a generálmarsot, a 92-es német-cseh gyalogezred díszszázada fej vetéssel tiszteleg, a vonat befut. A főherceg gyors, ruganyos léptekkel siet a szőnyeggel fedett úton egyenesen Conrád felé, barátságos mosollyal hallgatja meg jelentését s úgy fog kezét a tábornokkal, mintha mindig a legzavartalanabb jóviszony lett volna köztük. Első kérdése, hogy a hercegnő szerencsésen megérkezett-e Ilidzába és kellemesen utazott-e. — Nos, kedves Conrád, mostanában majd gyakrabban lesz alkalmunk találkozni, örülök, hogy ilyen frissnek látom, ilyen ragyogó jószímben.

Mialatt a főherceg Potiorékkal az autó felé indul, Metzger ezredes odasúgja Conrádnak: — Látja, kegyel-

mes uram, milyen nehéz itt jósolni? A császári fenség kiszámíthatatlan — jóban, rosszban.

— Az öröme, hogy feleségét viszontláthatja, köszönhetjük, kedves Metzger, hogy ilyen kegyes kedvében van. majd meglátjuk, meddig sütkérezhetünk nyájas s ága fényében.

A főherceg június 26.-án reggeli hat órakor Ivánban kiszáll a vonatból és lovon indul fel a hegyszorosra. Hideg szél korbácsolja arcába az esőt, a völgyekből köd száll fel. Az erdőségekből idekattog a puskaropogás és ha egy-egy szélroham kettéválasztja a sűrű gőzszlopokat, idelátszik a fehéren csillogó hófedett Bjelasnica.

— A vörösök úgylátszik tért nyernek, — mondja a főherceg Potioreknek. Potiorek bólint, a kékek helyzete nem nagyon kedvező. — No, majd meglátjuk, Appel hogy próbál levegőhöz jutni, — mondja a főherceg.

A főherceg megsarkantyúzza kis hegyi lovát, szeretné látni az előrenyomuló vörösök egyes csapatrészeit, Wenzel Wurm altábornagy raguzai hadtestét.

— Ronda idő! Az ember a hőségtől fél, mielőtt idejön — és havat talál. Itt legalább nincsen napszúrás és hóguta, mint annak idején Hercegovinában, Bilekben, ahol a magyar ezredek dühükben mindent szétromboltak.

A főherceg továbblovagol, itt is, ott is felbukkan egy-egy harcos és eltűnik a ködben. Most kattogni kezdenek a gépfegyverek is.

A trónörökös nem akar csendőrt látni, már a Metkovic—Moszta—Szarajevó vonalon is túl sűrűnek s főképp túl feltűnőnek találta az őrizetet. Nem könnyű a feladata a húsz lovas tábori-csendőrnek, akik a hadgyakorlat idejére a főherceg személyes biztonságáról gondoskodnak, kis hegyi-lovaikon árkon-bokron át követniök kell a trónörököst, de úgy, hogy nem szabad mu-

tatkozniok. A főherceg nem tartja magát a programhoz, nem azt akarja látni, amit megmutatnak neki, ő maga kíván felügyelni mindenre. Most olyan kilátópontra érkezett, ahonnan a lassan oszló ködfátylon át világosan lehet látni egy előrenyomuló menetoszlop átkaroló mozdulatát. Ott áll törzskarával, szeme előtt a tábori látcső és olykor egy-egy kurta kérdéssel fordul Potiorekhez, aki a hadgyakorlatokat vezeti.

Most egyszerre csak megzörren az útmenti bokor és egy kis fekete ember ugrik elő, átázott köpenye repked, és egy fekete csövet lóbál a kezében. Még mielőtt a kísérethez tartozó urak ijedtükben magukhoz térhetek volna, előugrik egy tiszt, sapkáján a fehér bírói jelvény, a kis emberre veti magát, galléron ragadja és a fekete csövet kiveri a kezéből.

A főherceg összerezzen: amikor megfordul, egy sápadt arcot látni, nagy kidülledt szemekkel, a szája meg-rándul és míg szeme továbbra is meredten néz, elkezd nevetni, de akkorákat, hogy egész teste belerázkódik:

— Mit csináltok? De hiszen ez az udvari fényképész! Engedjétek el! Ez az *üzlete*. A fényképésznek is élni kell valamiből.

Most a kíséret is, kissé kényszeredetten, nevetni kezd. A főherceg odainti magához a túlbuzgó bírót: — Vagy úgy! Egy csendőrtiszt, aki idelopódzott közénk és bírói szalagjával szembekötősdit játszik. Hogy ti majdnem mindig hamis nyomon jártok!

A csendőrtiszt zavarban van, egy szót se tud szólni. Lassan megfordítja lovát és a kárörvendő pillantások kereszttüzeiben eltűnik az útkanyarodóban. A fényképész meghajlik: — Megengedi császári fenség, hogy a kiállott ijedtség kárpótlásául egy felvételt készíthessek.

— Nem bánom! De gyorsan. Ti olyan tolakodóak vagytok, mint a piaci légy.

A főherceg egy kis lunchöt ad szalonkocsijában, a hadgyakorlatról való visszautaztában Ilidzára. Conrád, aki a barátságos fogadtatás ellenére sem bízik a békében, kissé távolabb húzódik és Metzger ezredessel megbeszéli a hadgyakorlatot: — Appelt nem lehet olyan könnyen törbe csalni, ahogy a helyzetet látom, még ki-csúszhat a hurokból.

A főherceg egyedül ül egy asztalkánál: — Jöjjön Conrad, — szól oda, — a fiatalurak majd hideg felvágottat kapnak, de mi ketten valami meleget eszünk, eleget fagyoskodtunk künn, abban a pocsék időben,

Conrad helyet foglal az asztalnál, ahol már ott gőzölög az alumínium-főzőedény,

— A csapatok pompás benyomást keltenek. Látni, hogy sok és kemény munkát áldoztak rájuk. Kár, igazán kár, hogy olyan rossz az időjárás. Feleségem is el van ragadtatva Ilidzától. Tegnap este még a Boszna forrásnál is voltunk, ott ülni a zúgó vizek között a szigetcskén — igazán gyönyörű és élvezetes, És különben is milyen kultúrhely ez az Ilidza — egy nyugateurópai fürdőhely se lehetne ápoltabb. Az emberek mindent elkövettek — Boszna szállóbeli apartementjainkban is minden igazán kifogástalanul ízléses. — A főherceg néhány pillanatig maga elé bámul: — Hogy csálnak olykor a sejtelmek. Sohse hittem volna, hogy ilyen jól fogom magam itt érezni. De —ez már úgy látszik így van: ahol a hadsereg, ott én is otthon vagyok.

Az Appel rakparton feketesárga és vörössárga boszniai lobogók lengedeznek. A Miljackán átvezető sok híd rogyásig tele van emberekkel. Merre a szem ellát, a magaslatokon könnyű hófátyol ragyog az esti fényben, a levegő friss és hűvös, a víz csillogó hullámain fel-fel-lángol a felhők vöröse. A nyárfák, a ciprusok, a minarettek és a domboldalak házai sötéten borulnak össze a könnyű ég alatt, csak olykor-olykor csillan fel vakítóan egy-egy ablak e tömbös nyugalomból.

A főherceg és a hercegnő a városban voltak, most a kormányzó autóján robognak végig a rakparton, viszsza Ilidzába, a sokfejű, integető és kiáltozó tömeg közt.

Princip ott ül a rakpart lépcsőjén, nem messze a bazár bejáratától és nyugodtan bámul az autó után. Ilic rohanva közeledik feléje: — Láttad őket?

— Mi az hogy, — feleli Princip mosolyogva, — egész idő alatt a nyomukban voltam.

Ilic csodálkozva bámul Principe: — Hát mégse lesz semmi a dologból. Igazad van, többet árthatnánk magunknak, mint amennyit használhatunk.

Princip vállat von: — Nem ma van Vitus-napja.

— És Vitus-napján csakugyan akarod?

Princip türelmetlenül inti le: — Hagyjuk a fecsegést. Tudod, mit akarok, holnap add oda embereidnek a fegyvereket és ezzel kész.

— És csakugyan az egész idő alatt a nyomukban jártál?

— Egész idő alatt. A szőnyegszövődé előtt vártam, utánuk mentem a bazáron át, előbb meg akarom kicsit nézni azt az embert, akit majd megölök. Úgy viselkedik, mint aki fél, minden pillanatban körülnéz, egyszer — a Begova Dzamija kapuja előtt történt — mert hiszen a derék mohamedánokhoz is ellátogattak a moscheeba — mintha megérezte volna a pillantásomat, olyan ijedten nézett körül.

— Gavriło, elő vigyázatlan vagy! Mi lett volna, ha lekap egy titkosrendőr és megmotosz: van-e nálad fegyver.

— Kénytelen lett volna azonnal szabadonbocsájtani, mert a pisztolyokat csak Vitus-napján veszem magamhoz.

— Hallottad, mit csinált Ilidzában már a megérkezése napján?

Princip bólint: — A zászlók! Igen, erről hallottam. Már csak a zászlók miatt is háromszoros halált érde-

melne. Letépeti a szerb lobogókat és helyükbe a fekete-sárga rongyokat akasztatja — és mindezt Vítus-napja előtt.

— Ma megjött Mosztárból Mehmedbasic, — mondja Ilic, — fegyvereket akar. Adjak neki?

— Adjál, sokkal inkább, mint az együgyű Popovicnak, vagy Cubrilovicnak, a hengegőnek. Ha egy mohamedán is benne van a dologban, más színezetet kap az egész, akkor látni fogják, hogy nem csak az orthodox szerbek, de valamennyi jugoszláv lelkesedett az ügyért. Csak el ne felejts az embereknek ciankálit adni és kösd a szívükre, hogy nyomban a dolog után vegyék be. De most jobb, ha szétválunk, odaát a városháza előtt egy fickó ólálkodik, mondhatom, csöppet se bizalomgerjesztő az ábrázata.

— Idegennek nézem, nem tartozik az itteni rendőrséghez, —mondta Ilic és anélkül, hogy felnézne, elillan. Princip nevet, kezeit dörzsöli s lassan lesétál a rakpartra

Wien, 1914. június 24.

Reggel óta talpon van Rudolfsheim és Hietzing, a Schönbrunnal határos két kerület. Az uccák feketesárga lobogódíszben, lovas és gyalogosrendőrök szorítják vissza a sokfejű ember sor falat és figyelnek fel a kíváncsi fejekkel zsúfolt ablakokba. Jóltáplált, karszalagos, ragyogó cilinderű tisztviselők lépdelenek fel s alá a kissé ideges rendőrtisztek mellett a hatalom és fenség szelétől szabaddá söpört uccákon, itt intézkednek, ott meghallgatják a jelentéseket és mint az oroszlanok, csodálattal ják fenségüket és erejüket.

Egyesületek és iskolák vonulnak fel és várják sorukat, mikor ömölhetnek bele ők is szelíd patakokként a nagy folyóba, rendezők ugrálnak, fennhangon ismétlik

a parancsokat, mint Paprika Jancsi a cirkuszban, ha lélekezethez jutnak, megtörlik homlokukat, ezek a papucs alatt nyögő férfiek itt elemükben vannak, olyan fenségessé emeli őket tisztük, hogy maguk is csodálkoznak, cilinderük mért nem böki a felhőket s hogy bele nem botlanak önnön méltóságukba.

Sovány tanítócskák hajolnak le óvatosan a lökdösődő, fecsegő kicsinyekhez, hatalmas igazgatók, akiknek fehérmellényes pocakja úgy dudorodik elő szűk kabátjuk alól, mint telihold az éjszakából, e kis világ uralkodói, dalárdák zsarnokai és karvezetői hordják végig még egyszer vizsga pillantásukat a fecsegők és tülekvők, a jók és rosszak, vihogó, minden komolyság híjján való kis csapatán; kövér, kissé nagyfenekű tanítónők kérik mézédés hangon a becsavart fürtű leánykákat, hogy most, még csak egy pár percig viselkedjenek szépen és illedelmesen, míg elérkezik a nagy pillanat; sovány, hegyesorrú tanítónők emelik fel fenyegetőleg csontos mutatóujjukat, hogy a rossz, nevetlen gyerekeket majd egyszer és mindenkorra megjegyzi maguknak; és az a szép, kicsi, kerek, fekete tanítónő ott, szemét a nyalka rendőrtiszt felé fordítja, míg fel nem ijeszti álmodozásából egy gyerekhang: — Kérem, kisasszony, a Föderl mindig lökdös! — Várj csak Föderl, — mondja a saját figyelmetlensége miatt elvörösödő kisasszony, — ha ilyen rossz leszel, az életben is rossz sorsod lesz!

Egy kis összecuszkodható széken ül egy öreg asszony, szemüvege majd lecsúszik az orráról és kéri a tanító-nőt, hagyjon a számára szabadon egy kis kilátást, ő olyan gyenge és öreg, nem tud állni, pedig szeretné látni a császárt- A tanítónő beleegyezőleg bólint, miközben a nyalka rendőrtisztviselőre sandít, az öreg asszony visszabólint köszönete jeléül, tovább horgol, feje lassan lehányatlik, elbóbiskol, a lányok nevetnek, amikor hallják az öreget horkolni.

Most a puhatérdű veteránok vonulnak fel, lengedez

a sisakbokrétájuk, nyomukban, harsogó zeneszóval, a kiváltságos wieni mesterlövészadosztály, amely egy jól felhizlalt gyalogsági zászlóaljhoz hasonlít. Dalárdák állnak feszes vigyázzban, mellettük bársonykabátos, fehérnadrágos, csizmás zászlóhordók, nagy kalpagjukon mérész sólyomtől!, és senki se hinné e jóltáplált urakról, hogy legnagyobb boldogságuk, ha szemlehungya, olvadó hangon, egy cérnavekony pianissimót fuvolázhatnak.

Dobpergés közepette egy vasutas zászlóalj vonul fel, drapp színű városi alkalmazottak követik őket: magasabb természetűek lévén, szégyellik, hogy egyazon taktusban kell nekik is lépkedniök. A menetet a fiúotthon zárja le, a matrózruhás, keménykötésű fiúcskákat érdemrenddel díszített urak vezetik, akikben hamar fel lehet ismerni a nyugalomba vonult tisztet, a fiúk egyenruhája korántsem illik tengert sohse látott, hamisítatlan wieni dialektusukhoz.

Schönbrunn kapuobeliszkjén megragyognak a sasok a napfényben, fenn, a szélesen elterülő kastély fölött, a hosszan elnyúló, mélyen fekvő földszint fölé emelve, élesen válik ki a Gloriette szárnyáttáró ívcsarnoka.

Figyelmeztető jelek! Vezényszavak. A várórség fegyverbe lép, a dalárdák rázendítenek a Gotterhaltera, hideg fut át az emberek hátán, az őrség feszes vigyázzban.

Közeledő lovak patkócsattogása hallatszik, a kocsi kigördül a kapun, az út kétoldalán fehérén leng meg az embersövény, a császár barátságosan köszönget jobbra-balra. Valamennyi körülálló látja ezt az idő és közönség fölé nőtt öreg arcot s ez a látvány azért oly megható, mert mindenki érzi, hogy láthatatlanul és mégis lélekzetelállítóan, sötéten közeledik valami fenyegető.

A többi iskola irigykedő pillantásainak keresztútjében feszesen állnak a fiúotthon kis matrózai és deutschmeistermódra tisztelegnek, mint a katonák, sapkájukhoz értetve utánozhatatlanul behajlított ujjukat.

Áhítatos tisztelet nyomasztja valamennyi körülállót,

a leghatalmasabb, cilinderjét lóbáló hivatalnok is egyszerűen kicsiny lesz, a legsoványabb tanítónőnek is meglágyul a szögletes arca, a néphimnusz megolvasztja a szíveket, mint valami templomi ének, a kocsi tovagördül, minden arc arra fordul és csak a kötés fölött elaludt öregasszony, aki elmulasztotta a császárt, kezd el keservesen káromkodni, — tölem ellophatják ezt a császárt, füttyölök a császárra, ha senki se kelt föl, — úgy hogy szegénykét a rendőröknek kell elvezetniük, amin viszont a gyerekek nevetnek jókorákat.

Odaát, Pénzüig kis állomásán, ahol indulásra készen áll az udvari vonat, ott gyűltek össze Wien polgármesterének vezetése alatt a városi tanácsnokok. Egyes urak, akik még nem látták, megnézték a császár udvari-kocsiját, a kis kápolnát a homlokfalnál és az elfedett mennyezetet, amelynek meztelen asszonyait a császár nem kívánja látni.

Mikor a császár a perronra lép, elébe siet Wien polgármestere és jól betanult, kerek mondatokban mielőbbi teljes gyógyulást kíván öfelségének és engedélyét kéri, Hogy Ischlből való visszatértében újra fogadhassa itt az egész község tanácssal.

A császár színtelen hangon közli beleegyezését, hűvös pillantása átsuhan a megjelenteken, aztán az egyik úr felé fordul, aki bicegve lép elő a sorból. A császár e tanácsnok hogyléte felől érdeklődik, aki az 1882.-i trieszti merényletnél súlyosan megsebesült a lábán. A császár ennek a merényletnek minden egyes részletére emlékszik még, olyan hangosan beszél, hogy a körülálló, nyakukat nyújtogató urak is meghallhatják, a császár az idén is láthatólag jól lábalt át az esztendőnként ismétlődő megfázáson. Most befejezi a beszélgetést, kurtán elköszön, dr. Weisskirchner polgármesternek még egyszer köszönetet mond fő és székvárosa ragaszkodásának ezért a barátságos megnyilvánulásáért, aztán gyors léptekkel a vörös futószőnyegen a kocsi felé indul.

mikor már a kocsilépcsőn áll, Hierhammer, az egyik aranylánccal díszített alpolgármester, utánakiáltja a valamennyiüket meglepő, műsoronkívüli szavakat: — Vadászszerencsét!

A császár egy kissé meglepődve fordul meg, megbiccenti a fejét és hangosan feleli: — A vadász köszöni!

A néphimnusz hangjai mellett indul el a vonat, kalaplevéve állnak a városi méltóságok és a vonat után integetnek. Mikor a vonat eltűnt, néhány tanácsnok gratulál a minden dicséretet magától elhárító alpolgármesternek ragyogó rögtönzéséért, míg a többiek, a rosszindulatúak és irigyek, összedugják a fejüket és nem győznek eléggé csodálkozni, hogy történhet meg, hogy valaki a közösség számlájára ily módon próbáljon öfelsége kegyeibe férközni.

A polgármester köszönetet mond az uraknak: — Ha előbb értesültünk volna öfelsége elutazásáról, ez a búcsúztatás még sokkal ragyogóbb keretek között zajlott volna le, de alig egy hete a főudvarmesteri hivataltól azt a határozott felvilágosítást kaptam, hogy öfelsége az idén semmiesetre sem utazik július közepe előtt Ischlbe. De ha figyelembe vesszük, hogy milyen kis idő állt a rendelkezésünkre, munkánkkal meg lehetünk elégedve, legalább nekem ez a nézetem.

— És tudod, hogy a császár, ami különben nem szokása, miért borította fel programját? — kérdi halkán az alpolgármester. — Teljesen megbízható forrásból hallottam.

— Sejtelmem sincsen.

— Mert el akarja kerülni, hogy a Boszniából Wienbe hazatérő trónörökös személyesen tegyen jelentést. Nincsen ínyére, hogy Hohenberg hercegnőt odalenn királynét megillető ünnepségben részesítik, ő sohse adott volna engedélyt, hogy ágyúörgés közepette vonuljon be Szarajevóba, mint egy királyi hercegnő.

Szarajevó, 1914. június 27.

A hadgyakorlat második napján, kevéssel délidő után, egy fehér lovon ülő testőrtrombitás lefújja a nagy boszniai hadgyakorlatot. — Lefújni! — adják tovább a jelzést a kürtösök és trombitások, a fegyverropogás és a gépfegyverek kattogása elnémul, tisztán és élesen hangzik a völgyeken és erdőkön át a trombitajel, a hegyoldalak visszhangozzák, harsanó szavát meghallják a vörösök is meg a kékek is és a magukat földre vető katonák most érzik csak igazán, mennyire fáradtak, éjjel nem tudtak aludni a hidegtől és napfelkelte óta menetelniük kellett.

De máris lobogó táboriszalagosordonáncok rohanak szerte, lovasküldöncök érkeznek vágatva apró, bozontos paripáikon: — Mindenki talpra! A csapatok zászlóaljanként sorakozzanak fel az út mindkét oldalán, a császári fenség minél nagyobb kísérettel szeretne a vasúthoz lovagolni.

Hát, Isten nevében, még egyszer fel — és ki az útra. A legények még gyorsan ledörzsölik cipőjüket és egyenruhájukat, a szakaszparancsnokok úgy rohanganak szakaszuk körül, mint a juhászkutyák — és messziről máris idecsendül a generálmars:

A tábornok jön, a tábornok jön.

Mindenki becsinál.

A tábornok jön ...

A főherceg rövid megbeszélés után, mely alatt csak dicséreteket osztogatott, megsarkantyúzza sárgáját és kíséretét messze maga mögött hagyva, elléptet a csapatok között, a magas, karcsú, szép dalmátok, a vörösfezes bosnyákok, e vadpillantású, pompás katonák során, a legtarkább hadsereg magyar, cseh, szlovák, szlovén, olasz, rutén, román, lengyel és német legénysége között,

itt-ott megáll egy pillanatra, megszólítja a parancsnokot, dicsér, elköszön és továbblovagol, mögötte porfelhőben a törzskar és a hozzátartozó ulánus lovasszázad apró hegyiparipákon.

— Bravó, Hoch, — nevet a főherceg, mikor Tarcin előtt megpillantja a deutschmeisterek kék hajtókáit. — Kemény legények vagytok, pompásan álltatok meg a sarat! — Intetet a kezével, A legénység sötét békebeli egyenruhái között a csukaszürke uniformisú tisztek ragyognak az örömtől. — Pedig igazán nehéz pár nap volt. Nagyszerűen helytálltatok. — Mikor a szárnyonálló utolsó katonához, egy kicsi, kövér tartalékoshoz ér, megállítja sárgáját. — Nős?

— Igenis, császári fenség.

— Vannak gyermekei?

— Három, császári fenség.

— Mint nekem. És mi a foglalkozása?

— Kéményseprő vagyok a diplomatanegyedben, császári fenség,

— Finom mesterség, mi? — A főherceg nevet és a deutschmeisterek vele nevetnek, hogy látni lehet milyen foghíjasok és mennyi arany foga van a nagyváros e gyermekeinek. így van ez rendjén, hogy a trónörökös a wieni háziezredet tünteti ki megszólításával, hisz tulajdonképpen ő maga is wieni. Ausztriában nincsenek testőrezredek, itt minden ezred magát tarthatja testőrségnek.

Mikor a trónörökös eltűnt, a tisztek pihenjt vezényelnek, ők maguk kis csoportokba gyűlnek össze.

— Magas kegy, — mondja egy szürkehaju főhadnagy, — minden jól ment, senkinek se harapták le a fejét, pár centit kopott ugyan a lábunk a sok gyaloglástól, de most aztán hazamegyek Wienbe szabadságra és három napig körülvilamosozom a várost, mást se teszek, hogy hozzászoktassam a szememet: nem csak katona, de civil és asszony is van a világon.

— És tudja isten, még mindég jobban szeretem az ilyen hadgyakorlatokat, mint a nagy császárparádét, ami négy évvel ezelőtt volt Szarajevóban, — mondja egy százados, — mert az még sokáig emlékezetes lesz a hadseregben. Azt ti nem csináltátok végig velünk, nap-hosszat próbálgatni az új csukaszürke egyenruhát, ebben a gyakorlatozásban volt valami balettszerű és aztán — mikor Auffenberg mint hadtestparancsnok, jelentést tesz a császárnak, kiesik a kardja a kezéből szegénynek mialatt beszél. A császár úgy tett, mintha semmit se látott volna, de aki ismeri az öregurat, tudja, hogy ilyesmi nem kerüli el a figyelmei. Ez is nagy kegy volt — de Auffenberg arca — úgy megnyúlt — akkoriban azt beszéltek, hogy másnap reggelre megöszült a parókája.

— A trónörökös nem szeret nagyozolni — mondja az öreg főhadnagy és a legnagyobb nyugalommal cigarettára gyújt, — hiszen ezt a mai seregszemlét is igazán sommásan intézte el. Ide meg amoda integet a kezével, egy-kettő, már el is tűnt, nagyon szép volt, nagyon örvendtem — nem mintha reklamálnám, nem töröm úgy magam a díszmenetelésekért, ebből már életem végéig fedezve van a szükségletem.

— Kedves Müller, — vágja rá a százados, — ennek más háttere van, olyan háttere, amelyet a magunkfajta egyszerű katona nem érthet. Hogy miképpen kell egy főhercegnőt fogadni, az pontosan elő van írva a szolgálati szabályzatban — de egy morganatikus feleséget — itt a bökkenő. És fenn Wienben úgyis eleget prűszkölnek már a hercegnő holnapi szarajevói bevonulása miatt — el akarják kerülni a katonai iroda és a trónörökös többi barátainak kedvéért, hogy a hercegnőnek csapatok sorfala között kelljen bevonulnia. És ez a tulajdonképpeni oka, hogy ma éjjel még a szabadban tanyáztunk és hogy holnap se szabad bemennünk Szarajevóba.

— Hát lehetséges, hogy ezt így fundálták ki, — véli a főhadnagy, — úgy sincs más dolguk odafenn

Wienben. — Eldobja cigarettáját: — Különben nem hiszem, hogy a trónörökösrel tanácsos egy tálból cseresznyét enni. Ma ugyan igen barátságosan nevetett — de nem bízom benne. Amikor Prágában szolgált mint őrnagy a 28-asoknál, a menázsiban egyszer sokat mesélt világkörüli útról, Indiáról, Japánról és Amerikáról — képzelheted, hogy hegyezte mindenki a fülét. Ott ül az ezredes is, a főherceg ajkán csügg a pillantása, majd minden szavát szinte a szemével húzza ki a szájából. S mikor a trónörökös egy korty bort iszik, az ezredesnek kicsúszik a száján: — Teremtő jó atyám, ha egyszer életemben egy ilyen világkörüli utazást tehetnék, akár tisztiszolgának is elmennék.----- És tudjátok mi történt? — A szürkehajú főhadnagy a zászlóalj fiatal segéd tisztje felé fordul: — Te persze azt hiszed, hogy Este erre egy ezrest nyomott az ezredes markába és így szólt:

—Tessék kedves barátom, most vegyen magának Cooknál egy körutazási-jegyet és utazzon szépen pár hétre Indiába. — De mekkorát tévedsz, kedvesem, mekkorát tévedsz. Az ezredesnek mennie kellett, mukkanás nélkül, a főherceg makacsul ragaszkodott ehhez: — Nem kívánok olyan ezredes alatt szolgálni, akinek az a vágya, hogy tisztiszolga lehessen.

A tiszték ijedten néznek össze, nem hallotta-e valaki a legénységből ezt a történetet, csak az ezredhadsegéd vereget az öreg főhadnagy vállára: — Egész csinos kis történet, kedves Müller, de ennek is, mint a te legtöbb történetednek, megvan az a nagy hátránya, hogy nem nagyon pontos. Mert: először is, Ferenc Ferdinánd világkörüli útja után nem őrnagy volt, hanem vezérőrnagy és brigadéros, másodsor, őrnagy korában nem a 28-asoknál, hanem a 102-eseknél szolgált; és harmadszor — éppen nekünk nem szabadna kritikátlanul a róla szóló történeteket továbbfecsegni, mert hiszen ő az, aki értünk, tisztékért, akiket ebben az államban minden kupec meg-rugdoshat, állandóan exponálja magát.

— A félhivatalosakból lesznek a hadsegédek, — morogja az öreg főhadnagy, — de ha ilyen pontos értesüléseid vannak, beszéljünk másról.

A tisztek lármára és szitkozódásra figyelnek fel. — Álljatok odébb a vurstli-jelöltjeitekkel, takarodjatok, különben megmutatjuk, hogy a deutschmeisterekkel nem lehet kikukoricázni!

Egy üteg akar arra elvonulni, a deutschmeisterek szitkozódva zárják el az útját. — No persze, a deutschmeisterek! Utat! Átengedni! Hajtsatok tovább! — Egy cingár tüzérőrnagy lovagol oda a tisztekhez: — Kérlek, csináljatok helyet nekünk! — Most felismeri egy barátját, egy szomszédzászlóaljbeli tisztet: — Szerbusz! Ti is itt vagytok újra? — Megfordul a nyergében és a deutschmeisterek felé kacsint: — Hát ezektől a testvérektől alaposan megszabadultam. Wienben a nyakamba akartak sózni egy tüzérezászlóaljat, jól megnéztem egy párszor az embereket — köszönöm! Pont olyan arcok, mint a deutschmeisterek, erkölcsi halott lettem volna. Az egyik nagy, a másik kicsi, az egyik kövér, a másik vékony, az egyiknek szemüvege van és hosszú haja, mint egy tanárnak, a másiknak meg olyan az álla, mint egy rablógyilkosnak — iszonyú volt. Akkor már inkább visszajelentkeztem az én régi ezredemhez, hagytam Wient a fenébe s maradtam az én szlovákjaimnál: mind egyformán magas, egyformán hülye, egyformán kemény, nagyszerű katona. Ma különben minden pompásan sikerült. Hát szerbusztok, a viszontlátásra! Servitore! — És máris, porfelhőt verve, elvágtat az ütege után.

— Hát ez meg miféle madár volt? — kérdi Müller, a szürkehaju főhadnagy és bizalmatlanul bámul a tüzér után.

— Nem ismered? Egész Mosztár ismeri. Ez volt a snájdig Mayer Maxi, tetőtől talpig derék fiú.

— Könnyű neki, hogy snájdig legyen és dicsérje a

szlovákjait, hiszen lovon vágat el mellettük, — mormogja Müller, — de velük menetelni, velük együtt nyelni a port — pár év alatt elveszíti az ember a snájdigságát.

Bembasánál, a folyóparti kávéház kerthelyiségében, ül Ilic, ölében egy csomaggal és lepillant a Miljacka zúgó habjaiba, amely ott, a vad sziklakapuból lép, a városon átvezető gátak-szabályozta medrébe. A folyó másik partján terül el a csendes török negyed, egy kis moschee rejtőzik el sötét ciprusok és ezüstös nyárfák közé, csak vékony minarett-csúcsa emelkedik a magasba, a csillogó víz felől hűvösség száll a zszindelytetővel fedett kis pavillon felé. A fűzfaágak alól egy sereg kacsa úszik elő, fejüket a vízbe buktatják és csak háromszögletű farktövéük látszik ki. Nem messze onnan egy török itatja kis szamarát, egy asszony kövön fehérneműt sulykol és egy barázdabillegető szökdécsel ágról-ágra.

Csoda-e ha ilyen csendes, békés helyen bánatos és merengő lesz az olyanfajta ember mint Ilic, aki újságokba ír és akinek költeményeit is leközlík már a lapok? Erre a csendes kávéházra egész esztendőn át mély hallgatás borul, itt isszák a törökök a feketéjüköt, nargílet szívnak és csibukot, álmodozva maguk elé pillantanak és hagyják, hogy a bazár tompán átszűrődő lármája a fülükhöz csapódjék. De Ramazán éjjelem felcsendül a cigányzene, tarka lampionok himbálóznak és tükröződnek vissza a Miljacka vizéből, a boldogság ragyogó golyói, álom és ébrenlét közt tévedező fények, akkor életre kel a kihalt csendes kávéház, hogy aztán újra álmodozó nyugalomába merüljön.

Bár a hó már megolvadt a hegyeken, még mindég hűvös van, főkép itt, a víz közelében. Ilic egyedül ül a pavillonban, sápadt arcát kezére támasztja és sóhajt. Aztán kis idő múlva az órára néz: már jöhetnének. Milyen csendes minden, milyen békés! Szinte már nem

is gondol a holmira, melyet becsomagolva és átkötve az ölében tart.

Egy nagy, sötétbőrű ember, akinek vörös feze alatt jókora kampós orr görbül, gyorsan feléje siet, kicsit körülnéz előbb, aztán leül Iliccel szemközt: — Nem tudtam előbb jönni. Itt vagyok. Lesz a dologból valami, vagy nem lesz? — Ez a Mosztárból jött Mehmedbasic, az összeesküvők mohamedán tagja. — Rajtad, kedves Ilic, csak az ördög tud eligazodni, egyszer azt írod: azonnal! Aztán meg semmit se akarsz tudni az egész dologról. Most önts tiszta bort a pohárba.

— Magam se tudom, talán jobb volna, ha elhalasztanók az egészet és később is csak a mameluk Potioreket állítattok fegyverünk csöve elé.

— Nem tudom —, gúnyolódik Mehmedbasic, — nem tudom! Hát akkor ki tudja? Ha Moisztárban lett volna pisztolyom, már régen el volna intézve minden, a trónörökös és a kormányzó tiz lépésre se álltak tőlem, ott a sziklapincében, a régi híd mellett. De most itt vagyok, most át is kell adnod a fegyvereket.

Ilic csitítólag teszi kezét a heves ember karjára: — Várj, Popovicnak és Cubrilovicnak is ide kell jönnie, különben kétszer kéne kicsomagolnom.

Egy bugyogós fiú jön és Mehmedbasic elé csillogó réztálcát tesz. A fiú távozása után a mohamedán áthajol az asztalon: — Hallottad azt Ilidzában, a zászlókkal?

— Hallottam, — mondja Ilic, — még is azt hiszem, hogy várunk kellene.

Két serdülő kamasz jön át a kerten, kar a karban, Popovic és Cubrilovic, Cubrilovic egy papírlapot lenget a kezében: — Három tárgyból elzúgtam. Ma bizonyítványosztás volt a magas látogatók tiszteletére. Ha majd meghaltam, ez a bizonyítvány a nemzeti múzeumba kerül, hadd lássa az utókor, mire jó a rossz tanuló is.

— És te Cvjetko? — kérdezi Ilic a szomorúan maga elé pillantó Popovicot, —te milyen bizonyítványt kaptál?

— Ó ez, — mondja Cubrilovic, — ezt hajszál választotta el, hogy jeles legyen. Ha nem volna az én barátom, most talán őt szemelték volna ki, hogy verset mondjon fel a trónörökösnek és virágcsokráját nyújtson át neki.

Mehmedbasic oldalról mustrálja végig ezeket a fiatal fiúkat, aztán kérdőleg pillant Ilicre. Az vörös lesz és a fülébe suttozja: — Ez csak a tartalék.

— Tartalék ide, tartalék oda, — mondja Cubrilovic, — meglátjátok, hogy kikészítjük az emberünket. Ha lehet, megpróbálom, hogy egy pár tanár is a levegőbe repüljön vele.

— Csak ordíts mégjobban, átkozott számar, — csördít rá Mehmedbasic a fiúra, — jobban tennéd, ha az anyád szoknyája mögé bújnál.

Cubrilovic vállat von: — Mitől féljek? Gondolja, hogy a titkosrendőrök itt lenn úszkálnak a vízben? Ügy, Ilic, most azonban add át nekünk a dolgokat, hiszen még meg is kell mutatnod, hogyan kell begyújtani a bombát. Ha még tovább húzod-halasztod, már csak egy díszlövést küldhetünk a Wienbe visszautazó trónörökös után.

— Nem itt. Ide bármely pillanatban jöhet valaki és megláthat minket. Menjünk a fürdőépület mögé, arra nem jár egy lélek sem, ott megmutatom majd a fegyvereket. Menjetek előre, feltűnő lesz, ha négyesben megyünk — úgy, ti vihetitek a csomagot, mi ketten majd utánatok megyünk, a viaduktnál várjatok, a kecskehíd alatt.

A két gimnazista előre megy, Cubrilovic az engedelmes Popovicra bízta, hogy vigye a veszélyes csomagot, Mehmedbasic és Ilic fizetnek és lassan utánuk borkálnak. A parkon mennek át, óvatosan szétkémelelnek, aztán egy égerbokor mögé ülnek le és Ilic kicsomagol: ott hevernek előttük a pisztolyok és a fekete dobozok, ott ül a négy fiú és reszket egész testében. Most Ilic

előveszi az egyik bombát, lecsavarja a kupakját és mindent töviről hegyire elmagyaráz, úgy ahogy Princip mutatta. — Mindent megértettetek?

Cubrilovic bólint a fejével, Popovic olyan zavarodott arcot vág, hogy nem lehet tudni megértette-e vagy sem.

Ilic visszacsomagolja a bombákat. — Itt van, vidd, — mondja Popovicnak, — nektek megmutatom még, hogy kell elsütni a pisztolyt.

Előre siet a viaduktig, kiveszi a töltényhevedert, visszateszi, megmutatja a fiúknak a biztosítéket, figyelmezteti őket, el ne felejsék kinyitni ha a trónörökös közeledni látják és maga is kétszer el durrantja a pisztolyt, — Odanézzetek, — mondja a vasúti sorompó lepattozott téglájára mutatva, — akit ez eltalál, nem áll többé a lábára.

— Mi jut eszedbe, — fakad ki mérgesen Mehmedbasic, — világos nappal lövöldözöl itt és nyakunkra csődítet a rendőrséget. Most aztán szaladhatunk!

És már szedik is a lábukat, néhány bokor mögé lapulnak és hallgatóznak. Semmi se hallatszák, csak a folyó zúgása és messziről a városi lárma. Kis ideig várnak még, aztán Ilic megszólal: — Ejnye, majd elfelejtettem, még megkapjátok a mérget. Figyelmeztessetek, hogy odaadjam, mert csak a halottak maradnak némák.

— Kabátzsebében keresgél és mindegyik fiúnak átnyújt egy-egy ciankálival teli kis zacskót. — így — ez minden. Most még csak azt kell tudnotok, hol fogtok állni. Te Mehmedbasic, te állsz fel elsőnek, szép fiú vagy, tehát a leányiskolával szemben lesz a helyed. Te, Vaso, nem messze tőle, valamivel a Cumurja híd előtt. Ott még valaki más is fog állni, akit ti nem ismertek, te meg a Cvjetko, a másik oldalon állj az Osztrák Bank előtt. De jól vigyázzatok, nehogy egymást sebesítsétek meg a bombákkal. Én is ott fogok állni, hogy jelt adjak, mikor kell dobnotok vagy lőnötök. Tehát csak azon az egy helyen négy emberünk áll majd, ott nem tud átjutni,

megkíméljük a várost attól a szégyentől, hogy fogadni kelljen őt a városházán.

— És hol fog Princip állni? — kérdezi gyorsan Popovic.

— Princip? A Császárhídnál akar löni, mert ott halt meg Zerajic. Pontosán ugyanazon a helyen akarja megölni a trónörököst...

— No ebben aztán alaposan csalódik majd, — veti közbe Cubrilovic, — mert akkor az átkozott Habsburgot át kéne engednünk az Osztrák Banknál — és nálam bizony nem jut át élve.

Ferenc Ferdinánd még tábori egyenruhában, fel-alá sétál a hercegnő szalonjában és várja, hogy felesége befejezze a császárhoz intézendő táviratot: — Kérlek, siess, sose bocsájtaná meg nekem, ha ma nem kapná meg a jelentést.

A hercegnő leteszi tollát a művészién faragott indiai íróasztalkészletre és kissé selypítve olvasni kezd:

— Engedje meg felséged, hogy mélyen átérzett jókívánságaimnak kifejezést adjak, abból az alkalomból, hogy felséged szerencsésen megérkezett Ischlbe és hogy legmagasabb meglegedésére, napjai jól telnek. — A hercegnő megáll egy pillanatra és kérdőleg pillant a főhercegre.

— Jó, jó, Zsófi, jobban csinálod, mint a titkárom.

— Egyidejűleg alázatosan jelentem, — olvas tovább a hercegnő, — hogy utazásom eddig pompásan sikerült ...

A főherceg hármat kopogtat az asztalra: — Hála Istennek, Zsófi, hála Istennek!

— ... a kedvezőtlen időjárás ellenére. Mosztárig az úton nagyon meleg volt, a mosztári fogadtatás igen szép és hazafias, a tegnapi hadgyakorlat teljesen elázott, sőt egy hadoszlop hófürgetegbe is került. A mai hadgyakor-

latra megjavult az idő és a lefűjás után részleges csapatszemlét is tarthattam. A csapatok állapota, úgy a kiképzésük, mint a munkateljesítményük, egészen pompás, minden dicséretet megérdemel. A legmélyebb...

— Állj! Kérlek, Zsófi, írd be még ide valamit, ez túl kevés, az emberek igazán megtették a magukét. Várj, majd diktálom: minden dicséretet megérdemel, itt hagytuk abba. Tehát: — Pompás szellem és magasfokú kiképzés és teljesítőképeség. Maródiuk úgyszólván nincs. — A főherceg szünetet tart: — Ez igazán fontos. Mert a Conrad-féle hadgyakorlatokon nem egyszer több volt a maródi, mint egy valóságos ütközet után. Ezek a nagy teoretikusok legtöbbször megfélemeznek a nehéz háti-zsákról és a többi felszerelésről. Nekem aztán százszor is mesélhet Conrad az ő nagy hegyitúráiról — annyit sose cipelt, mint egy egyszerű katona. — A főherceg tapsol. — írjunk tovább: — Maródi nincs. Mindenki friss és élénk. Holnap ellátogatok Szarajevóba és este vonatra szállok. Legmélyebb alázattal felséged lába elé borulva maradtam hódoló alattvalója

Ferenc, —

A főherceg csönget, egy szolga lép be, átnyújtja neki a táviratot: — Azonnal feladni — aztán feleségéhez lép és megsimogatja a haját: — És most ki kell magunkat csinosítanunk, Zsófi. Különböznék ma hamar asztalt bontok, mert nem jól aludtam és meglehetősen fáradt vagyok. És téged is alighanem alaposan elővett a sok iskola és templomlátogatás.

— Én nem vagyok fáradt, Franci. Mindenfelé olyan barátságosak és igazán szívélyesek voltak hozzám az emberek — különösen az érseken láttam, örül, hogy vezethet, hogy mindent megmutathat — igazán egészen másképp, mint szokott lenni — elmondhatom: hálás vagyok, hogy elhoztál magaddal.

A főherceg megsimogatja felesége kezét: — Jól van,

drágáin, de azért boldog vagyok, hogy nemsokára vége lesz, az egész hadgyakorlat alatt az a kellemetlen érzésem volt, hogy magadra hagytalak a városban. No de most készülünk. A viszontlátásra!

Asztalbontás után a főherceg és a hercegnő cerclét tartanak a nagyteremben. A helyiség két szállodai szobából áll, a falakat tarka temperafestmények és szőnyegek díszítik, régi moscheeámpolnák sejtelmesen lehelik szét tompa fényüket, a fegyverfalon ezüst és aranymaroklatu pisztolyok csillognak, görbe handzsárok és éles yatagánok, amelyek a cizellált, púposított címer körül sorakoznak fel. Gyöngyházberakásos támlátlan székek állnak csinos asztalkák mellett a falaknál. A szűk európai egyenruhák merev, kemény ellentétben állnak ezzel a puha, alacsony berendezéssel.

A hercegnő a kicsi, kövér Stadler érsekkel és az egyik tartománygyűlési képviselővel leül egy asztalkához és a jelenlevő személyek neve és állása felől érdeklődik; odainti Bardolff ezredest és felkéri, mutassa be neki Vancas alpolgármestert, a szarajevói dóm építőjét, — Az ön dómját nagyszerűnek tartom, — mondja az építésznek barátságos mosollyal, — az ember úgy érzi magát benne, mintha otthon volna. — Vancas alpolgármester annyira hízelgőnek érzi ezt a dicséretet, hogy megköszönni se tudja. Most a főherceg lép oda az asztalhoz, rápillant egy cédulára és így szól: — Ön tehát a mi wieni Schmidtünknek tanítványa, no ennek hallatlanul örülök. Örülök, ha valaki nyíltan és becsületesen elismeri a régi művészet nagyságát. Én nem tudok mihez fogni mindazzal, amit manapság összeépítenek és modern építészetnek csúfolnak. Mindent a hajánál fogva rángatnak elő, minden csalás. Ha az ember nem tud újat, járjon a régiekhez iskolába. Amit ma az úgynevezett kiállításokon lát az ember, még jó, ha csak szemét,

de legtöbbször — őszintén szólván, ha átsétálok egy ilyen helyiségen, verejték lepi el a homlokomat az utalattól.

Szarajevó alpolgármestere buzgón bölint rá a fejével: — Pontosán ez az én érzésem is, királyi fenség.

— Érzésem szerint, — folytatja a főherceg felbuzdulva, — egy templom és egy vásárcsarnok két merőben különböző dolog. A művészek, akik ma lidércálmaikkal terhelnek minket, azt hiszik, hogy nekik diktálniuk kell, közben elfelejtik, hogy Istennek és az államnak felelősek, hogy szépet, épületeset és ne valami visszariasztót alkossanak.

Metzger ezredes, aki Conrád tábornokkal halk beszélgetésbe mélyedt az egyik sarokban, szikrázó szemüvegét egy pillanatra a főherceg felé fordítja, aztán odasuttogja Conrádnak: — A wieni „Hagenbund“ kiállításán való látogatására céloz. Akkor állítólag hallatlanul dühbe gurult attól, amit látott és amikor otthagya a kiállítást, azt mondta a portásnak: — Az Isten szerelmére, el ne árulja, hogy itt voltam és megnéztem ezeket az ocsmányságokat.

Conrád bölint: — Én nem voltam a kiállításon, de én is hallottam, hogy botrány volt. — Aztán kissé nyugtalanul néz körül: — Rumerskirchhel kell még beszélnem, talán mégis csak le tudja beszélni a főherceget a holnapi szarajevói bevonulásról, — Conrad lassan sétál el egyik csoporttól a másikig, itt is, ott is szól egy pár szót és félrehívja a főherceg főudvarmesterét, báró Rumerskirchet. A báró lehajtott fővel hallgatja amit mond: — Megpróbálom, kegyelmes uram, mit lehet tenni, teljesen osztom excellenciád nézetét.

— Az én kedves, derék Simonom is a legtisztább gótikát képviselte, — folytatja a főherceg, — egyébként is az a véleményem, hogy a vallásos érzésnek sokkal jobban felel meg a gótika, mint a barokk. Barokk inkább a díszépületek stílusa. — A főherceg barátság-

gosan bólint Vancas felé: — Nagyon örültem, hogy itt a régi jó wieni iskola egyik képviselőjét ismerhettem meg önben. — Most Fehim effendi Curcishoz, Szarajevó polgármesteréhez lép oda: — Tegnap délután egy kis kirándulást tettem az ön városába, igen örültem, hogy szemtől szembe láthattam, mekkorát fejlődött. Az Appel-rakpart pompás díszépületeivel igazán bármely nagyvárosban megállná a helyét. Különösen feltűnt a sok gyönyörű fa, melyeknek további gondozását ezúttal is szeretném a szívére kötni. Építeni lehet máról holnapra, de hogy lombokba boruljon a fa, az egyesegyedül Isten műve.

A polgármester lehajtja vörösfezes fejét: — Császári fenség, nagy öröm a számunkra hallani ezt, igyekezni fogunk, hogy a jövőben is fenséged iménti szavainak szellemében gondját viseljük ennek a kis városnak.

Most a hercegnő is barátságos mosollyal lép oda a polgármesterhez: — Az ön hazájában minden olyan szép és sajtóságos. Különösen tetszett a sok tarka, csodaszép népviselet, melyeket a nőkön láttam, mikor ideutaztam Bródból. Nagyon fogok örülni, ha egyszer az ön hitének asszonyait fátyol nélkül láthatom majd gyönyörű kosztümjeikben.

— Fenséges asszonyom szíves engedelmével, holnapi városházi látogatása alkalmával be fogjuk mutatni fenségednek külön az izlám asszonyokat, — feleli a polgármester.

— Csakugyan rendkívül meg vagyok elégedve, — veszi át újra a szót a főherceg, — végkép megszűnt az a kevés előítéletem is, amelyet még Boszniával szemben tápláltam.

— Ez az Ilidza valóságos gyöngyszem, — teszi hozzá a hercegnő, — olyan szép, hogy igazán szívesen itt maradnék még.

— És fenséged nem adhatná meg nekünk ezt a kegyet? — kérdezi Vancas alpolgármester.

— Szívesen megtenném, de sajnos lehetetlen, az úti program úgy alakult, hogy a főhercegnek holnap este már haza kell utaznia. De igyekezni fogok, hogy hamarosan újra eljőjék, akkor a gyermekeimet is magammal hozom, biztosan jól elszórakoznak majd a parkban a medveboesokkal.

Most Conrad tábornok, Metzger ezredes, Kundmann őrnagy s még néhány más úr lép a főherceg elé, el kell búcsúzniok.

— Ön tehát már ma este utazik, Conrad?

— Igenis, császári fenség, Károlyvárosba.

— Szerencsés utat! És viszontlátásra a németországi hadgyakorlatokon.

Conrad fején átfut egy pillanatra, ne szóljon-e ő maga, de aztán eszébe jut a főherceg makacssága, némán meghajol és távozik.

Lenn már kattogni kezdenek a pályaudvarra induló urak autói.

Kissé kiürült a nagy szalon, egy csoportban ott állnak a különféle vallások papjai és lesütött szemmel, halgan csevegnek.

A főherceg most egy bosnyák csoport felé fordul, mely a tartománygyűlés elnöke körül sorakozott fel. Kissé távolabb Potiorek áll szárnysegédjével, Merizzi-vei, akinek tollba mond valamit. Potiorek hirtelen abbahagyja és fülelni kezd, anélkül, hogy felpillantana: a szomszédban Ferenc Ferdinánd hangja felcsattan izgalomban:

— Uraim, mindig a régi nóta. Ez nemcsak önöket érinti, az állam és a dinasztia ugyancsak ezt sínyli. De ne féljenek, kezeskedem érte, Boszniát soha, semmiféle körülmények között, nem csatolják Magyarországhoz, Boszniának sohse kell majd Horvátország sorsát elszenvednie, melyet a magyar rebellesek elleni segítségért kiszolgáltattak Magyarországnak. Tisza nagy szavaitól nem kell, hogy beijedjenek, még én is itt vagyok. Ha

Boszniát nem a birodalom osztrák részéhez csatolják, mindaddig örökös-tartomány marad, míg be nem fejeztük a mi régi, tiszteletreméltó Monarchiánk nagy átszervezési munkálatait, hogy egyszer és mindenkorra véget vessünk az efféle értelmetlenségeknek. Igazán nem értem, miért mennek önök mindig Budapestre, jöjjenek csak Wienbe, ha valamit akarnak és keressenek fel engem a Belvedereben. Hiszen talán már itt is hallották, hogy mindég és készségesen segítségére sietek minden népnek, amely magyar elnyomás alatt synylódik. Csak egy kis türelmet kérek — mindnyájunknak türelemmel kell lennünk — az önök számára is szebb jövő virrad még, el kell jönnie a napnak, amikor megtörik Budapestnek ez az államellenes, birodalombomlasztó dölyfösége.

Az urak annyira a főherceg kitörésének hatása alá kerültek, hogy alig mernek felpillantani. A főherceg is csak lassacskán szedi össze magát, arca kihevült, szeme lángol, reszket a keze. — Az egész Monarchia sorsa a szívemen fekszik, uraim, azt hiszem, mindörökre elmúlt annak az ideje, hogy egyik nép sanyargatója és elnyomója lehessen a másiknak. Lássanak hozzá országukban, vigyék keresztül minél előbb az agrárreformot, hogy parasztjaiknak okuk ne legyen átsandítani Szerbia felé. A többit aztán bízzák jólélekkel Istenre és a jövőre, amely remélhetőleg szép lesz és áldásos a mi hazánkra. — A főherceg most gyorsan elbúcsúzik, pár pillanatra megáll még a katolikus papok csoportjánál: az iskola-viszonyok felől érdeklődik.

A hercegnő a búcsúzásnál megkéri még Stadler érseket: — Foglaljon imába minket, a császári fenséget, a gyermekeket és engem. — Aztán a főherceg és a hercegnő visszavonulnak.

Alig távozott a főherceg, Potiorek tábornok odalép a tartománygyűlés uraihoz: — Egy pillanatra kérem az urakat. A tábornok alig tudja türtöztetni izgalmát, ke-

rési a szavakat, aztán lihegve böki ki: — Uraim, ő császári fenségét bizonyos kemény szavakra ragadtatták a haza jólétén csüggő gondolatai, nem volna kívánatos, ha azokat bárki is kicsinyes politikai harcokba keverné és önérdelkei szolgálatában használná fel. Úgy járunk el helyesen, ha megtartjuk magunknak és a szívünkbe zárjuk ezeket a szavakat, amelyek a mi szebb jövőnk érdekében hangzottak el. Ígérjék meg az urak.

Az urak megígérik a táborszernagynak és Potiorek a megkönnyebbülés sóhajával tér vissza Appel tábornokhoz: — Tudod, mennyire becsülöm Becket, de a legnagyobb hiba, melyet elkövetett, az volt, hogy annakidején a trónörököszt kényszerítette, hogy akarata ellenére a soproni huszároknál szolgáljon. A magyarok, az ezredestől az utolsó huszárig, szembehelyezkedtek a trónörökössel, azzal őrijítették, hogy egymásközt kizárólag magyarul beszéltek, szolgálati nyelvül se a németet használták, így szegezték szembe a trónörökös kemény fejével az ő magyar makacsságukat. Olvastam akkoriban Beckhez intézett írásbeli panaszát és mindjárt a legrosszabbra gondoltam a jövőt illetőleg. A trónörökös nem felejt.

— De a magyarok se felejtének, — jegyzi meg Appel tábornok,

— Budapest mindenesetre tudni fogja hányadán áll, ha a főherceg holnap ünnepélyesen bevonul Szarajevóba, És Zágráb is tudni fogja miképen értelmezze a dolgot. Ezért nem szeretném, ha tovább jutna a főhercegnek ez a több mint világos nyilatkozata, mert a legkellemetlenebb belső bonyodalmak származhatnának belőle.

A főherceg szobájában az ablakhoz támaszkodik és kibámul a holdfényben úszó parkra. Mint dühkitörései után általában, most is a levertség érzése fogja el, mintegy reakcióképen. Messziről idehallatszik a melegviz-

forrás csergedezése és egy pacsirta csattogása. Az ablak alatt a két őrszem egyenletes lépteinek koppanása hallatszik. A virágágyak vörös virágai feketén merednek fel, a fehér kavicsutak a fák árnyéka közé vesznek.

A szoba mélyén még néhány tiszt vár, a főherceg főudvarmestere halkán lép oda urához. Vörös ámpolna hinti szét tompított világát.

— Szép éjszaka, — mondja Ferenc Ferdinánd, — délen milyen világosak az éjszakák. — Hátra fordul az urak felé: — Conrad most már alighanem vasúton ül. Látja, Rumerskirch, nem szabad sejtelmekre adni. Ezen a napokon is szerencsésen túl estünk és minden baj nélkül telt el ez a boszniai utazás, pedig olyan rossz előérzetem volt, melyet csak növelt, hogy bármerre néztem, mindenütt lógó fejeket kellett látnom.

— Szerencsésen túl lehetnénk, császári fenség, — bátorkodik megjegyezni a főudvarmester, — ha császári fenség arra az elhatározásra jutna, hogy most, még ma este elutazzon.

Ferenc Ferdinánd kérdő pillantást vet a báróra, fejét lehajtja, megpödrí a bajuszát és hallgat.

A hercegnő bejön és odaszól a főhercegnek: — Éppen most telefonáltak, hogy a gyerekek mind egészségesek és Max sikerrel tette le a felvételi vizsgát a skótoknál.

— Hát akkor az urak gratulálhatnak — mondja Ferenc Ferdinánd, — mert gyermekeknél minden szerencse dolga. — Aztán hitveséhez fordul: — Mindjárt készen vagyok.

Az urak gratulálnak a hercegnőnek, aki nyomban utána távozik.

— Az élet legnagyobb öröme, ha az embernek jó gyermekei vannak. Gyerekek! ők az élet értelme és minden boldogság kútfeje és teljessége! — A főherceg elmélázik, arcvonásai meglágyulnak, az urak hallgatnak,

csak báró Rumerskirch próbálja meg mégegyszer, hogy felvegye a beszélgetés fonalát.

— Királyi fenséged különben a gyors elhatározások embere. Egy szavába kerül és indulásra kész az udvari vonat, császári fenséged egy óra múlva utazhatik. A holnapi reggeli a konakhan és a város megtekintése nyugodtan elmaradhat, hiszen császári fenséged már tegnap délután megtisztelte látogatásával a várost. Igazán semmi nyomós ok nincsen tehát, hogy holnap úgyszólván a mai programot bonyolítsuk le mégegyszer. — Báró Rumerskirch érzi, hogy szavai a semimíbe hullanak, süket fülekre talál, de tovább folytatja próbálkozását: — Császári fenség a csapatok miatt jött Szarajevóba, császári fenség már szemlét tartott a csapatok felett, igazán semmi sem indokolja, hogy holnap újra a városban mutatkozzék, hiszen a csapatok is a városon kívül táboroznak.

Ferenc Ferdinánd kérdőleg pillant a tisztekre, akik ott állnak és nem mozdulnak, — hallgató, zárt csoport.

— Hát az urak mit szólnak ehhez a tanácshoz?

A tiszték nem mernek felelni, némán pillantanak egymásra, hosszú, kínos hallgatás következik.

— Mégis csak kell, hogy valami véleményük legyen, — pattan fel a főherceg, — hadd halljam, beszéljenek?

Potiorek szárnysegédje, Merizzi alezredes, aki ott maradt még, hogy bevárja az esetleges parancsokat, egy lépéssel közelebb jön: — A kegyelmes urat közelről érintené, ha fenséged elutazna, mert ő a holnapi nap elé úgy tekint, hogy az az ő napja.

Ferenc Ferdinánd ruganyos léptekkel nesztelenül járkál fel s alá a puha szőnyegen, aztán hirtelen megáll: — Maradunk. Potioreknek nehéz esztendők vannak a háta mögött, nem szabad, hogy elrontsuk az örömét.

Báró Rumerskirch utolsó kísérlettel próbálkozik:

— Császári fenség, a szerbek holnap ünneplik meg Vitus-napját, ötszáz esztendő óta az első Vitus-napot

a felszabadított Rigómezőn — fanatizált, a két győztes háborútól mámoros elemek a szarajevói bevonulást kihívásnak tekinthetnék.

A főherceg újra rákezd a nyughatatlan járkálást: — Itt a Monarchia földjén vagyunk. Hogy a szerbek mit csinálnak a határon túl, semmi közünk hozzá. És nálunk meg mi mindent nem tekintenek kihívásnak! Nem akarom, hogy itt ugyanaz a mimózaszerű érzékenység kapjon lábra, mint ami Magyarországon uralkodik. Az ember legyen tekintettel nemzeti érzékenységekre, de mi már itt úgy is eleget engedtünk. Mi se lehetünk otthon mindannyiszor tekintettel rosszakaratú szomszédainkra, valahányszor ünnepünk van. A flotta nem ünnepelhetette meg Lissát Olaszország miatt — se vége, se hossza nem volna ha elkezdenők. Ki mondja meg végre miféle ünnep ez a Vítus-napja? Hetek óta mást se hallok mint Vidovdan és Vidovdan — mégis csak szeretném tudni, miféle nagy dolgot ünnepelnek ezen a napon a szerbek.

Merizzi alezredes meg tudja adni a kívánt felvilágosítást: — A Vidovdan, császári fenség, a szerbeket egy vereségre és egy orgyilkosságra emlékezteti, ez utóbbi bosszú a vereségért. Egész a holnapi napig gyászünnep volt ez a nap, a törökök ellen elvesztett szabadság gyászünnep — tavaly azonban éppen Vidovdannál kezdődtek meg a harcok Szerbia és Bulgária között. Vidovdannál 1389-ben — tehát holnap lesz éppen 525 éve, hódoltak meg a szerbek a törököknek, Lazar hercegüket agyonverték, de egy szerb nemes, Milos Obilic, belopódzott a győztes szultán sátrába és orvul meggyilkolta.

— Szép kis nemzeti ünnep, — nevet Ferenc Ferdinánd. — Ha ilyen jubileumokat ünnepelnek, nem volna csoda ha az 1903-as belgrádi királygyilkosság napját is megünnepelnék, mert ilyen Obilicék alighanem mindig akadnak.

— Ehhez hozzávehetjük még azt az általános szláv hajlamot, amely szeret a saját fájdmában vájkálni és

gyásznapokat megünnepelni, halálról és szerencsétlenségről énekelni, — teszi hozzá Merizzi alezredes. — Csak azt nem tudom, hogy a szerbek az eddigi gyásznapot hogyan fogják az örömnep képére formálni.

A főherceg vállat von: — Az legyen az ő dolguk. Ej, mindig ugyanaz a régi história az ezeréves birodalomról! Monarchiánk területén alig van olyan nép, amely ne tudna egy ilyen ezeréves birodalomra emlékezni, — csak arról feledkeznek meg valamennyien, hogy ezek a birodalmak nem voltak hosszú életűek s hogy nem álltak fenn egyidejűleg. Ha az ember engedne ebben a kérdésben, itt volna a káosz, mindenki mindenki ellen harcolna — és a föld, amely eddig valamennyiüket eltartotta, vérben és könnyben ázna. „Egyesülés vagy Halál“ — ez a jelszava mindezeknek a kis népeknek, akik másra se várnak, mint hogy szomszédjukat elnyomhassák. Nálunk, a Monarchiában, hatmillió szerb-horvát él — ezeknek odaát, sokat mondok, ha három millió lakosuk van, amióta győztek — és csak ha az ördöggel cimborálnának, csak ha a magyarok még butábban uralkodnának, csak akkor történhetné meg, hogy az erőviszonyok elemi törvényei ne érvényesüljenek. Hiszen nálunk mindenütt csak a világos tények beszélnek zavaros népek közt — a mi politikánk merőben különbözik a németekétől és a franciákétól, nálunk a tények zavarosak, népeink helyzete világos.

— De az efféle zavarosságok nem csak a mi viszonyainkra jellemzők — egy úr mesélte, aki lenn volt az albán határbizottsággal, hogy minden falúból görög processziók rohantak eléjük, pópákkal és zászlókkal és „Egyesülés vagy Halál!“ ordították. Azok az albánok vagy mohamedánok, akik nem tartottak velük, hamarosan eltűntek vagy agyonverték őket. Ezek a zavaros dolgok abból származnak, hogy a francia forradalom nacionalizmusát olyan területen akarják alkalmazni, ahol nincs meg a nemzeteket szétválasztó világos határvonal. Innen

van az, hogy elmondhatom önöknek, semmi se rázott meg annyira, mint az a keserű felismerés, hogy még az osztrák németek is nacionalisták akarnak lenni és e törekvésükben egy húron pendülnek a magyarokkal és a csehekkel Magától értetődőnek gondoltam, hogy a németek kötelességüket mindig híven teljesíteni fogják, akárcsak én vagy a tisztjeim. Ó — a német birodalom, fellendülése, rendje, fegyelemtartása, megszervezettsége, katonasága — mind szép és jó. De innen — a Balkánról, keletről nézve — egy császárt lehet csak látni — az osztrák császárt, a német nemzet szent római birodalmának örökösét, — és hígyjék el, uraim, ha ez a császár elbukik, vele bukik a német császár is. Nem, nem, kedves Rumerskirch, hagyjuk a tapintatot, amelyért senki se hálás nekünk, maradjunk a helyünkön és ne térjünk el eredeti tervünkötől. — A főherceg az ablakhoz lép és újra kinéz a langyos éjszakába; aztán ismét a tiszték felé fordul:

— Önökön múlik majd, hogy az a feketesárga osztrák szellem, amely ma a hadseregbe menekült és Európa legfontosabb eszméjét képviseli, újra tért hódítson s úrrá legyen szeretett hazánk valamennyi lakosa közt. És most: Jó éjt, uraim, a holnapi viszontlátásra.

Mikor Ferenc Ferdinánd belép a hercegnő szalonjába, felesége örömpesve siet elébe: — No, mit szólsz Maxhoz? Ezt aztán jól csinálta, derék kölyök.

— Igazán örülök, — feleli kissé szórakozottan a főherceg, — ezért majd kérhet valamit, Blühnbachban.

— Leül a kis íróasztalhoz: — Ha mindég mindenkire hallgatnék, Zsófi, a végén azt se tudnám, hol áll a fejem. Rumerskirch mindent elkövetett, hogy rábeszéljen, utazunk el már ma este.

— Ugyan miért?

— Miért? Miért? Mindég ugyanazok a homályos félelmek. Ha valamit tervbevettek volna ellenünk, tegnap

a bazárban, abban a tolongásban, igazán elég alkalmuk lett volna. Látod, mi bemerészkedtünk az oroszlan barlangjába — és kiderült, hogy minden csak a nyúlszívűek képzelődése volt.

A hercegnő férjére néz: — Veled nem történhet baj, Franci, mindig tudtam. Ha te nem lennél, ki végezhetné el a rád váró nagy feladatokat?

Ferenc Ferdinánd bólint: — Ez az. Mert ha nem kerülök a trónra, akkor én se voltam más, csak a fölös-számban lévő főhercegek egyike, valaki, aki talán többet akart mint a fivérei, de ez aztán a legtöbb, amit az utókor elmondhatna rólam. Ez adott mindig erőt a betegséggel folytatott harcomban is. Ha valaki asztalos vagy lakatos, már segédkorában is tudja azt, amire majd mesterkorában képes lesz. De egy trónörökösről senkise mondhatja el előre, milyen császár vagy király lesz, ezt csak maga a trónörökös sejtheti — ő is csak sejtheti, mert tudni maga se tudja: mennyivel fogja a korona önnön-erőit megnövelni. Mi lett volna Mária Teréziából, ha nem kerül a trónra? Egy sokgyermekes, okos asszony — akire senki emberfia nem vesztegetett volna több szót — és milyen császárnő volt! Látod, Zsófi, és mert tudom ezt, hiszem is, hogy Isten segedelmével még mindent meg tudok majd menteni. Ha az ember akar és nem enged az igazából, minden olyan egyszerű — csak a toll-rágók és szakemberek nehezítik meg az ember dolgát.

— Neked sikerülni fog, Franci. Isten segít majd.

Ferenc Ferdinánd lassan feláll: — Nem is hiszed, mennyire örülök, hogy Max ilyen szépen levizsgázott. Jó ha a gyerekek semmit se kapnak ajándékba, legalább később nem kell érte meglakolniuk. Egész életemben megsínylettem, hogy mi hárman, fiúk, nem részesültünk rendszeres oktatásban — és Károly és Ottó is megsínylették, ezen siklott ki az életük és mondhatom, nekem is alaposan talpamra kellett állnom, hogy a falhoz ne szorítsanak. Most is dühbe gurulok, ha eszembe jut az

a nevelési módszer, hogy bár a tanító sohse mondta ki, de mindég az lebegett a szeme előtt: — Ugyan hagyjátok, a fiatal főhercegeket, hiszen olyan ostobák, hogy semmit se képesek felfogni. — Ezeknek az embereknek alighanem megnyugtatóra szolgál, ha magunkfajtajáról feltételezhetik, hogy tökfilkó. Alighanem ez a bosszújuk, amiért hétrétgörnyedve kell járniok. És ha az ember aztán később hozzájuk akar nyúlni, kisiklanak az ujjai közül, mint a puhányok, — nevelésem minden rendszeresség, minden komolyság híján volt — akárcsak szegény Rudolfé, aki ebbe pusztult bele. — A főherceg újra fel s alá sétál a szobában, a hercegnő pillantása aggódva követi. — Tudod különben, Zsófi, hányadika lesz holnap?

A hercegnő lesüti a szemét: — Ezt a napot nem felejttem el — holnap van június 28.-a.

A főherceg látja magát a Hofburg tanácskozótermében — mint tizennégyévvvel ezelőtt ama tikkasztó csütörtökön. Mária Terézia trónján Ferenc József ül megkövült, merev arccal, kissé előrehajolva. Hosszú, sárga viaszgyertyák égnek II. Ferdinánd keresztje mellett jobbról is, balról is s ez egyszer megint arról van szó: Subscribe Ferdinande! írd alá Ferdinánd! De ezúttal nem a protestáns rendek akarják kikényszeríteni az aláírást és Dampierre-vértesek se vonulnak át a Hofburgon, hogy megvédjék Ferdinándot az erőszakkal szemben, ezúttal a császár ül a trónon és Ferdinánd ujját nézi és mind a titkos tanácsosok, a legmagasabb udvari méltóságok, a Monarchia közös miniszterei díszbeöltözve, mindkét kardinális, Wien hercegérseke és Magyarország hercegprímása, a két képviselőháznak, az urakháznak és a felsőháznak elnökei — továbbá a császári ház valamennyi nagykorú tagja, mind-mind odanéznak, mint veti le Ferenc Ferdinánd a kesztyűjét, mint teszi esküre

emelt ujját a hercegérsek által odanyújtott evangéliomra és mondja végig a keserű esküt utolsó kegyetlen mondatáig: Ez az én házasságom morganatikus és most és mindenkorra ilyennek tekintendő.

A tanácsteremben olyan csönd van, hogy hallani lehet a toll percenését. Egy ember valamennyi ellen — ettől fogva mindvégig az esztendők során át. —

— Az bizony keserű nap volt, Zsófi, — mondja a főherceg, végigsimítva homlokán, — de ha az ember akar valamit, el is éri azt. Látod, — és mi kiálltuk a próbát — nem volt könnyű — neked, kedves, még keményebb volt, mint nekem, mert téged a csőcselék kínzott és gyötört, ahol csak tehetett, no de most már nemsokára ezen is túl leszünk, nem mernek bántani, mióta ügyet se vetünk rájuk. Jól tudom, mennyit vétettek ellened, ha nem is beszéltél róla.

A hercegnő arca merev és kemény, mint a kő: — Eljön a napja annak, Franci, amikor megmutatod majd nekik, ki vagy és mit akarsz. Rólam ne beszéljünk. Tudtam, mit vállalok és Isten erőt adott, hogy elviseljem. De azt az egyet tudom, azt megérdeklődtem: kánoni jog szerint az eskü nem létező személyekre — még meg nem született gyermekekre nem érvényes. Ennyit tudok, és olyan dolgon, amit Isten nem akar, földi halandó nem változtathat.

Ferenc Ferdinánd lehunyta a szemét, meg-megvonaglik az arca, egy székre kell támaszkodnia és nagynehezen erőt vesz magán. Aztán lassan csak ennyit mond: — Ugye, kedves Zsófi, erről ma éppoly kevésbé beszélgetünk, mint régebben.

A hercegnő nem néz férjére: — Nem magamról, a te gyermekeidről beszéltem.

— Nehéz nap volt, — folytatja halkán a főherceg, — de a boldogságot az életben nem dobják az ember után, a boldogságot ki kell érdemelni.

— Utolsó fillérig és utolsó pfennigig megfizettünk érte, Franci.

— És ha ezerszer kéne újra aláírnom, Zsófi, ezerszer megtenném. — Odalép hitveséhez és homlokon csókolja: — Hol lennék nélküled? — Nem vagyok az az ember, aki bármit is elfogad, de ajándékozni se fogok senkinek. És most jó éjt!

Jobbkezének mutató és hüvelykujját egy ezüst feszület alatt álló kis szenteltvíztartóba mártja: — Isten áldjon, — mondja és keresztet rajzol az asszony homlokára, — és Isten áldja mindhárom gyermekünket.

1914. június 28.

— Vidovdan! Vidovdan!

— Vítus-nap! Vítus-nap!

Az első Vítus-nap 525 hosszú év után — fel tudjátok-e fogni, mi ez? Egy fél évezred és még egy negyed század hozzá. Mit is tudjátok ti, akik nyugat boldog népeihez tartoztok, mi a gyász, gyász az elveszett szabadságért egy fél évezreden át, dalokban megnyilatkozó gyász, gyász a tűzhelynél, gyász, mikor az ember nehéz szívvel hallgatja a guzlicást, aki ennyi tengernyi idő múltán is tudja még, milyen nagy volt hajdan ez a nép! Mit is tudhattok erről a bánatról, melyet nem vetettek papírra, csak a dal szárnyán szállt tova, a szíveket megkeményítette és még emésztőbbé növelte a sóvárgást, ezt az elvesztett birodalomért, elvesztett népért zokogó bánatot?

És most — fél évezred és még huszonöt hosszú esztendő múltán — most ünnepeljük az első Vítus-napot a felszabadított Rigómezőn, ahol hőseink még frissen hantolt sírja domborul, most, hogy a félhold visszavonul, felragyog a magasztos szabadság aranykeresztje

ama rónaság fölött s azokon a hegyeken, melyeknek elpusztított erdőségeiben hajdan vérbe és szégyenbe áldozott le a szerb birodalom. Igen, a hegyek és a magaslatok ábrázata megváltozott, sírós szeműek a lejtők az eső könnyeitől és földjüket a szegénység barázdálja, melyet az erdőpusztító törökök hoztak be az országba, de a szívek nem változtak, ma is abban hisznek, amiben hajdan: Dusán császár ezeréves birodalmában. Vítusnapja nem gyászünnep többé, a megváltás és a felszabadulás ünnepe, az ujjongás és az örömkönyök Vítusnapja! Emlékezzünk a szabadságharcok mártírjaira, emlékezzünk a véres könnyekre, emlékezzünk testvéreinkre, akiknek meg kellett halmok nélkül, hogy ezt az ígélet-földjét meglátták volna, menjünk be öreg királyunkkal Gračanica kolostorának templomába, amely a szabadságnak ama büszke napjaiból a szolgaság évszázadain is átvészelt s most a felszabadulás pirkadatába emeli fel fejét és hallgassuk meg a himnuszokat, amelyek Milos Obilicet és két társát éneklik meg, hallgassuk meg a szultánöltőt dicsőítő dalokat.

Íme Belgrádra is felvirradt a nagy nap, a nap, amely csak egyszer jön fél ezredév után — az utak fellobogózva, minden uccában diadalkapukat állítottak fel, a király képmása gyertyák között díszeleg az ablakokban.

Az egész város kora reggel óta talpon van. A tömeg viharosan üdvözlí az érdemjelekkel ékesített tiszteteket, két háború győzteseit, katonák sétálnak asszonnyal és gyerekekkel, hosszú szakállú pópák szűk fekete kabátban, botra támaszkodó öregek, mankós hadirokkantak, barátjukba karoló vakok: az örömteljes látványra boruló háborús árnyak; és mindenki a Kalimegdan felé igyekszik, a régi török-erődítmény alatt elterülő parkba, ahol az egyik réten állították fel a nagy diadalmi sátrat. Megszólalnak a harangok, a katonazenekarok rázendítenek, az emberek leveszik kalapjukat és együtt énekelnek a zenével, egymás nyakába borulnak, megcsókolják egy-

mást, örömkönnyeket sírnak. — Vidovdan, testvér! Vitus-nap, testvér, az első Vitus-nap a felszabadított Szerbiában!

A királyi vár mögött gyülekezik az ünnepi menet, a kocsik sora végeláthatatlan, még egy csomóban állnak a díszruhába öltözött emberek és megcsodálják egymás uniformisát — az egyik töröknek, a másik janicsárnak, a harmadik, a negyedik lovagnak, hadimérnöknek, hirdetőnek, apródnak és zászlótartónak öltözött.

Talán volt már szebb ünnepi menet, stílszerűbb, ahol kevesebb volt a színes papírlemez és a színházi ruhatárból és jelmezkölcsönzőkből való csecsebecsék — de aligha volt valaha is olyan ünnepi menet, melyben maguk az emberek ilyen büszkén hordták volna a fejüket,

— Jól nézzetek körül ti fiúk, jól jegyezzétek meg magatoknak mindezt, ilyen nap mint a mai, nem lesz még egy, amíg éltek! — mondja egy öreg ember.

De most megáll egy ismeretlen az öreg mellett és rekedt hangon mondja: — A diadalmas kereszt és az aranszabadság napját ünnepeljük ma itt és közben megfeledkezünk határontúli, szolgaságban sinylődő testvéreinkről, akiknek első örömteli Vitus-napunkon egy német főherceg előtt kell kalapot emelniük és elrejtteni a szerb zászlót.

És máris egész sereg ember csoportosul a beszélő köré és az egyik magasra emel egy újságlapot: — Ezt olvasd öreg: — Reméljük, most történt meg utoljára, hogy Habsburg sétált szerb földön!

Az erődítmény felől már idedördülnek az ágyuk, a nagy diadalmi sátrakban megkezdődött az ünnepség. A bámészok hada elszalad, az ünnepi menetet később is láthatják, ott akarnak lenni, amikor a szabadság mártíráért imádkoznak.

— És talán értünk is támad egyszer egy Milos Obilic, aki majd azokat is felszabadítja, akik ma még idegen

járomban görnyednek, — mondja az öreg színtelen hangon és botjára támaszkodva tovább biceg.

Távolról idezúg feléje az örömujjongás, annak a féktelen örömnök hangja, hogy egy kis ország kis népe ime méltónak bizonyult a büszke ősökhöz.

A harmat még ott csillog a fűvön, a sírokon még nem nőttek ki a virágok. Princip e kora reggeli órán egyedül megy át a temetőn, lassan lép el a sírok között, ott ahol sok a virág, letép egy szálat és elviszi a sírhoz, amelyen egy szál virág sincsen, ott a vályogfal alatt, a temető sarkában. Egy kis koszorút köt és leteszi a sírdombra: — Vítus-nap, Zerajic, Vítus-nap! Neked meg kell hallanod odalenn, mert ma mindazok meg fogják hallani, akik a szerb népért áldozták életüket, — Előveszi zsebéből a pisztolyát, a tenyerére teszi, hogy megcsillan a fegyver tompa feketéje, — Jobban fogok célozni, mint te, Bogdán? Nem aludtam, álmos vagyok. De azért jobban célba találok majd, kell hogy jobban találjak, — Most leül a sírdombra, arcát kezébe temeti, zokogás rázza meg sovány testét. Mikor már jól kisírta magát, megtörli a szemét: — Ügy — és most megyek, légy velem í — Elindul, inog a térde, meg kell állnia, hogy levegőhöz jusson. Mégegyszer visszanéz, megtapogatja zsebét, benne van-e a pisztolya, aztán elléptet a sírok hosszú során át. — Három nap múlva én is itt nyugszom majd — de nem ilyen nehéz kő alatt, csalán nő majd a síromon és talán eljön majd valami derék ifjú és virágot hoz, lássák, hogy van még, aki nem feledkezett meg rólam. — Átvág az orthodox temetőn és befordul a katolikusba: — Német nevek, német sírok — szinte ugyanúgy mint odaát Zimonyban, a ferencvölgyi telepések temetőjében. És a szerb föld nem veti ki ezeket az idegen holttesteket! Ez a türelmes szerb föld hagyja, hogy megmérgezze és megmételezze ezeknek

az idegen, bitorló uraknak a teste! — Princip köp egyet és a sírok közt a kapu felé siet, melyet már azóta kinyitottak.

Ilic ott ül a kis Viajinic-cukrászda farácsai mögött és kikémlél a rudak résein át. Sápadt és kék karikák látszanak világosszínű, vizenyős szeme alatt. Reszket a keze, ha szájába dugja a cigarettát vagy felemeli a kávéscsészét. Fejét vesztette, maga se tudja, mit akar. Princip küldte ide, hogy adja át majd Cabrinovicnak és Grabeznek a fegyvereket és most itt ülhet és várakozhat, ölében ezekkel a veszélyes holmikkal, mikor már mindenfelé titkosrendőrök cirkálnak és mindenbe beledugják az orrukat. Ilic összerезzen, árnyék hull az asztalára, Cabrinovic, a betűszedő áll előtte és nevet: — Nos, barátom, itt vagyok, Grabez még nincs itt?

Ilic megfogja Cabrinovic kezét és maga mellé húzza az asztalhoz: — Ülj le szépen és maradj csöndben. Grabez Paléből jön az első vonattal,

— Ha nem kési le a vonatot, a csavargó. Ezek a pópafiókák ha tyúkot látnak, rosszabbak, mint a kaka-sok. Add ide a bombákat, nincs időm, igyekeznem kell, hogy továbbálljak.

— Hová sietsz ilyen jókor? Talán meg akarsz mutatni a bombát, hogy felvágj velem?

Ilic csupa szorongás, nem bízik a betűszedőben.

Cabrinovic megigazítja a nyakkendőjét: — Az utókor számára akarok valamit csinálni, végrendelkezni akarok, én, a szegény ember. Le szeretném fényképeztetni magamat, hogy a felszabadított szerbek lássák, mikképpen festett egy szerb hős. — Kis zsebtükröt húz elő s néhány pehelyfoszlányt simít le a kabátgallér járói. — Ezért vettem fel ma a vasárnapi-ruhámat. Hadd sírjanak a lányok, ha meglátják a fényképemet, hadd mondják: — Kár ezért az ifjú Nedjóért, aki ilyen fiatalon halt meg a hazáért.

— Bolond voltál és az is maradsz, — mondja Ilic bosszúsan, — még jó, hogy van egy pár másik főm is, veled megtörténhetnék, hogy éppen a fényképésznél ülsz és hősi ábrázatot vágasz, mikor a trónörökös átkocsizik a városon.

— Csak semmi sietség, nem fogunk elkészni a saját halálunkról, — vág vissza Cabrinovic. — Még jó két óra időnk van, de most egy-kettő, add át a dolgaimat. A cíankáilit már tegnap megkaptam Principtól.

Most Grabez robog be, feketén, mint egy cigány: — Ördögbe is, hiszen itt vagytok még. Már félttem, hogy nem talállok itt benneteket. Nagy feneket kerítenek minden utasnak! A vonaton mindenkitől megkérdik, mi keresnivalója van Szarajevóban, honnan jön és meddig marad — mindenütt csendőrök és akkora szemeket meresztenek, mintha a veséjébe akarnának látni az embernek. Csak gyorsan, siessünk. Az egyik csendőr egy darabon utánam jött, bármelyik pillanatban betoppanshat ide. Egy-kettő, mondjátok meg, hol kell állnom és mit kapok.

Ilic hosszan nézi Grabezt: — Csakugyan részt akarsz venni?

— Attól függ. De előbb mondd meg, hol állok.

— Princip közelében kell maradnod. Tartalék vagy. Itt elől, az Osztrák Banknál, négy embert állítottunk fel, Cabrinovicot is beleszámítva, a trónörökös ott aligha jut keresztül. Ott dobják a bombákat — de ha mégis sikerülne átjutnia, Princip ott áll majd a Latin- — vagy a Császárhídnál — és pisztolyával intézi el a trónörököst. Principnek kell segítened, elhajítod a bombát és zavart csinálsz a tömegben, ezalatt Princip jobban a kocsi közelébe férközhet.

— Hát ide vele, — mondja Grabez, — nehogy hiába cipeltem légyen a holmikat. Ajaj, azok voltak a nehéz napok és éjszakák, az egész mai merénylet gyerekjáték lesz ahhoz képest.

— Vedd el, az asztal alatt adom oda, — mondja

Ilic és egy bombát meg egy pisztolyt nyújt Grabez felé.

— El ne felejtse a ciankálit, — figyelmezteti Cabrinovic, aki szintén átveszi a bombáját, — add csak oda Grabznak is a mérget, különben hiába kékül el a mi ajkunk, addig gyötrik és kínozzák majd, amíg beszélni fog.

Cabrinovic becsönget a fényképészhez, de senkinek se akarózik ajtót nyitni. Rázza, rázza a csengetyút, hogy csakúgy rikolt, egy kölyökkutya kezd el kaf fogni, végre nagynehezen megjelenik a fényképész is, púpos emberke kopott bársonykabátban és bizalmatlanul kancsalít ki a szemüvegén át: — Ma nem csinálhatok felvételt, jöjjön holnap — jöjjön tizenkétóra után. Egy pár képet kell csinálnom a trónörökös bevonulásáról, néhány lemezt kell még betennem.

— Holnap viszont én nem érek rá, mert ma nagyon nagy útra indulok. Azonnal megfizetem, hiszen pár perc alatt elkészülhetünk.

A fényképész morog valamit holmi fiatalemberekről, akik mindent az utolsó pillanatra halasztanak, helyére igazítja a nagy készüléket és a háttérben ide-oda tologatja. — El fogok késni, nyáron amúgy sincs forgalom, ezen a pár képslapon legalább jól kereshettem volna. Mindenki megvenné, aki rákerült.

— Nem bánom, számítsa drágábban, mindegy, a pénz nem játszik szerepet nálam, a fontos, hogy lefényképeztessem magam, mielőtt erre a nagy útra elindulnék.

A fényképész egy párnázott támlásszéken babrál:

— Vizitkép? Kabinett? Mellkép? Térkép? Milyet parancsol?

Cabrinovic a támlásszékre ül, keresztbeveti a lábát:

— Szeretném, ha egészben a képre kerülhetnék. Zágrábi menyasszonyomnak lesz, ő egészben szeretne engem. Várjon csak, felírom a címét. Cabrinovic felír egy címet — ha a képet a címzett visszaküldené, eggyel több jut

Szarajevóra. Még gyorsan megfésülködik, megigazítja nyakkendőjét. Aztán belső zsebéből előveszi a „Narod“ aznapi számát, amely Vitus-napja alkalmából mellékletként hozza a szerb király arcképét a nemzeti színekkel körülkeretezve.

A fényképész látja a radikális újságot, Péter király arcképét, kezd bizalmatlan lenni:

— Amerikába utazik?

— Miért éppen Amerikába?

— Csak úgy gondoltam — mert mindenki, aki nem akar bevonulni, Amerikába szökik ki.

— Még nem vagyok katonaköteles. Aztán meg sokkal messzebbre utazom, mint Amerika.

A fényképész vállat von: — De jobb volna ha összehajtogatná ezt az újságot. Úgy szebbet mutat. — Most eltűnik az emberke a fekete kendő alatt.

Itt áll tehát a kétpupú fekete teve, szétterpeszti a lábát és fekete orrát kidugja az ifjú felé, aki vele szemközt áll, kezében összecsavart újsággal.

— Úgy — és most ne nézzen olyan sötéten, — mondja a fényképész, kidugva a fejét a fekete kendő alól, — gondoljon a menyasszonyára, aki megijed majd, ha ilyen csúnyán néz — barátságos arcot kérek, ide nézzen a lencsébe — és itt jobbra — a belső zsebében van valami, azt ki kell vennie, olyan csúnyán kidudorodik —

Cabrinovic ijedten tapogatja meg a bombát; — Nem, nem vehetem ki, lehetetlen, ebben a csomagban a szerelmes leveleim vannak, hadd lássa a menyasszonyom, hogy mindég magamnál hordom.

— Szolgáltatára, ahogy parancsolja! Én figyelmeztettem. Most figyeljen — egy, — kettő — három! Köszönöm! Kész.

— Szabadna tudnom még, hány óra van? — kérdi Cabrinovic.

— Kilenc, — mondja a fényképész, — most aztán sietnünk kell, különben elkések.

Cabrinovic fizet és elsiet a park felé,

Lenn a rondónál Princip vár egy padon, Cabrinovic leül melléje. — Megvan minden? — kérdi a betűszedőt.

— Minden rendben. Gyere ki most a rakpartra.

— Váljunk még. Feltűnő lenne, ha korán érkeznék.

Felállnak és egy kasideig fel-alá sétálnak, — Nem-sokára eldől minden, — mondja Princip. — Jobb ha most elválunk. Éljen a szabad Szerbia! Isten áldjon! És adja az ég, hogy a kezünk ne reszkessen! — Kezet fognak egymással és elindulnak más-más irányban.

Az uccák már lassan megtelnek emberekkel, minden sarkon rendőrök állnak és végigmustrálják az arra elhaladókat, Princip kényelmesen átsétál a rakparton és az Osztrák—Magyar bankkal szemben leül a falra. Egy csapat gimnazista megy el arra, megállnak, amikor meg látják, — Zdravo! Megint Szarajevóban vagy Princip?

— Ez egyszer megint.

— Nem Belgrádban tanulsz?

— Valóban — ott tanultam,

— Érettségiztél már?

— Azon is túl vagyok. Érettnek nyilvánítottak, érettnek az életre, érettnek a halálra.

— Nekünk ma kellett volna érettségiznünk, — mondja egy hosszú, jámbor fiú, egy államügyész fia, — de hazaküldtek minket, mert itt van a trónörökös.

Princip nevet: — Látod mire jó egy trónörökös. Csak jön és máris elhalasztják az érettségit. De most aztán legyetek érte hálásak és ordítsátok hangosan: Zívio! különben az egésznek semmi értelme nincsen.

Két lány megy el arra, megfordulnak a gimnazisták után és nevetnek, — Igyekeztek, — kiáltja utánuk Princip, — különben nem kaptok már jó helyet!

Odaát a házak oldalán Ilic bukkan elő a várakozók tömegéből, Princip feléje int a kezével, Ilic úgy tesz, mintha nem látná.

A gimnazisták tovább állnak: — Zdravo! Legalább van még egy potyanapunk — és ez is valami!

— Legyetek csak jó gyerekek, — kiált utánuk Princip, — még vihetitek valamire az életben.

Az ilidzai Boszna szálloda földszintjén egy kis szobát kápolnának rendeztek be. A gyógypark üvegházából hozott leveles növények még jobban megszükitik a helyiséget, amelynek főfalát egy fehér-kék Mária oltár foglalja el. Az oltár előtt a brokáttal burkolt imazsámolyon térdel a főherceg és a hercegnő, mögöttük Lanjus grófnő térdepel. A kísérethez tartozó urak a rájuk parancsolt áhítat merev, kissé unatkozó arckifejezésével állnak az ajtónál. A dísznövényekkel telerakott, elfüggönyözött ablakon át csak tompítva szűrődik be a fakó világosság, A főherceg és a hercegnő arcukat kulcsolt kezükre hajtják.

A pap félhangosan mormolja imáját, a lecke oldaláról az evangéliumi oldalra megy át, a ministráns csengetyűje ezüst szavát hallatja. Tikkasztó a hőség a kis helyiségben, Merizzi alezredes kicsit kinyitja az ajtót, hogy beáradhasson egy kis friss levegő. Az ima mormogásába lentről a nekigördülő autók kattogása vegyül. Elöl az imazsámolyban Ferenc Ferdinánd kezd nyugtalankodni, még mielőtt megfordulna, Merizzi becsukja az ajtót. Ferenc Ferdinánd fejét kezébe hajtja és csendes lesz újra minden. Most a függöny résén át vékony napsugár hull be a kápolnába, megcsillan a főherceg zöld tábornoki fővegén, amely ott hever a padlón, az imazsámoly vörös brokátja előtt. A levelek fogas árnyéka sötéttel keretezi be ezeket az erős ragyogású színeket.

A pap megfordul, hogy áldást osszon, a kísérethez

tartozó urak lehajtják a fejüket. A főherceg és a hercegnő felállnak, pár szót váltanak még a pappal, köszönetet mondanak, aztán a vörös futószőnyegen át a kíséretükhöz tartozó urak sorfala között az ajtó felé indulnak.

A hercegnő fehér selyemruhában, fátylát az arcára húzza: — Nem hívtak telefonon Chlumetzből a szent mise alatt? — kérdi az egyik ural.

A tiszt kimegy, egy szolga papírlapot nyújt a hercegnő felé: — Kedden teszi le Max a szóbeli felvételi vizsgát, — fordul férje felé.

A főherceg boldogan bólint rá: — No, akkorra már mi is ott leszünk, majd meglátjuk, mit tud a fiatalember.

Kilépnek a szálloda elé, A főherceg a felhőtlen égboltot vizsgálja: — Forró nap lesz ez a mai. A kápolnában is olyan hőség volt, majd megfúltunk. Az autóúton majd lehülünk kissé.

A 92.-es gyalogezred két díszőre mereven áll, mint a cövek.

A főherceg és a hercegnő beszállnak gróf Harrach autójába, maga a gróf a soffőr mellé ül. A főhercegi párral szemben a kis felcsapható ülésen Potiorek tábornagy foglal helyet. — Először tehát a Phillippovic-táborba megyünk, — mondja a főherceg, — onnan a városba. Szeretném, ha lassan mennénk, hogy lássunk is valamit és hogy az emberek is lássanak minket. És önnnek, Potiorek, hálás volnék, ha mindent megmutatna nekem; ami érdekelhet.

— Parancsára, császári fenség.

A főherceg még gyorsan megszorítja felesége kezét, aztán felteszi porvédő szemüvegét. Az autó nekigördül, az őrség tiszteleg.

Az Appel-rakpartot napsütés önti el, csak a házak oldalán, ahol a kormányzati épületek állnak, a gyalog-

járón van árnyék. Ott egymás hegyén-hátán, gyöngerekként mögött várják az emberek a trónörökös érkezését. A napfényben úszó úttest és a rakpart alacsony fala vakítják a szemet. A pislogó szemeket csak a folyómenti domboldalon végighúzó nyárfák és ciprusok sötét zöldje békíti ki és a fák közül előkukucsáló fehér, lehelő árnyékban álló épület.

Grabez átvág az úton, Principet keresi, felsiet a Latm-hidhoz, de Princip nincs ott. A rakpart üres, nap-sütötte oldalán szalad tovább a városháza felé, de ott se látja Principet sehhol. Úristen, csak nem tartóztatták le? Talán már mindent tudnak? Miért mérik végig olyan feltűnően a rendőrök? Pisztolyához kap és megtapogatja a bombát, kabátjára kancsalít le, nem, nem, nincs rajta semmi feltűnő, de nem szaladgálhat fel s alá tovább itt, az árnyékban álló embertömeg szemeláttára, anélkül, hogy magára ne irányítsa a gyanút, hogy valami gonoszat forral. Hát mégégyyszer vissza a Császár-hídhoz, talán arra vezeti át a főherceg sofförje a kocsit a konak felé, ha elől nem sikerült volna a merénylet. Zerajic is ott lőtt Varesanin tábornokra, talán ott találja Principet is.

De ez a híd is tele van emberekkel, akik mind, vízmentében, abba az irányba bámulnak, ahonnan az autót várják.

Messziről már idedördülnek az első üdvlövések a Szarajevó zöld völgyimedencéje fölé magasodó dombok erődítményeiből. Hum, a nyugati erődítmény kezdi el, utána Vratca, Zlatisce, Palez és a belső és külső öv valamennyi többi erődítményéből sorra dördülnek a díszlövések, mint távoli mennydörgés. A főherceg megérkezett a Phillippovic-táboriba.

Ilic odaát áll az Osztrák-Magyar Bank sarkán, hallja az üdvlövések dörejét, száját kitérít, szíve majd kiugrik a mellkasából. Az egyik mellette álló ember elő-

veszi zsebóráját: — Tíz óra, nemsokára jönniök kell. — Az ember két gyereket, egy fiút meg egy lányt tói maga előtt és kezeit a vállukra teszi: — Ha a trónörökös jön, kiáltsatok háromszoros Hoch!-ot és lengessétek meg a kendőcskéiteket. — Aztán az úr Ilic felé fordul, megemeli kalapját és így szól: — Kérem, legyen olyan jó, álljon kissé arrébb, hogy a gyerekek jobban láthassák a trónörököst.

Ilic teljesíti az úr kérését. Ó, bár csak ne jönnének el, bárcsak meghátrálnának az utolsó pillanatban! Ilic lábujjhegyen áll, egy nagykalapos kis asszony zárja el előle a kilátást. Ó, hát mégis eljöttek! Valamennyien itt vannak, valamennyien! És milyen elővigyázatlanok. Majd még az utolsó pillanatban lefülelik őket. Ott, elsőnek, nagydarab ember, mindenki megláthatja, nyugtalanul izeg-mozog, minduntalan előrehajol, Mehmedbasic, ragyogó fehér nadrágban, vörös fezzel a fején — senkise áll már körülötte a verő napsütésben — milyen ostoba, milyen ostoba! és aztán, egy darabkával feljebb ott, a Cumurja-hídnál, Vaso Cubrilovic áll és pofákat vág, előrenyújtja görbe orrát és a lábát váltja minduntalan. És Cabrinovic épp most helyezkedik el a híd másik oldalán.

Az ágyuk dőrején át is hallani lehet már a tömeg Hoch !-kiáltásait. Hála Istennek, ezek ketten odaát meg se mozdulnak és ez jó, alighanem ugyanazt gondolják, amit Ilic: ha innen hajítják el a bombát, pont a tömeg kellős közepébe találnak bele. Ó — itt — pár lépéssel arrébb, Iliccel egyoldalon, ott áll a kis Popovic is, de ő aligha fogja a bombáját elhajítani, mert egy rendőr áll épp az orra előtt.

Az Isten és valamennyi irgalmas szentjének szerelmére, mit csinál ez a Cabrinovic, most, hogy az első kocsi feltűnik előtte! Mit csinál ez az ember, aki mindnyájuk vesztét akarja! Kabátságából előveszi a bombát, mintha egy pipa volna,.. mintha egy pipa volna..

Ilic nem néz oda, az első autó elhalad — az első

autóban nem a trónörökös ül, állami tisztviselők vagy más hasonlók ülnek benne — a második autóban sincs a trónörökös, a polgármester vörös feze látható és a kormánybiztos kétsúcsos fővege — de itt, de most — a harmadik kocsiban, ott lengedeznek a tábornoki fővegeken a zöld tollak, ott kell lennie neki és Potioreknek, — és mit csinál most Cabrinovic odaát a rakpart falánál?

Potiorek kinyújtja a karját és valamit mutat a főhercegnek a folyó túlsó partján. Abban a pillanatban valami fekete röpül át a levegőn, Zsófia hercegnő, aki a főherceg jobbján ül, legközelebb Cabrinovichoz, kissé előrehajol, maga a főherceg felemeli karját, mintha valamit el akarna lökni magától. Az autó, amelynek sofförje alighanem észrevette, hogy valamit feléjük hajítottak, az autó nagyot ugrik, a tárgy átröpül a kocsni felhajtott ponyváján és a kövezetre esik. És aztán nem lát többet Ilic, csak egy kevés füstöt és egy csúnya sárga lángot, aztán heves nyomást érez, majd segélykiáltásokat hall, néhány embert lát a földön hemperegni, a körülötte nyüzsgő emberek lökdösik, magukkal sodorják, mégegy-szer felpillant, látja, ahogy Cabrinovic a híd felé rohan, bele a rendőrök karjába, átlendül a rakpart falán, a folyóba veti magát és eltűnik. A főherceget követő autók egyikéből néhány tiszt ugrik ki, egy dragonyos, egy fehérhajtókás gyalogos, kardot rántanak és ugyancsak átvetik magukat a rakpart falán.

Most Ilic mellett fújtnak el az emberek, az egyik ház falához támaszkodik és körbe tévedez a pillantása: a többi fiút mintha elnyelte volna a föld — Mehmedbasicnak nyoma veszett, szintúgy Cubrilovic és Popovic se látható, Egy autó áll ott, ahol a bomba felrobbant, a kocsni egyik kereke behorpadt, egy vérzőfejű tisztet emelnek ki belőle. Mellette egy asszony áll nagy kócsagtollas kalapban, fehér ruhája vérrel fröcskölt. Nem mesz-sze, elől, a főherceg kocsija áll, a világoszöld tollbok-réták alatt látni lehet az arcokat: ő is, a kormányzó is

hátrapillantanak. Most emberek jönnek, akik a gyalogjáró polgári sebesültjeit részesítik első-segélyben. Mért nem lő most valaki a főhercegre, gondolja Ilic, miért nem vet most valaki bombát, míg az autó itt áll, elől! A büntetés így is, úgy is eléri a boszniai szerbeket. De hogy lehet az, hogy Cabrinovic nem halt meg mindjárt, ahogy bevette a mérget. — Istenem, Istenem, ha ez a fecsegő elfelejtette bevenni a mérget, Ilic is elveszett!

Gróf Harrach a főherceg autójából visszaszalad a tett színhelyére: — Mi történt?

Lanjus grófnő felel neki valamit, de nem érteni, mit mond, mert az erődök felől még mindég idedördülnek az üdvlövések. Merizzi alezredest épp akkor vizsik be egy orvos házába.

— Hol sebesült meg? — kérdez tovább Harrach.

— Súlyos a sérülése? Megsebesült más is? Ilyet! No de ilyet! Először csak azt hittem, hogy a gummim pukkant ki.

— A fején sérült meg, — mondja gróf Boos-Waldeck, — hogy súlyosan-e, még nem tudjuk. Én is kaptam egy kis karcolást, — leveszi a sapkáját: — Átütötte. Ezt a disznó kutyát.

— Gróf, mondja meg a császári fenségnek, kocsizzon tovább, — kiált oda báró Rumerskirch, a főherceg főudvarmestere. — Nem megmondtam tegnap!

Gróf Harrach visszarohan a főherceg autójához: — Császári fenség, egy bomba. Merizzi alezredest megsérült a fején, valószínűleg nem súlyosan. Az autó használhatatlan. Báró Rumerskirch kéreti, kocsizzunk tovább.

— Történt valami bajod, Zsóf? — kérdezi Ferenc Ferdinánd.

— Nem, semmi. — A hercegnő nyakához érteti zsebkendőjét: felhorzsolódott a bőre s kicsit vérzik is.

— Lanjus grófnő megsebesült? — kérdi a hercegnő a grófot, aki újra elfoglalta a helyét a soffőr mellett.

— Nem sebesült meg, fenséges asszony.

— Hát akkor menjünk tovább! — mondja a főherceg kurta oldalpillantást vetve Potiorekre, aki sápadtan, szederjes ajakkal ül vele szemközt és halkán kérdi meg gróf Harrachot: — Csak egy bomba? Úgy érzem, mintha egy revolvergolyó is elsüvített volna a fülem mellett.

— Azt hiszem egy bomba elég, — mondja a főherceg élesen.

Princip fenn, a legközelebbi hídnál, hallja a robbanást. Ó! egy közülünk való, gondolja magában és az embertömeg nyomán szaladni kezd vízmentében, a dörrenés irányában. Ez talán Cabrinovic vagy valaki más volt — de talán az én számomra is marad még valaki, akit a trónörökös után küldhetek a pokolba.

De emberfia, higgyen a szemének, hát ez meg má? Erre robognak el az autók — egy, kettő, három — és a harmadikban a zöld tollbokréták, a harmadikban ott a főherceg és a főmameluk! Vége, hasztalan nyúlna a pisztolyához, vége, nem sikerült, minden hiábavaló volt! Ki is lehetett, aki a bombát dobta? Biztos Ilic fiúi közül az egyik, az egyik átkozott tacsó.

Ó — ó — kit is visznek ott víztől csepegő ruhában? Ki az, akit átemelnek a rakpart falán, mint egy döglött kutyát? Miért lóbálják a kardjukat és kiáltoznak és szitkozódnak? Cabrinovic! Nedjo! És nem volt ideje, hogy megmérgezze magát! — Én tudok hallgatni, de ő fecsegni fog, el fog árulni minket és Belgrádot! Lelövöm!

Princip kinyitja a zsebében pisztolyának biztosítózárját és a csoport felé siet; előveszi pisztolyát, a csoport után szalad, hogy célba vegye Cabrinovicot, az üdv-lövések lázas szívdobbanásokként kalapálnak a halántékán, de már újra emberek tolódnak közéje és a célpontja közé, ziháló, kiáltozó, rikácsoló emberek szorítják a rakpart falához, fezes törökök, rendőrök, keménykalapos

titkos-ügynökök és tiszték — ó — és még mindég ott száguldanak el az autók az orra előtt, egyik a másik után — a városháza felé.

Úristen, a pisztoly még mindég a kezében van. Legjobb volna, ha magát lőné agyon.

Két rendőr szalad el mellette a városháza felé.

— Mit mondott a fickó? — kérdi az egyik, — mit mondott, amikor letartóztatták?

— Igen, szerb vagyok, — kiáltotta. — Egy szerb hős! — teszi hozzá a másik rendőr.

Princip óvatosan zsebrevágja pisztolyát. A szégyen és a tehetetlenség könnyei öntik el az arcát. Szerb! Szerb hős! Ó, ez a nagyszájú, ez a hengegő! És hol vannak a többiek? Hol van Grabez, hol van Ilic az ő híres tartalékával? Hová tűnt a többi szerb hős? — A rakpart falához támaszkodik, hogy kicsit kifújja magát. — Aki a városházára megy, — gondolja —, annak ki is kell jönnie a városházáról. Hagyd Nedjot, Nedjo elveszett, törődj inkább az esküddel. Ne magadra emeld a fegyvert, mint a szegény Zerajic, előbb öld meg a szultánt, ma, Vitus-napján! Előre hát a Császár-hídhöz és ugyanarról a helyről fogom majd én is célbavenni a zsarnokot.

Szaladni kezd, átvágja magát a bombától megsérült autó körül csoportosuló tömegben, fel a Császár-hídhöz, de ott fenn nem maradhat, a rakpart egész folyómenti, vakító napfényben úszó oldalát rendőrök és titkos-ügynökök kutatják át és tisztogatják meg, át kell mennie a sineken, hogy az emberek közé rejtőzzék, az árnyékba. De itt egy ember szalad feléje, akivel valahol egyszer találkozott már — nem tudja hol és kinek a révén — ez az ember olyan különösen mosolyog és kezet nyújt neki.

— Láttad azt az ostobaságot, — kérdi bizalmas vigyorral, — amit ott lenn csináltak? — Az idegen Princip nyaka köré fonja a karját: — Gyere velem egy kicsit, — mondja, — valamit kérdezniem kell erről a dologról egész bizalmasan.

— Tökfilkó, — gondolja magában Princip, — ilyen könnyen nem hagyom magam elfogni, engem akarsz falhoz állítani, hogy aztán megmotozz: van-e nálam fegyver, te is egyike vagy azoknak, akiknek mindég van pénzük s még hozzá a rendőrségtől kapják. — Kibontakozik a barátságos ölelésből, — Később, — mondja, — később, most nincs időm, haza kell sietnem.

Itt fenn tehát nem megy a dolog, itt állnak még az autók, itt a rendőség mintha megtébolyodott volna. Talán kicsit lejjebb, a Latin-hídnál, próbálhatná meg. Talán ott lesz valahol Grabez is — talán Grabezben mégis csak jobban lehet bízni, mint Ilic gárdájában.

Az üdvölvések még egyre dörögnek — most már a legmesszebb fekvő erődből. Princip a házak mentén lassan lopakodik előre. A Latin-híddal szemben akar elhelyezkedni.

A városháza oszlopcsarnokában és lépcsőin már jóval tíz óra előtt összegyűlt a községtanács, élükön a két alpolgármesterrel. Szerb urak dalárdái frakkokban és díszcilinderrel a fejükön, széles haskötőjű mohamedánok, kigombolt mellények és gallérnélküli ingek, aztán néhány vegyesöltözetű alak: frakkosan de fezzel, kispolgárok és kereskedők, akik mind, mind az Appel-rakpart végén fekvő vörössárga, mórstílusú városháza pompázó előcsarnokában a főherceget akarják üdvözölni. Messziről idedördülnek az erődök üdvölvései, egyre közelebről hallani a kiáltásokat, már feltűnik az első autó, mögötte a polgármester kocsija — egyszerre csak minden elakad — lélekszakadva rohan fel egy ember és azt ordítja: — Bomba! Bomba! Sok halott!

A városházát széles körben körülálló tömeg át akarja törni a rendőrkordont, látni és hallani akarja mi történt.

— Ki dobta a bombát? Ki lőtt? Ki halt meg?

A rendőrök visszaszorítják a tömeget, a városi ta-

nácsnokok összeszaladnak a feljárónál: — Istenért, mondjátok, mi történt! Beszéljetek!

De íme, teljes sebességgel robot erre az első autó, már a kapu elé gördül, benne a rendőrfőnök és a másodikban Fehim effendi Curcic polgármester. A polgármester kiugrik a kocsiból és a két alpolgármester felé tántorog,

— Mi történt? Az Isten szerelmére, mi történt? Meghalt valaki?

A polgármester nem tud válaszolni, egész testében remeg, átkutatja frakkjának zsebeit, egy cédulát keres.

És máris itt van a két világoszöld tollbokréta — és a körben felsorakozó tömeg és a városháza oszlopcsarnokában a városi tanácsnokok ijedtükben elfelejtnek kiáltani és integetni, mert a bíró és a bosszúálló arca mindenkinek torkára forrasztja a szót. Ferenc Ferdinánd megvárja, amíg a hercegnő is kiszáll, egyetlen köszönést se viszonz, fel se néz, egyenesen a polgármesterhez siet, aki ott áll két helyettese között, gyorsan meghajol és eldadogja beszédének első betanult mondatait.

— Polgármester úr, — szakítja félbe a főherceg németül, — ez vérlázító. Bombákat dobnak! Az ember eljön Szarajevóba és így fogadják ...

A hercegnő, akinek arca fehér fátyla alatt halovány mint a márvány, megérinti férje karját és halkán mondja: — Kérlek, Franci!

A főherceg elhallgat. Sípólva száll a lélekzete. Kurta, heves mozdulattal a bajuszához kap és megpöдри. Arca olyan vörös, szeme úgy kitágul, mintha egy kéz fojtogatná a nyakát. — Úgy, és most mondja tovább.

Ekkorra már a polgármester is összeszedi magát és befejezi beszédét, mindaz, amit mond, véres gúnyként hat a történetek után. Néhányszor le kell sütnie a szemét, mert a trónörökös szemében oly gonoszindulatú láng villan fel, oly baljóslatúan rándul meg Ferenc Ferdinánd ajka, hogy a polgármester egyre csak arra gondol: jaj,

csak már befejezném ezt a sok üres fecsegést, jaj, csak már vége volna. És most felemeli a kezét — a mozdulat fáradt és bátortalan, háta mögött a kupolacsarnokban a városi tanácsnokok ugyancsak fölemelik a kezüket, ernyedtt karral lóbálják meg cilinderüket és a városháza köré széles gyűrűt vont tömeg, a közéjük vegyült titkosrendőrök pillantásainak kereszttüzeiben ijedten, gyöngé hanggal vesz részt ebben a szomorú Zivióban.

Most a főherceg válasza következne, de a beszéd fogalmazványa nincs kéznél, alighanem báró Rumerskirchnél maradt, aki abban az autóban volt, amelyet eltalált a bomba. — Hol van Rumerskirch? Igen, hol van Rumerskirch? — Kínos, zavart hallgatás áll be.

Itt van Rumerskirch és átnyújtja a főhercegnek a fogalmazványt. A papírlap csupa várfolt.

A trónörökös az első részt németül olvassa fel, arca kisimul, kissé lehajtja a fejét és maga elé tartja a papírlapot. A beszéd második része, horvátul, kissé lassabban megy, a kéziratnak ezt a részét piszkolják be a vérfoltok, a főherceg fenyegetően pillant fel: — Szarajevó lakosságának a mi Habsburg házunk iránt mutatott érzéseinek és loyáliságának kifejezését örömmel veszem tudomásul és felhatalmazom önt, polgármester úr, adja tudtára Szarajevó népének hálámat és köszönetemet.

A polgármester meghajol: — Szabad császári fenségedet alázattal kérnem, hogy a városházát megmutathassam?

Ferenc Ferdinánd, anélkül hogy feleletet adna, lassan elindul az előlépcsőn felfelé, oldalán a hercegnő. Vancas alpolgármester előtt megáll: — Ön építette a városházát? — kérdezi és tovább megy.

— Ezt az épületet állami építészek tervezték és a tartományfőnökség kivitelezte, — feleli Vancas, a főherceghez csatlakozva.

Most a tisztek is elindulnak, felfelé a lépcsőn, a fő-

herceg nyomában, a városháza előtt csak a poros autók sora áll.

A beijedt kíváncsi nép lenn a körben nyújtogatja a nyakát, úgy nézi, mint mennek a lépcsőn felfelé a meszsi, híres Wienből érkezett urak, a tisztek, a nemesség és az államhivatalnokok, e félig keleti nagy vidéki város mindnyájuknak ismerős tanácsnokai mögött.

Ma korántsem olyan ünnepélyes a fogadtatás mint négy évvel ezelőtt, amikor az öreg császár látogatott el Szarajevóba, aki négy fehér ló-vontatta kocsin vonult át a szőnyegekkel fedett uccákon, katonáinak élő sorfala közt és pompázatos lovastestőrei önnön testükkal védték.

Milyen formában adja majd a trónörökös tudtára ennek a városnak, hogy kegyvesztett lett?

Ilyen Vitus-nap! Ilyen Vitus-nap! Már az erődök-ből se szólnak a díszlövészek és csönd nehezedik mindnyájukra. Az autókлубból jött urak gummiköpenyben ülnek lenn a volánnál és félhangosan beszélgetnek.

Miért nem örül senki? Hiszen szerencsésen megúszták a dolgot! Egy bombát dobtak, a trónörökös megme-nekült; pár civil és pár tiszt megsebesült — sikerülhetett volna rosszabbul is. És mégse ujjongott senki, senki se lengetett kendőt, mikor a főherceg sértetlenül szállt ki az autóból. A városháza előtt fel és alá sétálnak a titkosrendőrök — egy kisgyerek keserves sírásra fakad — a kapu előtt, melyen át a főherceg belépett a városháza épületébe, egy nagydarab gárdista áll, kalpagján sötét lószőrforgó.

Most ott áll a főherceg a hercegnő mellett, a nagy vörös-arany, bensejében egy pompázatos moscheera emlékeztető kupolacsarnokban, körülötte a kíséretéhez tartozó urak — a polgármester és a városi tanácsnokok kissé távolabb állnak. Egy fehérruhás, vörössárga szalagos kislány mély hajbókolás kíséretében egy rózsacsokrot nyújt át a hercegnőnek, a hercegnő kivesz néhány szál virágot, övébe dugja és a csokrot tovább adja Lan-

jus grófnőnek. A gyermek vékony hangon egy rímes verset mond fel, a főherceg hátra fordul: — Okvetlenül és azonnal meg kell látogatnom a szegény Merizzit. Tudni akarom, hová vitték, — mondja Potioreknek, aki ott áll mellette.

— Merizzi alezredes azóta már a helyőrségi kórházban fekszik, császári fenség.

— Akkor innen azonnal a helyőrségi kórházba kocszunk.

A hercegnő könnyedén megérinti a főherceg karját: — Most felmegyek a felső emeletre, ott várnak rám a mohamedán asszonyok. Sietni fogok. — Ferenc Ferdinánd beleegyezőleg bólint: — Igen, menj csak, menj csak, de ne maradj sokáig.

A polgármester és a kormánybiztos kísérik fel a lépcsőn a hercegnőt, akit Lanjus grófnő követ.

Ferenc Ferdinánd pillantása hitvese után száll s mikor a hercegnő már eltűnt, nyomban utána Potiorekhez fordul: — Lesz ezeknek a bombáknak folytatása?

— Császári fenség, azt hiszem...

— Lesz vagy nem lesz? Csak ezt akarom tudni.

— Nem, császári fenség. Nem hiszem, hogy történhetik még valami.

— Az ön véleménye szerint mi a teendő?

— Véleményem szerint két lehetőség áll fenn: császári fenség vagy azonnal átmegy innen a konakba...

— Hiszen mondtam, hogy meg akarom látogatni Merizzit... — a körülálló urak földre szegzik pillantásukat, Potiorek nehezen szedi össze magát: — Vagy császári fenség visszaautózik az Appel-rakparton át a kórházba és onnan az állami múzeumba.

Most jön le a lépcsőn a kormánybiztos és a polgármester, akik a hercegnőt felkísérték. A főherceg odainti magához a kormánybiztost, a polgármester lábbujjhegyen megy a városi urak kissé oldalt álló, nyomottkedvű,

hallgatag csoportjához: félénken pillantgatnak át a tisztek gyűrűjében álló főhercegre.

— Mi az ön véleménye, — kérdi Ferenc Ferdinánd a hivatalnokot, — folytathatom az utat vagy nem?

A kormánybiztos tanácstalanul néz a táborszer-nagyra, de Potiorek kitér a pillantása elől.

Erre szólal meg a hivatalnok ingadozó hangon: — Azt hiszem, igen.

— Ez nem valami határozott válasz, — feleli Ferenc Ferdinánd, — úgy látom, még kapunk ma egy pár golyócskát!

— A rakparton át a kocsi gyorsan is mehet, — veti közbe Potiorek, — s amellettsenki sincs rá felkészülve, hogy arra megyünk. A várost meg kell büntetni ezért a merényletért, ne részesítsük abban a tisztességben, hogy fenségedetuccáin üdvözölhesse.

— Mindegy, hogy merre megyünk, a földolog, ismétlem, hogy meglátogathassam Merizzit, aki miattam fekszik most véres fejfel.

Barddiff ezredes mély, kissé érdes hangján összefoglalja a hallottakat: — őfensége tehát úgy határozott, hogy a belváros elkerülésével az Appel-rakparton át a helyőrségi kórházba kocsizunk és onnan esetleg az állami múzeumba.

Báró Rumerskirch ismételten felteszi a kérdést, hogy ily módon lehet-e legbiztosabban kitérni a veszély útjából, megnyugtató választ kap. Aztán Bardolff ezredes kisiet és megteszi a változott programhoz szükséges intézkedéseket.

A trónörökös odalép gróf Harrachhoz: — Egyszer megúsztuk. Olyan gyorsan megy az ilyesmi, hogy ha az ember utólag akar tisztába jönni, mi is történt vele, akkor veszi észre, hogy a felére sem emlékszik. Egyáltalában nem néztem az embereket, Potiorek éppen a 15-ik hadtest új laktanyáját mutatta nekem — egyszerre csak látom, valami átröpi a levegőn — azt hittem egy kö-

vet vagy egy üveget dobnak a feleségemre — bombára igazán nem gondoltam — lehajolok, hogy ne érjen, ha újra dobnának — látom dühtől eltorzult arcát annak az embernek, aki dobott, — és akkor már tudtam — hogyan, miért, nem tudnám megmondani — hogy bomba volt. — A főherceg szünetet tart, lehunyja a szemét és nagyot lélezkzik: — Azt hittem, hogy a bomba a kocsiba esett, minden pillanatban vártam, hogy felrobban majd, nem figyelmeztethettem a feleségemet, csak megfogom a kezét — úgy se tudtunk volna elmenekülni — remélem, se nekem, se más emberfiának nem kell többé ilyen végtelenül hosszú másodpercekig bénán várakoznia valami iszonyatosra — megváltás volt a számomra, mikor egyszerre csak hallottam a hátam mögött a robbanás döréjét. A szegény Merizzi kapta, amit nekem szántak, ezért is akarom meglátogatni, hogy megköszönjem neki.

— Túl lassú tempóban mentünk, császári fenség. Aztán késésünk is volt, mert a fenséges asszony a főpostánál átvette azt a táviratot...

— Csakugyan, csakugyan — Chlumetzből jött az a távirat — a gyerekektől — az volt a talizmán — .

— Most visszafelé mindenesetre jobban rákapcsolunk majd, — jegyzi meg Potiorek.

A főherceg keményen néz a tábornokra: — ön úgy látom, mégsem bízik feltétlenül a kormányzósága székhelyén uralkodó közbiztonsági viszonyokban? — Aztán a kormánybiztoshoz fordul: — Elfogták már a fickót?

— Igenis, császári fenség, a merénylőt már letartóztatták.

— Miféle ember?

— Szerb, császári fenség, foglalkozása betűszedő.

— Azt hiszem, jó osztrák szokás szerint, ahelyett hogy felakasztanák, dicséretes magatartása jutalmául a szolgálati-keresztellettal tüntetik ki majd Wienből vagy ki-nevezik Bosznia sajtófőnökévé. Nálunk már sok minden megesett. Emlékezzék csak, hogy kétévvel ezelőtt fél kel-

lett oszlatnunk a spalatói városi tanácsot, mert a tiszteletreméltó városatyák a zágrábi királyi biztos ellen elkövetett merénylet tettese számára adományt szavaztak meg tiszteletük jeléül. És mert én több vagyok, mint egy biztos, az ellenem elkövetett merénylet tettesének is jóval nagyobbak az érdemei, aminek figyelembevételét bizonyára nem fogják elmulasztani.

A hercegnő felmegy az első emeletre a polgármester és a kormánybiztos kíséretében. Egy nagy ablakrőzsából vérvörös fény hull fehér ruhájára.

Fenn, a kormányzó szalonjának ajtaja előtt, az urak elbúcsúznak, két hölgy veszi át a hercegnő és grófnő kíséretét és a szalonba vezetik: őket a fátyoltalan muzulmán asszonyokhoz.

A hercegnő még kissé zavart, mikor belép és a sok idegen, gazdag és tarka, arany, ezüst és selyem díszruha látványa is meglepi. Tandaric asszony, a directrice, üdvözli a hercegnőt a többi hölgy nevében is, akiket sorra be is mutat.

— Milyen kedves maguktól, — mondja a hercegnő, visszanyerve biztonságát, — hogy ma újra miattam fárasztják magukat, hiszen ismerjük már egymást a muzulmán iskolából. — Aztán a hercegnő két hölgygel leül egy zsúr asztalkához, kezébe veszi szomszédnője nyakláncát és megcsodálja az érmék finom kidolgozását és a mesterien cizellált függőt. — Ez nyilván boszniai különlegesség! Nagyon szép, A bazárban vásároltunk néhány ilyen láncot és emléktárgyat gyermekeinknek. — Felpillant és ottlátja a kislányt, aki a virágcsokrot nyújtotta át: — Kié ez az aranyos kis bogárka? — Egy másik, szőkehajú, kékszemű, vörösbugyogós, hegyes topánkás kislányt tolnak a hercegnő elé — ezt a gyermeket is megcsodálja és az anyák csakúgy ragyognak az örömtől.

— Majd mesélek rólatok a lányomnak, mert bizonyára érdekelni fogja őket, milyen szépen festenek itt,

Boszniában, az asszonyok a fátyluk alatt és milyen kedvesek, csinosak a gyermekek. És aztán azt is elmesélem majd, milyen szép ékszereket hordanak itt, csakugyan, semerre se láttam még ilyen szép tarka díszruhákat és ilyen gazdag ékszereket.

Hörmann kisasszony gyorsan lefordítja a hercegnő szavait; az asszonyok nevetnek, játékosan verik össze tenyerüket, körültolongják a hercegnőt és kezecsókolnak neki, össze-vissza beszélnek a zavart Hörmann kisasszony fejét, aki alig győzi a sok tolmács-munkát: — Az asszonyok azt üzenik: — Milyen szép és kedves vagy! Annyira örültünk, hogy eljössz közénk és te minden várakozásunkat túlszárnyaltad. Arra kérünk, mindég csak a szépre emlékezz, ha rólunk mesélsz majd, és ne a rosszra, amelyet egy alávaló, nyomorult, gonosz ember próbált elkövetni ellened. Szeretünk és arra kérünk: jöjj el hamarosan újra és akkor tartózkodj hosszabb ideig nálunk, Isten áldását kérjük rád és a hozzád tartozókra.

A hercegnő hallja, lesüti a szemét, elvörösödik, mint egy kislány; mikor felemeli a pillantását, nedvesség csillog a szeme sarkában, még soha nem beszéltek hozzá ilyen szívélyesen mint ezek az asszonyok, látszik hogy őszintén örülnek és íme nem is titkolják túlárado szívük szavát. Most érzi csak, milyen veszélyből menekült meg, némán nyúl az asszonyok keze felé és hálásan megszorítja azokat. Lanjus grófnő is mosolyog a hercegnő boldogságán; még sápadt az arca a kiállott ijedtségtől, az asszonyok megkísérlik, hogy ruhájából kimossák a vérfoltokat.

A hercegnő most feláll; az erkélyre vezető szárnyasajtó tárva, ki lehet látni a dombkoszorúta Szarajevóra, látni lehet odaát a Miljacka túlsó partján a nyárfákat és ciprusokat, a fehér minaretteket s a moschee kupoláit és közöttük gorombán, nyersen, vörösén és esetlenül mered fel korunk minarettjének: egy sörfőzdének vastag, magas kéménye.

— Mondd neki, — kéri Cengic asszony Hörmann kisasszonyt, — ó kérlek, mondd neki, ne kocsizzon át a városon, mondd meg neki, várjon míg a katonák megtisztítják az uccákat a tömegtől — mondd neki, hogy ne rohanjon a veszélybe — ó kérlek, mondd meg neki!

A hercegnő lehajtott fővel hallgatja a tolmácsot, de nem felel, az asszonyok felé integet és Hörmann kisasszony kíséretében elindul a lépcsőn lefelé.

Milyen más arca van egyszerre mindennek! Itt a birodalom legszélső határán, uralkodónőnek kijáró tiszteletben részesítik őt, akinek még öt évvel ezelőtt egyedül kellett kullognia — egész egyedül — lovagok nélkül, utolsónak, legutolsónak a sorban — mikor utoljára volt udvari bálon — és a főhercegnek a vendégsereg élén egy főhercegnő oldalán kellett elléptetnie — és ő, akire nem jutott főherceg — ő, a balkézről való hitves — legutolsónak maradt. Csak ezt ne, soha többé! Soha többé ne legyen kitéve ennyire védtelenül, az ellenséges pillantások pergőtüzének, soha többé ilyen a vért arcába kergető vesszőfutást — soha, soha többé!

A lépcső közepén megáll, félelem markolja meg. Az ablakrózsa vörös fénye csillagot vet a csípőjére: Úristen, teremtő jó atyám, ha Ferenc meghalt volna és ő itt maradt volna egyedül! Egyedül, üldözőinek zsákmányául — egyedül, gyűlölőinek sokasága közt! Ott lenn áll a férje, sápadt az arca, szeme olyan különös fényben ragyog — a hercegnő lesiet a lépcsőn a tisztek csoportjához.

— És mi lesz most? — kérdezi a hercegnő a férjét.

— A kórházba megyek Merizzihez.

— Akkor én se a konakban várok rád, veled megyek. — És mikor látja, hogy a főherceg le akarja beszélni, határozott hangon így szól: — Ma végig melletted maradok, bárhová mész is.

A főherceg hálásan néz rá és bágyadt mosoly suhan át az arcán.

— Az autók sorrendje változatlan marad, — jenteli be Bardolff ezredes, — csak Boos-Waldec gróf autója marad ki a sorból.

Sem a főherceg, sem a kíséretéhez tartozó urak nem méltatják egy pillantásra sem a városi tanácsnokok csoportját. Éppen csak annyi időt adnak nekik, hogy künn a lépcsőn sorfallá sorakozhatnak fel. A frakkos urak cilinderüket a mellük elé tartják, akinek feez van a fején, tiszteleg, az aggastyán Reis-ul-Ulema, a boszniai mozlim előljárója is a turbánjához érteti hervadt kezét.

Bardolff ezredes előremegy, a főherceg és a hercegnő követik, utánuk a kormányzó, Lanjus grófnő, majd a többi urak.

A trónörökös tiszteleg, lehajtja zöldkalpagos fejét, de szeme félénken, zavartan, egy üldözött állat pillantásával néz ki a kalapja alól, a némán köszönő tömeg felé, amely széles gyűrűben állja körül a teret. A hercegnő arca megkövült mosollyá dermedt. így mennek le lassan a lépcsőn az autóhoz — könnyű céltáblául szolgálhatnának annak, aki most a sűrű tömegeből lőni akarna rájuk. A trónörökös végignéz az Appel-rakpart házainak hosszii során. A zászlók lengedeznek, a zászlók lobognak mint a rongyok, melyeken átkergetik a vadat a hajtóvadászaton.

A kocsik időközben, Bardolff intézkedésére, ellenkező irányban, a város felé fordultak. Gróf Harrach látja a veszélyt, amely a főherceget a beszállásnál a városháza előtt várakozó tömeg felől fenyegetheti, a kocsi baloldali lépcsőjére ugrik, hogy a főherceget öntésével fedezze.

— Leesik, ha a kocsi rákapcsol, — figyelmezteti a főherceg.

— Megfogódzhatom, császári fenség.

Az autók most végigrobognak a rakparton, vízmen-

tében. A Ferenc József út sarkán, szemközt a Latin-híddal, a főherceg kocsija előtt haladó polgármesteri autó sofförje az eredetileg megbeszélt irányba kanyarodik be, a belváros felé. A főherceg autója is arra akar bekanyarodni, de Potiorek a sofför vállaira ver: — Hát ez meg mi? Rossz irányba megyünk! Menjen csak egyenesen az Appel-rakparton át!

A sofför lefékez, kicsit hátrál a kocsival, hogy aztán egyenes irányban nekivágjon ...

Abban a pillanatban, mialatt a kocsi fékez, egy borkereskedés óriási, fából való reklámüvege mögül egy suhanc ugrik elő, az autóhoz rohan és két lövést ad le közvetlen közelből.

A hercegnő elájult, gondolja Potiorek, amikor visszahajol és látja, hogy a hercegnő lassan lefordul az ülésről és fejét a főherceg ölébe ejti.

A hercegnő meg akarja védeni férjét, gondolja gróf Harrach, amikor látja, hogy az asszony térdrehull a főherceg előtt.

Zavar! Zavar! Kardok repülnek ki hüvelyükből, megvillannak a levegőben és lecsapnak a suhancra, asszonyok sikítanak fel, az emberek összefutnak, a főhercegi kocsi mögött robogó autók majdnem egymásba szaladnak.

Az autó megindul és a Latin-hídon átrobog a konak felé. Höger őrnagy, báró Rumerskirch és Bardoff ezredes a kocsi lépcsőjére ugranak, hogy a sebesülteket testükkel fedezzék.

A főherceg az előtte térdelő hercegnőnek arcát simogatja, lehajol hozzá, úgy kérleli:

— Ne halj meg, Zsófi, ne halj meg, maradj életben a gyermekeinkért.

Gróf Harrach a főherceg fölé hajol:

— Császári fenség, érez fájdalmat valahol? Megsebesült, császári fenség?

Ferenc Ferdinánd szájából egy vércsepp buggyan

elő, szeme kitágul és ködbe borul, keze még egyre simogatja a lerogyott asszony arcát: — Semmi, — mondja halkan maga elé, — semmi. — Megint egy csepp vér és még egy, a kék fegyverkabát melle átvörösödik, — semmi, semmi.

Gróf Harrach mélyebbre hajol a kocsiba, kérdez és kérdez, feleletül egy vérsugár szökken az arcába. Ott ül a kocsiban ez az elnémuló férfi, egyenesen, nem akar meghajolni a halál előtt és most is úr, aki kimeredt szemével is elnéz az összehúzó, rikácsoló, tomboló tömeg felett, ott ül, egyik keze a kocsiajtón, a másik szeretett asszonya fején, aki ott térdel előtte és arcát az ölébe temeti, összeszorított ajka közül vékony vérfonál szivárog elő és hull le világoskék tábornoki kabátjára, leperog az Aranygyapjas-renden egészen a fekete-sárga derékövig.

Az autó lassan halad át a hídon, lépcsőin jobbról-balról, dühtől eltorzult arcú tisztek állnak, karddal a kezükben, a víz felől felszálló hűvös szellő meglepetti a főherceg tábornoki fővegén a könnyű papagájtollakat és játékosan kap bele a hercegnő kalapjának kócsagdíszébe, gróf Harrach arca vörös az arcába szökkenő vértől, kesztyűje is véres, emberek rohannak a súlyos terhe alatt csak óvatosan haladó kocsira felé, egyenruhás orvosok, civil orvosok, szemüket meresztik, szájukat tátják — segíteni akarnak, menteni, (fel akarják tartóztatni az iszonyatosat — az ijedségtől tágra meredt szemek látni akarják a retteneteket.

Kardokkal, botokkal és ernyőkkel ütik, vágják, kaszabolják a sovány fiút, megragadják a kabátjánál fogva, úgy rázzák, de a fiú elentáll, szétver a támadói közt, az egyik rendőrnek fejére csap pisztolya agyával. És a rendőröknek nem csak a fiúval kell elbánniok, a tömeget is vissza kell szorítani, nehogy széttépjék és megkö-

vezzék a fiút. — Ne tartóztassak le! Ne tartóztassák le! Adják ki nekünk! Verjétek agyon a vadállatot! Akaszszátok fel, dobjátok a vízbe, fojtsátok bele, mint egy kutyát! A felvillanó kardok a levegőbe sújtanak, lecsapnak a fiúra, a tömeg közé találnak, de az emberboly egyre sűrűbb lesz, a rendőrség végre nagy nehezen kiszabadítja a fiút és visszaszorítja a tömeget. Most kövek repülnek el a rendőrök feje fölött, a tömeg áttöri a kardont, öklök fenyegetnek és botok csapnak le a fiúra, vérrel borított arcába, köpnek és ő visszaköp, vér és nyál, gúnyosan nevet a szitkaikon, míg egy kő homlokon találja: — Szégyeljétek magatokat, szégyeljétek magatokat, szép kis szerbek vagytok!

Az embereket megőrjítik ezek a szavak: ütik ahol érik, botokat hajítanak feléje. A fiú visszaköp: — Pfüj! Pfüj! Hát mit akartok? — És amikor újra eltalálja egy kő: — Hát nincs szívetek? Nincsenek gyerekeitek?

— És a hercegnőnek nincsenek gyerekei? Ó te kutya, te, te szemérmetlen, te бүdös, te alávaló kutya! — És újra kövek és újra kövek.

— Legyetek irgalommal, legyetek belátással! Hiszen értetek történt!

Most elcipelik a rendőrőrszobára, összerogy, szeme forogni kezd, arca eltorzul — ó — ez végre talán az irgalmas méreg hatása, amelyet röviddel a lövések előtt vett be és amikor tüzelt, lenyelte. Most aztán hamarosan kiszabadul poroszlói keze közül és vége lesz minden gyötrelemnek. Hátraveti a fejét és ellenségeinek arcába nevet, elveszti az eszméletét — most már boldog, mert megmenekült.

Egy hideg vízsugár ijeszti fel, felragadják, egy asztal elé lökik, — hogy lehet ez — hogy eshetett meg — miért kell itt szembenállnia ellenségeivel? Valami a torkát fojtogatja, epét hány, telepiszkolja a kabátját — ó, olyan rosszul érzi magát, olyan rosszul. Egy pohár vizet adnak neki, magához tér: Ott, a falhoz támaszkodva,

víztől csepegő ruhában, félelemtől remegve, két felszegzett szuronyú őr között Cabrinovic áll, őt is leköpdösték és véresre verték — még ő is életben van, ebben az iszonyú, borzalmas életben.

— Hogy hívnak? — rivall rá a hivatalnok.

— Gavriło Princip. — És még mielőtt a biztos tovább kérdezhetne, felcsattanó, éles hangon kiáltja, mint ha ez volna az utolsó mentsvára: — Még nem vagyok húsz éves! Még nem vagyok húsz éves!

— És mégis fel fognak akasztani, — veti oda gúnyosan az egyik rendőr, miközben megbilincseli a kezét.

Az autó most megáll a konak előtt, Potiorek fallal körülkerített, csendes, fehér kastélya előtt, az álmodozó, fehér töröksírok-őrízte, fáktól körülzúgott Ali-Pasamoschee mellett.

Bardolff ezredes, báró Rumerskirch és Lanjus grófnő előbb a hercegnőt emelik ki a kocsiból.

— Halott! — kiált fel Lanjus grófnő, — az Isten szerelmére, halott!

Mikor a hercegnőt kiemelik a kocsiból, a támasztékától megfosztott főherceg feje lebukik és súlyosan hull a vérbenuszó ülésre. Most őt is felemelik és lassan, vigyázva, beviszik a konakba.

A hercegnőt letették egy ágyra, orvos jön, felvágja a ruháit, Höger őrnagy odarohan egy éteresflaskóval. — Az Isten szerelmére, hiszen halott!

A főhercegnek a szomszédaszobában ágyaznak meg egy ottománon, egy főtörzsorvos felvágja a bal karujját és a gallérját. Ott — a nyakán van a vértfröcskölő seb, amely az orvos kezeit olyan vörösre festi, mint a szoba tapétája.

— Nincs már érverése, — mondja az egyik orvos, aki a főherceg kezét fogja.

— Alig lélelezik, — mondja a másik, aki kopasz fe-

jét a főherceg véres mellére tette, — alig kivehető szívhangok.

Egy pap siet be, a hercegnőnek gyorsan megadja az utolsó kenetet, a főhercegen már nem lehet segíteni, az orvosok véres kézzel távoznak munkájuktól és helyüket a papnak adják át.

Stadler érsek nagy papi kísérettel siet oda, valamennyien térdrehullnak és minden sietségen, ide-oda szaladgáláson, az éter unalmasan édeskés szagán nyugodtan csendül át a latin halotti ima, a sötét, régi kérések és feleletek.

Az egyik orvos odainti egy kollégáját és egy kis vörös nyílásra mutat a hercegnő lágyéktáján: — Belső elvérzés. — Most már a főherceg is nyugton maradhat, az orvosok hagyják, hogy a halott békén pihenjen. Bajusza szétilálva, álla véres, fölívagott kabátujjáról lecsüng az aranybojt, az Aranygyapjas-rend a földön hever.

A pamlag fölött a vérrel fröcskölt falon egy márványtábla hirdeti, hogy Ferenc József 1910. májusában ebben a szobában dolgozott.

A szomszéd szobából, az ima sötét mormolásán is áttörve, Lanjus grófnő zokogása hallatszik ki.

Lehajtott fővel állják körül a tiszték uruk nyughelyét, vállukat lógtatják, kezük ernyedten hull alá. Ott fekszik és hallgat a néma férfi, akiben mindnyájan reménykedtek, akinek a zászlója alá gyűltek, aki kivezette volna őket a zavarból és a sötétségből. Ez a vég olyan hasonlíthatatlanul borzalmas, hogy nem is lehet vég, hanem csak kezdet, a mindnyájukra alászálló új rémület, iij iszonyat kezdete.

Tétova léptekkel botorkál a táborszernagy a főherceg ágyától a hercegnő szobájába, A tiszték megfordulnak utána, érzi a pillantásukat, a sovány alak kiegyenesedik.

— Égess, akassz, — hallja a tartomány gyűlésen a

képviselő hangját, — a te számodra is már formáiba öntötték a golyót. — Itt áll az asszony előtt, akit az a golyó ért, amelyet néki szántak, ő megmenekült a haláltól, ő, aki belepillantott a gyilkos arcába és olyan közel volt hozzá, hogy a karjával elérhette volna, de jobb is lenne, ha most ő feküdhetne és pihenhetne itt, ennek a hősie asszonynak a helyén.

Most, hogy íme magasra nyúlt a nagy, a borzalmas halál, köpenyének uszályát hercegi vér színezte bíborszínűre, hová tűntek a fiúk, akiknek nem volt bátorságuk, hogy megnyomják pisztolyuk ravaszát vagy elhajtásák a bombát? — Hová tűntek, most, hogy a világ valamennyi Morse-készüléke tovasiető keskeny papírszalagokra kopogtatja a borzalmas hírt, mikor elfúló hangok szava és könnye egyszerre hull a távbeszélők kagylóiba, — hol maradtak, akik jelentéktelen alakjukkal nem mertek a nagy eseménynek az egész világ fölé magasodó színpadára lépni?

A sápadt Ilicnek majd kiugrik a szíve a kebléből, vánszorgó térdekkal megy s rejtőzik el egy árnyékszékben és csak az a kívánsága, bár ne volna már és elátkozza a napot meg az órát, amikor belement és belebonyolódott ebbe az iszonyú dologba, amelynek kusza zúrzavara itt tombol az uccán a szeme előtt, mint valami lázálom; a feldúlt Cubrilovic egyik ismerősehez rohan el és összetett kézzel kéri, engedje meg, hogy a bombát otthagyja, Popovic, a derék mintatanuló zokogva tévelyeg az uccákon, Grabez egyik barátjánál a sötét padláslépcsőn botladozik felfelé és a bombát meg a pisztolyokat egy fedélgerenda alá rejtí pókhálók és denevérek közé, Mehmedbasic viszont nagyokat ugorva siet az állomásra, hogy eltűnjön a legközelebbi vonattal és Montenegróba meneküljön.

Csak Principnek kell helytállnia, és állja is a kérdések pergőtűzet: — Nem, tehetnek velem, amit akar-

nak, semmiféle egyesületnek nem vagyok tagja, nincsenek bűntársaim. Mikor a bomba robbant, csodálkoztam és az jutott eszembe: — Akadnak hát Szarajevóban más emberek is, akik úgy gondolkoznak mint én.

— És te hogy gondolkozol? — kérdezi a rendőrbiztos; — és miért tetted?

— Mert népünknek napról napra rosszabb a sora, mert elszegényedik, én egy paraszt fia vagyok, a nyomort szemtől szembe láttam — mert a trónörökös a szlávok ellensége — az asszonyt nem akartam eltalálni, második golyóm Potioreknek, a mameluknak szólt.

Most Principnek a fal felé kell fordulnia és bevezetik Cabrinovicot.

— Ismered azt az embert? — kérdi a biztos.

— Ismerem, Princip.

— Hol ismerkedtél meg vele?

És még mielőtt Princip megfordulhatna, Cabrinovic így szól: — Belgrádban.

— Belgrádban! Tehát Belgrádban! — Valamennyi jelenlevő felugrik: — Belgrádban!

— Leszedni! Egy-kettő!

A konak nagy termében reggelire terítve az asztal, csillognak a poharak, ragyog az ezüst, minden teritéknél virág. Szolgák és ordonáncok sietnek be, leszednek, egymásra rakják a tányérokot, egy csomóba gyűjtik a nehéz evőeszközöket, veszik a művésziösen összegöngyölt asztalkendőket és a szépen megírt névjegyeket, elcipelik a rózsákat és végül a terítőt is leszedik.

— Gyorsan, gyorsan! A kegyelmes úr itt akar dolgozni! — A konyhán sír a főszakács és elcsípi az egyik ordonáncot, aki elcsent egy osztrigát, a folyosókon egymás hegyén-hátán szaladnak, káromkodnak és zokognak az emberek.

Csupaszon állnak a nagy ünnepi lakomára egymás-

mellé állított asztalok fehér, puhafából való deszkabetéjeikkel. És máris sápadt tiszték foglalnak helyet a kifosztott asztalok mellett, iratokat terítenek szét maguk elé és várják a kormányzót.

Potiorek már újra maga a megtestesült nyugalom. Hangja már nem cseng olyan élesen, de higgadtan szól, mozdulatai fáradtak, de fegyelmeztettek. Egy konyakot dönt magába, aztán egyik úrtól a másikig megy, diktál, átnézi a fogalmazványokat, töröl, belejavít jellegzetesen hegyes betűivel, cigarettázik, fel, alá járkál és időnként türelmetlenül pillant az órára.

Valamennyi jelenlevő egyetért abban, hogy összeesküvésről van szó, senkise tudja, nem állnak-e forradalom kitörése előtt, amelynek méretei beláthatatlanok. Magában a városban csak négy gyenge létszámú század van, kettő a 12.-es felsőmagyarországi gyalogezredből, továbbá a 92.-es német-cseh gyalogezred két százada. A Ferenc József-kaszárnyából és a kastélyból idevezénylik őket, hogy zárják körül a konakot. A három szarajevói brigádért a hadgyakorlat terepére telefonálnak, udvari futárokat menesztenek Ilidzába, intézkedjenek, hogy az udvartartás átköltözzék Szarajevóba.

— Ha a csapatok benn lettek volna a városban, — mondja Potiorek, — az újságok azt írták volna, hogy az irántunk lojális, birodalomhoz hű szerbek érzéseit sértjük.

— És a csapatoknak sem ártott volna, ha tisztelegtek volna a szegény hercegnő előtt, — mormolja maga elé az egyik tiszt félig hangosan.

A többi tiszt egy pillanatra egymásra néz, ajkukba harapnak, de Potiorek úgylátszik nem hallotta a megjegyzést.

— Készen vagyunk, — mormolja maga elé ugyanaz a tiszt, — a wieni főkorruptok és főszenilisek valamennyiünk fölött törvényt fognak ülni.

A csapatok a Blazujtól a hadzici fűrésztelepig elterülő gyantaillatú farakások közt táboroznak és élvezik a szabadnap nyugalmát. A mozgókonyhák gőzölögnek, a legények ott ülnek a patak partján és lábukat a vízbe lógatják, előre örülnek a menázsinak, mert ma tetézett adagot kapnak. Elöl, Blazuj mellett, a 49.-es alsóausztriai gyalogezred hesserei táboroznak. Néhányan egy régi osztrák katonanótát dalolnak, az utolsó nyugtalan esztendőben újra becsületük lett az efféle nótáknak:

Ha a gránát villan és zúg,
Megijed az ellen és fut — ju-hé!
Fut az ellen, megszalad —
Csak előre, honfiak ...

A pihenő kellős közepébe robban be a parancs — ki adta ki és honnan jött, senki se tudja: — Főzőüstöt kiönteni — letakarni, sorakozz!

— Sorakozó! — Nincs idő, hogy a füstbe ment menázs miatt morogjanak. De mi van a tisztekkal ott elöl? Képükből kikelve hadonásznak, úgy viselkednek mint az örültek. Összeszaladnak, átölelik egymást, egymás kezét szorongatják — a legénység is elcsíp egy szót: — Albánia!

A zászlóalj masírozzon Albániába — előbb még alighanem be kell menniök Szarajevóba éles töltényekért és csukaszürke egyenruhákért.

A trombitások fújják: — Sorakozó! Sorakozó!

És máris készen állnak a gyorsmenetelésre, csak gyorsan, egy-kettő, mindenki elsőnek szeretne a városba érni, hogy az ellenséggel minél előbb szembe kerüljön.

Forrón tűz le a nap, az emberek a nehéz hátizsák alatt zihálnak a gyorsmenetelésben, csipős porfelhő borítja el a menetoszlopot.

Elöl néhányan dalra gyűjtanak:

Fel, fel, testvérek,
Zsoldot mikor kapunk?
Ma vagy holnap a
Csatáiba marsolunk ...

De azok is csakhamar elhallgatnak és némán botladoznak tova. Lenn a völgy mélyén is már riadóra harsognak fel a trombiták.

Tehát Albánia! Tehát a hadgyakorlatoknak is az volt az értelme, hogy elhárítsák az esetleges olasz támadást! Végre valami cselekedet is, ne csak mindég odahajtani a fejet egész Európa gúnyjára: íme a világgrész második betege. És remélhetőleg ezúttal nem fogják lefűjni, hogy még a legvénebb és legmorózusabb póttartalékosoknak is nevetethnéjük támad, amiért hazaküldik őket.

Néhány főhadnagy már a pótzsoldot számolgatja, melyet Albániában kapnak majd — a szolgálati illetményhez jobban értenek, mint holmi tudományhoz, egyszerűen csak — már Ilidza közelében, egy udvari futár robog elébük, a zászlóaljparancsnok feltartóztatja, hogy megtudja, mi hírt hozott.

— A trónörököszt és a hercegnőt agyonlőtték!

A zászlóaljparancsnok meginog nyergében, hátra kiált: — Állj! Állj! —, hátraarcot vezényel és futólépésben vezeti csapatát a lobogódíszes ilidzai állomásra. Épp akkor fut be Szarajevóból egy vonat, tele utasokkal, akik zavargásoktól félve menekültek el a városból, a vonatot feltartóztatják és kiürítik, az utasok helyébe katonákat zsúfolnak be, és így indul vissza a városba, a katonák találgatják mi lesz, félelem üti fel a fejét soraikban, kínzó bizonytalanság nehezedik rájuk súlyos teherként. Hallották, mi történt, de nem értik, kérdezik, mi lesz, de senki se tud feleletet.

Az érsek lecsukja a főherceg szemét és a szemhéj súlyosan boltozódik e német szemek kékjére; Európa valamennyi uralkodónemzetsége formálta ilyené ezt az elefántcsontszínű arcot.

Csitt, csitt, Este alszik, nemsokára itt lesznek az orvosok, hogy bebalzsamozzák a holttestét.

Arcán újra az az idegenség, amely nevének csen-gésében is mintha a rablólovagok korát idézné és ez a név, amely az utolsó modenai herceg öröksége révén jutott rá, maszkként borul most az arcára. De nemcsak annak a nemzetségnek alkonyata ez, amely a napóleoni idők nagy hercegmészárlásai idején Habsburg vért is követelt áldozatul, itt nyugszik a német birodalom római császáranak nemzetségéből származó, utolsó koronázatlan császára korunknak és ami itt marad utána a pusztulás véres alkonyatában és ami utána következik, hal-dokló hatalmak tehetetlen vesszőfutása, már mit se nyom a történelem serpenyőjén, mert ezzel a férfiúval a föld nagy államainak valamennyi császára sírba tért.

Csitt, hagyjátok pihenni, körülutazta az egész világot, hogy régi nemzetségének rakoncátlankodó, fáradt vérért felfrissítse, mert az volt a küldetése, hogy birodalmát összetartsa és mentse meg a széthullástól.

Fellángol majd a föld és a régi hatalmak letűntén, bizonytalanságtól és ürességtől való félelem érzése szállja meg az emberek szívét. S az ágyúk véget nem érő üdvlövései e koporsó felett, a sápadt áldozat és a keserű könny, mind-mind tanúskodnak majd az idő megvesztegethetetlen ítélőszéke előtt, ki volt az, aki most meghalt és mi száll sírba vele, — ha már mindenki hallgat vagy fecseg szégyenében és bűnbánatában. Kinyílnak majd a világ ha lőszergyárai és fegyvereik az ég felé dörrennek és mire elenyészett ez az iszonyatos dőrej, Európa sok apró, egyenetlenkedő nép-lakta szegény félsziget lesz, mely a nagy kontinensek árnyékában didereg. Az emlékezés keserű fájdalomban az 1806.-os

osztrák és az 1871.-es német császári birodalom valamennyi koronája ama egyetlen régi császári koronára olvad le, melyet a wieni kincseskamra őriz és a világ felveti majd a kérdést, ne készítse-e elő Európa e kedvelt népének a végét, melynek szívében a császárgondolat császár nélkül is megterem, — mert érthetetlenül és iszonyodva áll majd sose szunnyadó terveivel, mindig perlekedni kész szándékaival szemben. Miért zökkent Iri a világ egyensúlyából, — sok mindent emlegetnek majd, mikor az okát keresik, szó lesz a kereskedelemről és az országhatárokról, de egyesegegyedül az időfordulásának hideg lehelete az, ami a szíveket megdermeszti.

Az érsek most a hercegnő szemét is lezárja. Örök titok marad immár, senkise fogja megtudni, a hercegnő se, császárné lett volna-e vagy sem a sokak által gyűlölt cseh grófnő. A szomszédban nyugovó férfiúban épp annyira hitt, mint a saját küldetésében, életében-halálában egyként hű maradt hozzá, álma szétfoslott, szintúgy vágyai és reményei is, Isten adjon neki örök nyugodalmat.

A chlumetzi pályaudvaron vár dr. Stanowsky, Ferenc Ferdinánd gyermekeinek papi nevelője. A vonatból Henrietté Chotek grófnő, a hercegnő húga száll ki, a Hradschmon lévő nemeskisasszonyok intézetének alapítványi hölgye. A pap a grófnő elé siet:

— Segítsen, főméltóságú asszony, nem tudom a gyermekeknek megmondani!

— Még semmit se tudnak szegénykéek?

— Semmit. Várni akartam, amíg ...

— No gyerünk, siessünk, — mondja türelmetlenül a grófnő, — elő kell készítenünk a gyerekeket. Féfek, hogy Zsófiával baj lesz, olyan rettenetesen anyás...

A kocsis merev szolgálarcán végigpereg a könny,

mikor a hercegnő hűgát meglátja. A grófnő zsebke-
dőjével babrál és hátrahanyatlik az ülésen.

A gyerekek, akiket már nyugtalanított a sok szalad-
gálás, sírás, hallgatás és kitérő válasz, most meglátják
Henriette néni, a tizenhároméves Zsófia tárt karokkal
szalad elébe:

— Végre, végre valaki, akivel beszélni lehet! Néni,
drága néni, mondd meg végre, mi történt, itt mindenki
olyan furcsán viselkedik!

A grófnő zokogástól rázva szabadítja ki magát a
féktelen gyermek öleléséből.

— Te is, néni? Te is sírsz és hallgatsz, mint a
többiek? Te is hátat fordítasz majd nekünk? Hallottam,
ahogy valaki azt mondta: a szegény gyerekek. Mért va-
gyunk mi szegény gyerekek? Drága, kedves Henriette
néni, hát te sem akarod megmondani?

— Én nem vagyok szomorú, gyermek, — mondja
halkan a grófnő, — csak komoly. Hiszen ezért utaztam
ide hozzátok Prágából. Személyesen akartam megmon-
dani nektek. Ma kaptam egy táviratot — Szarajevóból
— Szarajevóban ugyanis apa és anya hirtelen súlyosan
megbetegedtek — no most már tudjátok, miért olyan
komoly mindenki a házban, most menjetek szépen a
templomba és imádkozzatok jó szüléitekért.

A két fiú nem érti olyan gyorsan, meg vannak
ijedve, de inkább a nővérük nyugtalansága miatt. Zsófia
most a grófnő nyakába ugrik: — Megbetegedtek, azt
mondod, komolyan megbetegedtek? Dehát mi bajuk van?
Ó, kérlek, kérlek, drága jó néni, mondd meg, mi bajuk
van!

A kis, vidám Ernő most összeráncolja szemöldökét
és szép fiúarcát kissé oldaltbillenti: — És mindjárt mind
a kettő — azt mondod? Ki fertőzte meg a másikat?

A grófnő megsimogatja a fiú haját: — Gyertek
gyertek, ne kérdezősködjetek, nem jó sokat kérdezni,

gyertek, gyertek, együtt megyünk a templomba, hogy imádkozzunk apáért és anyáért.

A gyermekeket most a kastély kápolnájába viszik, ott hűvös van, ott nem nehezedik a nyári nap fullasztó levegője a sok lomha tóra, A gyermekek letérdelnek és imába fognak, csak a kis Ernő néz minduntalan körül, egy fészeknek kell itt valahol lennie, mert egy fecske újra meg újra halk csivogással ki-be száll, anélkül hogy megütné magát, pedig ott repül el közvetlenül a fal mellett.

A kastély sötétbe öltözött vendégekkel telik meg, csak a zsebkendők villannak fel fehérén a fátylak és ruhák feketéje közt. Mindenfelől ideözönlenek a hercegnő rokonai, valamennyien suttognak, valamennyien sírnak és megkérdezik, hogy a gyermekek tudnak-e már a dolgról.

Nem, nem, ahhoz még senkinek se volt bátorsága. De mégis csak meg kell történnie, elő kell készíteni őket.

A hercegnő három asszony-nővére, Karolina, Oktávia és Antoinetta, ugyancsak eljött, elhozták a férjüket is: gróf Nostitz-Rienecket, Schönburgot és Wuthenau-Hohenturmot és most megbízzák dr. Stanowskyt, hogy közölje a gyermekekkel az igazságot.

— Majd itt várunk a szomszéd szobában, az ajtó félig nyitva is maradhat, főtisztelendő úr.

A pap kasideig egyedül marad a szobában, homlokát hűsíti az ablaküvegen, imádkozik, próbálja összeszedni magát. A szomszéd helyiségből suttogást és fojtott zokogást hall.

Most egy lakáj bevezeti a gyerekeket, kimegy és az ajtót félig nyitva hagyja.

— Azt hittem már, hogy rólunk teljesen megfeledkeztetek, — mondja a kis Ernő. ♦

— Újabb távirat érkezett, — mondja Stanowsky és visszasimítja a kis Ernő homlokába hulló fűrtjét.

— Jobban van már apa és anya? — kérdezi Zsófia.

A pap félrefordul és akadozó hangon mondja:

— Legyetek elkészülve — a jó Isten mellettetek áll majd — a legrosszabbra, szüleitek sokkal rosszabbul érzik magukat.

Zsófia hercegnő szívettépő kiáltásba tör ki és karjait tanítója nyaka köré fonja: — Ó, tudom már, mindent tudok! Meghaltak! Meghaltak! Apa és anya meghalt!

És most a két fiú is keserves sírásba fog, nővérük sikolya őket is a rémületes valóra ébresztette.

— Dehát hogy lehet az, hogy meghaltak? — kérdi a kis Ernő újra meg újra, — hogy lehet, mi bajuk volt? Hogy lehet ilyen gyorsan meghalni?

Henriette grófnő és nővérei besietnek a szomszéd szobából, a sötét gyászruhába öltözött emberek közreveszik a világos matróruhás gyerekeket, letérdelnek előttük, mert a gyerekek olyan kicsinyek és a fájdalom olyan nagy, csókolgatják, simogatják, a szívükre szorítják őket, egymásra néznek könnyeik fátyolán át, fejüket rázzák, olyan nehéz elhinni — és őket magukat is zokogás rázza.

Henriette grófnő elájul, síró szolgálzat rohan be, a folyosóról zokogás hallatszik be. — Ó, a szegény gyerekek, ó, a szegény gyerekek!

És mindent túlkiált egy hang, nem gyermek hangja ez már, a kis hercegnő szívettépő panasza: — De hát miért? Ó, Isten a mennyekben, de hát miért? Segíts, segíts mennybéli Atyám! De hát kinek vétettek valamit? Kinek? Szegény apa, ó, szegény apa! A kedves, jó, kedves, szegény anya!

Eduárd Paar gróf, a császár főhadsegéde, akit az idő urához hasonlatossá érlelt, akárcsak Becket és Bolfrast, császári kegyből viselt festett aggastyán-maszkjában, belép Ischlben a császár dolgozószobájába. A tábornok zihál, lélekszakadva rohant fel a lépcsőn, hogy a császárnak megtegye jelentését, de most hogy a hírt

közölnie kell, cserbenhagyja a hangja. Az agg uralkodó csodálkozó pillantására a gróf összeszedi magát:

— Felség, ő császári fenségét a trónörököszt és feleségét, Hohenberg hercegnő öfenségét ma délelőtt Szarajevóban meggyilkolták . . . agyonlőtték.

Ferenc József kis ideig öreg főhadsegédére bámul, aztán fejét kulcsolt kezére fekteti és — a tábornoknak úgy tűnik — mintha egy örökkévalóságig maradna így, csukott szemmel, mély hallgatásban.

A tábornok már aggódik, hogy a császárt talán szélütés érte, nyugtalanul pillant le urának kopasz fejére, már-már odakap a csengőhöz, hogy beszéltsa a lakájt, akkor lassan szétnyílik az öregúr görcsösen összeszorított hervadt keze, lassan felemeli a fejét és kék szempárja ráncos arcából a semmibe mered. Inkább magához, mint a tábornokhoz beszélve, tör fel a szó a császár ajkán:

— Hihetetlen! Hihetetlen! Rettenetes. — A császár végighúzza kezét az asztalon, mintha egy tábláról törölne le valamit: — A Mindenható haragját nem szabad kihívni. Egy magasabb hatalom újra helyre állította azt a rendet, amelyet én sajnos nem tudtam fenntartani.

A tábornok némán áll és vár, az öreg császár közvetlen környezetéhez tartozó urak már nem a maguk életét élik, már csak az aggastyán léleketének gyöngye lehellelte élteti őket. Ferenc József még egyszer megrázza a fejét, küzdök az izgatottságával, csakúgy, mint amikor fivére, felesége, fia halálhírért hozták, akkor se hallotta a sors dörömbölő öklét, aztán fáradtan feláll és kisvártatva nyugodt hangon így szól:

— Holnap reggel Wienbe utazunk.

Egy kurta fejbólintás és gróf Paar el van bocsájtva.

Vihar előtti tikkadtság borul Brünnre, a Spielberg lábánál fekvő homályos városra, melynek erődítménye

az abszolutisztikus Ausztria legrettegettebb börtönét rejtette magába. A dragoñosok lovai megnyergelve állnak az istállókban, a nyolcasok, a hadsereg legrégibb ezredeinek egyike, a hajdani holki vadászok, teljes készenlétben állnak, de a fensőbbség mintha félne ezt a cseh ezredet karhatalomként igénybe venni. Kis mellékuccákban és átjáróházakban várakozik a messzeföldről idegyűjtött csendőrség és az uccákon megerősített rendőrőrzáratok cirkálnak.

A német diákok gyülekezőhelyén a Monarchia minden részéből idesereglett német diákok és valamennyi szláv állam szokolista kiküldöttei között már napok óta összeütközésekre kerül a sor, — mintha a cseheket a németek forradásos arca és tarka sapkái megőrjítené.

Tegnap este a csehek véget nem érő örömujjongása közt vonultak be a szerb tornászok, a testvériesülés dalait zengték és csókokat váltottak, kölcsönösen szitkokat és átkokat szórtak a németekre és a szent Oroszország védnöksége alatt álló, eljövendő nagy szláv birodalomról ábrándoztak.

Ma reggel, mikor a díszegyenruhába öltözött német diákok zászlós körmenete az evangélikus templom, majd a német műegyetem előtt vonult el, általános verekedés tört ki, a rendőrség csak nagynehezen tudott rendet teremteni,

A vörösinges, csizmás szokolisták, kerek, sólyomtoll-díszítette sapkájukkal, vendégeiket kivitték az Ex-oschra, a gyakorlóteret hívják így német-cseh keverékn nyelven.

Hopp — egyszerre csak elnémul a német diákok dala, a tornaünnepség terén bevonják a kékfehérvörös lobogókat, a zenekarok elhallgatnak, az estére várt véres összeütközésnek egyszeriben vége.

Ferenc Ferdinándot agyonlőtték — Hohenberg hercegnőt agyonlőtték — bénító csend nehezedik az uccákra, csak a lovasrendőrök patkócsattogása hallatszik — és

senki se tudja mit gondoljon, mert Brünn olyan félre-
eső város, olyan messze van a birodalom szívéből, ré-
műlet vesz erőt a német és a cseh lakosságon is, ilyen
gaztetre senki se volt elkészülve, intő jelként látják ma-
guk előtt a két halott sápadt arcát. Késő, késő!

Nem hallgattak a jelre, az egyik nép szíve a Wacht
am Rheinért dobogott, a másik népé a nagy cárért és
szívük vére most idegen csatamezőkön keveredik majd
össze és oly birodalomért és gondolatért ontatik ki,
amely már régóta nem szívügye egyiküknek sem.

A nap ólmos felhők mögé hanyatlott le, gonosz szél
söpri végig az elárvult uccákat. Bevonják a feketevörös-
sárga és a kékfehérvörös lobogókat, mielőtt a vihar szét-
rongyolná őket.

Este hazautaznak a szerb tornászok és a rendőr-
ségnek az ujjongva fogadott vendégeket most meg kell
védenie a tömeg köhajtásaitól,

Tankosic őrnagy déltájt berobog Dimitrijevic ezre-
des irodájába: — Rade Malobabic átjött Zimonyból mo-
toresónakon . . .

Apis felugrik és vállon ragadja Tankosicot: — És?
És? Beszélj már szedd össze magad, térj magadhoz,
mondd el már, mi történt!

Tankosic lerogy az egyik székbe, ajka mozog, de
szó nem jön a száján. A hideg rázza, miközben nagy-
nehezen kiböki: — Zágrábból... Zimonyba . . . azt tele-
fonálták: Mindkét ló eladva.

— Ferenc Ferdinánd és Potiorek? — kérdezi Apis.
— Két legyet egy csapásra! Ügyes fickók ezek a fiatal-
emberek!

— Még Malobabic se tudja, ki a második ló, —
feleli Tankosic.

— Hol van Rade Malobabic? Mért nem hoztad
magaddal?

— Fél az osztrák spicliktől, mindjárt utána eltűnt.

Apis lecsatolja a kardját: — Gyere, gyere, többet kell megtudnunk, mindent tudnunk kell. Milyen simán ment a dolog! Talán Artamanow már többet tud.

Abban a pillanatban, mikor Apis Tankosiccal ki akar lépni a szobából, csengeni kezd a telefon. Apis az íróasztalhoz siet és leemeli a kagylót.

— Ő és a felesége? A hercegnő is? Más nem? A merénylőket letartóztatták? Valamennyit? Élve? Köszönöm. — Apis leteszi a kagylót: — Voja, hallottad? A hercegnő is. És mindketten meghaltak! Így van az, ha asszonyok a férfiak ügyeibe ártják magukat.

— És Potiorek, ez a hóhér, ez a haramia? — kérdezi Tankosic.

— Kicsúszott a markunkból — mint mindig.

— És a méreg? Tankosicnak minden csepp vér elszáll az arcából. — Ha a fiúkat élve fogták el, alaposan résen kell lennünk.

— Várnunk kell, Voja, várnunk kell.

— Ha a fiúk beszélnek, Apis, akkor Pasics kiszolgáltat minket az osztrákoknak, akkor alkalma nyílik, hogy egyszer és mindenkorra végezzen velünk, szabad folyást engedhet a bosszújának.

— Pasics? nem, ilyet nem mer majd! No de induljunk, hadd halljuk, mit beszélnek az emberek.

A lépcsőn a Fehér Kézhez tartozó Petar Misic tábornokkal találkozunk. Apis kimérten köszön, a tábornok rámered az ezredesre, valamit mondani akar, ajkába harap és gyorsan, szó nélkül, elcsörömpöl mellette.

— Látod, Voja, ennek ma éppúgy tele van a nadrágja, mint 1903-ban volt, ha kedve szerint cselekedhetnék, azonnal elvezettetne és letartóztatna. Ha az ilyen embereken múlték a dolog, ma is még osztrák tartomány volnánk a dicsőséges Sándor uralma alatt és a törökök engedelmes szomszédja.

Künn, az uccákon éles napsütés vakítja a szemet. Az ünnepi menet már felbomlott, a Kalimegdánról özönlük le a nép, a Terazije emberektől feketéllik. Innenonnan katonazene csendül át még az uccákon — de íme összeszaladnak az emberek, megállnak, csoportokba verődnek itt is, ott is, ahol hangos szót hallanak vagy valaki felolvas. Apisnak elég egy pillantás, hogy lássa: Belgrád már mindent tud. De sehol se hall ujjongást, sehol se lobban fel az öröm, ugyanaz a szívszorító csönd, mint másfél évvel ezelőtt, mikor hadat üzentek a törököknek, ugyanaz a gyűlölet-tompította elégtétel és lélekzetállító feszültség, amely úgy issza ezt a hírt, mint szomjas a hűsítő italt. Csak egy pár diák öleli át egymást, egy pár fiatal tiszt boldog kifakadása töri meg a csöndet, különben minden hallgatag és komoly körülöttük.

Mikor az emberek meglátják Apist, aki átmegy a téren, elhúzódnak, kitérnek az útjából, utána bámulnak és ujjal mutogatnak rá. Apis érzi a pillantásokat, hideg fut végig a hátán, de nyugodtan továbbfolytatja útját, ki, a Kalimegdan felé, egész a falig, amelyen át az erődítmény lábánál tovahömpölygő két folyóra nyílik kilátás. Itt áll íme hazájának határán — de mikor ökleit a lőrésekbe gyömöszöli, olyan érzés fogja el, mintha előretolná ezt a régi várat, át a folyón, messze ki a párába burkolt rónaságba, mintha ökleinek pusztá nyomása szétrobbantaná a határvonalakat, mintha odaát, Zimonyban, a magyarok milleniumi emlékoszlopa a folyóba zuhanna ...

Igen — és Wien? Wien? Mi történik ezekben a napokban Wienben, Schönbrunn, a Belvedere, a régi császári Burg városában?

Akkoriban még nem tették meg a lépést, mely az árnyékból a napfényre vezet, az asszonyok még fűzöt

viseltek, a kor divatja a testet még béklyókba szorította, így torzítva el a testet elleplező hajdani formák értelmét. Az egyházi év ünnepnapjait a nagyvárosokban is megtartották, nemcsak faluhelyen, amely ilyenkor lélekzett fel a robotból, a szénakaszálás utáni pihenő csendje borult Péter és Pál napjára és vizsga pillantások must-rálgatták az érő vetést, a pihenőre vágyó kisemberek a fürdőhelyek homokfövénye helyett még a fák zöldjét keresték, a halottakat még nem égették el, hanem valamennyit eltemették.

Bár a kor halotti dala, a tangó, felcsendült már, s a félelem is megmarkolta már az emberek szívét, de senkise sejtette még, a vég milyen közel van.

Ezen a napon egy tüzérhadnagy ül az egyik körüti kávéház terraszán, a steinfeldi katonai-lövőtérrel jött be a városba, a messzi síkságról, hol a lóhere virágzik, a sárga, édesen illatozó messzeségben a Schneeberg nyúlik a magasba és a Wienerwald kék magaslataiba lágyan hajolnak bele az Alpok végnyulványai, a hadnagy előtt egy nagycsomó művészeti folyóirat hever, valamennyit átlapozta már. Ez egyszer újra elfogta az a megmagyarázhatatlan szorongás, mikor végigszaladt a sok képen, hogy valami sötét közeledik, kiveti a világot sarkaiból és a szívekbe hasít s mindezt jobban kiérezte ezekből a képekből, mint Dosztojevszkij megrázó és kétségbeejtő írásaiból.

A hadnagy a kihalt körutat nézi, a délután csöndjét csak egy pár gummirádlis szaggatott koppanása zavarja. Ez a hadnagy az egyetemről szaladt a katonasághoz, mert valamiféle szilárd talajt akart érezni a lába alatt, mert nem bírt már a nyugtalanságával azokban a bizonytalan napokban. És most — igen, most a kísértetek utána jönnek, hogy bebizonyítsák: az ember nem bújhat el, a keblében kalapáló nyugtalanságot a kor sugallja, amelyben élünk és hatása alól senkise szabadulhat.

Talán a katonaság intézményében is csatlakozik

majd, máris egészen más lett, mint ami annakidején odavonzotta: a szigorú formák és az ütemes egység. Tegnapi megbokrosodott a lova, mikor elléptetett a nagy, elefántnehéz, beburkolt új mozsarak előtt, melyekről csodákat regélnek — ő maga látta a lövőtéri barakkoknak légnyomástól bezúzott ablakait.

Az egyik szomszédos asztalnál egy társaság ül, három festett arcú hölgy és egy gyalogsági százados, aki hegyesre pödört bajuszt visel, arca piros és díszkabátja olyan szűk, hogy bármely pillanatban szétpattanhat.

A százados merev nyakkal hátrafordul és az uccára néz — ejnye, már megint mi ütött az emberekbe?

— A szerb trónörököszt meggyilkolták! — kiált be valaki a kávéházba.

— Az odalenn gyakran megesik, — mondja a százados hölgyének, — ezen igazán nincs mit izgulni.

A hadnagy fizet és távozik, mindenkit megkérdez, aki az útjába akad, az imént még üres uccákon tolonganak az emberek, valaminek mégis csak kellett történnie — hirtelen a fülébe bök a szó: Szarajevó. És egyszerre már itt is vannak a különkiadások, az emberek kitépik a kiáltozó rikkancsok kezéből, elolvassák, aztán újra, kézről-kézre járnak a lapok, vesznek egy másikat is — de valamennyiben ugyanaz olvasható.

Vége! Kész! Lefűjni! Mi, ti, ők — valamennyien! A hadnagy előtt felbukkan a trónörökös arca, ahogy az utolsó díjlovagláson látta, mikor az orosz tisztnek visszaadatta a szalagot — aztán hazamegy. íme a nyugtalanság kilépett a képekből és a könyvekből és itt tumbol az uccán a szeme előtt. Az emberek tanácstalanul bámulják az újsághírt, nem értik, mi történt. Mint amilyen idegen az élő volt a számukra, köreiket nem súrolta, a halott is idegen marad, bár sorsa fölējük nő, hogy árnyékot vessen rájuk. No most már nem lesz, aki akarjon tőlük valamit, no, gondolják, most megáll majd az idő és az

életük zavartalan és sima lesz mint egy tükör. Államok élnek abból, hogy hisznek a létükben. Ha megszűnik ez a hit, elpusztul az ország, még mielőtt a háború ölné meg.

Napnyugta után a szarajevói Ferenc József úton fiatal katolikus és mohamedán fiúk verődnek össze és lármázva rohannak a Hotel Europe elé; még mielőtt a rendőrség a hely színére érne, kövek repülnek, ablakok csörömpölnek, nyomukban szitkok és átkozódások záporosóje. Az utolsó napok megfeszített munkájától kimerült, halottfáradt rendőri-készültség még éppen jókor ér oda, hogy a szálloda ostromát megakadályozza. Mikor fel akarnak lépni a tüntetők ellen, a tömeg itt is leveszi a kalapját és rágyújt a Gotterhaltéra, mint Ausztria minden városában, ahol Szerbia ellen tüntetnek.

Odaát a Miljacka túlsó partján táboroznak a hadgyakorlat terepéről berendelt, gyorsmeneteléssel idesíelt csapatok. A belvárosból odahangzik a lárna: — Most egyszerre megtanulnak énekelni és imádkozni, — mondja egy öreg százados. — Ez alighanem az öreg Jeftanovicnak, a pétervári szerb követ apósának, a Ferenc József-rend lovagjának s a tartomány gyűlés virilistájának szól. Ahelyett, hogy az ilyen fickót felkötnék a legelső fára, a tömeget visszatartják, nehogy beverje az ablakát — mert hát rendnek muszáj lenni. Tudod, néha csodálkozom azon is, hogy akad még kutya, aki tenyerünkől elfogadja a felényújtott falatot, hogy nem tapos a sarkantyúnkra minden tacsó. És most Wienben a nagyképűek és főokosok összedugják majd a fejüket és addig tanácskoznak, míg megérjük még, hogy a Gott-erhaltét éneklő népre kell majd lövetnünk, hogy megvédjük azokat, akik a pestist a nyakunkra hozták. Tudod, ha valami mást tanultam volna, már régen fenébe hajítottam volna az egyenruhámat, megszöktem volna ... el innen — el ebből az országból... — A százados el-

dobja cigarettáját és rátapos. A fiatal tisztek állnak és hallgatnak,

A vihar csak másnap június 29.-én a délelőtti órákban tör ki. Fedetlen fejű emberek szaladnak össze a fő útvonalakon, a császár képmását viszik, melyeket iskolák és kocsmák faláról téptek le, kövel verik be az orthodox metropolita palotájának ablakait, megrohamozzák a Hotel Europe-ot, a berendezési tárgyakat az uccára dobálják, az omnibuszokat, hintókat és csézákat kiráncigálják a kocsiszínből, felborítják, összetörik és felgyújtják.

Behatolnak a szerb boltokba, elverik a tulajdonost, kidobálják a fehérneműt, a ruhákat és a többi árút az uccára, beverik az ablakokat és kurjongatva továbbrobognak. Jeftanovic istállóiból kihajtják a nemes paripákat, át akarják metszeni az inaikat, de mohamedánok kérik, hogy kíméljék a fajlovakat, hát beérik azzal, hogy keresztül hajszolják őket az uccákon. A rendőrség gyöngének bizonyul, katonaságot kell igénybe venni. Dél tájban, mikor feltűnnek az első tisztí őrszemek, a tömeg Hoch-ot kiált a hadseregbe, rágyújtanak a Gotterhaltéra, úgy üdvözlik őket. A dobos belevág, a trombitaharsogás elnyomja az énekszót. A tiszt előlép és hangosan olvassa fel a statáriumot életbeléptető rendeletet, egy államhivatalnok a szöveget horvára fordítja.

A tömeg szitkozódva oszlik szét, az őrszemek átvonulnak a néptelen, romhalmazzal, üvegszilánkokkal és rongyokkal teliszórt uccákon, időnként megállnak és dobpergés közepette kihirdetik a statáriumot.

A villamos beszünteti a forgalmat, a város elnémul. Jeftanovic istállóiban ott hevernek az összetört kocsi füstölgő romjai, elugrasztott lovak vágatnak át az uccákon. A tömeg most a rakpart felé tódul, hogy lássa a halottasmenetet, amely odaát a Miljacka túlsó partján a konakból, fel, a pályaudvar felé veszi útját.

A statáriumot kihirdető dobpergés utolsó ütemeibe tompán peregnek bele a túlsó partról a gyászdobok.

A folyón átvezető hidakat őrszemek zárták le, az emberek a rakpart falához támaszkodnak és átfülesnek a túlsó partra, A szél most a két halott beszentalására játszott Gotterhalte hangjait hozza át a folyón, az ünnepélyes dallam a szívekbe markol, az emberek a szemüket törlik.

Az ég halvány, a lehanyatló nap sápadtan áll a párafátylas nyugati hegyek fölött. És újra meg újra a gyászdobok tompa pergése, a szívszaggató fájdalom és tovagörgő gyász hangjai.

Most rákezdik a templomok harangjai, először a franciskánusoké a konak fölött, aztán a dóm harangja és nyomukban a többi.

A sárga bástya ágyúi dörögni kezdenek, egy fél szakasz ulánus tűnik fel, utánuk a boszniai zászlóalj, amely maga kérte ezt a kegyet, hogy ily módon fejezhesse ki az ország gyászát.

Ezüsttel és arannyal gazdagon hímzett fekete ruhájú papok követik a katonákat a menetben és most lassan döcögnek tova a hepe-hupás kövezeten a nagykerékű, négyfogatú, tollbóbitával díszített fekete paripák-vontatta gyászkocsik. A tisztek és a katonák napsütötte arcán végigperog a könny — nem, ne szégyeljétek magatokat, meg szabad siratni egy sokszáz esztendősi birodalom letűntét.

A Careva dzamijanál, Reis-ul-Ulema háza mellett, a menet a folyópartra kanyarodik be. A főherceg kocsiját altisztek, testőrök és díszkabátos tisztek, a hercegnőét altisztek, lakájok és csukaszürke táborigényruhába öltözött tisztek kísérik.

A városon kívül eső vasútállomás előtt kétoldalt sorakozik fel a gyászmenet a hegyoldalon és a közöttük elhaladó halottaskocsi láttára még egyszer tiszteleg. Mikor a koporsókat leemelik a kocsikról, a kivonult csapa-

tok élesretöltött fegyverüket kilövik, a környező magaslatok erődítményeiből látják ahogy ezek az üdvlövések felvillannak a sápadt égre és a mélyből dörgő visszhang felel rá.

Az érckoporsókat nagy fekete faládába emelik be, báró Rumerskirch leplombálja a kocsit.

Az udvarhoz tartozó urak röviden, némán elbúcsúznak a kormányzótól és a boszniai hatóságoktól, aztán a különvonat elhagyja a várost, viszi a két halottat.

Mélyen lenn az árnyas völgyben fekszik Szarajevó, nyugaton a lehanyatlott nap vörösre festi az eget, most keleten is leheletfinom vörösbe borul az ég alja és egyszerre csak a város körül az egész láthatár a felhőfátylakon átszűrt úszók színébe öltözik.

Lenn a völgyben haloványan csillan meg a gátak között elzúgó Miljacka szalagja, az esti szellő megborgongatja a nyárfák és ciprusok lombját, melyek között a fehér minaretek magasodnak fel. A nedves rétek sötét zöldjéből kísértetiesen villannak elő a ferde török sírkövek, a hegyesek és a turbánosok, és itt meg amott az alkonyi fényben úszó fák között feltűnik egy-egy távoli lámpa világa.

— Igen, Bosznia, — mondja Potiorek táborszernagy Appel hadtestparancsnoknak, — késő frigy szülötte, olyan frigyé, melyben a szülők nem fértek meg egymással. Ha mi á-t mondtunk, a magyarok b-t mondtak és ezek itt éppolyan jól látták ezt, mint ahogy a gyerek is megérzi, hogy valami, sok minden, nincs rendben. Amikor a tartományi-gyűlést feloszlattam, az egész világ örjögött és amikor újra egybehívtam, hogy a boszniai szerbeket is bevegyem, Jeftanovic először beleegyezett, aztán pár nap múlva eljött hozzám és elnézésemet kérte, nem megy a dolog, Belgrád nem engedi meg.

— És ennek is mi isszuk majd meg a levet mondja Appel tábornok, — mint mindig.

—Ezért akartam, hogy a trónörökös lejöjjön és saját szemével lássa egyszer, milyen rossz úton vagyunk.

Appel meg akarja jegyezni, hogy ez a bizonyítás tökéletesen sikerült, de elhallgatja észrevételét.

Potiorek lassan megy a kocsijához: — Egyszer már mondta egy Habsburg: — Belgrád, az lesz még a halálom — VI. Károly, a Habsburgok utolsó férfisarja, mikor a Jenő herceg-meghódította Belgrád újból a törökök kezére került. Majd meglátjuk, mit lehet itt még jóvá tenni. Az ország úgy alá van aknázva, az ember bárhová nyúl, fél, hogy összeroppanthat valamit. Most Wienből megkapjuk majd a felhatalmazást mindarra, amit Budapest előzőleg eltiltott.

Odaát a rakparton is elszéled a tömeg, az emberek lassan mennek hazafelé a feldúlt uccákon, fülükben a tompa dobpergés és a revolver dörrenés visszhangja.

— Teljesen lehetetlen, hogy Hohenberg hercegnőt, őcsászári fenségének morgantikus hitvesét, a Hofburg kápolnájában ravatalozzák fel, — mondja Montenuovo herceg, Ferenc József főudvarmestere a Belvedere kiküldöttjének, aki azért jött, hogy a temetés részleteit az udvarral megbeszélje. — A hercegnőt az Augustiner-vagy Michael-templomban lehet felravatalozni és aztán külön rendezhetjük meg a két temetést — de a Hofburg kápolnájában való felravatalozás csak a legmagasabb császári ház tagjainak jár, a ceremónia ebben a vonatkozásban nem terjed ki morgantikus hitvesekre.

— De gondolja meg fenséged, — feleli a Belvedereből érkezett úr, — hogy a hercegnőt a főherceg oldalán érte a halál, a két halottat a legegyszerűbb emberi okokból nem lehet egymástól elválasztani.

— Nem lehet? Ön ugyanazon a jogon, mellyel a közös felravatalozást követeli, a kapucinus-sírboltba is bebocsájtást kérhetne a hercegnő számára, ahol a csá-

szári ház tagjai között mégis csak kissé furcsa volna egy hajdani Chotek grófnő.

— Főméltóságú uram, ebben az egy esetben a merev ceremóniát is megváltoztathatnák.

A herceg feláll: — Sok minden meg fog változni, — őfelsége máris intézkedett, hogy a megboldogult császári fenség épülő kastélyain szüntessék be a munkálatokat és sokan, akik a Belvederére építettek, kénytelenek lesznek belátni, hogy a számításuk hamis volt. — A herceg kimérten meghajol: — De a ceremónián aligha hinném, hogy bármit is változtathatnánk.

Az udvarhoz tartozó urak nem tudnak aludni, ott állnak a vonatablakban és kinéznak a tikkadt éjszakába. Minden állomáson fedetlen fejű emberek állnak és a vonat után bámulnak, a határszéli helyőrségek is kivonultak s felsorakoztak a vasúti sínek mentén. Éjfél tájt a vonat Konjic mellett halad el, az állomásra kivonult a deutschmeisterek negyedik zászlóalja, tompán peregnek a dobok, a kerékkattogás neszébe fojtott vezényszavak vegyülnek. A sínek mentén a földeken mindenütt tüzek lobbannak fel, mikor a vonat arra halad el, a tűz körül ülők felszaladnak a pályatöltésre. A tűz lobogó pirosa előtt ott állnak a fekete árnyak, előbb integetni akarnak, de aztán leejtik a karjukat, lehajtják a fejüket és keresztet vetnek.

A metkovici pályaudvaron reggel hat óra óta vár már a nép és a hatóságok, gyászruhában, fekete zászlókkal. Némán gördül be az állomásra a sötét vonat, a plombákat feltörik, kiviszik a sok-sok koszorút és aztán a két nagy fekete, formátlan ládát is, melyben a koporsók vannak.

Egy szakasz matróz emeli vállára a halottakat és mialatt a felkelő nap ontani kezdi fényét a házakra, megindul a menet, feketébe öltözött asszonyok és isko-

lás-gyerekek sorfala közt, a gyerekek ugyanazok, akik öt nappal előbb a kikötőben fehér ruhácskában fogadták a trónörököst.

A kikötőben most egy század gyalogság áll, mely tábornoknak kijáró dísztüzet ad le, mikor a „Dalmát“ motoros kifut a kikötőből. Metkovic város hivatalnoki kara egy tehergőzösön követi a „Dalmátot“. A Narenta lapályos partján szakállas pópák felügyelete alatt iskolásgyerekek sorakoztak fel, gyászkorusokat énekelnek az arra elhaladó hajó után.

A tűző déli napsütésben kilátni a Narenta torkolatán túlra — messze, a kékencsillogó tengeren, a „Viribus Unitisen“ parancsnokló Haus tengernagy nyári hajórajának füstlobogói tűnnek fel.

Mialatt a tengernagy hajó díszlövéseket ad le, a „Dalmát“ egy torpedóromboló kíséretében odafarol, a koporsókat és a főherceg udvarához tartozó urakat felveszi a fedélzetére.

A nagy hármastorony alatt a hátsófedélzeten kápolnát rendeztek be, a koporsókat zászlókkal takarják le.

— Kilencszáztizenegyben ő császári fensége és a fenséges asszony itt voltak ennek a hajónak a vízrebocsátásánál, — jegyzi meg báró Rumerskirch.

— És tegnap kellett volna a császári fenséget Opus erődből Triesztbe szállítani, ez lett volna a hajó tartóssági próbája, nem sejtettük, hogy ilyen szomorú lesz ez az út, — jegyzi meg egy sorhajóhadnagy.

— Mikor indulunk? — kérdezi báró Rumerskirch.

— Csak holnap reggel — Wienből azt a parancsot kaptuk.

A főherceg köréhez tartozó urak egymásra pillantanak: — Montenuovo időt akar nyerni, — mondja Rumerskirch, — addig gondolkoznia kell, miféle nehézségeket támaszthatna.

Másnap reggel útrakel ez a vasból való gyászmenet, elől a „Viribus“, nyomában az öt csatahajó, mérsékelt

sebességgel haladnak északi irányban. A kopár partvidék mentén siklanak tova, már amennyire lehetséges a sok sárga sziget között.

A kőből épült városokból és a sziklák alá simuló falvakból kis sajkákon himbálódzik a halásznép a nagy hullámokat verő hajók közelében, feketébe burkolt gőzösök jönnek, fedélzetükön a zenekar a Gotterhaltét játssza, okkersárga, tarkánfoltozott vitorlájú csónakok merészkednek ki a kék tengerre, mely fölé a hajóraj nehéz füstlobogói bodorodnak. Spalató, Dioklecián városának, kikötőjében, ahol este kilentájt haladnak át, felzúg a muzsika és a rakparton összegyűlt nép látja felbukkanni és eltűnni a gyászmenet sötét árnyait.

Másnap Pola hadikikötőjéből tompán dördül át az ágyúk dísztüze.

Estefelé ér a hajóraj Triesztbe, a szürke hegyoldaltól fehéren villan át Miramare.

— A két koporsót csak holnap reggel kell partra szállítani.

A főherceg kísérete szó nélkül veszi tudomásul ezt a rendelkezést, de mindnyájukban lassan derengeni kezd, mi sors vár rájuk.

Wienben lármázó, ordító embertömeg özönlik át a Schwarzenberg-platzon, a Prinz Eugen-strasséra akar behatolni. A rendőrség előbb barátságos rábeszéléssel, majd szorongatott helyzetében ütésekkel és lökésekkel próbálja a tömeget visszatartani.

— Engedjete át minket! Előre! Mit véditek a szerb gyilkosokat! Ti éppen olyan felségsértők vagytok! Engedjete át minket! Engedjete át!

A szerb követség épülete felé vezető valamennyi utat négyszeres rendőrerkordon zárta le. De este tizenegyóra tájt a tömeg valamennyi mellékucából a Wiedener Hauptstrasséra és a Favoritenstrasséra özönlik és ha

a rendőrség közbe akar lépni, rágyújt a Gotterhaltéra, a Prinz Eugen-indulóra és a Wacht am Rheinre.

Kövek repülnek a rendőrök felé, botokat lóbálnak, a rendőrök melléről letépik a körgallérokat, Német nemzeti képviselők bukkannak fel a tömegben és uszító beszédeket tartanak a rendőrség ellen, amely ilyen hazafias tüntetéseket akar vérbefojtani és megígérik, hogy holnap még nagyobb számmal fognak felvonulni. Ezek az uszítások úgy felfokozzák a tömeg dühét, hogy nagy kurjongatással és ordítózással áttöri a rendőrök kordont és benyomul a csak gyengén kivilágított Gusshaus-strasséra.

Egyszerre csak patkócsattogás hallatszik. — Jönnek a lovasrendőrök! — Ordítva ugrik szét és hanyat-homlok menekül a tömeg, kapualjakba húzódik és mire a galoppban érkező lovasrendőrök odaérnek, az ucca üres.

A távolból, a Rennweg felől, a Prinz Eugen-induló és a Wacht am Rhein gyújtogató hangjai törik meg a csendet. Ott folyik a tüntetés az orosz követség előtt.

Ez lett hát a vége ama szent szövetség eszméjének, amelyben a trónörökös hitt és melynek létrejöttén dolgozott.

— Rendben van, őfelségénél sikerült keresztülvinnünk, — mondja Montenuovo herceg a Belvederéből jött úrnak, — hogy Hohenfoerg hercegnőt őcsászári fensége mellett a Hofburg kápolnájában ravatalozzák fel, őfelsége legfelsőbb kegyében hozzájárult ehhez. Mivel őfelségét gyenge egészségi állapota különben is akadályozná, hogy egy nagyszabású temetési ünnepségen vegyen részt s mivel ezenfelül a helyzet is rendkívül feszült, nem lehet vállalni annak a felelősségét, hogy itt Wienben annyi idegen fejedelmi személyt együvé gyűjtsenek, a temetési szertartás tehát a legnagyobb csendben fog lefolyni,

— Őcsászári fensége az egyesült fegyveres erők főparancsnoka volt, — említi meg a Belvederéből jött úr.

— Rendkívül sajnálom, bármennyire szeretnők is, az egyesült fegyveres erők számára nem adhatunk ki új szolgálati szabályzatot, mely erre az egy, rendkívüli esetre az udvari ceremóniát megváltoztatná. Meg kell értenie, hogy engem épp annyira köt a ceremónia, mint az államinak egy más hűséges szolgáját a törvény, vagy az előírás. Őcsászári fensége, amíg élt, amúgyis eléggé megnehezítette a helyzetünket, ideje volna, hogy a rendszeres ellenállásnak ez a szelleme az ő személyével sirba szállt legyen. Miután az én tanácsomat elutasították, hogy a főherceget a kapucinus-sírboltban és a hercegnőt Artstettenben külön-külön temessék el, a továbbiakban sem vállalok felelősséget azért, ami Wien területén kívül történik majd. Az én hivatalomnak is megvannak a határai. Én a holttesteket eljuttatom a Nyugati pályaudvarra, ott bevagonírozatom és elszállítatom, hogy mi történik velük aztán, az már az ön dolga lesz,

így beszél herceg Montenuovo, Mária Lujzának, első Napóleon hitvesének leszármazottja, a császár főistálló-mesterével, gróf Neipperggel kötött morganatikus frigyéből, akinek fiát aztán Montenuovo néven hercegi rangra emelték. A Habsburgvért örökölt unoka nem hajlandó Hohenberg hercegnőnek több tiszteletet adni, mint amennyi az ő őseinek jutott ki. A ceremónia fedezi, a császár tartja őt. Sokáig kellett várnia, míg eljött az ő diadalának a napja, most azonban itt van, hát utolsó cseppig ki is akarja élvezni.

A Délívasút egész vonala mentén, minden állomásnál útkereszteződésnél, a pályatöltésen, papok-vezette zászlós körmenetek sorakoznak fel, zenekarok és dalárdák, melyek az arra elhaladó vonatnak még egy utolsó Istenhozzádot mondanak. Bruck an der Murnál a vonat kis ideig nyílt pályán vesztegel; a kísérethez tartozó urak leszállnak és előreszaladnak: a mozdony kerekeit

vér fröcskölte be, az ütközőkhöz agyvelő tapad: egy váltóórt elgázolt ez a vészterhes vonat. A mozdony kicsit hátratólat, az áldozatot kiemelik és kendőkkel takarják le. Az egyik közeli faluból való sovány, öreg pap lélekszakadva rohan oda: — Szerencsétlenség, mindig csak szerencsétlenség! — fakad ki. A kísérethez tartozó egyik úr, hogy a nyomasztó hangulatot feloldja, elmeséli, hogy köszöntötték a vonatot az egész úton, amerre elhaladt. Az öreg pap megbiccenti a fejét: — Igen, ezen a hosszú úton, a tengertől Wienig, azóta se állt annyi ember a talpán, mint amikor a szerencsétlen VI. Pius pápa télnak idején az Alpokon jött át Wienbe II. József császárhoz, hogy eltérítse attól a szándékától, hogy a kolostorokat feloszlassa. Ezt ellenőrizhetik nálam a plébánián. Akkor kezdődött minden szerencsétlenség. —

Az uraknak már nincs idejük a válaszra, vissza kell menniök a vonatra, elköszönnek és beszállnak.

A vonat este tízkor fut be Wienbe a déli-pályaudvarra. A díszszázad zászlóhajtással tiszteleg, a főherceg koporsóját altisztek, a hercegnőét lakájok viszik a vállukon a kastély előcsarnokába. A hercegnő ravatala annyival alacsonyabb, amennyivel rangban alatta állt a főhercegnek s ez bizony tekintélyes darab.

Károly főherceg, a jelenlegi trónörökös, aki száz anyjának pirosposzsgás arcát örökölte, és a császár főudvarmestere, herceg Montenuovo, letérdelnek a koporsók előtt a feketével bevont helyiségben, mialatt a Hofburg lelkésze beszenteli a halottakat. Herceg Montenuovonak térdelnie kell a halott hercegnő előtt, arca nem árulja el a megelégedettséget, melyet a mélyebbre állított koporsó láttára érez.

A halottasmenetet két lovon ülő udvari biztos nyitja meg. Egy félszakasz 7-es Ferenc Ferdinánd-ulánus következik a sorban. Aztán négy gyászkosci, nyomukban hollófekete paripákon két, lobogó fáklyát tartó, udvari lovász. A két halottaskocsit tizenkét-tizenkét darabont

és lovastestőr veszi közre, a gyászmenetet a másik fél-szakasz ulánus zárja le. A Belvedere, az elárvult kastély előtt vonul el a menet, lefelé a Prinz Eugén-strasén. Tábori egyenruhás csapatok állnak sorfalat,

— Fegyverbe! — kiált a külső várkapu őre, az őrség fegyverbe lép, a zászlót lehajtják. így vonul be a hercegnő a főherceg mellett a wieni Hofburgba — nem lehet elkerülni, hogy az őt meg nem illető tisztelgésben ne részesüljön. De a hercegnő nem hallja és nem látja már s így nem is örülhet neki.

A Hofburgkápolna fiúkórusának világos szopránjai a várudvaron, lobogó fáklyák lángjai közt, a Misererébe fognak, mialatt a koporsókat leemelik a kocsiról és a kápolnába viszik. A kápolnát feketével vonták be, a ravatalokra sötéten és súlyosan borul a gyászbaldachin. Aranykendő fedi a ravatalt, arra teszik rá a koporsókat. A hercegnő koporsóját itt is egy teljes fokkal alacsonyabbra helyezték. Most a főherceg koporsója elé teszik a hercegi koronát, a főhercegi kalapot, a tábornoki főveget, kardját és egy bársonypárnán sorba kirakva az érdemrendjeit, a hercegnő koporsója elé egy legyezőt és egy pár fehér kesztyűt tesznek.

A feketével bevont imazsámolyon ott térdel ezen a késői órán a főherceg mostohaanyja, nem zavarja sem a suttogás, sem a sok lábujjhegyen osonó ide-oda járkálás, mellette nővérének lánya, Zita főhercegnő. Most a holttesteket mégegyszer beszentelik és aztán báró Rumerskirch, anélkül hogy felpillantana, átadja a koporsók kulcsát a kimérten meghajló herceg Montenuovonak.

Ernst Rüdiger von Starhemberg herceg mégegyszer szót emel a főudvarmesternél: — Csakugyan nem engedélyezik a titkos tanácsosoknak és a kamarásoknak sem, hogy a gyászmenetben résztvegyenek?

— Őfelsége gyengélkedik —, feleli herceg Montenuovo könnyed vállrándítással, — az ünnepségek a leg-

szűkebb keretek között fognak lezajlani, tehát nagyobb-szaibású díszfelvonulásról szó sem lehet. Az artstetteni temetés pedig csak a legintimebb körre szorítkozik. Fentiekből következik, hogy a jelzett tilalomhoz ragaszkodnom kell.

Starhemberg herceg erre már nem tud uralkodni magán: — Én pedig nem tűröm, hogy bárki is eltiltsa, — csattan fel a hangja, — hogy a halott trónörökösnek ne adjam meg azt a végső tisztességet, ami a legegyszerűbb katonának is kijár. És ha ehhez a tilalomhoz ragaszkodnak, akkor leköszönök titkostonácsosi és kamara si méltóságomról. Mégse járja, hogy a főherceget, mint valami kivégzettet éj és köd leple alatt csempésszék a fővárosba és ugyanúgy szállítsák el onnan.

Montenuovo herceg feláll. Feje fölött a zordon második Ferdinánd képe sötétlik, Wallenstein hatalmas császáranak lógó ajka és fenyegetően összeráncolt szemöldöke. A herceg izgatottan simítja meg szürke szakállát, fejét kissé oldalt billenti és Starhembergnek értésére adja, hogy a kihallgatást befejezte.

A Burgring és a Babenbergerstrasse sarkán a szürkeület homályában mintegy száz úr gyűlt össze Starhemberg herceg vezetésével, legtöbbször a magyar és a lengyel főnemesség gazdagon zsinórozott díszegyenruháját viseli; a cseh és német urak lovasezredük egyenruháját, a fehér testörköpenyt hordják és csak néhányan jöttek el polgári gyászruhában. Mikor a halottaskocsi és alig néhány főből álló kísérete elhalad mellettük, némán csatlakoznak a menethez és gyalog kísérik el a halott trónörököst és hercegnőt a hosszú, emberekkel szegélyezett, Mariahilferstrassen át, ki a pályaudvarhoz. Az emberek néma sorfala látja őket és megérti a főnemességnek ezt a tüntető tiszteletadását; de azt még senkise sejtje, hogy ezen a napon az egész osztrák nemesség is sírba száll.

A tábornoki-kar és a főtisztviselők a pályaudvaron várják a menetet. Conrad odalép Auffenberg tábornokhoz: — Most aztán Szerbia is végre elveszi méltó büntetését, — mondja fojtott hangon.

— Igazán rászolgáltak, igazán, — mondja Auffenberg, levéve csíptetőjét, — de ha most végre alaposan szétütünk köztük, annak világégés lehet a következménye,

Conrad lekicsinylő kézmozdulatot tesz:

— A trónörökös is ezzel húzta-halasztotta mindig a végleges leszámolást. De világégés nem kap olyan könnyen lángra. A szembenálló nagyhatalmak meggondolják még, hogy segédkezet nyújtsanak-e egy rablóbandának. Nálunk mindenesetre a Monarchia léte forog kockán. És ha a bonyodalmak csakugyan elkerülhetetlenek, a legrosszabbra is el kell készülnünk.

Auffenberg tábornok sietve megigazítja kissé túl sötét parókáját: — Ha pedig élet-halál küzdelemben akarunk bocsájtkozni, akkor legalább fel kellett volna készülnünk rá. Ahogy ma állunk, nem igen léphetünk fel támadólag. Felszerelésünk fogyatékos, nincsen teljes értékű tüzérségünk. Ha mint hadügyminiszternek meglett volna az a pénzem, amit Ferenc Ferdinánd a híres vihnosi minta szerint a tengerészetbe tömött, most én is osztozhatnék bizalmadban.

— Felkészülve sose lehet az ember, — feleli Conrad, — de megpróbálhatjuk, hogy az elkerülhetetlen összeütközéseket korlátozzuk. Miért is ne? Megvonhatnánk a két balkánháború tűzfészkeének a határát is, ennek a két háborúnak köszönhetjük, hogy helyzetünk ilyen szörnyű rosszra fordult.

Auffenberg elgondolkozva ingatja meg a fejét: — Lehet, lehet, de nem nagyon valószínű. — Conrad egy kis ideig maga elé bámul, aztán egyszerre csak megkérdezi: — Tudod milyen évfordulónak a napja van ma?

— Ma? Ha nem csalódom, ma van a trónörökös házasságának tizennegyedik évfordulója.

— Csakugyan? Erre nem is gondoltam. Nem, egy másik évfordulóra gondolok. Ma van a königgrätzi csata évfordulója. És akkor vesztítettünk el mindent, mert akkor se tudtunk elhatározásra jutni. Nem szabad elmulasztanunk ezt az utolsó alkalmat, most az egyszer még az örökké ingadozó, óvatos Ballhausplatzot is megnyerhetjük az ügynek.

— És mit szólna ehhez a harmadosztályú udvari temetéshez?

Conrad vállat von: — A szokott hülyeség. Annak a gondolata, hogy valami külföldi uralkodó a megboldogult hercegnőnek megadhatta volna a végtisztességet, a főszeniliseket eszük utolsó maradékától is megfosztotta. Az szinte senkinek se tűnik fel, hogy Montenuovo, ez a legmagasabb állású tollrágó, aki maga sose viselt katonai egyenruhát, ezzel a temetéssel a hadsereget is súlyosan megsértette. Minket hallgatásra neveltek, de közben úgy látszik végkép leszoktunk a gondolkozásról is. Ha nem így lenne, ezt aztán igazán nem szabadott volna eltűnnünk.

Éjfél tájt a halottszállító vonat néhány percre megáll St. Pöltenben. A helyőrség küldöttsége ott vár a pályaudvaron búcsúisztelgésre. Elviselhetetlen a rekkenő meleg, szellőcske se mozdul. Fakón villan fel az ég és újra feketébe borul a sötét hegyhátak felett.

A Pöchlarn pályaudvara előtti szabad térségen nagy négyzetben sorakoznak fel a környék tűzoltó- és veteránegyesületei, sisakok és gombok csillannak fel a fáklafényben, A messziről jött és már régóta várakozó emberek fáradtak, senki se szól egy szót sem,

Félely óra tájt hallják a közelgő vonat zakatolását, lámpásai felcsillannak.

Egyszerre csak gonosz szél rázza meg a fákat, az emberek arcába szórja a port és magasra lobbantja a fáklyalángokat.

A halottszállító vonatot egy mellékvágányra tolatják, néhány kocsiból kirakják a koszorúkat, kikeresik a gyerekek fehér rózsakoszorúját és különteszik. A kis helység árúraktára és állomásépülete között sorakoznak fel a birtokosezredek és a 102. beneschau-i ezred tiszti-küldöttségei.

Most a tűzoltók és veteránok közelebb jönnek a lobogó fáklyákkal, a tiszti csoportok köré sorakoznak fel, félhangos vezényszavak hallatszanak, a szélrohamok egyre hevesebbek, az embereknek meg kell fogniok a kalapjukat. Mennydörgés hangzik fel, a sötét hegyhát is fellobban a villám fényében.

A feketével bevont vasúti kocsik tolóajtóit kinyitják és abban a pillanatban szabadjára tör a vihar, eloltja a fáklyákat és a díszbeöltözött papokat visszakergeti a perron tetője alá.

A bőrigázott veteránokat és tűzoltókat is be kell hívni a tető alá. Megpróbálják, hogy a nedves fáklyákat újra meggyújtásák, de nem sikerül.

Az ereszből bugyborékol a túlcsorduló víz; a sötét vonatot künn a mellékvágányon hosszú kocsisorának nyitott ajtóival a szakadó zápor szürkénömlő függönye takarja s csak olykor-olykor világosodik meg egy-egy villám fényében.

Mikor látják, hogy az idő nem javul, sőt egyre erősebben szakad az eső, elhatározzák, hogy a holttesteket a váróteremben fogják felszentelni.

Tűzoltók és a wieni városi temetkezési-vállalat házi-szolgái rohannak a szakadó esőben a hosszú kocsihoz és a koporsókat, koszorúkat, kandellábereket és ravatalokat a kis váróterembe viszik, amelynek falain úti-tervek és fürdőhelyek hirdetésményei függnek. A négyes

dragonyosezred és a hetes ulánusok hat-hat tisztje sorakozik fel kivont karddal a koporsók körül.

Mialatt a lelkész beszenteli a holttesteket, a vihar javában dúl Pöchlarn felett, villámok sújtanak le a közelben, mennydörgés reszketteti meg az ablakokat.

Az egyik tiszt künn áll a vihariban és a fellángoló égre mered:

— Ha koldus hal meg, nem hull üstökös,
Maga a menny lángol herceghalált le.

Benn a váróteremben nincs hely az egyesületek számára, a vén legények künn ülnek a perronon, nyitott szájjal alszanak, kérnek a restiből egy kis harapnivalót és türelmesen várnak. Egy császárszakállas öreg rázza a fejét: — Ilyen időt nem értem meg Tegetthoff tenger-nagy temetése óta. Akkor is ilyen ítéletidő volt, csakúgy szakadt künn a temetőben.

— Az Úristen adja meg azokat a díszlövéseket, melyet a halottól megtagadtak, — mondja az egyik tiszt. — És villámaival azért világít, hogy végre meglássák, kit visznek itt az éjszakán át — már napok óta.

A vihar elvonul, de még mindég villámlik és dörög az ég. Mivel Artstettenig még hosszú az út, előáll a két nyolcfogatú halottaskocsi. Nyugtalanul prüszkölnek a fekete paripák, minden villámlásra összerezzennek, kikirúgnak, alig lehet megfékezni őket. Az utasok átáztak, a fáklyahordók lángja kialudt, imitt-amott egy-egy téve-
teg laterna világa lobban fel.

Most, hogy a vihar elvonult, a koszorú virágai mámorító illatot árasztanak.

A menet lassan vonul a hosszú Gartenstrassén, nyitott esernyők sötét sorai közt Pöchlarnba, mialatt a szürkülő reggel felemeli könnyekáztatta arcát a lázas éjszakából. A fekete lobogók úgy lógnak le rudjaikról, mint kötelek, melyeket a szél sodort össze. A kocsik átdöcögnek a hepe-hupás kövezeten — most leértek a

folyópartra, a komphoz. A zúgó, ködbeburkolt folyam túlsó partjáról fáklyák lobognak át.

A lovak nem akarnak rámenni a kompra, minden mennydörgésre felágaskodnak, nekidőlnek a kocsirúdnak, az utasok majd hasraesnek, tiszteknek kell segítségül jönni, hogy az állatokat megfékezzék, megfogják a ziháló paripák kantárszárát, úgy vezetik őket.

A fekete tollbokrétás, nyeregtakaróval fedett lovak végre ott állnak a kompon, melynek padlója feldübörög a patkóik alatt. A komp lassan elindul, az utasok előtt kibontakozik a pöchlarni táj szigorú szépsége, a reggeli köd beburkolja a lassan tovasikló kísértethaj őt és sötét szállítmányát.

Még olykor villámlik, fénye ellobban az erdős magaslatok mögött. Mikor a komp a folyó közepére ér, hatalmas mennydörgés hasít a csöndbe, villám lángjába borul a ködös láthatár. A főherceg halottaskocsija elé fogott baloldali rudasló felágaskodik, visszatolja a kocsit, már ott lebeg hátsó kereke a víz felett, fojtott kiáltásokat hallatva mindenki odarohan, megragadják a kerék külőljét és az utolsó pillanatban sikerül megakadályozniuk, hogy a kocsi bele ne zuhanjon a kompot ostromló szürke, zúgó áradatba.

Mire a komp átér a másik partra, megvilágosodik az ég, kék csillan át az ólmos felhőpadozatokon és ferdén tűz a napfény az esőbarázdálta, felpuhult hegyiútra, amelynek mindkét oldalán átázott, álmos és didergő tűzoltók és veteránok állnak.

Üresen áll Pöchlarn kis pályaudvara, a fekete gyászleplek és a fekete lobogók nedvesen és csapzottan lógnak le, szétszórva hevernek az úton a koszorúból kihullott virágok és lombok. A főhercegnők, hercegnők és főnemesek az utolsó autókkal lementek a komphoz és onnan át Artstettenbe, messze, fel a hegyekbe. A nap-

pal megragyog a fényben, a tisztára mosott dombok az éjszakai zavargások elmúltának örömeire vidám füstáldozatokat eregetnek fel a kék égre.

Egy vonat fut be, néhány sereghajtót hoz, egy fekete gyászruhás, karcsú, kicsit hajlott férfi száll le, sápadt arcán fájdalom vont barázdát.

Félénken körülnéz, aztán odalép az egyik szolgálatot teljesítő államrendőrségi hivatalnokhoz: — kaphatok egy kocsit Artstettenbe?

— Még vár egy künn, császári. . . , — a hivatalnok elakad, — künn vár még egy fenntartott taxi.

A gyászruhás úr sápadt arcán két vörös folt gyullad ki, megköszöni a felvilágosítást, zsebkendőjét a szája elé tartja és sietve hagyja el a perront.

Az állomásfőnök megkérdezi, ki volt ez az idegen, a hivatalnok suttogva feleli: — Ferenc Ferdinánd fivére, Burg Károly, aki engedélyt kapott, hogy a mai napra Ausztriába jöhessen.

— És mindez azért, mert titokban egy polgári nőt vett feleségül? — Az állomásfőnök csóválja a fejét: — Hogy legalább Ferenc Ferdinánd mért nem tett valamit szegénykéért!

— Az a legkevésbé. Az ő számára Burg Károly halott volt. — A rendőrtisztviselő rágyújt egy cigaretára: — A világon nem volt még három ilyen különböző fivér. És az asszonyok úgy szétválasztották őket, de úgy, hogy egyik se látta többé a másikat élve. A szép, könnyelmű Ottó egy színésznő karja közt halt meg künn a Cottage-villában, Ferenc Ferdinánd nem látogatta meg, mert Ottó mindent elkövetett, hogy megakadályozza Ferenc Ferdinánd házasságát Chotek grófnővel és fivérének a legkeserűbb szemrehányásokat tette. Károly Ferdinánd meg azt hitte, hogy amit fivére nyíltan és hosszú küzdelmek árán ért el, azt ő megteheti titokban, miért is a császár kitagadta a császári házból, törölte a hadsereg állományából és Ausztriából számúzta.

Nem olyanformán fest, mint aki sokkal éli túl legidősebb fivére halálát. Mert Ferenc Ferdinánd meg akart gyógyulni, de Burg Károlyról tudják, hogy a halált keresi, nem tudja elviselni, hogy élőhalottként bolyongjon a földön.

A vizsgálóbíró is olvasta ma reggel az újságban a beszédet, amely mintegy a birodalomhoz hű szerbek igazolására hangzott el. A metropolita tartotta a beszédet a szarajevói szerb metropolita-templom majdnem üres széksorai előtt: — Világosítsd meg azok elméjét, akik helyetted, az Isten helyett, a sátánnak szolgálnak, akik létedet tagadják, egyházadat aláássák, nem ismerik el a lélek örökkévalóságát, templomodat a papság piacának tekintik, szent keresztedet papi szerszámnak mondják, szózatodat nem követik, evangéliumodat megvetik, nem hisznek a túlvilági életben és gúnyolják a te igazságodat, Nagy Isten, tedd őket ártalmatlanná, akiknek elve a pusztítás és a világ forradalmasítása. Világosítsd meg és véd meg törvényeidet elméjükbe, hogy minden hatalom tőled való, mert te a fejedelmeket azért állítottad a népek fölé, hogy a gonosztevők rettegenek tőlük, de nem az igazak.

A vizsgálóbíró újra maga elé vezetteti Principet — ó már hányadszor! — Princip balkezére támasztja a jobbkarját, mintha attól félne, hogy leesik. Arca dagadt, szeme mélyen fekszik üregében.

— Ül le — mondd csak: hiszel Istenben?

Princip felpillant, gúnyosan nevet és mondja: — Nevetséges kérdés. Ez egyáltalában nem tartozik ide. De ha mindenáron tudni akarja: atheista vagyok.

A vizsgálóbíró hátra támaszkodik székében, mintha ezzel is növelhetné a távolságot, amely ettől a különös embertől elválasztja. Úgy érzi magát, mint a kertész, aki ásójával egy, a szép gyeget megbolygató vakondtúrásba

akadt, és kiugrasztván a vakondokat, az egyszerre csak emberi hangon szól hozzá, sőt értelmes, amit mond, gondolkodó fejre vall.

— Úgy — tehát atheista vagy. Akkor az igazat se fogod megmondani? Akkor azt is tagadod, hogy van igazság?

— Igazság alighanem van, — feleli Princip, — de fáradt és éhes vagyok és nincs kedvem beszélni.

— Én is fáradt vagyok — mondja a vizsgálóbíró, — de csak rajtad múlik, hogy annyit aludhass és ehess, amennyit csak akarsz. Hát még mindég nem akarsz beszélni, nem akarod megmondani, honnan kaptad a fegyvereket és kik voltak a bűntársaid?

— Persze, hogy nem mondom meg. Engem faggatni teljesen hiábavaló.

— És az okát sem akarod megmondani, miért követted el a szörnyűséget?

— Az oka bosszú volt — és a bosszú édes.

— Dehát miféle bosszú? A te személyed ellen nem vétett a megboldogult! Hiszen azt se tudta, hogy a világon vagy. Mit akartál hát megbosszulni rajta?

Princip felnéz és fürkésző pillantással méri végig a vizsgálóbíró: — Hát csakugyan nem érti? Csakugyan nem érzi át milyen rossz sora volt a népünknek Boszniában?

— Jó, tegyük fel, hogy rosszul ment a soruk Boszniában — de mennyiben volt az oka ennek a megboldogult trónörökös?

— A szlávok ellensége volt.

— Ferenc Ferdinánd a szlávok ellensége? Ő, akibe minden reményünket helyeztük? Ő, aki a trialismust hozta volna számunkra? Nem, ezt magad se hiszed.

— De, ez a véleményem. Mi mindnyájan a Habsburg járom alól való felszabadulástól vártuk sorsunk jobbrafordulását — és ifjúságunk zöme is így gondolkozik.

— Gondolod *te!* De én tudom kedvesem, hogy ez nem igaz.

— Lehet, hogy van akinek más a nézete, mi közöm hozzá — feleli Princip kurtán, — szemét mindenütt akad.

A vizsgálóbíró felsóhajt: — Veled nehéz zöld ágra vergődni, kedvesem, nagyon nehéz. Szóval te azt hitted, hogy Ferenc Ferdinánd olyan jelentékeny személy, akit félre kell állítani, hogy a te eszméid megvalósuljanak?

Princip elereszti a karját és kurta tiltakozó-kézmozdulatot tesz. — Nem azt mondtam, hogy jelentékeny személy volt. Ezt nem is hiszem. Így kerülnek aztán olyan dolgok a jegyzőkönyvbe, melyek nem fedik a véleményemet. Energikus ember volt, arra törekedett ami nekünk árt, — ez minden, amit mondhatok róla.

— Kissé akkurátus vagy. De barátaid hála Istennek valamivel közlékenyebbek. Igaz, nem akarod megmondani, kinél laktál itt Szarajevóban?

Princip bizalmatlanul pillant fel, de a vizsgálóbíró egészen jámbor arcot vág.

— Egyszer itt, másszor ott. Többet erről se mondok.

— De talán ismersz bizonyos Dániel Ilic nevű hajdani tanítót?

— Nem ismerem.

— No most aztán cserben hagyott az emlékezeted. Ő jól ismer téged, itt van a szomszéd szobában, szembeíthetem veled, ő fel fogja ismerni barátját, aki nála lakott.

Princip felemeli fejét, fájdalmasan rándul meg az arca, szeme fellobban, de aztán némán magábaroskad.

— No látod, — mondja a vizsgálóbíró barátságosan, — ugye hogy semmi értelme nincs a tagadásnak. Nem tudsz aludni, éhezni, ez az Ilic viszont mindent elmond nekünk, amit tudni kívánunk tőle. Pár órán belül valamennyien kézre kerültek, Ilic valamennyi bűntársát felsorolta: — Trifko Grabezt, Cvjetko Popovicot, Vaso

Cubrilovicot — Misko Jovanovicot... és aztán majd belátod milyen hiábavaló a hallgatásod. Nos, mit szólsz ehhez? Kissé váratlanul ér ugyebár? Talán mégis vallani akarsz, hogy könnyíts a szíveden? Beszélj hát!

Princip dagadt alsóajkát rágja, mint egy kínzott állat, úgy mered a vizsgálóbíró barátságos, diadalmaszkodó arcába. Aztán mintha megfontolná a dolgot: — Egy kérésem van, — mondja halkan. — Mindent el fogok mondani, de előzőleg Grabezzel és Cabrinoviccával szeretnék beszélni.

Erre már a vizsgálóbíró, a jegyzőkönyvvezető és a szuronyos őr sem állhatják meg mosoly nélkül. — Nem, ez megint nem megy, kissé a könnyebbik végéről fogod fel a dolgot. Hogy aztán egymásközt megbeszéljétek, mit mondjatok és mit hallgassatok el, nekünk meg felkopjon az állunk. Már csak be kell érned a mi társaságunkkal, ha beszélni akarsz — a főtárgyaláson úgysis viszontlátod majd a barátaidat.

Alig lépett ki a belgrádi „Balkán“ napilap szerkesztőségéből a három sötétpillantású, báránybórsüveges alak, Svetolik Savic szerkesztő máris a telefonhoz rohan és a városi prefektust kéri: — Védelmet kérek! — kiáltja igen izgatottan, — a Fekete Kéz megfenyegetett — Hogy miképpen? Éppen most volt itt három komitácsi, Tankosic őrnagy küldte őket — hogyan kérem — igen, Voja Tankosic — üzeneti, hogy pórul járok, ha a szarajevói merénylőknek az itteni hatóságokkal, vagy ismerősökkel való kapcsolatáról írok. — Hogy ki adott ehhez anyagot? Én se tudok többet, mint amit mindenki tud. De nem sok hasznunk lesz abból se, ha hallgatunk, mert az egyik merénylő, aki Tankosictól átvette a bombákat, Szarajevóban úgysis már mindent ki vallott. Melyik a három közül? Cabrinovic. Hogy miért akarok írni erről? Ha én nem adom le, a többi lapok megelőznek. Hogy ön csak akkor nyújthat védelmet a Fekete Kéz ellen, ha a

dologról nem írok? Hát ki kormányoz tulajdonképpen Belgrádiban? Apis? A trónörökös? Pasics, vagy kicsoda? Jó, jó, nem írom meg, engedelmeskedem az erőszaknak. Hallgatok. — A szerkesztő leteszi a kagylót, összegyűr egy kéziratot és bedobja a papírkosárba.

Nikola Pasics miniszterelnök felhívhatja a közmunkaügyi minisztert: — Az osztrák követségről azt az értesítést kaptam, hogy minisztériumod egyik tisztviselője, bizonyos Milán Ciganovic, szerezte a boszniai merénylőknek a fegyvert és ő segítette át őket a határon. Ismersz minisztériumodban ilyen nevű tisztviselőt?

Joca Jovanovic a fejét rázza: — Ezt a nevet sohase hallottam.

— Úgy mondják, boszniai szerb, aki kilencszáználjban jött át hozzánk, — mondja Pasics, — biztonság kedvéért hívd csak fel a minisztériumot.

Joca Jovanovic telefonál és kis idő múlva visszasiet a miniszterelnök dolgozószobájába: — Ilyen nevű ember nem szerepel a nyilvántartásunkban. Ezek megint afféle wieni információk, mint Prochászka konzul kasztálása, vagy a Friedjung-per alapjául szolgáló adatok.

Pasics lehajtja szép patriarchafejét és végigsimít hosszú, fehér szakállán: — Ezúttal nem, Potiorek nem sváb, Potiorek maga is délszláv, nem olyan ostoba, mint a wieni urak, A szarajevói vizsgálat olyan adatokra hivatkozik, melyeket magától az egyik merénylőtől nyertek. A nagyobb biztonság kedvéért hívjuk csak fel Lazarevic városi prefektust.

Pasics a telefonhoz megy, sokáig beszél, aztán visszaakasztja a kagylót: — No tessék, meg van! Csakugyan igaz, ahogy mondják: Ha egy anya elveszíti a fiát, keresse csak az államvasutaknál. A rendőrségtől megtudtam, hogy ez a Ciganovic altiszt a közlekedésügyi minisztériumban.

— Kínos, igen kínos, — mondja Jovanovic minisz-

ter, — szörnyű botrány lesz, ha ezt az embert letartóztatják és vallani fog.

— Ez, ebben az esetben, aligha lesz lehetséges, — feleli Pasics, akit nem lehet kizökkenteni nyugalmból, — mert csak olyan embert lehet kihallgatni, aki előállítható. A városi prefektus éppen az imént közölte, hogy ezt a bizonyos Giganovicot június 28.-án bizonytalan időre szabadságolták és ismeretlen helyre utazott.

— És elhiszik ezt majd Wienben?

— Kedves barátom, — feleli Pasics ravasz mosolylyal, — ebben az esetben kevesebb múlik azon, hogy mit hisz Wien, mint azon, mit hisz el a világ Wiennek. És te az előbb helyesen jegyezted meg, hogy Wien szavahihetősége meglehetősen gyenge lábon áll. Ha nem vesszítjük el a nyugalunkat, ha ügyet se vetünk rá, mit kiabálnak felénk, ha kissé butának tettetjük magunkat és a kellemetlen kérdezősködésekre halogatjuk a választ, Wien lesz az, amely az egész világ előtt kompromittálja magát. Ha olvastad a wieni és a budapesti képviselőházban a trónörökös temetése kapcsán elhangzott kérdéseket, meg fogod érteni, milyen nehéz lesz majd a Ballhausplatznak, éppen ebben az ügyben Európa rokonszenvét megszereznie.

— És Tankosic? — A közmunkaügyi miniszter várakozásteljesen néz Pasicsra. — Tankosic őrnagy letartóztatását is követelik.

A Fekete Kézről talán ne beszéljünk. — Pasics ökölbeszorítja a kezét, homlokán kidagadnak az erek.

— Nekem legalább csöpp kedvem sincs hozzá. Ha az orosz követ nem exponálta volna magát a radikális-pártért és értem, Apis és emberei a legnagyobb nyugalommal megbuktattak volna. Eljön még az idő, amikor nemcsak Tankosicot, hanem ezt az egész királygyilkos és királybuktató bandát egyszer és mindenkorra ártalmatlanná tesszük majd, Szerbiának ezt a végrehajtóbizottságát, amely minden kormányzat ellen fellázad, amely ezt a

levest is beaprította nekünk. De az a mi legbensőbb ügyünk lesz. A wieni kormány parancsára egyetlen szerb tisztet se tartóztatunk le.

Tankosic őrnagy sietve lép be a vezérkar hírszolgálati-irodájába, Dimátrijevic ezredes kérdőleg pillant barátjára: — Mi hír Szarajevóból?

— Ez az átkozott Cabrinovic nem tudja a száját tartani.

Apis nevet: — Emlékszel, mit mondtam már akkor? A fickó az első pillanattól fogva nem tetszett — rossz információkat is kaptam róla. Ez egyszer újra bebizonyosodott, milyen megbízható a hírszerző-osztályom. Egyébként sikerült megtudnod, miért nem vették be a fiúk a mérget?

— Ez éppen a legpokolibb az egész dologban, — kiáltja Tankosic kihevülve, — bevették a mérget, de a ciankáli elvesztette a hatóerejét, vagy már akkor is romlott volt, mikor átadtuk nekik — és most itt a baj a nyakunkon. Épp az előbb volt valaki nálam a rendőrségtől és közölte, hogy engem is le akarnak tartóztatni.

— No-no, hátrább az agarakkal! — Apis sziszeg a foga közt. — Ezt majd szépen a fenébe hagyják. Ciganovic is eltűnt már —.

— Eszem ágába sincs, — érti el a célzást Tankosic, — én maradok. Csak merjenek belémkötm, csak próbálja meg Pasics. Legalább annyit tudok róla, mint ő énrólam.

— Igazad van, Voja, mi is kitergegethetjük az ő dolgait. A közoktatásügyi miniszter kétszer vizsgáztatta Principet és ösztöndíjra ajánlotta, Cabrinovicot az állami nyomdában bemutatták a trónörökösnek — majd behúzzák a farkukat és bár legszívesebben felköttenének minket a Karaburmára, nem fognak kiszolgáltatni, bármennyire nehezükre esik is.

Apis hátratámaszkodik székében és maga elé fújja a füstöt: — Különben ezek a szerbpogromok se *egészen* haszon nélkül valók, bármilyen keservesek is különben a szarajevói, dalmáciai és magyarországi szerbek számára. Figyelj csak, Wien valami egészen ostoba dolgot forral, olyasmit fognak kieszelni, amin az egész világ csodálkozik majd. Fenyegetni fognak, egyre erélyesebben — mert nem sejtik, hogy tudjuk, attól félnek: hogy ha csak egy ujjal érintik, máris összedől a nemzetiségeknek ez a szüette kalitkája és valamennyi elnyomott és meggyötört hangos szárnycsattogással kirepült.

Tankosic feláll: — Ez így van. Mit akar hát Pasics tőlünk? Hiszen, mikor az első kört megnyertük a törökök ellen, ő maga mondta be a másodikat, hogy most Ausztria következik. Mi csak előbb vetettük el a kockát, mert ha arra várunk, míg a politikusok és korrupcionisták jelentik ki, hogy a vetés megérett — azt az időt mi már nem értük volna meg.

Július 10.-én, este, pár perccel kilenc után, a belgrádi orosz követ, Nikola Hartwig, belép báró Giesl altábornagy, az osztrák követ dolgozószobájába, aki éppen aznap érkezett vissza Vichyből Belgrádba.

— Felhasználom excellenciád megérkezését, — kezdi Hartwig, rövid üdvözlés után megállva Giesl előtt, — hogy a leghatározottabban tiltakozzam azon állítás ellen, hogy nem díszegyenruhában és csak elkésve jelentem légyen meg az ön követségének kápolnájában az elhunyt trónörökös, Ferenc Ferdinánd, rekviemjén.

— Az orosz követ, testes, magas ember, elakad, próbál erőt venni magán és akadozó hangon folytatja: — Tiltakoznom kell továbbá azon állítás ellen, miszerint éppen ennek a rekviemnek a napján dîner-t adtam az orosz követségen és nem eresztettem félárbocra az orosz császári lobogót. — Hartwig egy pillanatra lehunyja apró

szemét és végigsimít kopasz fején. — Ezeknek az értelmetlen és rosszindulatú vádaskodásoknak éppen az ellenkezője igaz. A gyász-istentiszteleten idejében és teljes díszben jelentem meg az ön követségén, kabátomat a Ferenc József-rend nagykeresztje ékesítette, melynek viselése mindenkor megtiszteltetés a számomra.

Giesl kérlelő kézmozdulattal mutat az egyik klubfotőjre, mert az orosz követnek szemmel láthatólag nehezére esik az állás. Hartwig nem vesz tudomást erről a kézmozdulatról és folytatja: — Afölötti bizonytalanságomban, hogy mikor kell az zászlót bevonni, annakidején megérdeklődtem a belga követségen, meddig kell a zászlót iélárbócon hagyni. Michot úr, a belga követ, kérdésre azt felelte, hogy Wienben a temetési ünnepek lezajlása után, július 3.-ának délutánjával a nyilvános gyász külföldi követségek számára véget ért.

— Kérem, kegyelmes uram, ez teljesen elég, — feleli Giesl zavartan, de Hartwig a szavába vág:

— Pétervárról azt a felszólítást kaptam, hogy hozzam helyre, amiért a megboldogult magas személye iránt ilyen fogyatékos kegyelettel viseltetem. De excellenciád maga is látja, hogy ebben az esetben olyan mulasztásokat róttak a terhemre, melyeket máshol és más, excellenciádhoz közelebb álló személyek követtek el, mint ahogy gróf Andrassy legutóbbi, a magyar képviselőházban tartott felszólalásából értesültem.

Az orosz követ a legnagyobb fokú izgalom hangján beszél, Giesl altábornagy próbálja megnyugtatni:

— Kegyelmes uram, az ön felvilágosításait Wienben a legnagyobb elégtétellel fogják tudomásul venni; mindenki, akinek szerencséje volt, hogy kegyelmes uram példás korrektségéről meggyőződést szerezzen, ezeket a vádaskodásokat úgyis már jóelőre visszautasította, mint ami légből kapott és teljesen értelmetlen. Megkérhetem excellenciádat, hogy foglaljon helyet?

Hartwig kissé nehézkesen ül le az alacsony klubfotóbjébe.

— Megkínálhatom excellenciádat egy csésze teával vagy kávéval? Van talán valami más kívánsága? Parancsol egy cigarettát?

— Köszönöm — nem kérek semmit, csak a saját cigarettáimat tudom szívni.

— Pár szippantás mindenestre megnyugtatja majd. Kegyelmes uram, a levegő tele van a legképtelenebb hírekkel, nincs olyan badarság, amiről ne suttognának itt is, ott is, meg ne jelenne a lapokban és — ami még rosszabb — hitelre ne találna. Egy belgrádi lap azt írta tegnap, hogy Princip a hajdani Stefánia trónörököső, a jelenlegi Lónyai grófnő fia és ezt a merényletet boszszúból követte el Ferenc Ferdinánd ellen, mert meggyilkolta a trónörököső — és ezt a hírt az említett újság, mint a hajdani trónörököső sajátkezű levelét közölte — kérem, kegyelmes uram, ezt csak azért említem, mert éppen a cigarettázásról van szó — hiszen ezt az egész találgatást legfeljebb ahhoz a Stefánia-cigarettához fűzhetjük, mely az összeesküvők számára ismertető jelül szolgált, ha csak azt nem feltételezzük, hogy ennek a kacsának az írója Rudolf osztrák trónörökös halálán kívül minden más, a gyilkosságra vonatkozó motívumot értelmetlennek tart.

Mivel az orosz követ felelet helyett zsebkendőjét a homlokához érteti, Giesl indítatva érzi, hogy megkérdezze, mint szolgál az egészsége.

— Nem jól, egyáltalában nem jól. Tulajdonképen már egy hete Nauheimben kéne lennem, de két dolog tartott vissza, hogy elutazzam: először is meg akartam várni excellenciád visszaérkezését, másodsor pedig Péter király holnaputáni születésnapja, aki mostanában keserves heteket élt át a politikai nehézségek, a kormány és a katonaság közötti feszült helyzet miatt. — Hartwig hirtelen felnyög és a szívéhez kap, előrehajol, arca el-

színtelenedik, szakállas álla a mellére hanyatlik, lábai előreccapódnak, — jaj! — mondja halkan.

— Mi a haja? — kérdezi Giesl, de az orosz követ már nem felel, nehéz teste megrándul és lassan csúszik le a padlóra. Giesl felugrik és Hartwig segítségére siet, majd feltépi az ajtót: — Gyorsan! Gyorsan! Segítség! Orvost! — kiált az ijedségtől feldúlt arccal. — Szerencsétlenség történt!

Szolgák sietnek be, a bárónő jön a felső emeletről, étert és hideg vizet hoznak, Hartwigot a pamlagra emelik, meglocsolják és a testét dörzsölgetik.

Betoppan az első orvos, dr. Ribnikar. Giesl elébesiet: — Báró Giesl vagyok, kérem gyorsan, doktor úr, kérem gyorsan, az orosz követ rosszul lett!

Az orvos besiet a dolgozószobába, ott fekszik Hartwig nyitott ingmellel, hosszú, ápolt szakála nedves és zilált, előtte térdel a bárónő s a pulzusát és a halántékát dörzsölgeti. Dr. Ribnikar Hartwig fölé hajol, fülét a mellére fekteti, felnyitja a szempilláját. — Kevés, úgyszólván semmi remény. De kérem, bárónő, ön csak folytassa a masszázst.

Három másik orvos jön még, egymás után, a közeli német követségről von Griesinger német követ is átsiet. Giesl újra meg újra elismétli, hogy milyen hirtelen szakadt félbe a beszélgetésük, csak akkor hallgat el, mikor az orvosok közlik vele, hogy az orosz követ meghalt.

Giesl kezét szorít az orvosokkal: — Köszönöm az uraknak, hogy olyan gyorsan idesiettek. Kérem, mondják meg egész nyíltan és becsületesen, hogy segítómunkámban elmulasztottam, rosszul, vagy hibásan csináltam-e valamit, kérem, mondják meg, talán másképp kellett volna?

— Nyugodjék meg, kegyelmes uram, — vigasztalja dr. Ribnikar a képéből kikelt követet, — minden megtörtént, ami emberileg lehetséges volt. A halott szíve már hosszabb idő óta gyöngye lehetett, mert a lába egész

a térdéig dagadt volt. Excellenciádat semmiesetre sem érheti szemrehányás árnyéka sem.

Giesl bárónő lép be gyertyával a kezében: — Gyújt-sam meg a halotti gyertyát?

— Sajnos, bárónő, — feleli dr. Ribnikar, — sajnos, itt ember már nem segíthet. — Giesl bárónő meggyújtja a halotti gyertyát és a halott mellére egy szűz Mária képet fektet.

Kis idő múlva a wieni levelező-iroda tudósítója, Loncarevic, érkezik meg az osztrák követségre, Giesl gyorsan elmondja neki a történeteket. Aztán a követ egy pillanatnyi szünetet tart, eszébe jut, hogy újságíróval van dolga és megkérdezi, hogy fogadták Hartwig halála hírét a városban.

— A legnagyobb szenzáció erejével hatott — feleli Loncarevic, — hiszen tudja excellenciád, mennyire szerették Hartwigot Belgrádban. A legkülönfélébb híresztelésekre ad alkalmat a tragikus véletlen, hogy az itt, Belgrádban, oly általános tiszteletnek örvendő orosz követ éppen az osztrák követségen halt meg olyan hirtelen.

— Miféle híresztelésekre? — kérdezi a bárónő — de nyomban elhallgat, mert eszébe jut Hartwig leányának különös viselkedése, fürkésző, bizalmatlan pillantása, ahogy a hamutartót, sőt az éteresflaskót is alig leplezett gyanúval szemügyre vette.

— Azt beszélik ..., — és Loncarevic is elakad, mert a bárónő olyan kérő pillantást vet rá, hogy kímélje meg férjét ettől az újabb bánattól — de Giesl most felugrik és öklével az asztalra csap:

— Csak nem fognak gyilkossággal gyanúsítani egy császári és királyi tábornokot!

Úgy — a szó ki van mondva, a követségi urak némán ülnek és nem mernek felpillantani.

— Kegyelmes uram, — kezdi el újra a szót kínos szünet után Loncarevic, — a belgrádiak ennek az esetnek a kapcsán nem az osztrák tisztet látják önben, ha-

nem az osztrák követet, annak az államnak a követét, amellyel ezidőszerint fölöttébb feszült a helyzet. Hartwignak az osztrák követség épületében történt halála, kegyelmes uram, a véletlennek egy gaztette, olyan szerencsétlenség, amely a legképtelenebb gyanúsításokra fog okot szolgáltatni. Mert a Hartwig halálát közlő hír mögött már most is ott leselkedik a gonosz rágalom: — Giesl mérgezte meg Hartwigot.

A bárónő és a követségi urak felháborodott kiáltásokba törnek ki, Giesl sápadt lesz, mint a halál, az asztalhoz kell támaszkodnia, hogy össze ne rogyjon: — Köszönöm, köszönöm... már jól vagyok ... a legszörnyűbb hírt is el kell viselni. — Giesl pár lépést tesz előre és a dohányzóasztalkáról felemeli a hamutálcát: — Giesl mérgezte meg Hartwigot... nézze kérem . . . , győződjék meg maga... két hosszúszopókás orosz cigaretta — ezeket szívta el Hartwig... különben semmit se fogyasztott — de — különben méltóságomon alul való, hogy efféle teljesen badar gyanúsítások ellen védekezzem.

Péter király 1903. júniusában történt koronázása óta Belgrád nem látott uccáin ilyen nagyszabású ünnepséget, mint a valamennyi szerb által annyira tisztelt orosz követ temetése. Nap nap után várták Pétervárról az engedélyt, hogy a szerb népnek ezt a barátját és védelmezőjét szerb földbe temethessék el. És most a szerb követését épületétől a Terazijén át egész a székesegyházig húzódik azoknak a szerb csapatoknak a sora, amelyek a bolgárok és a törökök felett győzedelmeskedtek és a katonák mögött csakúgy feketéllik a tömeg, hogy még egyszer üdvözölhesse Hartwigot, akinek német neve mögött szláv szív dobogott, hűséges segítőtársukat a bajban, a nagy szövetséges testvérnép képviselőjét.

Most lassan megindul a fehér függönnyel eltakart nyitott halottaskocsi, melyen a koporsó nyugszik, rajta

egy aranyozott oltárkendő és azon egy virágfüzér. Az aranyba öltözött szakállas püspökök és papok csapata énekelve megy a halottaskocsi előtt, mindenki hajadonfőtt, kíváncsi pillantások érik az özvegyet és a megboldogult lányát, majd a szemek a fehérbe és vörösbe öltözött osztrák tábornokra irányulnak, aki az aranysújtásos díszruhájú diplomaták között a követségi kiküldöttek jobbszárnyán halad, ő az egyetlen tiszt a menetben. A tábornok nem néz se balra, se jobbra, hiszen minden szempárból és arcból a lángoló gyűlölet és a nagynehezen visszafojtott düh csapódnék csak feléje. Érti, hogy ez az egész város, ez az egész nép mennyire ugrásra kész, ez a nép, melyet nehéz évszázadok tanítottak meg várni és hallgatni. A követ megváltásnak érezné, ha valami felkiáltás, dühkitörés, revolverdörrenés törne át ennek az embersorfalnak bénító csendjén, de semmi se mozdul — csak a háta mögött mormolják: — Ott, az a vörösfehér sváb, az mérgezte meg a mi Hartwigunkat, annak a lelkiismeretén szárad a mi barátunk, a mi védelmezőnk. — És minden fej megfordul utána és minden arcon ott lobog a kiolthatatlan gyűlölet, a lángoló kívánság, hogy bosszút álljanak Ausztrián.

Szaloniki, 1917.

Ezerkilencszáztizenhat december 28,-án déltájt Szaloniki városparancsnoka, Milán Dunic ezredes a katonai hadbíróval és három csendőrrel autózik át Ostrovon, a hasonló nevű tó partja mellett fekvő kis görög falun, mely a Szaloniki—Monasztir vonalon terül el. Odaátról tompán dörrennek át az ágyuk a nagy monasztíri csata utórezgéseként, az ólomszürke tó északi részének behavazott erdős magaslatain sötét füstoszlopok szállnak fel és oszlanak szét a levegőben. A keskeny, hepehupás, falusi uccán francia és angol autók döcögnek át, sánc-

szereket és muníciót visznek az újonnan meghódított állásokba. De délen az alacsony sima cseréptetők felett nyugalom és béke honol, arrafelé, távol a messzeségben, a hatalmas Olympos emeli fel behavazott fejét.

A harmadik hadsereg törzskari főnökhelyettesének szállása előtt áll meg az autó, a tisztek és a csendőrök kiszállnak és megkérdezik a kis ház ajtaja előtt ülő fiútól, aki éppen egy csizmáról kaparja le a sarat egy csontdarabbal, hogy Dragutin Dimitrijevic vezérkari ezredes otthon van-e. A fiú felugrik és kinyitja az ajtót. Dunic ezredes a három csendőr egyike felé fordul: — Te az ételmezési raktár kantinjába mész, letartóztatod és aztán idehozod Rade Malobabicot, a kantinost. — Aztán az ezredes és a hadbíró belépnek a házba, a másik két csendőr az ajtó mellett foglalja el őrhelyét. Az ezredes kopogtat, aztán belép a szobába, melynek falain haditérképek függenek és nagy, papírokkal tele asztala előtt Apis ül és ír.

— Dunic, te itt? — kérdi Apis csodálkozó pillanattal, félig felemelkedve ülőhelyéből, — minek köszönhetem ezt az épp olyan váratlan, mint bizonyára meg nem érdemelt szerencsét. Itt az Isten háta mögött erre a kedves látogatásra számítottam a legkevésbé.

Dunic ezredes elengedi a füle mellett Apis gúnyját, amely a vele szemben tanúsított korántsem barátságos magatartására céloz, egy papírlapot terít szét és leteszi az asztalra: — Kérlek, pillants bele ebbe a parancsba.

— Ördögbe is! ilyen ünnepélyes? — Mialatt Apis még olvas, az ezredes, minden szót külön megnyomva, így szól: — Dragutin Dimitrijevic ezredes úr, a király nevében letartóztatom.

— Engem? Letartóztatasz? — Apis leejti a papírlapot. — A király nevében? — Gúnyosan nevet. — Nem, ehhez a király nem adta volna oda a nevét. Jobb ha megmondjátok az igazat: a régensherceg nevében. Az Ausztria—Magyarországgal folytatott különbéke-tárgya-

lások már ilyen előrehaladott stádiumban vannak? — Apis odatolja az ezredes elé a letartóztatási parancsot. — Nem bánom. Ott a falon lóg a kardom, elveheted.

— Egyben kérjük, szolgálta ki a többi fegyvereket is, — szólal meg most a hadbíró.

— Kérem, kérem, ahogy parancsolják. — Apis kinyitja az asztalfiókot és egy pisztolyt vesz ki belőle, át akarja nyújtani az asztalon, habozik, félig előrenyújtott keze egy pillanatra megáll, gyors pillantást vet az ezredesre, a hadbíró is átsuhan a tekintete, a fegyvert ideoda forgatja a kezében. — Töltve van és nyitva, — mondja, még egyszer ránéz a két tisztre, akiknek Apis minden mozdulatára önkéntelenül megrándul a felsőtestük, aztán örökkévalóságnak tetsző szünet után leteszi a fegyvert a hadbíró elé. — Töltve van, mondom, nehogy a pisztoly hirtelen elsüljön, ha majd az akták közé teszik.

A hadbíró fellélekezve veszi el a pisztolyt, egy széket tol az ablakhoz és felszólítja Apist, hogy ott foglaljon helyet.

— Az a parancsunk, hogy kutassuk át az ön holmiját.

Apis előlép az asztal mögül: — Nem fél a Fehér Kéz, hogy bepiszkítja tiszta ujjait, ha az én holmim közt turkál? Dehát a parancs parancs, — mondja, leül és rágyújt egy cigarettára. — Tessék! — Egy kulcsomót dob az asztalra.

Most Dunic ezredes kinyitja az ajtót és int a két csendőrnek, akik belépnek és odaállnak Apis mellé.

— Dunic, — pattan fel Apis, — nem mondanád meg, mi történik itt? Előbb felbéreltek Korfuban két bosnyákot, hogy tegyenek el láb alól és ha egy harmadik be nem árulja őket, ezt az egész fáradtságot megtakaríthatnátok volna — aztán meg Belgiumba akarnak küldeni katonai attachénak — ugyanúgy, mint ahogy már hónapok óta Oroszországba küldik ki legjobb barátimat,

hogy a hadifoglyokból *szerb* légiókat állítsanak össze — végül még legádázabb ellenségein, Vasic tábornok parancsnoksága alá küldenek ki ide, mint törzskari főnök-helyettest — úgy látom, sokat törhettétek a fejeteket, mit is kezdjetek velem. Annyi utat-módot, fifikát próbáltatok ki, hogy igazán nem nehéz kitalálnom, hogy e mögött is az én régi barátom Pasics rejtőzik.

A tisztek nem válaszolnak, átkutatják az asztalon heverő papírokat, kihúzzák a fiókokat, felnyitják a bőröndöket. Apis mosolyogva nézi a munkájukat. A hadbíró egy kis kazettát vesz elő az egyik bőröndből. — A kulcsát, kérem!

— Azok magánlevelek.

— Kérnem kell a kulcsát.

— A kulcsot elvesztettem.

— Ezredes úr, — mondja a hadbíró, — efféle kis eszközökkel megnehezítheti a házkutatást, de meg nem akadályozhatja.

Apis a zsebébe nyúl és egy kis kulcsot dob az asztalra. Dunic ezredes int a csendőröknek: közelebb húzódnak Apis mellé. A hadbíró felnyitja a kazettát, elővesz belőle néhány papírlapot, átfutja és kárörvendő mosollyal nyújtja át az ezredesnek egyiket a másik után.

— Hát mégis! Végre! — Dunic ezredes rácsap tenyerével az egyik iratra: — No itt vannak, lám! Itt vannak a hírhedt alapszabályok.

Apis fel akar ugrani, hogy kitépje az ezredes kezéből a papírlapot, de a csendőrök lefogják. — Vagy úgy! — mondja Apis. — No jó. De meg kell jegyezmem, hogy ezek az alapszabályok 911.-ből valók.

— Vannak büntettek, amelyek nem évülnek el, — feleli Dunic ezredes és már a következő iratot futja át.

— És ha büntettek, — tör fel a szó Apisból, — hazafias indítékokból tettem amit tettem. Ha nem hisz a szavamnak, olvassa el az alapszabályokat, olvassa el mindjárt az első pontját.

— A hazafiasságról való felfogások igen különbözőek lehetnek, — mondja Dunic ezredes — de hát meg is nézhetjük, mi áll itt a Fekete Kézről és annak feladatairól — Kezébe veszi az iratot és félhangosan felolvassa, a hadbíró is belenéz a válla fölött:

— Az „Egyesülés vagy Halál“ szövetség célja: 1. pont: A nemzeti gondolat megvalósítása. Valamennyi szerb egyesítése.

2. pont: A Szövetség a terrorista tetteket előnyben részesíti a szellemi propagandával szemben és ez okból létezését titokban kell tartani mindazok előtt, akik nem tagjai a szövetségnek. Mivel céljait üldözik, befolyást gyakorol a kormánykörökre és Szerbia minden néprétegére. Szerbia az a számára, amit az olasz egységnek Piemont jelentett.

— Piemont, mindig újra Piemont! — veti közbe a hadbíró, — ez a Piemont-játék az országba, ifjúságunkba, vagyónunkba, mindenünkbe került. A Zljeb-nyereg hótemetőiben, Albánia szakadékaiban lakoltunk meg ezért a Piemont-ábrándért, mellyel ezek a hazafiak kecsgették bennünket. Itt, idegenben áll hadseregünk és második Kossovoja iszonyatosabb volt, mint az, amelyről több mint egy fél évezreden át énekeltünk.

— Csak mindig siránkozni, csak mindig nyafogni és panaszkodni! — kiált Apis haragosan, — hogy az ember mindég csak a maga vacak kis sorsára gondol! Így mer beszélni egy szerb, most hogy a bolgárokat újra megvertük és visszafoglaltuk Bitoljet! Attól ijedtetek be annyira, hogy a németek bevonultak Bukarestbe? És aztán? Mi viszont újra Bitoljeben vagyunk! Piemont? Jó, nem bánom, legyen igazatok, háborút kezdeni gazság, ámbár, mi a szenvedéseket nemcsak szemléltük, végig is csináltuk. De sokkal nagyobb, megbocsájthatatlan gáztett volna egy ilyen szörnyű háborút elveszíteni. És a háború akkor veszett el, ha feladjuk a harcot. Semmi kifogásom az ellen, hogy feláldozzanak a különbéke ér-

dekében, de hogy ezt a különbekét meg is kössék, ezt határozottan ellenzem.

A hadbíró nem fordul meg Apis szavaira, tovább kutat és újabb iratot nyújt át az ezredesnek: — Itt — a taglista!

Apis ki akar törni a csendőrök közül: — Tépjék el! Tépjék el! Ahhoz senkinek semmi köze! Az nem csak az én ügyem, hanem a bajtársaimé is. Ha a bajtársiaságnak csak egy szikrája él bennetek, megsemmisíttitek a listát, tegyetek velem, amit akartok, de ne döntsetek más bajtársakat is a szerencsétlenségbe...

— Ezredes úr, az ön ellenszegülő magatartása, sajnos, arra kényszerít, hogy elvezettessem, — mondja Dunic és int a két csendőrnek. — Várjanak az előszobában.

Mikor az ajtó becsukódott Apis mögött, a két tiszt a lista fölé hajol. — Csinos kis lelet, Szalonikiban és Korfuban nagy lesz az öröm — nevet Dunic. — A fél belgrádi helyőrség benne van, úgyszólván mindenki, aki nem a Fehér Kézhez tartozik.

A hadbíró rámutat a kezében levő papírlapra: — Jó hogy ez a dolog hadbírótság elé kerül. Kérem itt: 407. Bogoljug Vucicevic, rendőrbiztos, 442. Gifkovic, semmítőszéki titkár — 460. Stanoje Simic, külügyminisztériumi tisztviselő, — még egy külügyminisztériumi — 406. dr. Milán Gavrilovic — még csak az kéne, hogy ezt a listát Európa is megismerje — el volnánk veszve — egyszer és mindenkorra!

Dunic ezredes előkeresi az alapszabályokat az iratok közül: — És ez itt? 4/b pont? — A Szövetség forradalmi tevékenységét fejt ki minden szerb lakta területen.

c. Szerbia határain kívül minden eszközzel küzd a szerb gondolat ellenfeleivel szemben.

d. Barátságos összeköttetést tart fenn mindazon államokkal, népekkel, egyesületekkel és magánszemé-

lyekkel, amelyek barátságos érzelmiakkal viseltetnek Szerbiával és a szerb elemekkel szemben.

e. Minden a nemzeti szabadságért és egyesülésért küzdő népnek és egyesületnek teljes erejének latba vetésével segítséget nyújt...

— Ezeket az alapszabályokat, — szakítja félbe a hadbíró Dunic ezredest, — be se terjeszthetjük a periratok közé, különben végkép kompromittálva volnánk magas szövetségeseink előtt.

— Még jobb is jön, — folytatja az ezredes, — itt, a 7-es pont: — A Belgrádban székelő végrehajtóbizottságba a szerb királyságbeli tagokon kívül, a határontúli szerb területeknek, a Pokrajínának egy-egy delegáltja is beletartozik: 1. Bosznia és Hercegovina, 2. Montenegró, 3. Ószerbia és Macedónia, 4. Horvátország, Szlavónia és Szyrmia, 5. a Partvidék.

És aztán a 19-es pont: — A Pókrájina bizottságainak jogukban áH, hogy önálló tevékenységet fejthessenek ki; de nagyobbszabású forradalmi megmozdulások végrehajtása a belgrádi főbizottság hatáskörébe tartozik.

Dunic ezredes tovább olvas. — Ez kérem, ez a pont, a tizennégy osztrák ultimátumnak is más ábrázatot adott volna. 33-as pont. — Valahányszor a bizottság halálbüntetést szab ki valakire, tisztára csak arról van szó, hogy azt kifogástalanul végrehajtsák. A végrehajtás módja mellékes kérdés, az illetékes albizottság mindenkor saját belátása szerint intézi el. — Nagyon jó, elsőrangú! — Dunic ezredes leejti a papírlapot. — Ha ez itt, valamilyen szerencsétlenség következtében, az ellenség kezére került volna a fronton — beláthatatlan következményeket vonhatott volna maga után! Rossz gondolni rá! Gyilkosok és összeesküvők népeként álltunk volna az egész világ színe előtt! Ez a pár papírlap elég lesz, hogy az egész pereputtyot hetedízigen kiirtsuk. Ha most meg nem tesszük, mindnyájan elveszünk, mert akkor mi leszünk a soron következők. Most

az egyesület szét van szórva a szélrózsa minden irányában, most lehet a hatalmát megtörni.

A hadbíró nem ilyen bizakodó: — Nem lesz olyan egyszerű ezt az állam számára olyannyira kényes anyagot a pör alapjául felhasználni. És az se könnyű feladat, hogy szövetségeseinkkel megértessük, miért néztük olyan sokáig tétlenül a Fekete Kéz garázdálkodását, hogy tűrhettünk el magunk fölött még a békeidőkben ilyen korlátlan hatalmú katonai diktatúrát, de főképp azt lesz nehéz kimagyarázni, miért fedezte a kormány tizennégyben ugyanazokat az embereket, akiket most pörbe fog.

Dunic ezredesnek más a nézete: — Ugyan, a per folyamán minderről nem lesz szó. Ha valaki olyan sötét erővel dolgozott mint Malobabie és Ciganovic, elég sebezhető pontot tárt fel: hová irányítsuk a támadást. No de most gyorsan Szalonikibe, az, amit itt találtunk, a régensherceg legmerészebb várakozásait is felülmúlja majd. Most legalább tudjuk, ki tartozik hozzánk és ki hozzájuk és végre kiirthatjuk ezt a külön államot az államban.

Félévvel később, 1917 június 18.-án, egy fekete ruhás úr siet át a korfui Palazzo Reale rikitó napfényben úszó terén. Ez az úr abban a pillanatban ér a kastély előtt álló autó elé, mikor Sándor régensherceg kilép a kapun.

— Királyi fenség, — mondja ez az úr a legnagyobb izgalom hangján, — szabad egy rövid kihallgatást kérnem, audienciát, olyan ügyben, amely nem tűr halasztást!

— Csakugyan olyan fontos ügy hozta ide? — kérdezi a trónörökös, összeráncolva szemöldökét. — Jöjjön velem, szálljon be a kocsiba. Útközben egészen jól elbeszélgethetünk majd és legalább egy kis friss levegőt is kapunk ebben a forróságban.

Ljuba Davidovic miniszter helyet foglal a régensherceg mellett, az autó dudálva halad át a keskeny, zegzugos uccákon és a Porta Reálén át ér a szabadba. Ragyogóan kék az égbolt, a tenger felől friss szellő lengedez, a vakítóan fehér, sima házak előtt úgy villognak a pálmák csipkézett levelei, mintha bádogból vágták volna ki őket.

— Királyi fenség, — kezdi Davidovic némi habozás után, — a szalonikii per miatt jöttem.

— Kérem, — a régensherceg bólint. — Ne tegyen lakatot a szájára. Igaz, mit is akartam előbb még kérdezni: Helybenhagyták már az ítéletet?

— Éppen ez az, amit királyi fenségtől kérdezni akartam.

— Ha jól tudom, ezidőszerint a másodfokú bíróság tárgyalja. De talán volna szíves elárulni, mi a véleménye ebben az ügyben?

Davidovic óvatos, lesüti a szemét és gyorsan kérdi: — Szabad előbb még megkérdeznem királyi fenségedet, mint gondolkozik Pasics az ítéletről?

— Pasics? — A régensherceg minisztere felé fordul: — Pasicsnak az a véleménye, hogy az ítéletet helyben kell hagyni.

— Királyi fenség, — folytatja Davidovic, — akkor Pasics hazudott nekem. Királyi fenség, most ugyanis éppen Pasicstól jövök, a miniszterelnököt megfenyegettem, hogy a három nem radikális miniszter lemond, mert ezt az ítéletet semmi esetre se fogjuk a nevünkkel fedezni — és tudja, királyi fenség, unit válaszolt Pasics? ő se tudja hová fog fejlődni ez a dolog, még van idő, hogy egyszer majd később beszéljünk róla.

A miniszter szünetet tart és kérdő pillantást vet a régenshercegre; látja, hogy itt is ellenállásra fog találni, mégis megkísérli, hogy legyőzze azt, — Áldom az Istent, királyi fenség, hogy nem értem be a miniszterelnök felvilágosításaival és személyesen kerestem fel fenségedet,

Királyi fenség, ha egy jóakarató ember tanácsára akar hallgatni, felfüggeszti ezt az ítéletet, mint a dinasztia barátja, mint a királyi ház hű csatlósa, kötelességemnek érzem, hogy felhívjam fenséged figyelmét egy ilyen jogtiprás szörnyű következményeire.

— Milyen következményekre? — kérdezi a régensherceg ingerülten.

— Királyi fenség, már most fel van izgatva az egész front — és nemcsak a szerb, nemcsak a tisztek — szövetségeseink se tudják, mi történik. Egész ezredek, sőt brigádok maradtak parancsnok nélkül, a tisztek között sötét vész hírek terjedtek el árulásról, az ellenséggel való titkos tárgyalásokról, összeesküvésekről és lázadásokról, Ap...

— És ezeknek a rémhíreknek nincs némi valóság-alapjuk? — pattan fel a régensherceg, — Nem találtak ennek az Apisnak az iratai között egy levelet, amelyben a tiszteket bujtogatja, felszólítja őket, hogy tagadják meg az engedelmességet a dinasztiaival és a kormánnyal szemben? Volna kedves felvilágosítani, mit nevez ön összeesküvésnek, ha ezt nem?

— Királyi fenség, ez a levél tizennégy júniusából való, abból az időből, mikor az újonnan meghódított területeken összeütközések támadtak a polgári és a katonai hatóságok között. Talán mégse lehet Dimitrijevic ezredest egy lázadásra való felbujtás kísérletéért, amelynek amúgy se voltak következményei, három évvel később halálra ítélni.

— Meg kell mondanom, kedves Davidovic, hogy önnek fölöttébb furcsa nézetei vannak a katonai fegyelemlről.

— És aztán, királyi fenség, csak nem lehet Apisnak azokat a bajtársait, akik annakidején nem fogadták meg a tanácsait, éppen ezért a lázadásért elítélni. Királyi fenség a kormány elleni lázadásról beszél. De Apis akkoriban Pasiciban nem annyira a kormány képvisel-

lőjét, mint a radikális párt elnökét látta, aki arra törekedett, hogy valamennyi eladósodott csatlósát zsíros javadalmakhoz juttassa az újonnan meghódított területeken.

— A lázadás, lázadás, — feleli bosszúsan a régensherceg, — most láthatjuk hová vezetett Oroszországban ez a túlzott türelem.

— Királyi fenség, — folytatja Davidovic egyre izgatottabb hangon, — egyes tiszteket, akik nem is szerepeltek a Fekete Kéz listáján, tisztára csak azért, mert Apissal barátságban voltak, francia koncentrációs-táborokba küldtek, ahol „Boches!“ kiáltással fogadták ezeket a hazafiakat, akik mindent Szerbiáért áldoztak fel.

— Nem lehet mondani, hogy önnek ne volna melegen érző szíve mind e hazafiakkal szemben, talán helyesli az összeesküvést is, melyet Apis az életem ellen szőtt?

— Ha már királyi fenséged megemlítette az ostrovoivi merényletet, bátor vagyok megjegyezni, hogy ez az összeesküvés a legsötétebb és legvitathatóbb pontja az egész pernek. Mindnyájunkban, akik szorongva figyeltük ennek a pernek a menetét, az a vélemény alakult ki, hogy éppen ez a merénylet nem más, mint utólagos konstrukció.

— És ezt nekem meri mondani, akinek a golyó ott füttyült el a füle mellett? És azok után, hogy egész sor tanú erősítette meg, hogy Apis úgy az én, mint a miniszterelnök meggyilkolását nem csak tervbe vette, hanem a legaprólékosabb részletekig elő is készítette, hogy aztán kikiálthassa a katonai diktatúrát és magát tegye meg Szerbia uralkodójává? Mondhatom, Davidovic, magának makacs egy feje van!

— Királyi fenség! Királyi fenség! Miféle tanúk? Csak látta volna egyszer királyi fenség saját szemével ezeket a tanúkat! Nem volt olyan rossz hírű személy egész Szalonikiben, aki ne Apis ellen tanúskodott volna. Aki végigment a bírósági épület folyosóján és az ott

várakozó tanúk mellett vitt el az útja, valósággal dúskálhatott a Lombrozó-típusokban. Az egyik koronatanú — Danilovic — tudja, királyi fenséged, kit rejt ez a név? Ugyanazt a Ciganovicot, aki tizennégy májusában a boszniai merénylőket céllövészetre oktatta a topcidi táborban. Az Isten szerelmére, mégse járja, ilyen tanúkkal pert vezetni. Ahol csak akadt egy éhenkórász boszniai emigráns, mind idecsődítették és azok egyszerűen azt mondták, amit a szájukba rágtak. És annak a Malobabicnak, aki Ostrovoban állítólag rálőtt az autóra, amely királyi fenségedet a frontra vitte, annak a Malöbabicnak olyan ingadozó volt a vallomása, hogy az ő vallomása alapján senkit se lehet elítélni. És aztán — a legfontosabb! Ha Apist már gyanúba fogták, hogy ilyen főbenjáró büntetett akar elkövetni, hogyan hagyhatták még teljes három hónapig háborítatlanul törzskari főnökhelyettesi tisztjében a 3-as hadtestnél, hogyan kerülhetett szóba egy ilyen ember a belgiumi katonai attachéi állásra?

A régensherceg elsápad, ökölbe szorul a keze, nem válaszol a miniszternek.

— Királyi fenség, mégse járja, hogy Apisnak előbb becsületszavát veszik, hogy mindarról hallgat, ami Szarajevóval összefüggésben van, hogy ennek az embernek szinte beteges hazafias érzelmeire appellálnak és aztán olyan alakot, mint Ciganovic, vonultatnak fel ellene tanúnak, aki éppen abban az ügyben segítőtársa volt!

— Remélem már a végén tart a mondókájának? — mondja a régensherceg nyersen.

— Királyi fenség, nem sok mondanivalóm van már. — Davidovic letörli homlokáról a verejtéket. — És talán a legfontosabb, királyi fenség. A per folyamán az állítólagos merényletnek még csak a pontos napját se tudták megállapítani és azt se, hogy milyen távolságból adták le a lövéseket. Királyi fenség, egy hónap múlva akarjuk Korfuban, száműzetésben, a szerbek, horvátok

és szlovének egyesült jugoszláv királyságát kikiáltani, az Isten szerelmére, mégse járja, ezt a birodalmat a jelenleg uralkodó radikális párt politikai ellenfelének vérével összetapasztani, az új birodalom történelme nem kezdődhet el egy bírói gyilkossággal.

A régensherceg felugrik és ráver a soffőr vállára: — Álljon meg! Azonnal álljon meg!

Aztán heves mozdulattal kicsapja a kocsiajtót: — Szálljon ki, Davidovic — semmi ellenmondás, szálljon ki azonnal. Nincs szükségem Kerenskire.

Porfelhőt verve robog tova a régensherceg autója és Ljuba Davidovic a nagy melegben gyalog teheti meg a városba visszavezető hosszú utat.

Apis szalonikii börtönének cellájában ül és az új testamentumot olvassa. Savic őrnagy lép be és sóhajtva ül le a keskeny tábori ágyra. Apis felemeli fejét és fáradt pillantást vet az őrnagyra: — Nos?

— Elutasították.

— Még Vitus-napja előtt?

— Holnap,

— Holnap? Jó. Nem bánom. Legalább vége szakad ennek az unalmas várakozásnak.

— A három nem radikális miniszter lemondott.

— Kár a gőzért, kedvesem.

— Branko Galalovic alezredes megtagadta aláírását.

— Nagy kára lesz belőle, nagy kára, rajtunk viszont semmit sem segít.

— Oroszország és Anglia tiltakoztak az ítélet ellen.

— 1903-ban se törődtünk Anglia tiltakozásával. Igen, most a Fehér Kéz csúszó-mászó politikájának virradt fel, most a szövetségesek ágyúii mögül elég erősnek érzi magát, hogy minket kiirtson. Csak láttad volna 1903-ban Zivkovicot, aki ma olyan nagy legény, hogy remegett a keze, mikor ki kellett nyitnia a konak kapuját — vagy

a hatalmas Misicet, finom hadbírósi elnökünket, hogy remegett annak idején egész testében a félelemtől, balul üthetne ki a dolog és hogy tombolt a végén örömben, mint egy részeg, mint egy örült — én hittel csináltam és még ma is a mellemben hordom a három golyót, melyet akkor éjszaka kaptam, míg azok, akik éppen csak hegy gyáván és kényszeredetten részt vettek ennek a finom dinasztíának a trónrasedítésében, most bezsebelik a jutalmat. Könnyű büzleni annak, akinek tele van a nadrágja, de hidd el, hogy ott a tárgyalási teremben, ahol az egész front valamennyi akasztófa-pofája találkozót adott egymásnak, olyan levegő volt, hogy az ember majd megfulladt.

— Mit olvasol? — kérdezi az őrnagy, hogy másra terelje a szót.

— Valamit, ami nem is olyan rossz, amihez azonban ritkán jut az ember a mi életünk mellett. Tudod, hogy szent Pál két levelet írt Szalonikibe? A thessalonikiekhez írott levelek! Akkoriban alighanem a maihoz hasonló csöcselék élt a városban, mert az apostol így ír: — Halljuk, hogy egyesek közületek rendetlenül járnak-kelnek és semmit se dolgoznak, hanem naphosszat fecsegnek. — Ezzel csak az olyan alakokra célozhatott, amilyenek a hadbírósnál ülnek és lyukasra koptatják a nadrágjukat.

Savic őrnagy borúsán mosolyog maga elé: — Ó, Apis, te még mindég a régi vagy.

— Lehet, Sasa, így legalább nem öregszik meg az ember.

— Nem akarod elkészíteni a végrendeletedet, Apis?

Apis elgondolkozva ingatja a fejét: — Nem sok végrendelezni való lesz — de igazad van, az ember ne fusson csak úgy el, mint disznó a vályútól. Intézzük el ezt is. De mondd csak el becsületesen, mi a helyzet Franciaországban, abból a pár újságból, amit ide behoznak nekem, semmit se tudok meg, de a hírek nem tet-

szenek, egyáltalában nem tetszenek. Ha a franciák filozofálni kezdenek, akkor mindig valami baj van — és a lapokra fenemód rájött a filozofálás.

Savic őrnagy bólint: — Elég okuk van, hogy filozofáljanak, nyugaton nem valami rózsás a helyzet, ott is alaposan megérik az orosz forradalom nyomait. A champagnei csata után ott is katonatanácsokat választottak, egész csapatrészek masíroztak el a frontról, hogy Parisban megbuktassák a kormányt, a pályaudvarokon útonálló és az általános munkásszövetség agitátorai bujtogatják a csapatokat, melyek a frontra tartanak, hogy kitöltsék a meggyérült sorokat; a prefektusok szenegáli négereket kének, Paris és Soissons között egyidőben csak két megbízható divízió állt — kedves Apis, tudom, te mindig bizakodó voltál, de most, mikor a tizedik isonzói ütközet összeomlott és az olaszok sem értek el semmit, most, mikor az oroszoktól aligha lehet bármit is várni, feladtam a győzelmes befejezésbe vettem minden reményemet.

— Oroszország helyébe Amerika ugrott be, — feleli Apis. — És figyelj csak, azok épp olyan komolyan fogják fel majd a háborút, mint az angolok. És a mi frontunkon is az utolsó támadásnál teljesen felgöngyölítettük a bolgár csapatokat — én nem tudom olyan sötéten látni a helyzetet és nem is akarok azzal a gondolattal meghalni, hogy hiábavaló volt minden áldozatunk.

— Elszámítottad magadat Apis, te mindég lekicsinyelted a veszélyt, ez az, ami most is a szerencsétlenségbe sodort. Nézd csak meg azt a vén Ausztriát hogy összetartják szuvas, rothadt tagjai, mennyivel tovább helyt áll, mint a nagy, hatalmas Oroszország! És a mi testvéreink odaát, a horvátok és a bosnyákok, úgy hadakoznak az olaszok ellen, mintha szerbek volnának.

— Ugyan, Ausztria! Amióta az öreg császár lehunyta a szemét és a fiatalember van a kormányrúdnál, aki Stockholmba küldi a szociáldemokratáit, azóta egy

parát sem adok ezért az országért. És ha a háború semmi más eredményt nem hozna, mint hogy ez az ország szétbomlik, akkor is nyugodtan halok meg, mert soha többé nem szabad, hogy megtörténjen, soha többé, hogy a mi szláv testvéreink szlávok ellen harcoljanak német császári hadseregben. Igen, és Oroszország! Ez a forradalom igazán szíven talált, mert ismerem ezt a pompás, hatalmas, véghetetlen birodalmat, ezt a messzi, határtalan szláv világot — de talán az oroszok is boldogabbak lesznek köztársaságban. Már régóta nem hiszek abban, hogy császáron vagy királyon múlik, magán a népen múlik a boldogsága. És ha most — nem nyíltan, érted, csakúgy suba alatt — értésemre adták, hogy a görög király ellen is készültem valamire, mint annak idején a bolgár király vagy Ferenc Ferdinánd ellen, ennek is csak az volt az oka, inerte elképzelhetetlen volt a számomra, hogy igazhitűeket és szlávokat németek vagy félig németek kormányozhassanak. Látod Sasa, és a Romanowok körül minden német volt.

Künn hallani lehet a fel-alá járkáló őr lépteit. Az őrnagy feláll: — Még át kell mennem Vulovichoz, előbb volt nála a pópa. Isten áldjon, Apis.

Mikor Apis újra egyedül marad, nagy léptekkel rójja végig a kis cellát, párszor felnevet, aztán leül az asztalhoz, tollat és tintát vesz elő és lassan, minden szót meggondolva, írja az alábbi testamentumot:

— Végső akaratom.

Bár két fórumon halálra ítélték és az uralkodó se talált méltónak a kegyelemre, ártatlanul halok meg és abban a meggyőződésben, hogy Szerbia magasabb szempontjai követelik meg halálomat. Lelkem nyugalma ebből a meggyőződésből merítem és ez ad erőt az utolsó órára.

Szerbia legyen boldog, vajha teljesebbé menne

a mi szent fogadalmunk: az egész szerbség és délszláv-ság egyesítése. Akkor én is boldog és elégedett lennék halálom után és könnyebb lenne a fájdalom, melyet afölött érzek, hogy szerb golyótól kell elhullanom, abban a tudatban, hogy a mellemnek szegzett fegyverek is Szerbia javát szolgálják, Szerbiának és a szerb népnek javát, melynek egész életemet szenteltem.

Hazafias tevékenységemben talán hibáztam olykor, akaratlanul talán vétettem is Szerbia érdekei ellen, de ha az ember benne van a cselekedetek sodrában, elkerülhetetlen, hogy alkalmilag ne hibázzék. Afelől azonban biztos vagyok, hogy sohase vétettem tudatosan, hanem mindig abban a meggyőződésben, hogy Szerbia javát szolgálom. Bocsássák meg a hibákat, melyeket olykor elkövettem, legalább a szerbek bocsássák meg és imádkozni fogok Istenhez, hogy ajándékozzon meg véghetetlen kegyelmével.

Holmimat és tulajdonomat a következőképen osztom szét:

A halálom után hátramaradt pénzt kérem küldjék el menekült diák unokaöcsémnek, Milán Zivanovicnak, a nizzai „Grand Lycée neuf“ intézetbe.

Lovamat „Blüchert“ az államnak ajánlom fel megvételre és kérem, hogy vételárát ugyancsak Milán unokaöcsémnek küldjék el. „Zvezdana“ lovamat, amely vén már, azok belátására bízom, akiknek jelenleg joguk van, hogy eldöntsék, alkalmas-e még a szolgálatra vagy sem. Ha bármiféle szolgálatra alkalmas, szívesen hagyom az államra, ha nem, kérem, löjjék agyon. Összes többi holmimat osszák szét szegény menekültek között, a konzerveket, a dohányt és minden ennivalót a katonákra és csendőrökre hagyom, akik börtönőreim voltak.

Zsebórámat, melyet sógoromtól, Zivan Zivanovictól emlékebe és ajándékba kaptam, kérem, küldjék el unokaöcsémnek, Milán Zivanovicnak.

Ez utolsó kívánságom és akaratom. Ha végrehajtották, kérem, küldjék el jelen soraimat is Milán öcsémnek, Nizzába.

Szaloniki, 1917. június 11/24.

Dragutin T. Dimitrijevic. —

A levélíró most habozik egy keveset, aztán odaírja még a neve mellé: — Apis. — Apisként éltem, Apisként haljak is meg, — Feláll és odadobja a tollat: — Nehéz a szívem? Mi az, ami a mellemet annyira nyomja? — Nem a szíved nehéz Apis, nem a szíved nehéz! Az 1903-ban kapott három golyó nyomja a melled.

1917. június 26.-án éjfél után egy óraker négy csukott személyszállító autó és egy csendőrrel rakott teherkocsi áll meg a szaloniki katonai fogház előtt. Dunic ezredes, Szaloniki városparancsnoka, hét tiszt, egy szakállas pap és egy katonai orvos szállnak ki és várnak lenn a kapubejáróban. Az országúton autóosztatok katonának énekelve vonulnak haza a kocsmából, kistermetű, élénken gesztikuláló olaszok mennek el arra, köszönnek, félénken pillantanak a fogház kapujában álló csoportra és gyorsan eliszkolnak.

— Alig van olyan hadviselő nép, — mondja Dunic ezredes, — amelynek soraiból itt Szalonikiben egy-egy ezred ki ne teliének.

Ajtócsapkodás hallatszik, a reflektor világába káprázva áll Vulovic őrnagy két csendőr között a tisztek előtt. Botra kell támaszkodnia, mert az egyik lábára békés. Mikor barátját, Savic őrnagyot, felismeri a tisztek között, barátságosan feléje int: — Szép tőled, — mondja, hogy eljöttél.

Most Apis is felbukkan, könnyedén meghajol a tisztek előtt, megrázza Vulovic kezét és hátrafordul, hoz-

zák-e már a többieket is. De csak egy sovány kis civil, Rade Malobabic jön még sápadtan és a két csendőr inkább vonszolja, mint vezeti.

— Kérem, szálljanak be, — mondja Dunic ezredes.

Stojkovic százados Apis, Protic hadnagy Vulovic és Jovanovic zászlós Malobabic mellé lép őrizetül. A fogházparancsnok átadja Dunic ezredesnek az iratokat.

— Mi, csak mi hárman? — kérdezi Vulovic és csodálkozva pillant körül.

— Ugyan hagyj csak, Ljuba, — mondja Apis, — ilyen esetben három több, mint kilenc. Nem tesz semmit, így jobb.

A tisztek beszállnak, minden elítélt mellett egy kíséző és őriző tiszt, aztán az autók nekigördülnek. Gyengén világított utakon, széles tereken haladnak át, a kocsiban ülők össze-vissza rázódnak, zötykölődnek, csakhamar eltűnik az utolsó lámpa is és elhal az utolsó kutyaugatás.

Senki se szól egy szót sem. Egyideig még széles földek között és magasba futó hegyoldalakon visz át az útjuk, aztán egyszerre, a tücsökcirpelő éjszakában, a reflektor sápadt sugárnyalábja a poros országúton egy embert világít meg, aki magasra emeli kezét és hatalmas árnyéka fenyegetően hull az egyik sziklafalra. Az autók csikorogva lefékeznek, a csendőrök leugranak a nagy teherkocsiról és előreszaladnak a reflektorok fényében úszó útra, három nagy cölöpöt és köteleket cipelve magukkal.

Vulovic őrnagy Apis karjába csíp: — Ezt nekünk hozták.

Apis nem fordul meg, arca kísértetiesen sápadtnak látszik az éles világításban, sapkáját feltolta a homlokára, ajka reszket.

Savic őrnagy odalép Vulovichoz: — Isten veled, Ljuba, Isten veled. Bocsáss meg, hogy nem kísérlek el

az utolsó útra, de már így is többet kockáztattam, mint amennyit tanácsos lett volna. Nem tehetem, Ljuba, igazán nem tehetem. Ezt a végtelen hosszú időt itt várom majd ki a kocsiban, bocsásd meg, rád gondolok majd és imádkozni fogok érted.

Vulovic barátja nyakába veti magát: — Isten veled Sasa, Isten veled! Remélem senki se fogja a szemedre vetni, hogy nem követted a többiek visszariasztó példáját.

Apis is elbúcsúzik Savic őrnagytól, de az ő búcsúja rövid és szótlan. Malobabic maga elé bámul, se nem lát, se nem hall. Egy csendőr előre megy egy laternával, őt követik az elítéltek és kísérőtisztjeik, a menetet a törvényszékhez tartozó urak, az orvos, a pap és egy csapat csendőr zárja le.

A keskeny, kövecses ösvény sziklák között és az utat minduntalan eltorlaszoló bozótokon át vezet hegynek fölfelé. Az alacsonyan álló hold hosszú, sötét árnyékokat vet, világos kövekbe ütközik minduntalan a láb.

— Ugyan vedd már le a kezed a pisztolyodról — mondja Apis Stojkovic századosnak, — nem fogok megszökni. Nem hozok bajt többé egyetlen bajtársamra sem. De az ördög tudja, hogy a halálunk előtt is miért kell ilyen nehéz éjszakai hadgyakorlaton részt vennünk, te benne vagy a gyakorlatban, barátom, fiatal is vagy még, de én hosszú fogságom alatt szinte teljesen leszoktam a járásról. Hidd el, ez a hegymászás megerőltető a számomra. Igazán kiválaszthatlak volna olyan helyet is, melyet kényelmesebben lehet megközelíteni.

Stojkovic százados nem tudja, mit feleljen és hallgat.

— Átkozottul rossz út, — panaszodik Apis újra. — Kedvesem, furcsa kis hadgyakorlat ez, melynek a végén löni is éles golyókkal fognak. Különben kevés bizalmam van ezeknek a csendőröknek a céllövészeti tudományában. Mert kérlek, mikor jut hozzá egy ilyen fickó, hogy elsüsse a fegyverét? Minden szökőévből egyszer lő éles golyóval, az is mellémegy. És úgylátszik

a tisztességes frontkatonákat nem akarják ilyen kissé kétes ügyben felhasználni. Csak azt sajnálom, hogy elrabolták a te éjszakádat is. Remélem holnap szabadnapos leszel és épp olyan jól kialszod majd magad, akárcsak én.

— Menet állj! — kiált valaki hátulról. — Malobabic nem tud továbbmenni!

— Ez nekünk szól, — mondja Apis. — A szegény Radenak felmondta a lába a szolgálatot. Gyenge és beteg, ő se hitte volna, hogy az utolsó út ilyen kövecses és meredek lesz.

— Mindjárt fönn leszünk, — vigasztalja Stojkovic százados.

— Tulajdonképen a mi szegény Radenkat, mint civilt, fel lehetne menteni az ilyen nehéz hadgyakorlatok alól — mondja Apis, — nincs hozzászokva az ilyesmihez szegény. De álljunk csak meg; az én helyzetemben minden késedelemnek örülni kell. — Apis leül az egyik kőre és fejét kezére támasztja. — Ha meggondolom, igazán nem sietős a dolgom.

— Tovább! — kiáltanak a menet végéről és újra nekivágnak, árkon-bokron át, a csendőrök csillogó laternájának fényét követve.

Most olyan medencébe érkeztek, melyet nyugatról egy kőbánya sápadt fala, délről és északról lágyan aláomló, árnyékban álló lejtők határolnak körül.

A hold már magasan áll az égen, korongja barnásán világlik át egy puffadt ködzsákon. A kőbánya fala előtt néhány laterna áll a földön, lapátok vetnek fel homokot a mélyből, néhány alulról megvilágított arc éppen csak-hogy kilátszik a földből. Kövek csikorognak, csákányok csillannak fel és tompán lecsapnak.

A mélyútról most a menet végén haladók is felbukkannak. Malobabic látja a laternákat, hallja, ahogy ásnak, kísérőjére támaszkodik, elfordul, nem mer a fény felé nézni. Egy csendőr lép az ezredes elé:

— Ezredes úr, jelentem alássan, az emberek még nem készültek el.

— Átkozott időpocsékolás, — szitkozódik az ezredes, — biztosan későn fogtatok hozzá. Hívd ide a szakaszvezetőt.

Egy altiszt siet előre: — Parancsára, ezredes úr.

— Miért nem készültetek el még? Holnap reggel jelentkezni fogsz a főőrségen, értetted?

— Ezredes úr, a talaj olyan kövecses, nehezen megy a munka.

— És ez így is van jól, Dunic, — mondja Apis kissé remegő hangon, — bizony jó, hogy így van, mert nem szeretnék napfelkelte előtt meghalni. Egyszer már rámlotték a sötétben és azokat a golyókat még most is a testemben hordom — egyébként azok is szerb golyók voltak — csak hagyj időt az embereidnek. — Dunic ezredes int az altisztnek, hogy tűnjön el. Apis megkérdezi Stojkovic századost, mennyi az idő.

— Két óra.

— Akkor még mindnyájan ráérünk.

Vulovic őrnagy botjával a földbe bök. — Csakugyan kemény talaj, ezt ismerjük a háborúból, ha a talaj ennyire kövecses, nem lehet mély árkot ásni.

Apis leül Malobabic mellé, háttal a laternáknak, a kőbánya fala előtt, az egyik sziklatömbre, Vulovic odaül melléjük.

— Látod, Apis, a háborúban nem ért utol bennünket a golyó . . .

— Ilyen a sors, Ljuba. Ilyen a sors, itt nem segít se perlekedés, se gondolkozás.

Az őrizetükre rendelt három tiszt ott áll mögöttük, a csendőrök kissé oldalt, egy pár kis laterna mellé telepettek le.

Néhányan felcsapható székeket és asztalkákat hoznak, melyre szélmécseket állítanak. Ljubomir Dabic al-

ezredes, a hadbíró, egy iratmappát helyez az asztalra és egy követ tesz rá nehezékül.

— Te is a törvényszék megbízásából jöttél? — kérdi Apis, mikor meglátja a hadbíró.

— Igen, Apis, az én feladatomban, hogy az ítéletet felolvassam.

— Hagyd csak azt az ítéletet — mondja Apis, — Különbözik pedig gyere közelebb, mert egy szavadat se értem. Ha van valami, amire ezen a világon már nem vagyok kíváncsi, ez az ítélet az. Rád nem haragszom, mert neked azt kell tenned, amit parancsolnak, végtére te is katona vagy. — Kisideig némán pillant maga elé, aztán kissé megremeg a hangja: — De egy kérés még is van hozzád. Húzd ki a felolvasást, amíg megvirrad. És kérlek, menj át a csendőrokhöz és mondd meg nekik, hogy tisztességesen célozzanak.

— Meg lesz Apis. Megvárjuk, amíg virrad, bízd csak rám.

— Érted, mit követtek el ellenem? Képes vagy fel fogni? Mindaz, amit fel kell olvasnod, elejétől végig szemenszedett hazugság. Biztosítalak, hogy ártatlan vagyok.

Az alezredes lassan feláll és odamegy Apishoz: — Dragutin, mint bajtársnak és embernek, fáj nekem, hogy életed delén kell meghalnod, mikor még annyi szolgálatot tehetél volna a hazának. De a törvény előtt, Apis, bűnös vagy, haláloz szükséges a haza és az általános rend szempontjából.

— És mit tud mondani az én vigasztalásomra? — kérdezi Malobabic, aki egész idő alatt tompán maga elé meredve hallgatott. — Mindent Szerbiáért áldoztam fel, halálomból semmi haszna se lesz Szerbiának és mégis itt vagyok.

Senki se felel a szegény Malobabicnak, aki újra magába roskad.

— Az történt, aminek történnie kellett, — mondja

Apis kis szünet után Dabic hadbírónak, — az írott törvény értelmében bűnös vagyok — a törvénnyel mindent lehet bizonyítani és mindenkit el lehet ítélni — bűnös vagyok abban, hogy a hadsereg és a régensherceg között ennyire feszültté vált a viszony, de senki se kérdi, miben vétkes a régensherceg. Mondd meg barátaimnak, nem sajnálom, hogy szerb golyótól kell elhullanom, ha ez elősegíti Nagy-Szerbia boldogságát, melyet teljes szívemből kívánok. Kérlek, ne felejtsd el ezt, az Isten szerelmére, kérlek, mondd meg ezt a barátaimnak. Mert sokan, akik most tagadják, hogy a barátaim voltak, később egyszer majd újra megtérnek hozzám.

Az elítéltek háta mögött tompa koppanások hangzanak fel.

— Mit kalapálnak? — kérdi Malobabic, aki nem mer hátrapillantani,

— Alighanem most verik be a cölöpöket, — feleli Vulovic. anélkül, hogy hátrafordulna. — Ugyanis — így kívánja az előírás — cölöphöz fognak kötözni minket, hogy a csendőrök célt ne tévesszenek. És ez így is van rendjén.

Apis kissé oldalt fordul: — Átkozott egy zúg, ronda lyuk ez, ahová kicipeltek minket, történelmünk szemétdombja. Nem tudtak jobb helyet választani? Nem vihetek volna fel minket egy dombtetőre, ahonnan kilátás nyílik a tengerre? Nagy Sándor birodalmában az ember igazán több érzéket feltételezne ünnepélyes aktusok iránt.

— Apis, jaj, Apis, — panaszolja Malobabic, aki minden kalapácsütésre összerezzen, — ha te nem lettél volna, nekem se kéne most egy ilyen zugban megdögölnöm. Miattad vagyok itt, miattad nem látom többé viszont sem a tengert, sem a Szávát meg a Dunát.

— Ez már a sors, Rade, — feleli Apis, — maradtál volna Kursumlíjában akkor, nem kéne most mindketőnknek meghalunk.

— Ha Kursumlijában maradtam volna, Apis, — feleli Malobabic keserűen, — az osztrákok fogtak volna el és felkötötték volna az első fára.

— Akkor meg mire való ez a fecsegés, — torkolja le Vulovic Malobabicot, — itt két tiszttel együtt halhatsz meg s még hozzá két törzstiszttel és ráadásul, mint katona.

Most az orvos lép oda a három elítélthez, Apis így szól hozzá, Malobabicra mutatva: — Doktor, nézd csak meg ezt az embert és jól jegyezd meg a sorsát, hogy később egyszer megértethesd a gyermekeiddel, mi a hálátlanság. Tudod, milyen állapotban találtam ezt az embert Kursumlijában, mikor a németek és a bolgárok elől visszavonultunk? Vulovic a tanúm — csont és bőr volt, csupa kosz, patkányok és poloskák rágták, csípték össze a nisi citadellában, keze-lába csupa seb volt a testét béklyózó nehéz láncoktól. Ez az ember biztosítási-ügynök volt Zágrábban, feláldozta állását és hivatalát, hogy a szerb gondolatot szolgálja, az osztrákok elítélték felségárulásért, később felmentették, a Száva túlsó partján dolgozta meg a földet a mi vetésünk számára,

— És az osztrák börtönökben mégis úgy bántak velem, mint a hímes tojással, — mondja Malobabic sötéten, — csak Nisben ismertem meg igazában mi a börtön,

— Aztán ez a szegény jó Rade, aki mindég a legjobb és legmegbízhatóbb híreket hozta át nekünk, két nappal a háború kitörése előtt, átjött a Száván — életveszélynek tette ki magát, doktor, komoly életveszélynek — és mivel akkor sebtiben ki kellett ürítenünk Belgrádot, nem találkozhattam már vele és ezáltal szétszakadt az egész hírhálózatom — akkor a rendőrség ezt az embert, aki Apis után kérdezősködött — érted, amit mondok, — Apis, a hírszolgálati iroda főnöke után — a belgrádi rendőrség ezt az embert a miniszterelnök utasítására Nisbe cipeltette és mert ott szökést kísérelt

meg, hogy engem felkeressen, egyszerűen láncra verték egy teljes esztendőre.

— Hagyd csak Apis, elmúlt, felejtjük el.

— Nem, nem, hadd hallják csak, hadd tudják meg, mi mindent követtek el ellenem, ellened, ellenünk. Mikor a németek jöttek, Misből Kursumlijába cipelték és ott leltem rá abban az állapotban ahogy az előbb elmondtam, onnan hozattam Korfuba.

— Hagyd ezt, Apis, hagyd ezt, — háritja el Malobabic. — Mindenkire szerencsétlenséget hoztál, akinek dolga volt veled — arra a három fiatalemberre is, akiket Szarajevóba küldtél. Kettő közülük Theresienstadt kazamataiban rothadt élőhalottá és Princip se fog már sokáig élni, egy orosz cserefogolytól hallottam, aki ott volt lecsukva abban a csehországi várban. És a többiek is — a két tanítót, Ilicet és Cubrilovicot és a tuzlai szokolisták elnökét, akik a te ügyeddel foglalatostkodtak, valamennyit felakasztották és elég szép számú parasztot is ráadásul. Ezekre az emberekre éppoly kevéssé hoztál szerencsét, mint rám, mindnyájan hittünk a terveidben és vak eszközeid voltunk, Apis.

— Ha már szerencséről van szó, — veti közbe nyugodtan Vulovic, — közülünk egyedül csak Voja Tankosicnak volt szerencséje, aki mindjárt a háború elején a Drinánál mint derék katona halt meg a komitációs között.

— Igen, Vojának csakugyan szerencséje volt, egyedül neki közülünk, — mondja Apis.

Az elítéltek háta mögött az emberek elkészültek a gödörrel; sorakoznak, megcsörrennek az ásók, és kezükben a himbálózó laternákkal menetelnek ki a kőbányából a mély úton át.

— Hány óra? — kérdezi Apis a kíséretisztjét.

— Kettő múlt húsz perccel.

— Kérem az urakat, — szólal meg Dabic hadbíró

az asztal mögül, melyen a két szélmécs áll. — Hozzá kell fognunk az ítélet felolvasásához.

— Várj még kicsit, — kéri Apis, — különben túl hamar érsz a végére.

A törvényszék helyet foglal az asztal mögött, a három elítélt felsorakozik előttük.

— Őfelsége, I. Péter király nevében, — kezdi el olvasni a hadbíró. A tisztek felállnak és a földre szegzik pillantásukat. Az orvos és a pópa oldalt helyezkednek el — a csendőrök széles félkörre sorakoztak fel. Ljuba Dabic alezredes félhangos, daráló hangon olvassa az ítéletet, egyes szavakat elnyel, az elítéltek még a látszatát se keltik annak, mintha a szövegre figyelnének, túlon túl sokszor hallották már és nem lettek okosabbak tőle.

— ... egy hazafias mezbe burkolt terrorista szervezet, — hallani világosan, — melynek szabályai megengedik, hogy bírói ítélet nélkül fosztogathassanak, gyilkolhassanak, államtitkokat szolgáltatassanak ki, terrorista bűntettekkel más államok ügyeibe avatkozzanak és ily módon fölöttébb veszélyes külpolitikai bonyodalmakat idézzenek elő.

— Most egyszerre, — mondja Apis félhangosan Vulovicnak, — de akkor, amikor még hatalmas és megbonthatatlan volt a szervezetünk, maga a régensherceg akart az élünkre állni.

— Apis, most semmi értelme sincsen, hogy a fejünket széttörjük, — feleli Vulovic egykedvűen, — ezt majd a csendőrök golyói intézik el.

A hadbíró színtelen hangon felsorakoztatja mindazokat a bűntényeket, melyet az „Egyesülés vagy Halál“-szervezet elkövetett és aztán folytatja: — A szervezet ezzel a cselekvésmóddal tagadta az állam létét valamint az alkotmányt, a törvényt, az egyéni jogot és a nép szabadságáért való jelenkori garanciákat. Egy olyan reakció uralmát készítette elő ...

— Ezt a franciáktól majmolták, — súgja Apis Vulovicnak.

— ... mialatt a hadseregben aláásták a rendet és a fegyelmet és elnökükre és annak titkárára ruházták át a korlátlan hatalmat. Azzal dicsekedtek, hogy a kormányra rá tudják kényszeríteni akarataikat, az alkotmány erőszakos megsemmisítéséről álmodoztak s hogy kikiáltják majd a diktatúrát s e célból titkos összejöveleket tartottak. A Balkán-háborúk utáni időkben, 1914-foen, felbujtották a tiszteket a törvényes rend és az államhatalom ellen; súlyos és hosszantartó belpolitikai válságot idéztek elő; a helyőrségeket lázadásra bujtották fel s az volt a tervük, hogy a hatalmat magukhoz ragadják és az uralkodót rábírák, hogy az ő csatlósaikat tegye meg miniszterekké ...

— Látod, Ljuba, Pasics ezt nem tudja megbocsátani nekünk. És ha valaha hibát követtünk el, az nem volt más, mint hogy akkor nem buktattuk meg ökelmét.

— Változnak az idők — feleli Vulovic őrnagy száraz nevetéssel. — Kilencszázháromban Misic mindenáron haditörvényszék elé akart állíttatni, mert annak idején a királyhú Nikolic hadosztályparancsnokot, a helyett, hogy ott helyben szítává lőttem volna, ki hagytam csúszni a markomból s így alarmírozhatta a Banjicki-tábort. Ma pedig azért fognak perbe minket, mert teljesítettük az annak idején kapott parancsot, amiért a buzgók akkor el is nyerték jutalmukat. Ilyen sokfélék az ördög útjai.

— ... Környezetükben és a komitácsik között gyűlöletet szítottak a fennálló kormánnyal szemben; polgárokat öltek meg, sőt gyermekeket, előzetes vizsgálat és bírói ítélet nélkül; raboltak, fosztogattak, zsaroltak, állami és városi tisztviselőket akadályoztak meg hivataluk teljesítésében s egy oligarchikus katonai uralmat készítettek elő, amely tíz-tizenöt tiszttal kezébe helyezte volna a hatalmat és a középkor minden erényével ékes.

Dabic alezredesnek a hosszú olvasástól kiszáradt a torka: — Hozz egy pohár vizet — kiált oda az egyik csendőrnek. — Most egy kis szünetet tartunk.

— De hogy hamis tanúkat vonultatnak fel ellenünk — morogja Apis, — az úgy látszik megfelel az új idők követelményeinek.

— Figyeled, Apis, Szarajevóról ma sem esik szó — mondja Vulovic halkán. — Ó, ezek ravaszok.

— Becsületszavamat adtam, tehát biztonságban érzik magukat — feleli Apis. — De mért is beszélnének tovább erről. Elmúlt.

A medence nyugati peremén a sötéten felmagasló hegyek túlsó oldalán egy keskeny, ide-oda bolyongó fénysávot látni, apró golyócskák szállnak fel és tűnnek el újra, távoli, tompa dörrenések szaggatják meg az éjszaka csöndjét.

— A front — mondja Apis, — a front nem alszik. A tisztek is felpillantanak és fülelnek az asztalkánál, melyen meg-meglibben a két szélmeccses lángja.

— A franciák mindig résen vannak — mondja Dunic ezredes — és a bolgárok, akiket utolértek az utolsó ütközetben, fáradtak és nem akarnak tovább harcolni.

— A szarajevói halottnak hosszú karjai vannak — fűzi tovább magában Vulovic, amit fennhangon mondott az imént —, kinyúl a sírjából és egymásután lebuktat minket.

— Csak azokat irigylem — teszi hozzá Apis —, akik megérik még a győzelem napját.

Ez az, ami nekem is fáj — mondja Malobabic, — hogy ebben a háborúban nem volt egyetlen boldog óráim. Végigcsináltam az iszonyú visszavonulást a havas hegyeken át, láttam, ahogy ágyúinkat elnyelte a Drina s hogyan puffantottuk le sorba a lovainkat, láttam a lógónyelvű, elcsigázott katonákat felfordulni az úton és lezuhanni Albánia szakadékaiba ...

— Ez még semmi, Rade — mondja Vulovic —, de

én ezen a fájdalommal és halottakkal kikövezett úton tizenháromban mint győző vonultam végig,

— És ha csak egyet megértem volna — fakad ki Apis —, elmondhatnám, hogy szép volt az élet. Soha-soha, odaát az örökkévalóságban se fogom elfelejtem tizennégy decemberének azt a napját, mikor bevonultunk a visszahódított Belgrádba. Az uccákon az emberek sírtak, zokogtak örömben, mikor a király az uccákon átkocsizott és autója begördült a konak kapuján, melyen még az otthagytott osztrák zászlók lógtak. — Barátaim, az ilyen emlék a síron túl is elkísér.

— Jobb nem gondolni rá — mondja Vulovic —, túlságosan nagyot buktunk utána. Hidd el, nem is választottunk rossz időpontot a halálra, úgyse lesz jó vége, jobb, ha az ember alulról szagolja az ibolyát, földdel van betömve a füle s nem kell hallania a jajveszékelést.

— És a diadalujjongást sem — mondja Apis.

A csendőr egy korsó vízzel jön vissza. Dabic alezredes iszik s mikor letette a korsót, Vulovic odaszól: — Légy oly kedves, druzám, adj egy kortyot nekem is, Apis itt alaposan befűt nekem a reménységeivel. — Protic hadnagy odanyújtja Vulovicnak a korsót. — Remélem, nem vagy vérbajos — mondja az őrnagy Dabic alezredesre pillantva.

— Nem sok kárt tehetne már benned — feleli Dabic hangos nevetéssel —, kissé későn kezdesz aggódni az egészségedért.

— Tudja az ördög, hányan fertőzték magukat Korfuban — mondja Vulovic visszanyújtva a korsót —, de ami engem illet, makkegészségesen szeretnék az örökkévalóságba bevonulni.

A tiszték nevetnek, még a pópa ajkán is kipukkan a visszafojtott vihogás. Csak Malobabic ül úgy, mint akit nem érdekel a dolog — még mindég láncraverve látja magát a nisi citadellában.

— Folytatjuk az ítélet felolvasását — jelenti be Dabic hadbíró.

— Hány óra? — kérdi Apis.

— Három elmúlt — feleli Stojkovic százados.

— Most jön a legunalmasabb — mondja Apis —, az ostrovói koholt merénylet a régensherceg ellen. — Malobabichoz fordul: — Látod, hittél az ígéretükben és olyan dolgokat vallottál be, amikről csak beszéltünk olykor-olykor magunk között. Most aztán láthatod, hogyan tartják be az ígéretüket.

Malobabic felnyög: — ó, csak tudnád, hogyan kínoztak.

— Én nem hajoltam meg — mondja Apis, — mert tudtam, hogy engem mindenképpen el akarnak takarítani az útból. De te kissé ügyetlen voltál, Rade, kicsit jobban kellett volna védekezned. No de hát hagyjuk, késő panasz, jobb hallgatni.

— hogy terveiket megvalósíthassák, kísérletet tettek — olvassa tovább a hadbíró daráló hangon, — hogy a régensherceget eltegyék láb alól; szándékuk volt továbbá meggyilkolni a miniszterelnököt, eltörölni az alkotmányt és a népet megfosztani politikai szabadságától. Röviden: mindent, ami a szerb népet testesíti meg, mindent, ami életet és nyugalmat ad neki, feláldoztak volna mérhetetlen becsvágyuknak.

— No lám — bölcsen hallgatnak arról a nekünk tulajdonított kísérletről, hogy a szerb frontot ki akartuk szolgáltatni az ellenségnek — gúnyolódik Apis. — Ezt a két otrombán hamisított iratot úgy látszik mégse merik az akták közé tenni.

— Ravasz fiúk — mondja Vulovic, — képzelem, mennyit kotlottak ezen az ítéleten, amíg ilyen szépen kieszték.

A hadbíró most a régensherceg ellen megkísérelt merénylet részletezésére tér át, hogy mikor a herceg visszautazott a frontról, Ostrovó és Vodeoa között, egy

elhagyott fedezék mögül valaki lesből rálőtt a kocsijára s ez a valaki, egy macedón paraszt vallomása szerint, nem volt más, mint Malobabic, aki tagadja ugyan a dolgot, de az igazi tetteseket nem akarja elárulni és arra a napra alibit se tud bizonyítani. A hadbíró élénk színekkel ecseteli, hogy s mint ingadozott napról-napra Malobabic vallomása és hogy a tett elkövetésével kapcsolatban senki másra nem terelődhetik a gyanú, mint Dragutin Dimitrijevicre és Ljuba Vulovicra, akik Ostrovóban állomásozván, a régensherceg frontlátogatásáról kellőképen tájékozódva voltak. Felolvassa a régensherceg szárnysegédének, Jurisic-Sturm tábornoknak és a soffőrnek, valamint Antoine de Besiade d'Avaray márkinak semmitmondó vallomásait; aztán a büntetőszakaszok és törvénycikkek felsorolása következik, minden egyes büntetetre, külön-külön.

— Hány óra? — kérdi Apis, mikor az ítéletet felolvasták.

— Négy — feleli Stojkovic százados.

— Úristen, errefelé Délen milyen későn virrad.

— Van idő — feleli a százados, — mert még a másodfokú bíróság ítéletét is fel kell olvasni.

— Kérlek, szólj neki, hogy valamivel lassabban olvasson. — Nem akarom, hogy szürkületben lőjjenek agyon.

Most a hadbíró felolvassa a másodfokú ítéletet. Érezhetően hűvösebb lesz, harmat hull, reggeli szél borzong át a völgymedencén. A félkörben ülő csendőrök felállnak és nagyokat nyújtózkodnak. A kék gyertyalángokat elfűjják.

Dabic alezredes becsapja mappáját az ítélet felolvasása véget ért.

Dimitrijevic és Vulovic odalépnek az asztal elé és sorban kezét fognak a tisztekkel. Dunic ezredes előtt Apis megáll: — Te tartóztattál le, Milán, ellenségem

voltál — mondja halkán, — a másik oldalon állsz — nem vetem a szemedre. De hidd el nekem — az ember nem hazudik szemtől-szembe a halállal — amit itt felolvastak, nem igaz. — Dunic ezredes viszonzozza a kézszorítást, földre szegzi pillantását és hallgat.

Aztán Apis odalép a főpap elé: — Köszönöm a vigaszt, atyám, köszönöm, hogy eljöttél és csókra nyújtottad a feszületet. Holnapután lesz Vitus-napja és adja Isten, hogy Szerbia nemsokára megérje azt a Vitus-napot is, melyet az ismételten felszabadított Rigómezőn ünnepelehet meg. — Apis megcsókolja a feszületet és oda-siet Vulovichoz, átöleli és balról-jobbról megcsókolja az arcát.

Mikor Malobabichoz ér, az felzokogva veti magát a nyakába és arcát Apis széles mellére temeti. — Békülj meg, kedves Rade, nemsokára elmúlik mindez, mind az igazságtalanság, mind a tévelygés, mind a hiba és szenvedés. Szedd össze magad és halj meg, ahogy szerbhez, ahogy hőshöz illik.

De Rade nem akarja felemelni a fejét, nem akarja látni, mint oszlatja szét a nappal a félhomályt, hogy a völgyteknő pereimén a Kortac magas csúcsa felett milyen üszkösen lángol fel a nap. Apis megsimogatja a haját és fejét óvatosan felemeli:

— Bajtársak, — kiált a tiszték felé, — ez az ember itt jó hazafi volt és mindég csak Szerbia javát szolgálta.

És — most mégis csak meg kell fordulniok, A kőbánya vigasztalan szürke fala egy szétroncsolt koponyához hasonlít, amelynek fejebúbján még néhány lángolóan vörös hajcsomó fityeg, mert a nap vörösbe mártotta már a bánya pereméről behajló bokrok csüggeteg ágait. Feketén mered fel a három cölöp a frissen ásott gödrök előtt.

A kísérő tiszték az elítélteket a gödrök elé vezetik. Apisnak a jobbszárnyon van a helye a gödör előtt, mosolyogva jegyzi meg: — Szóval itt is rang és kor

szerint megy. Én, mint a legmagasabb rangú, jobb oldalon állok ezen az utolsó rapporton. — A gödörbe ugrik: — Nem ástátok elég mélyre. — Kinyújtja a karját és leméri a hosszát: — Hosszúnak legalább elég hosszú.

Vulovic nem tud ugrani, botjára támaszkodik, Protic hadnagy siet a segítségére. — Úgy, köszönöm, kedves barátom, idáig hát eljutottunk volna.

Malobabic nem mozdul, csendőröknek kell leemelniök a gödörbe.

Most egy csendőr jön három fehér kendővel, Malobabicon kezdi a sort s mikor át akarja kötni a szemét, ellenkezik: — A napot akarom látni! A napot akarom ...

— Ne ellenkezz, Rade — kiált feléje Apis, — a törvény így kívánja.

A kőbánya sápadt fala egyre élesebb fényt kap, bár mintha a napsugár vonakodnék, hogy ebbe a zugba is betűzzön. A tárgyak körvonalai kezdenek kibontakozni. Az éjszaka bizonytalansága, a homály titokzatossága egyszeriben lapos és közönséges lesz, mint amott a cigánytábor kiegészített helyén az ócska cserepek és a fületlen korsók, mint az a szétrongyolt cipő, amely a tuskobokor alól kilátszik. És íme, még ezen a helyen is, az ébresztő fényben virágzó mák nyitja szét könnyű, lehetfinom leveleit s a mélyút pereme felől idelátszanak a katáng kék csillagai.

Már ott áll a három bekötött szemű férfi a fekete cölöpök előtt s a csendőrök testük köré csavarják a köteleket, aztán visszamennek a szakaszukhoz.

— Ez már a nap? — kérdi Apis, kissé hátrahajtva a fejét.

— Mingyánt, mingyárt.

— Egy kérésem van még, — gurgulázza elő Malobabic, — várjanak, várjanak, amíg elmondom.

Dabic alezredes int a csendőröknek és lassú lép-
tekkkel megy Malobabic felé.

— Ki az? Kivel beszélek? — kérdi Rade.

— Dabic alezredessel.

— Tegnap este közöltem, hol van a széfem kulcsa és megadtam a jelszót is, az ott őrzött pénz a szerb államot illeti, — böki ki Malobabic, — de van egy másik széfem is Szalonikiban, az a pénz van benne, amit magától a trónörököstől kaptam az életbiztosításra, amelyet annakidején meg kellett volna kötnöm — Apis helyezte letétbe a számomra.

— Furcsa madár vagy, Rade — szól a bekötött szemű Vulovic, — csak nem akarod a végén a régensherceget örökösödé megtenni?

— Ezt az összeget vegyék fel és küldjék el a családomnak — folytatja Malobabic. — Itt a felső zsebemben a címe.

— Meglátszik, hogy biztosítási ügynök volt — jegyzi meg Vulovic, — de ebben az esetben, Rade, nem segített rajtad az életbiztosítás. Adtál viszont egy jó ötletet. Vegyétek csak ki a kabátzsebemből a tárcámat, feltartóztathatna egy szívemnek szánt golyót — és ez nem volna kívánatos.

Protic hadnagy kiveszi Vulovic tárcáját a kabátjából. A csendőrök halkán közeleblépnek, csattan a fegyverük závárja.

Apis úgy látszik mégis meghallotta. — Éljen Nagy-Szerbia! — kiáltja, — álmunk és célunk!

— Éljen Nagy-Szerbia! — kiáltja Vulovic őrnagy.

Malobabic előrehajlik a kötelek közt és hallgat.

Dunic ezredes odainti Jovanovic zászlóst: — Vigyázz Malobabicra, olyan furcsán babrál a köteleken, mintha ki akarná szabadítani magát.

Vulovic őrnagy szabad kezével hátradobja a botját: — Ezt adjátok emlékebe a derék, vén Savic Sasának, alighanem elaludt lenn az autóban és kissé kellemetlenül érzi majd magát, ha a puskalövések ébresztik fel. Ezt a botot utolsó üdvözlétként vigye el a feleségemnek.

Egy csendőr ki akar lépni a sorból, hogy felemelje a botot, de Dunic ezredes int neki, hogy maradjon csak a helyén.

— Isten velünk, Dragutin, — mondja Vulovic, elfedett arcát Apis felé fordítva.

— Isten velünk, Ljuba! — aztán Apis Malobabic felé fordul: — Isten velünk, Rade.

De Malobabic nem felel.

Most felemelkednek a fegyverek, egy kard villan meg a napfényben, eldördül a sortűz és fenn, a kőbánya pereméről nagy keselyűk lendülnek fel nehéz szárny-csapásokkal és repülnek át a völgyteknőn.

Malobabic eldől, mint egy zsák és nem mozdul többé, Vulovic előrebukik és karjával maga köré csapkod: — Rossz! Rossz! Lőjjetek mégegyszer, lőjjetek, az Istenért!

Apis szemén félrecsúszott a kötés, ágaskodik, a szája nyitva, hatalmas testéből ömlik a vér: — ó — ó — a csendőrök! Lőni! Lőni! Végezzünk!

A csendőrök újra tüzelnek, de izgalmukban mellétalálnak.

— Vessetek véget, testvérek! Vessetek már véget!

Most előugranak a tisztek és pisztolyaikkal a még mindég vonagló, meg-megránduló testre tüzelnek, tudja Isten, és most a csendőröknek is újra sortűzet kell adniok, mert Apis nem akar és nem akar meghalni.

Vége véget ér a hörgés és a fegyverek döreje ebben a völgykatlanban, amely fölött a szárnyukat táró, vijjogó keselyűk keringenek.

Az orvosnak remeg a térde, ahogy odalép, leveszi a halottak szeméről a kötést és rövid vizsgálat után megállapítja a beállott halált. A tisztek zsebredugják pisztolyaikat, felteszik sapkájukat s a pápa imát mormol. A csendőrök vállukra vetik fegyverüket és elmenetelnek. A mélyből ásókkal és lapátokkal jön a munkásosztag.

— Ami megtörtént, megtörtént, — mondja az egyik tiszt, mielőtt távoznék. — Legyűrtük őket; ha egyszer mi kerülünk az ő kezük közé, Apis barátai ugyanígy fognak elbánni velünk.

Tartalom:

	Oldal
Belgrád, 1903, június 11.....	7
Macedónia, 1912 nyarán	73
A Salzburg-környéki vadászat	89
Belgrád, 1914 tavaszán	107
Wien, 1914, június 8	130
Utazás a földalattin	148
Konopischt, 1914, június 14.....	178
Tuzla, 1914, június 14.....	190
Wien, 1914, június 23	208
Wien, 1914, június 24	213
Wien, 1914, június 27	233
Szarajevó, 1914, június 27	238
1914, június 28.....	263
Szaloniki, 1917	345